

IV. E. 71³

51143/B/1

THOMASSEN A THUESSINK E. 3.

1) Geneeskundige waarnemingen. 1811

2) Geneeskundige waarnemingen.
Tweede deel. 1813

Digitized by the Internet Archive
in 2018 with funding from
Wellcome Library

<https://archive.org/details/b29345777>

GENEESKUNDIGE

WAARNEMINGEN.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

PHYSICS DEPARTMENT

GENEESKUNDIGE

WAARNEMINGEN

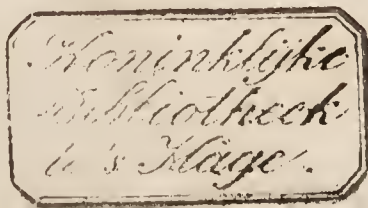
DOOR

E. J. THOMASSEN A THUESSINK.

A. L. M. MED. EN PHIL. DOCTOR. RIDDER VAN DE ORDE VAN DE UNIE. MED. PRACTICÆ ET FORENSIS PROFESSOR ORDINARIUS PRÆFECTUS NOSOCOMII CLINICI AAN DE HOOGHE SCHOOL TE GRONINGEN; PRÆFECTUS NOSOCOMII CLINICI PRESIDENT VAN DE DEPART. COMM. VAN GENEESK. ONDERZ. EN TOEVOORZ.; CORRESPONDENT VAN HET KONINGL. INSTITUT VAN KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN, LID VAN DE KONINGL. HOLLANDSCHE MAATSCHAPPIJ, VAN DE KONINGLIJKE ACADEMIE DER WETENSCH. TE GÖTTINGEN, VAN DE KONINGL. SOCIET. DER GENEESK. EN NATUURL. HISTORIE TE EDINBURG; LID VAN DE GENEESK. FACULTEIT EN DE GENEESK. MAATSCHAPPIJEN VAN MONTPELIER, LONDON, ZÜRICH, BRUSSEL, ANTWERPEN, VAN DE ZEEUWSCHE EN UTRECHTSCH E MAATSCHAPPIJEN, LID CONSULTANT VAN HET BATAAFSCH GENOOTSCHAP DER PROEFOND. WIJSBEGEERTE TE ROTTERDAM, HONORAIR LID VAN DE MAATSCHAPPIJ VAN HEELKUNDE, TE AMSTERDAM, &c.

TE AMSTERDAM, BIJ
JOHANNES ALLART.

M D C C C X.

AAN ZIJNE EXCELLENTIE

DEN HOOGWELGEBOREN GESTRENG

GEN HEER

J. BARON MEERMAN.

HEER VAN VUREN EN DALEM, COMMAN-
DEUR VAN DE ORDE DER UNIE, DI-
RECTEUR GENERAAL VAN KUNSTEN
EN WETENSCHAPPEN. — LID VAN
DE KONINGLIJKE MAATSCHAPPIJ DER

WETENSCHAPPEN TE GOTTINGEN,
EN VAN HET KONINGLIJK INSTITUT
DER WETENSCHAPPEN EN KUNSTEN
enz.

*worden deze waarnemingen
met den meesten eerbied
opgedragen*

DOOR

DEN SCHRIJVER.

VOOR:

V O O R R E D E.

*W*anneer mij in het jaar 1796 door de Heeren Curatoren dezer Hogeschool de inrigting van het Academisch Hospitaal, en de behandeling der inwendige ziekten werd opgedragen, oordeelde ik het aanstonds mijn plicht te zijn, om telkens een verslag te moeten geven van de behandeling onzer ziekten, daar ik

het voor het welzijn onzer Hogeschool
allerbelangrijkst keurde, het Publiek be-
kend te maken met de wijze, waarop
de Academische jeugd in het Practisch
gedeelte onzer wetenschap onderwezen
wordt, en tot de uitoeffening onzer kunst
opgeleid. Ik was echter niet bepaald,
op welk een wijze ik dit voornemen zou-
de ter uitvoer brengen, toen ik door
mijne geachte vrienden de Redacteurs
van het Geneeskundig Magazijn wierd
aangezocht om mijne Waarnemingen in
het Nosocomium Academicum door
middel van hun tijdschrift mede te dee-
len. Dit stuk werd zoo algemeen gele-
zen, en had reeds zulk een achting bij
het Publiek, dat ik aan dit verzoek
zeer

zeer gaarne voldeed, en dat ik dien ten gevolge ook in de meeste stukken een gedeelte daarvan heb medegedeeld.

Door de veelvuldige andere bezigheden der geachte Redacteurs, die ook dit tijdschrift alleen als een bijwerk kunnen bearbeiten, is ook de uitgave mijner Waarnemingen zeer langzaam voortgegaan, zoodat ik slechts tot het jaar 1800 ingesloten ben gevorderd. Ik nam hierom voor om van tijd tot tijd een bijzonder deel dezer Waarnemingen uit te geven, om op deze wijze op eenen gelijken voet te komen, vooral daar ik begreep, dat, wilde ik in geene herhalingen vervallen, elk jaar korter zoude

X V O O R R E D E.

kunnen uitvallen. Ik werd in dit voornemen versterkt, door veele mijner geachte leerlingen en vrienden, die mij herhaald verzochten om mijne Waarnemingen bijzonder uit te geven, doordien alle niet in de omstandigheden waren, om het Geneeskundig Magazijn, hetwelk thans reeds kostbaar is, aan te kopen.

Mijne veelvuldige bezigheden van allerlei aard, en mijn Academisch werk, hetwelk doch altijd moest voo- gaan, hebben mij echter verhindert, om aan dit werk veel tijd te besteden, en daarom ook de uitgave van dit stuk zeer vertraagd. Eindelijk heb ik dan

ook

ook aan dezen wensch kunnen voldoen, en het eerste gedeelte van de Waarnemingen omtrent de ziekten van 1804 en 1805 kunnen uitgeven. Ik dacht dit geheele jaar in een deel te bevatten, dan daar dit te uitvoerig werd, en te veel tijd zoude vereischen, heb ik mij bepaald om hetzelve in twee stukken te splitsen.

Dit stuk bevat derhalven eene beschrijving van onze gal en najaarskoortsen, waarbij ik gevoegd heb het Rapport der Departementale Commissie van Geneeskundig Onderzoek en Toeyoorzicht aan het Ministerie van Binnenlandsche Zaken daarover gedaan, het welk door

mij

XII V O O R R E D E.

mij is opgesteld, en het welk ik oordeelde te kunnen dienen ter opheldering dezer belangrijke ziekten. Ik heb hierop laten volgen de beschrijving der zoogenaamde Typhi, of Catarrhale zinking, rot- en zenuwkoortsen, en dit stuk is onder de hand breder uitgelopen, als ik mij eerst had voorgesteld, daar mijne denkbeelden omtrent de behandeling dezer ziekten van de algemeen aangene- mene, nog al iets verschillen. Van de ontstekingsziekten, welke wij dit jaar zagen, heb ik alleen gesproken van een encephalitis, of ontsteking der hersenen, een belangrijke ziekte, die wij in ons Nofocomium waarnamen, en met een woord van gastritis en hepatitis, dewijl

ik te voren van deze ziekten, zoo wel als van andere ontstekingen breedvoerig had gesproken, en ik daarom vreesde in herhalingen te zullen vervallen. Ik heb mijne Waarnemingen besloten met een geval van verplaatsing van het hart, mij door den Heer Dr. NUMAN medegedeeld, en met eenige nadere aanmerkingen over de Pemphigus, of blaasziekte, waarover zeer onlangs eene verhandeling aan deze Hoogeschool is gemeen gemaakt.

Het tweede gedeelte van het jaar 1804 en 1805 hoop ik in het beloop van het volgend jaar uit te geven. Hetzelve zal bevatten een meer uitvoerige
 be-

beschrijving. der Scarlatina of Roodvonk, welke wij in dit jaar met het beste gevolg behandelden, waarop ik zal laten volgen een zeldzaam geval van ileus chronicus met drekbraking, en voorts eenige aanmerkingen omtrent de onderscheiding van de hydrops pericardii.

Ik zoude ondankbaar zijn aan het Publiek, indien ik ongevoelig was over de goedkeuring, welke men zoo algemeen, zoo wel in Buitenlandsche als Inlandsche werken en tijdschriften over mijnen arbeid betoond heeft, en dit heeft mij ook aangemoedigd om, ondanks mijne zeer zwakke gezondheid, onyermoeid voort te varen. Ik zag voor-

al met blijdschap, dat mijne Waarne-
mingen met nut gelezen werden van on-
ze landartzen, die veelal niet in de ge-
legenheid zijn om geregeld onderwijs te
genieten, en ook geen tijd hebben groo-
te werken te lezen, en op deze wijze
ook meer bekend worden met den aard
en de behandeling van onze voornaam-
ste landziekten, en dit is dan ook de
rede, waarom ik een meer didactischen
toon heb aangenomen, en van veele ziek-
ten meer gezegd heb, als ik zoude heb-
ben durven doen, wanneer ik alleen voor
Geneesheren van aanleg geschreven had,
welken ik dan hierover ook verschooning
moet vragen.

In het volgend stuk van het Geneeskundig Magazijn, zal ik als mijn tijd en krachten dit toelaten, en mijn leven zoo lang gerekt werd, de ziekten van 1800—1 beschrijven, en bij deze gelegenheid bijzonder mijne Waarnemingen over de kinderpokken en vaccine opgeven, met weglating echter van al het geene, het welk ik daaryan elders, en in vorige stukken van het Magazijn gezegd heb.

WAARNEMINGEN

OMTRENT DE

ZIEKTE N,

WELKE IN HET

NOSOCOMIUM ACADEMICUM

VAN DE

UNIVERSITEIT

TE

GRONINGEN,

*Van September 1804 tot Junij 1805 zijn
behandeld.*

W A A R N E M I N G E N .

W E Ê R S - G E S T E L D H E I D .

1804.

Junij.

In het begin der maand was de barometer zeer hoog, tot 3°. met sterke weste winden, van den 11 N. & NW. droog en weinig regen. De hoogte van den thermometer zeer veranderlijk: de hoogste stand was 86°.

Julij.

De hoogte van den barometer was meest 29°. meest buijg weêr, met N. NW. en NO. winden.

Augustus.

In het begin schoon weder, daarna veel regen en niet zeer warm.

A 2

Sep.

September.

Met het begin der maand warm en helder weder, met een' O. en ZO. wind; op den 15 was de thermometer op 88°. op het laatste van de maand regen met N. en NW. winden.

October.

Eerst hadden wij aangenaam en warm weder; den 25 voor het eerst vorst met een' aanhoudenden O. en NO. wind.

November.

Met het begin der maand werd het aansonds scherp koud, zoo dat de thermometer den 6 op 18°. en den 7 op 17°. daalde; op den 8 werd de wind Z. met dooi weder tot den 14; waarop wederom tot den 19 vorst volgde; wanneer het weêr regenachtig en slap werd tot den 25, met ZW. en W. winden. De wind werd nu wederom O. en NO. met eene heldere vorst tot aan het einde der maand.

December.

Van den 1 tot den 4 harde vorst met NO. wind; den 5 en 6 regen, de wind W; van den 8 tot den 10 O. met vorst; van

Van den 11—15 regen met W. wind ; den 16 vorst met sneeuw , de wind NW ; den 19 heldere en sterke vorst met O. wind ; de thermometer daalde tot op 10°. Daarna werd de wind NO. met strenge koude , zoodat op den 31 de thermometer eerst op 6° en daarna op 1°. kwam.

1805.

Januarij.

Op Nieuwjaarsdag was de koude streng en de thermometer tot beneden O. gedaald ; den 2 op 5° ; waarna de thermometer tot op 6°. klom met een' dikken nevel ; den 5 werd het weêr helder met O. wind ; den 8 dooi met Z. wind tot den 11 ; den 12 O. met vorst tot den 14 , wanneer er regen en sneeuw kwam tot den 19 ; den 23 regen ; den 24 vorst ; wij hadden de koudste dagen op den 27 , 28 , 29 , met een' scherpen NO. wind , de thermometer was 18°.

Februarij.

Den 2 sterke vorst tot 4°. den 3 en volgende dagen regen en smeltende sneeuw , met NW. en ZW. winden ; den 11 helder ,

6 WEÊRSGESTELDHEID.

N. wind; den 14 sneeuw; den 20 was de thermometer 16° .; den 21 dooi, meestal met regen, storm en W. en ZW. winden.

Maart.

In het begin der maand nachtvorsten met heldere warme dagen; den 6 koude, regen en storm; den 8 was de thermometer op 24° ; hierop volgden heldere dagen, maar koude nachten; van den 11 tot den 20 meest ZW. winden, waarbij de thermometer tot over 40° . klom. Van dien dag af hadden wij koude noordelijke winden, die de geheele maand voortduurden.

April.

Het zelve weêr bleef tot den 4 met strenge vorst en ZO. winden voortduren; den 4 en 5 regen en koude wind; van den 6 tot den 14 's daags warmte, 's nachts sterke vorst; op den 15 koude regen; van den 19 tot den 24 koude NO. winden; den 25 en 26 warme regens met donder; van den 28 tot den 30 viel er een half voet sneeuw; de thermometer was 30° .

Mai.

Meij.

Van den 2 tot den 6 NO. wind met sterke nachtvorst ; den 6 en volgende dagen regen en storm tot den 14, wanneer er warm weder volgde ; van den 20 tot het einde der maand onaangename drooge en koude NO. winden met slagregen en afwisselende nachtvorsten.

Junij.

Van den 1 tot den 6 koude N. wind met vorst ; den 6 zachte regen met ZW. wind, den 7 wederom koude ; den 8 werd het warm ; den 10 donder, de thermometer 80° ; den 14 volgde wederom koude ; den 17 ZW. wind met regen ; den 21 en 22 koude N. wind ; den 23 tot aan het einde der maand meest koude regens ; de thermometer was van 48 tot 50°.

K O O R T S E N.

Onder de doorgaande of hevige ziekten, die wij in dit jaar in het *Nosocomium* behandelden, hadden wij alleen aan koortfen ten minste vier-en-twintig zieken, welke allen herstelden. Van dezen hadden wij elf mannen, en slechts vier vrouwen aan aanhoudende koortfen. Bij de mannen was over het algemeen de ziekte zwaarder. Negen zieken, waarvan zes mannen en drie vrouwen, hadden tusschenpozende koortfen.

Ik zal eerst van de aanhoudende en vervolgens van de tusschenpozende koortfen handelen.

Febres Continuæ.

Aanhoudende koortfen.

Offchoon wij een' kouden herfst en winter hadden, met Noorden en Noordoostelijke winden,

den, waren de ziekten echter niet, zoo als men zoude vermoed hebben, van een' ontstekingsachtigen aard, maar overal voegde zich bij de koortfen eene tegenovergestelde helling tot zwakheid en tot het zenuwachtige. Met het afnemen der koude in het voorjaar, het welk buitengewoon droog en koud was, vertoonde zich eerst zuivere ontsteking, welke zich daarna bij alle ziekten, als heerschende koorts, (*febris stationaria*) voegde.

Hier en daar waren ook gastrifche en bilieuse koortfen. Ik zal van deze koortfen eerst spreken.

Febris Gastrica et Biliosa.

Gastrifche en Gal-koorts.

Men heeft sedert eenige jaren zeer te onrecht willen staande houden, dat er geene Gastrifche, Saburrale en Gal-koortfen bestonden, maar dat men die tot de afthenifche koortfen, of de zoodanige, welke uit een verminderd levensbeginsel voortsproten, moest brengen. Ik zal uit eene menigte gevallen slechts weinige uitkiezen, waaruit, onzes inziens, overvloedig zal blijken, dat de ontlasting van saburrale stoffen in deze ziekten

bijna alleen genoegzaam is, om dezelve te genezen.

I. Geval. *Maria Wijn*, eene jonge gezonde, sterke en volbloedige dienstmaagd, kreeg, zonder blijkbaar aanleidende oorzaak, op den 16den September, 's avonds zware pijn in het hoofd, en door de leden, met gebrekkige eetlust, en een' bitteren smaak in den mond. Zij nam daarop den volgenden dag een purgeermiddel, waardoor zich, naar boven en naar beneden, veel onzuiverheden ontlastten. Niet te min volgde 's avonds koorts, met zware hoofdpijn boven de oogen, en koude rilling, terwijl er 's nachts hitte met rooden opgezetheid van wezen volgde, waarna de koorts 's morgens met zweet remitteerde. Deze koorts bleef op denzelfden voet voortgaan, zich 's avonds verheffende, en 's morgens met zweet verminderende. Den 28sten September, en dus eerst op den twaalfden dag der ziekte, werd zij in het *Nosocomium* opgenomen, klagende nog over een' bitteren smaak, sterke hoofdpijn boven de oogholten, en pijn door de ledematen; zij was rood in het wezen, had eene zachte pols 80 in eene minuut, eene gele tong, weinig en rood water, natuurlijke afgang. Uit alle deze te-

ke-

kenen maakte ik op, dat er *Sordes Biliosæ* aanwezig waren, en gaf

℞ *Fruct. Tamar.* ℥ ii.

Crem. Tart. ℥ ii.

inf. s. q. aq. col. ℞ i β *add.*

Tart. Emet. gr. ii.

Syr. Comm. ℥ i.

m.

S. alle uur een kopje.

Den 29sten had zij vele verliggende ontlastingen van boven en beneden, dik water met een overvloedig zetsel. Zij had dezelve verheffing en remisie van koorts, hoofdpijn, de tong was aan de randen zuiverder, de pols was maar 70, de hitte natuurlijk. Om de opzetting naar het hoofd te verminderen, liet ik zuurdeeg met mostaard in den nek leggen, en met het geneesmiddel voortvaren. Den 29sten was er eene sterkere verheffing, een meer dik maar los beilag op de tong, de pols 80, weinig en minder dik water. Ik besloot hieruit, dat de stoffe meer door de koorts naar de ingewanden gebragt was, en er meer teekenen van turgescentie waren, en dat de natuur een' sterker' prikkel noodig had om zich daarvan te ontdoen.

℞ *Fol.*

℞ *Fol. Senn.* $\frac{z}{3}$ β.

inf. aq. q. s. col. ℞ 1 β. *add.*

Sal. Glaub. 3 II.

Extr. Gram. $\frac{z}{3}$ I.

Ox. Simpl. $\frac{z}{3}$ II.

m.

S. alle uur een kopje.

1 Oct. Na dat de zieke vele ontlastingen gehad had, volgde slechts eene geringe koorts.

2. Geene koorts, eene zuivere tong, maar een bittere smaak. 3. Heden een weinig koorts, vier ontlastingen, heldere urine, geen eetlust. Het kwam mij voor, dat de ingewanden nu genoegzaam van stoffen bevrijd waren, en daar, door het herstellen van behoorlijke uitwaseming, gemakkelijk doorgaans de overblijvende gal in de vochten door de huid ontlast wordt, en de vorming van *Sordes* daardoor wordt voorgekomen, gaf ik het volgende uitwasemend middel:

℞ *Aq. Coct.* $\frac{z}{3}$ VII.

Vin. Ant. Huxh. 3 β.

Sp. Minder.

Oxym Simpl. a $\frac{z}{3}$ I.

m.

S. alle uur een lepel.

Hier-

Hierop volgde een goed zweet, de eetlust en krachten keerden weder, en zij gingen den 6den hersteld uit het *Nosocomium*.

II. Geval. B. Hesseboer, 46 jaren oud, een boer, die hier jaarlijks uit *Twenthe* komt, om zwaar werk te verrigten. Deze man had zich sterk aangedaan, daar hem al zijn, gedurende den zomer, gewonnen geld was ontstolen, hierop was hij, op den 18den September zwaar gewerkt hebbende, en daardoor bezweet zijnde, schielijk aan koude bloot gesteld; den 19den voelde hij 's morgens hoofdpijn, pijn door alle de leden, hevige koude en rilling, 's middags brandende hette en daarna zweet; den 20sten was hij beter, echter gevoelde hij hoofdpijn en pijn door de leden; den 21sten kwam de koorts op dezelve wijze weder; den 22sten een sterker aanval met zwaardere hoofdpijn, zonder zweet; 's avonds werd hij bij ons gebracht. Den 23sten goede slaap, natuurlijke afgang, geen eetlust, bedorven smaak, witte tong, natuurlijke pols. Uit de verdubbeling der koorts, gebrek aan zweet, en andere gastrische toevallen, besloot ik, dat hier stoffen in de eerste wegen aanwezig waren, en

en schreef daarom het volgende braakmiddel voor:

℞ *Tart. Emet. gr.* ʒ. ʒ.
Rad. Ipecac. ʒ. ʒ.
m. f. pulv.

24. Gisteren kwam de koorts ten drie uren na den middag met eene koude, die drie uren duurde, hierop volgde hette en matig zweet. De koorts afgeloopen zijnde, nam hij het braakmiddel, waardoor zeer veel *Sordes* ontlast werden; hij had weinig stoelgang, bitteren smaak, eene witte slijmachtige tong. Ik gaf daarom een *laxans*:

℞ *Sal. Epsham.* ʒ. ʒ.
Aq. Coct. ℥. ʒ.
Syr. Comm. ʒ. ʒ.
m.

S. alle uur een kopje.

25. Verlichtende afgangen, geene koorts. Daar ik dacht, dat er geene stoffen meer aanwezig waren, en dat de verdere vorming daarvan best door versterkende maagmiddelen zoude kunnen worden voorgekomen, schreef ik voor:

℞ *Rad.*

℞ *Rad. gentian.*

— *Helen. a* ʒ II.

inf. f. q. aq. col. ʒ VI. *add.*

Extr. Taraxac. ʒ III.

Spir. Carminat. ʒ II.

Syr. Commun. ʒ I.

m.

S. alle uur een lepel.

26. Geene koorts, eenige hoofdpijn, hij had uitslag om den mond en lippen, natuurlijke ontlasting, het water minder rood. De uitslag, en het ophouden der koorts met alle toevallen, gaven mij reden te denken, dat de geneesmiddelen eene goede uitwerking deden, en hierom gaf ik nu:

℞ *Pulv. rad. Helen.* ʒ II.

Eleos. c. aur. ʒ I.

m. f. pulv. N. XX.

S. viermaal daags een poeijer.

27. Gister kwam de koorts weder na den middag ten 5 uren, met koude en pijn door de leden en boven de oogen, benaauwdheid in den hartkolk, 's nachts hette, welke 's morgens nog brandende was, eene sterke pols 108, een gele slijmerige tong, natuurlijk water, veel dorst, geene ontlasting. Ik begreep

nu,

nu, dat de warme middelen nadeel deden, en dat er meer stoffen voorhanden waren, en gaf:

℞ *Fruct. Tamar.* $\frac{z}{3}$ i.

Fol. Senn. $\frac{z}{3}$ β.

Inf. aq. q. f. col. ℥ i β. *add.*

Tart. Emet. gr. ii.

— *vitriol.* ʒ ii.

Syr. comm. $\frac{z}{3}$ i.

m.

S. alle uur een kopje.

28. De koorts heeft zonder tusfchenpozing geduurd met eene kleine remissie met zweet dezen morgen. Opstaande kreeg hij aanstonds verheffing met koude ingetrokken pols, hoofdpijn, roode urine die een sterk zetsel laat vallen, matige hette, het wezen geel, de tong met gele slijm bedekt, de pols minder sterk 86, het uitflag aan den mond blijft aanhouden, geen stoelgang. Hierom oordeelde ik een sterker purgeermiddel te moeten geven.

℞ *Fruct. Tamar.* $\frac{z}{3}$ i.

Fol. Senn. $\frac{z}{3}$ β.

Inf. f. q. aq. col. ℥ i β. *add.*

Sal. Epsham. $\frac{z}{3}$ β.

Syr. comm. $\frac{z}{3}$ i.

m.

S. alle uur een kopje.

29. 's Nachts verheffing zonder ijlhoofdigheid, de brandende hette blijft aanhouden; drie stoelgangen, de tong droog en geel, het water als dik bier, met een drabbig bezinkfel; zware hoofdpijn, en pijn door de leden; de pols 100.

℞ *Fruct. Tamar.* ℥ II.

Crem. Tart. ℥ II.

Inf. s. q. aq. col. ℥ I β. *add.*

Syr. comm. ℥ II.

m.

S. alle uur een kopje.

30. 's Avonds ten 6 uur verheffing met roodheid van wezen en ijlhoofdigheid, 's morgens remisie met eene vochtige huid, het wezen minder ingetrokken, de tong vochtig met een los beslag, minder hoofdpijn, pols 80, weinig urine met een rozenkleurig zetsel.

I October. 's Namiddags zweet, verheffing van koorts met koude, 's nachts hette en hoofdpijn, de tong drooger en meer beslagen, de urine meer geelachtig, met veel zetsel, geen afgang, de pols 90; ik oordeelde wederom de gift der *purgantia* te moeten vermeerderen, en schreef voor:

℞ *Fruct. Tamar.* ℥ I.

Fol. Senn. mund. ℥ β.

B

Inf.

Inf. s. q. aq. col. ℥ i β. *add.*

Sal. Glaub. ℥ β.

Oxym. simpl. ℥ i.

m.

S. alle uur een kopje.

2. De kleur en houding was beter, twee verlichtende *sedes*; 's avonds weinig koorts-verheffing, de pols zacht en regelmatig, de tong in het midden droog, dorst. Ik oordeelde hierom, dat de galachtige gesteldheid nog niet geheel overwonnen was, en gaf:

℞ *Fruct. Tamar.* ℥ i β.

Fol. Senn. mund. ℥ ii.

Inf. s. q. aq. col. ℥ i β. *add.*

Extr. gramin. ℥ i.

Sal. Glaub. ℥ ii.

Oxym. simpl. ℥ ii.

m. d.

S. alle uur een kopje.

4. Den 8sten dag der ziekte, was hij zeer slaperig, de pols 80 en zwak, de tong droog, een weinig zweet, ééne ontlasting. Ik oordeelde het nu noodig, om de krachten door een ligt opwekkend middel te moeten opbeuren.

℞ *Rad. Valer. s.* ℥ i β.

— *Liquir.* ℥ β.

Inf.

Inf. f. q. aq. col. ℞ i β. add.

Sp. vitriol. ℥ iv.

Syr. comm. ℥ ii.

m.

S. alle uur een kopje.

5. 9de dag. Sterke koorts - verheffing met hette en groote slaperigheid, 's morgens bleek en ingetrokken, het water als dik bier, met veel zetsel, de pols 88, matig sterk, geene ijling, natuurlijke warmte. Ik dacht de opwekkende middelen nog te moeten vermeerderen.

℞ Rad. Valer. f. ℥ i.

Fl. Arnic. ℥ ii.

Inf. f. q. aq. col. ℞ i β. add.

Sp. Nitr. d. ℥ ii.

Syr. comm. ℥ i.

m.

S. alle uur een kopje.

Om de ontbinding der vochten voor te komen, heb ik gerstwater en *Spir. vitr.*, met suiker zoet gemaakt, voor drank voorgeschreven.

6. Na eene sterke en stinkende ontlasting, was de koorts - verheffing minder hevig, de zenuwachtige toevallen verminderden, 'alleen bleef de slaperigheid over, de pols was 80 en sterker, de tong vochtig, en met eene

losse korst bedekt, het water rood, met een wolkje, de huid zacht en uitwafemende. Er schein dus hier eene scheiding plaats te hebben. Den 7 was de pols tot 64 gevallen, hij kreeg trek tot voedsel, en vooral tot roggenbrood, waaraan hij gewoon was, de tong was minder bezet, maar de buik meer gespannen, en hij had geen water of afgang geloosd, waarom hem een klisteer werd toegediend. Den 8. Gisteren, op den 11 dag der ziekte, was er moeilijke waterloozing, welke heden minder was; hij was over het algemeen beter, maar had sterk geschrikt door het sterven van een' anderen zieken; ik voegde bij de drank *C. Peruv.* ʒ ii. Den 9 en 10den was hij redelijk wel, en klaagde alleen over ligte buikpijnen. Maar op den 12den dag der koorts, kwam er wederom een sterke aanval met koude, waarop hette, en 's morgens zweet volgde; na de koorts voelde hij alleen vermoeidheid, de tong bleef droog, en de urine galachtig, hierom oordeelde ik, dat de galstoffen niet geheel waren weggenomen, en gaf hem

℞ *Rhei. El.* ʒ i.

Crem. Tart. ʒ ii.

Sak.

Sal. polychr. ζ i.

m. f. pulv. N. XII.

S. alle uur een poeijer.

Den 13. Volgden verliggende afgangen, geene koorts, de urine was rood met eene wit zetsel. Den 14. Gisteren avond wederom koorts met koude en hette, zonder zweet, de tong vuil en droog, hij braakte het voedsel wederom uit, de urine was vuil en troebel, de pols traag en zwak. De rhabarber schein van hem niet verdragen te worden, en de lever meer aan te doen, hierom trachtte ik door zachte *resolventia* en *diapnoica* de stoffe naar de huid te leiden.

\mathcal{R} *Extr. gramin.* ζ i.

Sp. Minder ζ i β .

Aq. Coctae. ζ VIII.

Rob. Sambuc. ζ i.

m. d.

\mathcal{R} *Sal. glaub.* ζ β .

S. alle uur een lepel, en een theelepel van het zout met Fachinger water.

Dit middel, hetwelk gedurende de volgende dagen gebruikt werd, voldeed volkomen aan de verwachting, daar er nu zachte en

verliggende afgangen volgden met veel urine, vooral op den 17 dag der ziekte.

Op den 21 dag kreeg hij colieklpijnen, waaraan hij zeer onderhevig was, waar voor ik het volgende opschreef.

\mathcal{R} *Magnes. alb.* ζ i.

Aq. Fœnic. ζ iv.

Sp. Carmin.

Syr. Comm. \overline{aa} ζ β .

m. d.

S. alle uur een lepel.

Hetwelk aanstonds de pijn wegnam, zoo dat hij nu alleen door een' geschikten leefregel volkomen herstelde, en den 22 hersteld het Huis verliet.

III. *Geval. Anna Harms*, 30 jaren oud, eene sterke en volbloedige dienstmaagd. Voor zes maanden waren haar door schrik de *menses* opgehouden, waarvan zij geen ander ongemak bespeurde, 'als dat zij op den tijd derzelve eene zwaarte in de lendenen gevoelde. Voor acht dagen had zij eensklaps koorts gekregen, met zware hoofd- en ledenpijn, 's morgens met zweet afgaande. Deze koorts werd remitterende, zoo dat er 's avonds verheffingen kwamen, welke 's morgens met zweet ver-

min-

minderden. Van het eerste begin af, had zij walging, braaklust, en een' bitteren smaak, gisteren was haar een braakmiddel gegeven, hetwelk met vele verligting eene menigte gal ontlast had; op den 27 October werd zij in het *Nosocomium* gebracht. Zij klaagde toen over pijn in het *epigastrium*, en gebrek aan eetlust; haare tong was wit en slijmachtig, de afgangen waren natuurlijk, maar de krachten waren onderdrukt. Daar ik niet twijfelde aan de gastrische natuur dezer ziekte, gaf ik

℞ *Fruct. Tamar.* ℥ ii.

Fol. Senn. mund. ℥ iii.

inf. aq. q. s. col. ℥ i. β. *add.*

Sal. Glaub. ℥ β.

Syr. comm. ℥ i.

m.

S. alle uur een kopje.

Den 28 was er een regelmatige aanval van koorts geweest, des avonds met koude, daarna hette, en 's morgens zweet, er was tweemaal ontlasting geweest, de hoofdpijn was minder, er was walging en een bittere mond.

℞ *Extr. gramin.* ℥ β.

Sal. Glaub. ℥ iv.

Aq. coct. ℥ vi.

B 4

Syr.

Syr. comm. ℥ i.

m.

S. alle uur een lepel.

Waarop drie ontlastingen volgden, terwijl de walging en bittere smaak aanhield, de tong was zuiver en vochtig. Gisteren kwam er een vrij hevige pijn in de linker zijde, met moeilijke ligging op dezelve, en ongemakkelijke ademhaling, de pols en warmte waren natuurlijk. Daar de stoffen nu genoegzaam ontlast schenen, kwam het mij voor, dat eene rheumatische stoffe de lever bezette, waardoor ook de afscheiding eener overvloedige en scherpe gal aanhield, terwijl de *pleura* en borstspieren door medegevoel aangedaan schenen. Ik liet daarom een ruim *vesicatorium* op de zijde leggen, en gaf het volgende *decoct. aperiens.*

℞ *Rad. Bardan.*

— *Fœnic. āā* ℥ i.

Coq. aq. q. s. col. ℥ i. *β. add.*

Sal. Glaub. ℥ ii.

Oxym. simpl.

Rob. Samb. āā ℥ i.

m.

S. alle uur een kopje.

Den

Den 30 was de pijn door de spaansche vlieg weggenomen, en er was bijna geene koorts-verheffing meer. Den 1 November kwam er een uitslag om den mond, waarna de ziekte geheel ophield.

Weinige jaren geleden durfde men bijna van geene gastrische-faburraal- of galkoortsen spreken, wyl men toen voor een' weetniet of humorist vrij algemeen zoude gehouden geweest zijn, thans is deze drift over, en de ijverigste voorstanders der nieuwe leer, zijn nu wederom tot dat gevoelen terug gekeerd, het welk be daardere lieden, vooral in ons Land, nooit verlaten hebben. De edelmoedige J. FRANK, die het eerst de leer van BROWN in Italie, en van daar in Duitschland overbragt, zegt daarvan (a). „ *Totus in morbis observandis,*
 „ *non potui non quin viam mediam inter*
 „ *eos, qui de hisce febris ubique som-*
 „ *niant, et alios, qui earum existentiam te-*
 „ *mere negant, legerem. Nil autem a ve-*
 „ *ritate magis alienum, quam opinio quod*
 „ om-

(a) *Acta inst. clinic. viln. ann. 1. p. 58 et 59.*

„ *omnino morbus gastricus ex ingluvie,*
 „ *aut ab ingestis cibis nocivis oriri debeat.*
 „ *Non minus autem verum est, experien-*
 „ *tiam quotidie ostendere, dari quasdam*
 „ *febres, quae tum emeticis tum alvum mo-*
 „ *ventibus, tum utrisque simul, perfecte sa-*
 „ *nantur, dari vero alias, quae praeter hanc*
 „ *methodum et curationem, aut antiphlogis-*
 „ *ticam, aut illi oppositam exposcunt, clari-*
 „ *tatis brevitatisque causa licet illas febres*
 „ *gastricas simplices, caeteras vero, febres*
 „ *gastricas sive sthenicas, sive asthenicas*
 „ *nuncupare.*”

Wat hier ook van zij, dit is bij mij zeker, dat, hoewel sommigen wel eens dit overdreven hebben, en men ook nadeel gedaan hebbe, met alle ziekten voor gastrisch te houden, en met braak- en purgeermiddelen te willen genezen, het aan den anderen kant mogelijk veel meer nadeel gedaan heeft, met de waarlijk gastrische ziekten voor zuivere asthenien te houden, en daarin alle braak- en purgeermiddelen te verzuimen, en dezelve met heete en opwekkende middelen te behandelen. Ik beken, dat het somtijds moeijelijk is, om de zuivere gastrische ziekten te onderscheiden en wel te kennen. Ik beken, dat

de

de ziekten fomtijds zaamgesteld zijn; intusfchen zal het voor een naauwkeurig en oplettend waarnemer minder moeilijk zijn, de teekenen dezer ziekten optezamelen, en, wanneer ze epidemisch zijn, weldra, ook uit de uitwerkingen der geneesmiddelen, derzelve aard te ontdekken.

Om dit een en ander te bevestigen, heb ik alleen noodig te wijzen op eene oplettende nalezing der zoo even opgegevene gevallen. Zij waren of zuiver gastrisch, of met vermeerderde werking der lever vermengd.

Bij allen waren eenige hoofdtoevallen, welke gewoonlijk deze koortsen kenmerken, *zware hoofdpijn boven de oogholten, eene witte of gele papachtig beslagene tong, pijn of drukking in den hartkolk, welke zich naar de eene of andere zijde verbreidde, en niet de minste drukking toeliet, eene vuile, troebele, hooggekleurde pis, de koorts was niet aanhoudende, maar remitterende, zich 's avonds met koude meestal verheffende, en 's morgens met eene vochtige huid afgaande, walging, een bittere of laffe smaak in den mond, braaklust, en fomtijds braaking van saburra biliosa, of diarrhœa.* Bij sommigen, vooral in het tweede geval, waren eeni-

eenige toevallen , welke eene verschillende wijziging dezer koorts te kennen gaven , namelijk eene veel *heviger koorts*, in het begin met *koude*, welke met elke verheffing wederkwam, en daarna verdween, zoodat in het verdere beloop de verheffing alleen *met hette* aankwam; eene veel *scherpere hette*, *dorst*, *roodheid van wezen* vooral van *de wangen*, eene *geelheid* van het *aangezicht* en *van den tong*, *saffraangeel water*, dat *dik* en *troebel* was, gedurende de geheele ziekte, terwijl de verheffingen veelal op de oneffene dagen aankwamen.

De eerste was dus eene gastrische koorts, waarbij zich nu en dan teekenen van gal voegden, de andere was eene meer zuivere galkoorts.

De gastrische of saburrale koortsen, waren van denzelfden aard met die gene, welke wij ook in de voorgaande jaren behandeld, en waarvan wij ook reeds te voren ter loops gesproken hebben; deze bragten wij gelukkig ten einde, na het ontlasten der stoffen, door braak- en purgeermiddelen; gemeenlijk hield de koorts daarna spoedig op, of wanneer er eene rheumatische complicatie bij plaats had, namen wij die door middel van eene spaan-
sche

fche vlieg, of fomtijds door een zacht uitwafemend middel weg. Over het algemeen moet men na het ontlasten der *faburra* in gastrifche koortfen, de zieken warm houden, en de uitwafeming bevorderen, om dat in deze ziekten, door medegevoel, de huid zeer verflapt, en daardoor de uitwafeming verminderd is, waardoor het dan ook gebeurt, dat wanneer men hier omtrent zorgeloos te werk gaat, zeer ligt de werktuigen der fpijsverteering meer en meer verflapt worden, en daardoor tot eene nieuwe ophooping van ftoffen gelegenheid wordt gegeven.

Offchoon ik geloof, dat men wel degelijk gastrifche koortfen moet aannemen, en dezelve, ten minfte bij ons dagelijks in de praktijk voorkomen, ben ik echter geenszins van oordeel, dat men die voor oorspronkelijke ziekten moet houden, dit immers ftrijdt tegens de bekende wetten van het ligchaam. Ik denk veel eer, dat zij haren oorsprong hebben uit in- of uitwendige oorzaken, welke de werking der maag en ingewanden bederven, en daardoor tot deze ziekten aanleiding geven. Alhoewel er zich bij alle foorten van koortsziekten, of in het begin, of in het verdere beloop derzelve, verzamelingen van ftoffen

opdoen, welke wel degelijk de aandacht des geneesheers vorderen, vinde ik doch de benamingen van den heer PINEL (b) van *fievres meningo-gastriques* en *adeno-meningees*, niet ongeschikt, als welke uit eene verkeerde werking der vliezen en klieren der maag en ingewanden, vooral geboren worden.

Intusschen zoude ik doch liever eene bijzondere foort van ziekten stellen van die genen, welke met eene vermeerderde werking der lever verzeld zijn, en, daar zij met eene afscheiding van eene grootere hoeveelheid gal, welke gemeenlijk scherp is, gepaard gaan, onder den ouden en bekenden naam van galkoortsen behandelen. Ik weet zeer wel dat bij galkoortsen ook altoos eene ophooping van *sordes* plaats heeft, maar deze koorts heeft echter zulk een aantal bijzondere, en aan deze ziekte eigene toevallen, dat ik dezelve van de gewone gastrische koortsen zeker meen te moeten onderscheiden. (c) STOLL en andere beroemde mannen hebben hierop niet genoeg gelet, en *sordes* met gal verward.

„ Nos

(b) *Nesographie Philosoph.* t. I. pag. 64 en 134.

(c) Over den oorsprong der gastrische ziekten kan ik hier niet spreken, men zie daarover, WEDERKIND *de morborum primarum viarum vera notitia*

„ Nos crudum, zegt STOLL (d), plerum-
 „ que amarescentem apparatus in ventriculo
 „ et ejus vicinia collectum, bilem vocamus,
 „ cujus sapor plerumque amarus est, sub-
 „ inde acidus, et austero-acidus, quin et
 „ dulcis, sed dulcedine perquam nauseosa.
 „ Rarius fors a vera bile sic dicta copio-
 „ sius collecta originem trahit, et potius
 „ cruda undecunque nata colluvies est, quae
 „ in convenientem sibi corruptionem, ob
 „ languentem ventriculi facultatem, vel ni-
 „ mia ipsius humoris in corruptionem pro-
 „ clivitate transmigret, ut hinc modo aci-
 „ da, modo austera appareat prouti eadem
 „ materies sibi relicta modo hanc, modo
 „ illam mutationem, etiam extra ventri-
 „ culum subiisset. Colorem et saporem ama-
 „ rum saepe a bile mutuatur.” Deze febres
 gastrico-biliosae, van welke STOLL hier mel-
 ding maakt, zijn ook in het voor- en najaar
 in onze streken zeer gemeen. Zij verschillen
 ech-

et curatione. C. F. HEINER de methodi gastricae in
 curandis febribus indicatione rite instituenda. Viteb.
 1802. &c.

(d) Rat. Med. in Nos. Vind. t. I. p. 22.

echter zeer van de eigenlijke galkoortfen, welke vooral in warme nazomers bij ons heerschen, maar bijzonder in de warme landen van *Europa*, in *Spanje* en *Italië*, en inzonderheid in *Oost-* en *West Indien* landziekten zijn. Wij vinden daarom ook de beste beschrijvingen dezer ziekten bij de Schrijvers, die over de ziekten der heete gewesten geschreven hebben, als LIND, MOSELEY, CHALMERS, en anderen; als ook BIANCHI in zijne *Historia Hepatica*, en in het ahangfel van GUEDETTI. (e) Men heeft intusfchen ook uitnemende beschrijvingen dezer koortfen, welke in meer gematigde landen geheerscht hebben, als van TISSOT te *Lausanne*, en FINCKE te *Tekelenburg*, offchoon deze beide *epidemiën* geene zuivere, maar kwaadaardige en rotachtige galkoortfen geweest zijn.

De galkoorts onderscheidt zich van alle andere gastrische koortfen door hare bijzondere toevallen, welke echter zeer verschillende zijn, naar mate van de verscheidenheid van de epidemie, van de constitutie des ligchaams, en

van

(e) Men zie daarover de schoone verhandeling van de WIND, *de morbis vero et stricto sensu biliosis.*

van andere zamenloopende omstandigheden. Soms is zij gepaard met een boord, dan weder komt zij voor onder de gedaante van eene heete koorts, (*febris ardens* en *causis biliosus*) dan van eene remitterende, dan weder van eene intermitterende koorts. Hierin echter komen alle ware galziekten overeen, dat de stoffelijke oorzaak daarvan bestaat in eene vermeerderde afscheiding, en eene grootere scherpte der gal, en hierom worden dezelve niet te onregt *polycholia* genoemd.

Alle ziekten daarom, waarin door de vermeerderde werking der lever eene grootere hoeveelheid gal wordt afgescheiden, en naar de ingewanden gebragt, en daar door de vaten wordt opgeslorpt, en in het bloed opgenomen, behoren tot deze Klasse. De kenteekenen, dat er gal in de vochten is opgeslorpt, zijn, een saffraangeel water, de slijm van de keel en den neus, ja de fluimen zelfs groen gekleurd, walging, galachtige braking, colieklpijnen, dunne, groene, of donkergele, met gal geverwde stoelgangen, een bittere smaak, dorst, eene gele, soms groenachtige tong, het aangezigt, vooral op die plaatsen, waar de vetrok dikker is, geel, hierom wordt deze

C

kleur

kleur vooral op de wangen , in de hoeken van den mond, en onder den neus waargenomen. De gal veroorzaakt behalve de zoo even gemelde toevallen ook verschillende sympathische verschijnsels , als zware hoofdpijn , welke hier altijd plaats heeft , brandende hette , dorst , duizeligheid , enz. Soms wordt de gal , die in eene te sterke mate is afgescheiden , door de prikkeling , welke zij op de maag en het *duodenum* uitoefent , naar boven en beneden ontlast , en veroorzaakt een boord , waardoor de stoffelijke oorzaak der ziekte ontlast zijnde , de lever hare tegennatuurlijke werking verliest , en de gezondheid zonder verdere gevolgen wederkeert.

Wanneer echter de ontlasting der gal door kramp belet wordt , of wanneer dezelve niet van zelve door eene vermeerderde werking der ingewanden wordt uitgeworpen , wordt de gal in het bloed opgenomen , het vaatgestel hierdoor geprikkeld , en eene koorts ontstoken , welke , naar mate van het ligchaam , en der verschillende omstandigheden , eene reeks van nieuwe toevallen voortbrengt.

Wanneer de lijder sterk , en het weder droog is , wordt er ligt eene zoogenaamde
hee-

hete of brandkoorts (*febris ardens*) ontstoken, met eene harde, sterke, gespannene pols, groote hette, en onlijdelijke dorst, terwijl de lijder, als het ware van binnen verbrandende, zich uitwendig koud gevoelt, (*febris leipuria Veter.*) waarvan wij voorbeelden vinden bij BIANCHI en GUIDETTI. Deze koorts gaat, verzuimd zijnde, schielijk in koud vuur, of in eene rotkoorts over. Meer gewoon is echter, vooral in onze meer gematigde luchtfreek, de remitterende galkoorts, waartoe wij ook het geval, boven gemeld, moeten brengen. Het is deze koorts, welke door SYDENHAM onder den naam van *febris nova* (a), en door GRANT onder die van *febris biliosa* (b) is beschreven, welke somtijds epidemisch, en dan ook wel rotachtig en kwaadaardig wordt, zoo als dit in de epidemien door TISSOT te *Lausanne*, en door FINCKE te *Teklenburg* waargenomen, plaats had. Offchoon nu in deze koorts wel voornamelijk het gestel der lever aangedaan is, en er eene overvloedige en scherpe gal wordt afgescheiden, zijn er echter doorgaans ook teekenen van
be-

(d) *Schedula monitoria de novæ febris ingressu.*

(e) *On fevers t. I. on the bilious constitution.*

bedorvene stoffen in de eerste wegen, welke zich door hare toevallen openbaren, aanwezig. Bijzonder wordt intusfchen de ziekte door teekenen van gal gekenmerkt, als eene gele kleur van het aangezigt en der oogen, pijn in het hoofd, vooral in het achterhoofd, eene saffraangele pis, meestal is ook de tong geel; intusfchen heeft dit niet altijd plaats; terwijl ik dit schrijf (October 1809), heb ik vele ware galkoortfen, waarin de tong of rood of alleen wit beslagen is, terwijl echter de bittere smaak en walging, en de drukkende pijn en benauwdheid op den hartkolk, en vooral het ontlasten van zeer veel dikke donkergroene gal met verligting, de natuur der ziekte genoegzaam verklaren. In deze ziekte heb ik het kenmerk van STOLL dikwijls bevestigd gevonden, dat er onder het spreken eene gestadige trilling der tong en onderlip plaats had. GRANT heeft opgemerkt, dat er in deze koorts dikwijls peripneumonische teekenen plaats hadden. Ik heb dit in verschillende jaren zeer verscheiden waargenomen. Soms is er eene complicatie van eene scherpe prikkelende hoest, en steking op de borst, welke eene kleine aderlating kunnen vorderen, maar men moet de-

ze toevallen wel onderscheiden van eene zekere benaauwdheid en kortademigheid, gepaard met een gevoel van volheid, waarbij de pols klein en week is, welke alleen van de opzetting der maag afhangt, en door een en ander braakmiddel wordt weggenomen. Ik heb gezien, dat geneesheeren zich zeer ligt door dit toeval laten verleiden om eene aderlating te doen, welke zeer veel nadeel doet, en waarbij het bloed geheel niet ontstoken is; ik heb mijne leerlingen dezer dagen herhaalde malen getoond, dat deze schijnbare peripneumonie door een braakmiddel, en de ontlasting van eene groote hoeveelheid gal wordt weggenomen.

Men moet echter hier opmerken, dat niet zelden met deze remitterende najaarskoorts eene zekere trap van ontsteking in de lever gepaard gaat, welke zich door eene stekende, of drukkende pijn in de zijde, of ook wel omtrent de maag kenmerkt. Deze ontsteking hangt wel af van de groote gevoeligheid en werkzaamheid der lever, en kan in volbloedige sterke menschen ook zeer actief zijn, en eene ruime aderlating vorderen; ik meen echter te hebben waargenomen, vooral in de tegenwoordige epidemie, dat in gevallen, waarin ik in twijfel

fel stond, om eene aderlating te doen, een warme pap of pleister, en een van zelf ontsraan braken van dikke gal, dezelve geheel wegnamen, zoo dat hier deze pijn alleen door de prikkeling van de scherpe gal ontstond, en zoo wel door de ontlasting daarvan, als de omstemming, welke door het braken geschiedde, de overmatige gevoeligheid der lever werd weggenomen.

De koorts, welke hier plaats heeft, is van den beginne af aan remitterende, zij komt 's avonds meestal, zoo als ook door PINEL wordt opgemerkt, met eenige koude rilling aan; de daarop volgende hette is bijtende en scherp, de pols is meestal hard en gespannen, en zeer snel, deze snelheid vermindert echter in het vervolg der ziekte. STOLL meent, dat deze koorts altijd een' *typus tertianarius* volgt, en dat zij zich om den anderen dag verheft; ik heb dit ook wel somtijds, maar niet altijd bevestigd gezien; in ons beschreven geval had dit geen plaats. Dat dit ook altijd in de gevallen, door STOLL opgegeven, niet doorging, bewijzen verschillende plaatsen (f). In de *ophthalmiæ biliosæ*,
door

(f) *Rat. Med. t. II.*

door hem beschreven, was eene alledaagsche koorts. De Heer SPRENGEL heeft ook een derdendaagsch- of dubbel derdendaagsch be- loop bij deze koortsen waargenomen (g). Wanneer de ziekte niet bij tijds wordt weg- genomen, komen er zeer ligt rotachtige of zenuwachtige toevallen bij, hetwelk ook bij onzen lijder plaats had.

In onze meeste gevallen werd de ziekte zonder blijkbare scheiding of critische ontlas- ting genezen, zoodra de gal door braak- en purgeermiddelen ontlast was, betterde de zie- ke; een heilzaam morgenzweet, zoo als dit ook door GRANT is waargenomen, nam de overblijffels derzelve weg. In het tweede geval, hetwelk zuiver galachtig was, kregen wij, na eene aanmerkelijke koortsverheffing op den 5den, 11den, en 17den dag, criti- sche en verliggende buiksonstlastingen. Bij de- zen lijder was er zulk eene ophooping van galachtige onreinigheden, dat daarvan eene on- geloofelijke hoeveelheid geloosd werd. Op den 21sten kwam er een heilzaam zweet, hetwelk de ziekte zonder instorting wegnam.

Offchoon deze ziekte vooral plaats heeft
in

(g) *Handb. der Pathol. II. Th. f. 186.*

in zoogenaamde cholerische of galachtige gestellen, worden echter ook, wanneer het seizoen dit medebrengt, gemakkelijk hiervan aangetast allen, die een' sterken spiervezel en rijk bloed hebben. PINEL merkt te regt aan, dat de opstopping van gewone bloedontlastingen tot deze ziekte dikwijls aanleiding geeft (*h*). In ons derde geval kwam de ziekte aan, nadat de *menses* door schrik waren opgehouden. Bij onze tweede zieke, die eene meer zuivere galkoorts had, liepen er duidelijk twee oorzaken te zamen, vooreerst de schrik en aandoening over het hem ontfolen geld, en daarna schielijke verkoeling na een' onmatigen arbeid, waarbij zich dan gewoonlijk voegt een onmatig gebruik van vette spijzen, en vooral van spek.

Gemeenlijk komen onze galkoortsen in den zomer, vooral in de maand van Augustus en September voor, wanneer wij de meeste droogte en hette hebben. Dit heeft eveneens in de meeste warme landen van Europa, in Italië en in het Zuiden van Frankrijk, maar vooral ook in de heete gewesten van andere werelddeelen plaats, dat galziekten op hee-

(*h*) *Nof. Philos.* 1. I. 1. c.

heete en drooge tijden worden waargenomen. GUIDETTI merkt op, dat een schielijke regen op langdurige hette en droogte volgende, door de spoedig belette uitwazeming, zeer ligt eene galkoorts te weeg brengt.

De najaars-galkoortsen waren in de laatste jaren hier niet zoo overvloedig, als gewoonlijk, daar wij geene heete zomers hadden. In het voorledene jaar 1808, als ook in het voorgaande, toen wij bij uitstek drooge en heete zomers hadden, waren dezelve hier zoo algemeen, dat aan onze zeedijken daarvan zeker geen huisgezin vrij was, ja dat in sommige huizen alle inwoners ziek waren, en de veldarbeid, en de inzameling der veldvruchten nauwelijks behoorlijk konde geschieden.

Het is zeer opmerkelijk, dat deze najaarskoortsen hier aan de zeestranden alleen plaats hebben, daar de grond kleiachtig is, en daar een groot gebrek van water plaats heeft, terwijl dezelve geheel niet gevonden worden daar, waar de bodem zuiver zandig is. Dit heeft echter niet alleen plaats aan de dijken, maar ook aan de binnenkleilanden, vooral wanneer door de droogte de sloten van water beroofd worden. Het is buiten twijfel zeker, dat de

slib, zoo wel van het zeestrand, als der slo-
ten, aan de zonnestralen blootgesteld, eene
zeer onaangename en ongezonde uitwaseming
voortbrengt, en dat deze bij heet weder gal-
koortsen veroorzaakt. Dan ik twijfele geens-
zins, of hier is tevens een zamenloop van
oorzaken, welke derzelve ontwikkeling meer
bevorderen. De landman werkt in dezen
tijd veel sterker, en is gedurig aan verhetting
blootgesteld, terwijl hij zich dikwijls in de
koude avondlucht begeeft, zijn' maag met
zware en vette spijsen overlaadt, en daarbij
niet zelden veel sterken drank gebruikt. Bij
dit alles komt nog, dat in deze streken als-
dan zuiver drinkwater ontbreekt, en men dus
genoodzaakt is onzuiver water, uit stilstaande
poelen, te drinken.

Dan ik zal mij in het onderzoek dezer
oorzaken niet verder verdiepen, maar hier
nog iets van de behandeling dezer ziekten
bijvoegen.

In het behandelen dezer koorts hebben wij
ons met het beste gevolg alleen van braak-
en purgeermiddelen bediend. Zij sctieen gee-
ne andere middelen te vorderen, als alleen
die de *saburra biliosa* ontlastteden. In het eer-
ste en derde geval hield de ziekte aanstonds

na deze ontlasting op, en, naar mate de stoffen ontlast werden, verminderden ook aanstonds alle toevallen. Bij allen moest men echter een zacht opwekkend uitwasemend middel geven, omdat, door het gedurig braken en purgeren, er te veel toevloed naar de ingewanden zoude komen, en de uitwaseming gestoord worden, welke behoorlijk hersteld zijnde, werden de verteringskrachten verbeterd, en de nog overblijvende toevallen weggenomen. In het tweede geval werd ik wederom bevestigd in het gevoelen, dat heete middelen in galkoortsen niet wel slagen, en men daarom best doet, om in deze ziekte de geheele behandeling bij ontlastende en oplosfende middelen te bepalen, bijaldien er geene krampachtige of rotachtige toevallen ontstaan, die eene andere behandeling vereischen. Ik beschouwde de ziekte hier in het eerst als eene eenvoudige anderendaagsche koorts, waarbij gastrische toevallen plaats hadden. Hier had echter eene ware *febris hæmitritæa* plaats, eene intermitterende koorts, met eene remitterende galkoorts gepaard. De zieke was nooit geheel zonder koorts, er was gebrek aan eetlust, en een kwade smaak in den mond; wanneer ik in dit geval zachte zuur-

ach-

achtige laxeermiddelen gegeven had, zoude mogelijk de remitterende galkoorts niet zijn voorgevallen. Deze koorts, die reeds verdubbeld was, was bijna geheel door braaken en purgeermiddelen gefnuikt. Met deze verbetering was ik echter niet te vreden, en gaf om de ingewanden te versterken, en de verteringskrachten op te wekken, eerst rhabarber, en naderhand nog warmere maagmiddelen. Wanneer nu de *fordes biliosæ* allcen van zwakheid der ingewanden afhingen, zoude zeker deze geweldige koorts niet gevolgd zijn. Intusfchen waren deze heete middelen nauwelijks twee dagen gebruikt, of alle toevallen werden zichtbaar verergerd, er kwam eene hevige pijn in den hartkolk, het aangezigt werd geel, het water donkergeel, als een sterk affraan-aftreksel, en de koorts werd aanhoudende, met nauwelijks merkbare remisfie, en een gefloten buik. Ik zag echter spoedig mijne dwaling, en gaf hem wederom een *emeto-catharticum* met veel zure drank. De lever was echter nu te gevoelig, en fcheidde eene te groote hoeveelheid gal af; de braking gelukte niet, en offchoon er veel gal ontlast werd, hield de koorts niet op, maar volgde deszelfs geregelden loop.

Intusfchen fcheen nu de natuur in hare pogingen te kort te fchieten, en daar onder te zullen bezwijken ; ik oordeelde hierom een opwekkend en krampstillend middel noodig te hebben , daar het mij toefcheen , dat er eene zenuwkoorts zich wilde vormen. Deze behandeling gelukte ook volkomen , nadat de krampachtige toevallen bedaard waren , volgden er van zelve zeer galachtige ftoelgangen , waardoor de ftoffelijke oorzaak der ziekte weggenomen zijnde , aanftonds duurzame beterschap volgde. Eindelijk werden er zachte *diaphoretica* toegediend , welke door een heilzaam zweet te bevorderen , de nog overgeblevene toevallen wegnamen. In het behandelen der galkoortfen heb ik meest gezien , dat de galachtige toevallen , na het toedienen van braak- en purgeermiddelen , het best werden weggenomen door het toedienen van plantzuren. Ik wil niet bepalen , of men dit hebbe toe te fchrijven aan eene ontbinding van de gal zelve , dan wel aan eene bijzondere werking op de lever , waardoor de gevoeligheid van dit ingewand verminderd , en daardoor de affcheiding van eene te groote hoeveelheid van eene fcherpere gal verhinderd wordt. Bijzonder echter
fchij-

schijnen hier den voorrang te verdienen die zuren, welke tevens zacht den buik openhouden, als decocten van Tamarinden, de *Cremor Tartari*, enz. In het midden van den zomer, wanneer hier gemakkelijk eene neiging tot rotachtige ontbinding der vochten bijkomt, gaf ik tusschen het gebruik der *purgantia* met nut minerale zuren, welke gewoonlijk zeer schielijk de toevallen bedaren. Deze zuren gelukken zoo wel niet in den herfst, wanneer men natte koude heeft, dan volgen na het stillen der bilieuse en gastrische toevallen, gemeenlijk catarrhale en rheumatische verschijnselen, welke voor Spaansche vliegen en diaphoretische middelen wijken. Bittere middelen, rhabarber, enz. zijn mijne zieken na galkoortsen meestal niet wel bekomen. Een zachte voedende leefregel, een weinig wijn, en somtijds staalmiddelen, hebben mij het best voldaan, om de verlorene krachten te herstellen.

Typhus, Febris Nervosa.

Tot hiertoe heb ik in mijne vorige verhandelingen weinig of niets gezegd van die koortsen, welke men thans met den algemeene

nen naam van *Typhus* gewoon is te bestempelen, die men te voren rot-, zenuw- of kwaadaartige en catarrhale koortsen pleeg te noemen, en welke onder zeer verschillende vormen ook in ons Land voorkomen, en hierom ook onze bijzondere aandacht verdienen.

Offchoon deze koortsen zelden zoodanig zuiver en onvermengd voorkomen, dat men dezelve tot die verschillende soorten kan brengen, welke ons door de schrijvers worden opgegeven, en deze verdeelingen ook zoo willekeurig zijn, dat men bij ieder bijna eene verschillende verdeeling ontmoet, zal ik mij bij die verdeeling houden, welke mij de natuurlijkste voorkomt, en van het karakter en den aard der ziekte genomen is.

Typhus, met verminderde irritabiliteit en sensibiliteit, en rotachtige toevallen.

IV. Geval. *Eller Bos*, een schipper van 64 jaren, een man door armoede en vele tegenheden verzwakt, had langen tijd zonder huisvesting, en zonder eenig goed voedsel rondgezworven, en zijne vrouw, die aan eene
rot-

rotkoorts gestorven was, opgepast. Hij werd in het *Nosocomium* gebragt op den 20sten September, toen hij reeds acht dagen ziek geweest was. Hij was door zijne ziekte zoodanig overstelpt, dat hij geen geregeld berigt van zijnen toestand konde geven. Voor zoo verre wij uit zijn verhaal konden opmaken, was de ziekte begonnen met zware hoofdpijn, pijn door de leden, een' bitteren smaak en walging, waarbij zich des avonds voegden huivering en koude, die een uur duurde, en gevolgd werden van hette, met benaauwde ademhaling. Alle deze toevallen vermeerderden allengs, en 's nachts waren er vooral koortsverheffingen met hette. Toen hij bij ons gebragt werd, was het aangezigt een weinig rood, de oogen stonden verwilderd, hij had trekkingen in het wezen, met verdraaijing van den mond; de tong, die 's morgens nog vochtig was, was reeds op den middag droog met een bruin beslag, de ademhaling was natuurlijk, en hij had geen hoest of pijn op de borst; de pols was geregeld en niet sneller dan natuurlijk, in twee dagen had hij geen afgang gehad; hij klaagde over hoofdpijn, die zwaar en meer drukkende als scherp was, over een' bitteren mond,

mond, benaauwdheid in den hartkolk, waarin men echter geene spanning of opzetting konde gewaar worden. Daar ik zeer wel begreep, dat hier eene rotkoorts zoude volgen, welke in dit, daar toe, door verzwakkende oorzaken, en door slecht voedsel zoowel als gebrek, voorbereid ligchaam, door besmetting was voortgebracht, en waarvan zich de beginselen reeds vertoonden, was ik zeer in twijfel, of ik hier de behandeling met een braak- of purgeermiddel zoude beginnen. Aan den eenen kant was ik huiverig om deze middelen voort te schrijven, daar meestal een verval van krachten hierop volgt; aan den anderen kant echter, was ik van oordeel, dat hier duidelijke teekenen van *sordes* plaats hadden, en dat hier geheel geene gencesmiddelen gebruikt zijnde, en de zieke steeds weinig ontlasting gehad hebbende, deze stoffen in het beloop der ziekte zeer veel nadeel konden doen, en de rotachtige toevallen vermeederen, daar in tegendeel de ontlasting daarvan somtijds alle bedenkelijke toevallen wegneemt. Om echter te zien tot welk een weg de natuur hier overhelde, heb ik een zacht *emeto-catharticum* voorgeschreven.

D

℞ Sal.

℞ *Sal. Glaub.* $\frac{z}{3}$ β.

Sacch. alb. $\frac{z}{3}$ i.

Aq. puræ $\frac{z}{3}$ iv.

Tart. emet. gr. ii.

m.

S. alle uur een lepel.

Den 21. Hij kreeg hierna eenige verligten-
de afgangen, 's avonds verheffing van koorts,
met hette en ijlhoofdigheid, het wezen was
's morgens meer zaamgevallen, de krampach-
tige trekkingen duurden voort, de tong en
keel werden droog, en hierdoor de doorslik-
king moeilijk, de pijn en zwaarte in het
hoofd bleven aanhouden, maar hij klaagde nu
over pijn in de linkerzijde, en daardoor veroor-
zaakte moeilijke ademhaling, zijn water was
natuurlijk, de pols zwak 88. Om de krach-
ten op te wekken, de krampen te verminde-
ren, en de neiging tot ontbinding der voch-
ten voor te komen, liet ik hem Fachinger-
water met rooden wijn drinken, en het vol-
gende gebruiken.

℞ *Camphoræ gr.* v.

Nitr. puri 3 i.

Acet vin.

Oxyg.

Oxym. simpl. āā $\frac{1}{3}$ i.

Aq. purae $\frac{1}{3}$ vi.

m.

S. alle uur een lepel.

22. Gisteren kwamen reeds hier en daar *petechiae* voor den dag, welke nu duidelijker op de bedekte deelen, borst, buik en ledematen te voorschijn komen; gisteren avond was er wederom duidelijke koorts-verheffing, met opzetting van wezen en ijling; heden is hij bedaarder, en de tong vochtiger, de slikking blijft nog moeilijk, het water ligtgeel, weijachtig, de pols zwakker, de handen koud. Ik begreep hierom meer versterkende en rottingwerende middelen noodig te hebben, en gaf:

R Cort. Peruv.

Rad. arnic. āā $\frac{1}{3}$ i.

Coq. aq. q. s. colat. ℥ i.

add. Liq. anod. min. H. $\frac{1}{3}$ ii.

Sacch. alb. $\frac{1}{3}$ i.

m.

S. alle uur een kopje.

23. Het wezen was minder ingetrokken, de slaap vrij goed, zonder ijling of koorts-verheffing, de *petechiae* waren verminderd, de tong was bruin en droog, de pols zwak 72,

echter duidelijker. Daar nu de krachten van het hart en de vaten vooral zwak schenen, en de opwekkende middelen wel verdragen werden, oordeelde ik meer aromatische middelen te moeten geven, en den Koortsbast voor het oogenblik te moeten weglaten, daar ik meende hieraan de droogte in den mond te moeten toeschrijven.

℞ *Rad. Arnic.* $\frac{z}{3}$ i.

— *Calami arom.* $\frac{z}{3}$ β.

inf. aq. q. s. col. ℞ i.

add. Liq. anod. min. H. ʒ ii.

Sacch. alb. $\frac{z}{3}$ i.

m.

S. alle uur een kopje.

24. In den slaap waren er nog trekkingen in den mond, de *petechiae* waren nog op de huid, maar verdwenen door de koude, hij was nu volkomen zich zelve bewust, de pols was 80, maar zeer zwak, hij had tweemaal ontlasting gehad, hij was uitermaten zwak, en de leden koud. Het geneesmiddel werd herhaald; voorts gegeven

℞ *Camphor.* ʒ i.

Sacch. alb. ʒ ii.

m. f. pulv. N. xx.

S. alle uur een poeijer met wijn.

25. Na het gebruik der Campher eenige koorts-verheffing des nachts, vier dunne stoelgangen, de pols als gisteren, maar het wезen gunstiger, de tong aan de zijden vochtig, eenige eetlust. Om de stoelgangen, welke hier de zwakheid vermeerderden, te matigen, schreef ik hem voor.

℞ *Succ. Catech.* ʒ i.

Laud. liq. Sydenh. gtt. XL.

Aq. coctae. ʒ vi.

Olei Anis. gtt. vi.

Syr. Sacch. ʒ i.

m.

S. alle uur een lepel met een poeijer.

26. Offchoon alle deze opwekkende middelen geheel geen invloed op de pols of warmte schenen te hebben, werd de afgang aanstonds bedwongen, en de eetlust en krachten begonnen weder te keeren.

27. De tong was nu zacht en vochtig, de warmte werd nu meer natuurlijk, er kwam een wit slijmig zetsel in het water. Ik had hem *bouillon* voorgeschreven, het welk hem walging en braking veroorzaakte; hierom liet ik hem vast voedsel toe, waarna hij trek had.

28. Offchoon de eetlust toenam, was de tong

zeer droog, de pols werd sterker, en meer natuurlijk 84, alle de overige toevallen van *typhus*, ook de *petechiae* waren verdwenen. Om deze droogte der tong, welke nog eene rotachtige scherpte te kennen gaf, en de overblijvende zwakheid weg te nemen, beproefde ik nu wederom.

℞ *Cort. Peruv.* $\frac{z}{3}$ β.

Coq. aq. q. f. col. ℥ 1.

add. Spir. Vitr. ʒ β.

Syr. Sacch. $\frac{z}{5}$ 1.

m.

S. alle uur een kopje.

30. Hierdoor vermeerderden allengs de krachten, de tong werd vochtig, de pols sterker, de warmte natuurlijk, en er kwam eene weldadige uitwaseming.

1 October klaagde hij, offchoon reeds op de been zijnde, wederom over dorst, en de tong werd wederom droog.

℞ *Cort. Peruv.* $\frac{z}{3}$ β.

f. pulv. N. xxiv.

S. alle twee uur een poeijer.

2. Deze kleine giften Koortsbast werden zeer wel verdragen, en deden eene uitnemend
goe-

goede uitwerking, zoodat nu dagelijks overvloedige en wel gekookte *sedes* eene groote hoeveelheid *sordes* ontlasteden, welke ontlasting niet alleen alle droogte der tong wegnam, maar ook de herstelling zoodanig bevorderde, dat hij reeds den 7den hersteld uit het Ziekenhuis vertrok.

Typhus Nervosa. Zenuwkoorts.

In het voorgaande geval, waren er naauwelijks uitstekende zenuwtoevallen, terwijl het hart en de vaten, en tevens de menging der vochten vooral schenen te zijn aangedaan. Soms echter schijnen de zenuwen bijna alleen te lijden, terwijl het hart en de vaten te gelijk in een staat van zwakheid zijn, zonder dat echter de staat der vochten daarbij merkkelijk schijnt aangedaan te zijn. Ik zal hier twee waarnemingen van zulk eene koorts uit het zelve huisgezin opgeven.

V. Geval. *Corn. van Campen*, een teeder, maar anders gezond man van 48 jaren, die zich niet herinnerde sedert dertig jaren ziek geweest te zijn. Hij was een kuiper van handwerk, en had gedurende verscheiden dagen zijn werk op de straat verrigt, en daar-

bij veel koude gevat. Op den 2 November werd hij op eens door zware koude aangestast, welke schielijk in warmte, en 's morgens in zweet overging, de koorts verliet hem niet geheel, en de volgende dagen gevoelde hij zich meer ongesteld. Op den 6 kreeg hij huiveringen, welke met hette afwisselden, van het begin der ziekte af, had hij hoofdpijn, benâauwdheid op de borst en kortademigheid, op den 8 nam hij een scherp purgeermiddel, waar door hij vier sterke ontlastingen kreeg, maar zonder verligting. 's Avonds werd hij bij ons opgenomen, klagende over koude en huiverigheid, zware pijn door de leden en duizeling. Te bed gaande voelde hij zich beter, en sliep gerust, hij had dien dag geen stoelgang; den 9 was hij bleek en betrokken, zijne oogen stonden waterig en ingevallen, de tong was wit en vochtig, de pols zeer ongeregeld, hij had een kuchje, en eene korte ademhaling, de mond was zeer slijmig. Ik hield de ziekte voor eene slijmkoorts, welke in zenuwkoorts dreigde over te gaan, waarom ik noodig oordeelde, om door zachte oplosfende middelen de slijm te ontlasten. Ik gaf hem daarom het navolgend mixtuur, waarvan hij alle uur een lepel zoude gebruiken.

℞ *Ex-*

℞ *Extr. Gramin.* $\frac{z}{3}$ I.

— *Taraxac.* $\frac{3}{3}$ II.

Tart. solub. $\frac{3}{3}$ II.

— *emet. gr.* II.

Aq. coct. $\frac{z}{3}$ VI.

m.

Den 10. Offchoon er 's avonds eene ligte koorts-verheffing geweest was, had hij echter goed gerust, ééne ontlasting gehad, terwijl het water dik en slijmig was, de mond papig en droog, de pols klein, onregelmatig, snel en bevende, de hette matig, maar de oogen meer waterig en ingevallen. Ik liet hem met het drankje voortgaan.

Den 11. Gister avond kreeg hij een' sterken doorloop en verval van krachten, hij was echter bij volkomene kennis, en klaagde alleen over dorst en een' slijmigen mond, de tong was drooger en meer bezet, de beving vermeerderde, en de pols was snel en bevende, de *urine* citroenkleurig en schuimende, daar hier niet alleen alle teekenen van slijm aanwezig waren, maar ook de zenuwkoorts zich schein te vormen, gaf ik.

℞ *Rad. Valer. sylv.* $\frac{z}{3}$ I.

— *Senek.* $\frac{3}{3}$ II.

D 5

Inf.

Inf. f. q. aq. col. ℥ i. add.

Sp. Nitr. d. ʒ ii.

Syr. comm. ʒ i,

m.

S. alle uur een kopje.

Den 12. Op den 11den dag der ziekte was er eene aanmerkelijke verheffing, met opzetting en roodheid van het wezen, hij lag slaapzuchtig, zoodanig echter, dat men hem wakker konde maken, en hij dan zijne tegenwoordigheid van geest niet verloren had, hij zuchtte dikwijls, de tong was in het midden droog, maar aan de randen wit en vochtig, hij had nog een' bedorven smaak in den mond, benaauwdheid in den hartkolk, de pols 92, maar ongeregeld, veel dorst, het water als gisteren. Ik oordeelde nu meer te moeten opwekken, en gaf daarom de volgende drank:

℞ Rad. Valer. sylv. ʒ i.

Flor. Arnic. ʒ ii.

Inf. aq. q. f. col. ʒ viii. add.

Sp. Nitr. d. ʒ iv.

Syr. comm. ʒ i.

m.

S. alle uur een lepel.

Den

Den 13. De *diarrhœa* kwam gisteren sterk wederom, met een verbazend verval van krachten, vermeerderde slaapzucht, een' meer droogen tong, langzame, intermitterende pols, bijna 60, hij lag op den rug. Ik liet twee spaansche vliegen aan de kuiten leggen, en schreef voor:

℞ Rad. Arnic. $\frac{z}{3}$ i β.

coq. aq. q. s. col. ℞ i β. add.

Liq. anod. min. Hofm. dr. ii.

Sp. C. C. Succin. $\frac{z}{3}$ i.

Camphor. gr. v.

Syr. comm. $\frac{z}{3}$ i.

m.

S. alle uur een kopje.

Voor drank gerstenwater met Mallagawijn.

15. Gedurige braking na het *decoctum*, en verscheide slijmige stoelgangen; gisteren was er eenige ijlhoofdigheid, welke nu geweken is, maar een meer geruste slaap, de tong vochtig, geen beving, de pols regelmatig en sterker 60, hij braakte den wijn niet uit. Ofschoon nu de maag zoo gevoelig was, dat zij geen geneesmiddelen verdroeg, schein echter zijn toestand daardoor beter te zijn geworden, ook schein de braking en *diarrhœa* wel

wel verzwakt, maar aan de ziekte geen na-
deel te hebben toegebracht. Ik meende ech-
ter nu alle prikkelende middelen [te moeten
weglaten, en alleen bedarende te geven.

℞ *Amygd. dulc. excort.* ℥ II.
emulg s. q. aq. col. ℥ I β. *add.*
Diascord. Frac. ℥ I.
Sacch. alb. ℥ I.

m.

℞. alle uur een kopje.

16. Dit middel voldeed zoowel, dat aan-
stonds de doorloop ophield, de slaapzucht
bleef, maar het water liet een overvloedig
zetsel vallen.

Den 17. Waren alle toevallen zoodanig
verbeterd, de pols voller, de tong zuiver en
vochtig, dat ik nu, om de krachten op te
beuren, wederom versterkende middelen meen-
de te kunnen beproeven.

℞ *Rad. Valer. sylv.* ℥ I.
Inf. aq. q. s. col. ℥ I. *add.*
Sp. Nitr. d. ℥ II.
Syr. comm. ℥ I.

m.

℞. alle twee uur een kopje.

18. Nu waren er geene zenuwtoevallen meer, en hij had in twee dagen geene ontlasting gehad, het water was dik.

19. Twee dunne *sedes*, maar de eetlust en krachten kwamen wederom.

℞ *Extr. Rad. Gentian.* ʒ i.

Vin. Hispan. ʒ iv.

Liq. anod. m. H. ʒ i.

m.

S. alle uur een lepel.

Onder het gebruik hiervan werden de ontlastingen natuurlijk, kwamen en de eetlust en de krachten wederom, gedurende verscheidene dagen was de pols omtrent 40.

24. Keerde hij hersteld tot zijne huisgenooten weder.

VI. *Geval. Gerh. van Campen*, een zoon van den voorgaanden zieken, een jongen van 16 jaren, een touwslagers-knecht, ook van een teeder en zwak gestel, had niet alleen ook insgelijks altijd in de koude lucht moeten arbeiden, maar was daarenboven aan besmetting blootgesteld, daar er in zijn huis verscheidene menschen aan *typhus* ziek gelegen hadden. Den 28 November gevoelde hij zware hoofdpijn

bo-

boven de oogholten, sterke duizeligheid, met *diarrhœa*, zonder buikpijn, walging en braking van al wat hij gebruikte, zonder opzetting of spanning der buik, de smaak was natuurlijk, de tong wit en vochtig, het wezen ingetrokken, pijn door de leden, huiveringen met hette afwisselende, en groote zwakheid, de hette was nu natuurlijk, de pols iets sneller dan in den gezonden toestand. In dezen staat kwam hij den 4 December, op den 7den dag der ziekte, in het *Nosocomium*. Daar ik geloofde, dat hier in de maag *sordes* voorhanden waren, en dat ik de *diarrhœa*, welke in deze ziekte zoo noodlottig is, best zoude wegnemen door een zacht braakmiddel, gaf ik:

℞ *Rad. Ipecac.* ℥ 1.

5. Had hij veel groene gal gebraakt, en verscheidene slijmige ontlastingen gehad, de tong was vochtig maar vlokkig, 's avonds was er eene aanmerkelijke hette, voor het overige bleven de afwisselingen van rilling en warmte aanhouden, de pols was zeer snel 110.

℞ *Rad. Valer. sylv.* ℥ 1.

Inf. aq. q. s. col. ℥ 1.

Spir. Minder. ℥ 11.

— *Nitr. d.* ℥ 1.

Syr.

Syr. comm. $\frac{3}{4}$ i.

m.

S. alle uur een lepel.

6. Gedurige braking en doorloop, duizeling en zuizing der ooren, de pupillen zeer verwijderd, 's avonds aanmerkelijke koortsverheffing, eene snelle en zwakke pols, spaarzaam water. Daar hier nu eene zeer groote gevoeligheid van maag en ingewanden plaats had, dacht ik het best te zijn, niets als een *emulsie* te geven,

℞ *Amygd. dulc. excort.* $\frac{3}{4}$ ii.

emulg. aq. q. s. col. ℞ i. β. *add.*

Liq. anod. min. Hofm. 3 ii.

Sacch. alb. $\frac{3}{4}$ i.

m.

S. alle uur een kopje.

En ik liet in den nek eene spaansche vlieg leggen.

7. Hij had slechts eens gebrakt en afgang gehad, sedert het gebruik van den drank, 's avonds eenige koortsverheffing, de oogen waren meer rood en vochtig, de duizeling en het geruisch bleven aanhouden, hij was beter bij zijne kennis, de spaansche vlieg had we-
nig

nig uitwerking gedaan, de pols was 140, klein en onregelmatig. Ik liet de *Emulsie* herhalen, en er bijvoegen.

Laud. liq. Sydenh. gtt. XII.

Voorts de buik wrijven met het *Linimentum volatile*.

8. De koortsverheffing was minder sterk, alle braking was opgehouden, hij had tweemaal ontlasting gehad, hij was doof, geen hoofdpijn of duizeligheid, de tong vochtig, de pols snel en zwak. Dezelfde geneesmiddelen.

9. Gisteren op den 11den dag der ziekte was er koortsverheffing met stille ijlhoofdigheid, duizeling, doofheid en slaperigheid, hij had twee stoelgangen, eene sterke ontlasting van water, de pols was 120; om nu te beproeven, of de hier aangewezen opwekkende middelen beter zouden verdragen worden, gaf ik:

℞ *Rad. Valer. sylv.* $\bar{3}$ i.

Inf. aq. q. s. col. ℥ i. *add.*

Sp. Nitr. d. $\bar{3}$ ii.

Sp. Mind. $\bar{3}$ i.

m.

S. alle uur een kopje.

Ik liet tevens Spaansche vliegen aan de beenen leggen.

10. 's Nachts een weinig ijlhoofdig, maar het wezen stond heden beter, hij was minder doof, drie stoelgangen, het water natuurlijk, de pols 120, regelmatig, een zacht zweet.

add.

Camph. gr. iv.

11. Op den 13den dag sterke koortsverheffing, met veel hette en roode opzetting van het aangezicht, vier ontlastingen, een onregelmatige pols 128, peeshuppeling, doofheid en duizeling, de tong zuiver en vochtig, vele ontlastingen. Waarom ik gaf:

Rad. Arnic. $\frac{z}{3}$ i.

Coq. aq. q. f. col. \mathbb{B} i β add.

Sp. Minder. $\frac{z}{3}$ i.

Camphor. gr. vi.

Rob. Samb. $\frac{z}{3}$ i.

m.

S. alle uur een kopje.

12. Gister avond aanmerkelijke koortsverheffing, de pols sterker en geregelder, zonder peeshuppeling, maar beving der beenen,

E

hey

het water meer gekleurd , nog vijf dunne afgangen.

Iter. Dec. Arnic. add.

Laud. liq. Sydenh. g^{tt.} x.

m.

13. Wederom vijf afgangen , eene sterkere verheffing met meerdere hette , en een meer volle geregelde pols 100, de zenuwtoevallen verminderen.

℞ *Camphor. gr. vi.*

Acet. Vini ℥ i.

Aq. purae. ℥ iv.

Gum. Arab. ℥ i.

Syr. comm. ℥ i.

m.

S. alle uur een lepel. Voor drank *Aq. hord.*
 ℞ i β met ℥ vi. Spaansche wijn , 's avonds een voetbad.

14. Na eene ligte koortsverheffing was de pols langzamer, het water met een wolkje , eene vochtige tong. Daar de ontlastingen nog steeds dun en overvloedig bleven, meende ik tot meer vaste versterkende middelen, gepaard met de vlugtige, te moeten overgaan.

℞ *Rad.*

℞ *Rad. Val. sylv.*

Cort. Salic. alb. \overline{aa} $\frac{z}{3}$ i.

Coq. aq. q. s. col. \mathbb{B} i β . *add.*

Sp. Nitr. d. 3 ii.

Syr. comm. $\frac{z}{3}$ i.

m.

S. alle uur een kopje.

15. De pols 70 en sterker, twee afgangen, het wezen beter.

21. Van dag tot dag verminderden nu alle de toevallen, de stoelgangen waren natuurlijk, de eetlust keerde weder; om de krachten verder te versterken, gaf ik:

℞ *Cort. Peruv.*

Rad. Val. sylv. \overline{aa} $\frac{z}{3}$ i.

Coq. aq. q. s. col. \mathbb{B} i β *add.*

Liq. anod. min. Hoffm. 3 ii.

m.

S. Om de drie uren een kopje.

24. Ging hij hersteld uit het *Nosocomium*. Offchoon in deze beide gevallen bijna dezelfde toevallen plaats hadden, was in het laatste echter het vaatgestel meer aangedaan.

Typhus nervosa putrida, met peripneumonische toevallen.

Men heeft onlangs veel getwist over de *complicatie* der zenuwkoortsen met ontsteking. Meestal zijn de plaatselijke aandoeningen, welke hier bij deze soort van koortsen plaats hebben, van een' *passiven* aard, dat is de plaatselijke toevallen der borst, lever, enz. zijn *inflammationes passivae* of *asthenicae*, zoo als men die ook wil noemen. Meestal schijnen dezelve in het begin ware *active* ontstekingsachtige toevallen te hebben; in het verder beloop der ziekte blijkt het echter, dat dezelve van een' tegengestelden aard zijn. Onze voorgangers hebben deze ziekten zeer wel gekend en beschreven, en van andere ziekten onderscheiden.

Wij zullen daarvan een en ander geval opgeven.

In het voorgaande jaar heerschte er onder het korps Jagers, hier in guarnisoen, eene besmettelijke *typhus*, welke ik gaarne aan mijne toehoorders wilde vertoonen, waarom ik er eenige van opnam, welke alle van denzelfden aard waren, maar alleen in trap van elkander verschilden.

VII. Geval. Jakob Geel, een Jager, 24 jaren oud, had gedurende veertien dagen eenen anderen Jager, die aan eene *typhus* ziek lag, opgepast. Den 18den Februarij kreeg hij eerst zware pijn door de leden, welke afwisselende zich dan hier, dan weder elders vertoonde, afwisselende koude en rilling met hette, pijn op de borst met een' lastigen hoest, die 's avonds verergerde, de oogen waren rood, en het aangezicht opgezet, de tong slijmachtig, dorst, geene ontlasting. De Chirurgijn - Majoor had, na voorafgaande *resolventia* uit *Sal Ammon.* met een *infusum flor. Sambuci*, een braakmiddel toegediend, waarop sterke braking en stoelgang volgde. Op den 21sten, toen hij bij ons kwam, had hij een' worm door den mond geloosd, en hij was zeer zwak. Bij deze koorts waren nog geene zenuwtoevallen, maar zij was catharraal en slijmachtig, zoo als er thans vele waren. Ik oordeelde hierom alleen zachte *resolventia* en *diapnöica* te moeten geven, en schreef ten dien einde voor:

℞ *Extr. Gramin.*

Spir. Minder. aa $\frac{1}{3}$ i.

E 3

Aq.

Aq. Sambuc. $\frac{z}{3}$ vi.

Rob. ——— $\frac{z}{3}$ i.

m.

S. alle uur een lepel.

Den 22sten. Gister avond ten tien uren kreeg hij een' zwaren aanval van koorts, die met hevige koude begon, waarop hette volgde, en een overvloedig zweet. Met de koude vermeerderde de pijn op de borst, die echter door eene warme pap werd weggenomen. Hij had een' afgebroken slaap, een rood wezen, zware hoofdpijn, witte tong, natuurlijk water, drie malen afgang, een' kleinen pols 120. Uit alle deze toevallen meende ik nu, dat hij dezelfde koorts zoude krijgen, aan welker besmetting hij zoo langdurig was blootgesteld geweest. Ik had in deze soort van koortsen, waarin een sterk *erethismus* zonder teekenen van *sordes*, of ontbinding der vochten plaats had, mij te voren dikwijls bediend van eene eenvoudige *emulsio*, welke ik met zachte krampstillende en verdoovende middelen paarde; ik gaf hierom:

\mathcal{R} *Emuls. comm.* $\frac{z}{3}$ xviii.

Sp. Nitr. d. $\frac{z}{3}$ ii.

Syr.

Syr. Pap. alb. $\frac{z}{3}$ i.

m.

S. alle uur een kopje.

23. De koortsverheffing kwam wederom op hetzelfde uur, met ijlhoofdigheid, welke echter, na het aanleggen van een *vesicatorium* in den nek, ophield, 's morgens was hij volkomen bij zijne zinnen, de hoofdpijn minder, de tong wit en vochtig, de pijn op de borst en de hoest bleven nog aanhouden. Waaron ik eene nieuwe Spaansche vlieg op de borst liet leggen, en bij de *emulsie* vijf greinen Campher voegde.

Den 24sten. Op den 7den dag der ziekte had hij eene zachte uitwazeming, een goede slaap, vermindering van pijn op de borst, terwijl de *urine* troebel was.

Maar den 25sten waren de oogen en het aangezigt rood, hij had hoofdpijn, maar geen pijn op de borst, of *irritatie* in de pols; ik schreef echter de oorzaak van deze verergering toe aan de onrust en vrees, veroorzaakt door de ijlhoofdigheid van drie andere zieken, die ten zelveu tijde met hem in dezelfde kamer waren, en sterk ijlden, hij had daarenboven in twee dagen geen stoelgang

gehad. Hierom liet ik een klijfsteer zetten, en vermeederde de Campher tot twaalf greinen.

Den 26sten was hij daardoor bedaald geworden, en zijn wezen stond natuurlijk. Den 27sten, op den 9den dag der ziekte, had hij, na een' rustigen slaap, een overvloedig zweet over het geheele ligchaam gekregen, intuschen was er geene ontlasting geweest, waarom ik een *Enema purgans* voorschreef, de Campher tot op vijf greinen verminderde, en de *Syr. Pap. albi* wegliet.

Den 28sten had hij na het klijfsteer ontlasting, en heden nog eens van zelf; hij had geene koorts, en een' natuurlijken pols; daar hij nog hoofdpijn had, liet ik nog eene Spaansche vlieg in den nek leggen, en met de *emulsie* zonder Campher voortvaren. Onder het gebruik hiervan herstelde hij volkomen, en ging, geheel genezen, reeds den 9den Maart naar zijn huis.

VIII. Geval. Joh. Schuring, een Jager, 25 jaren oud, was, sedert hij in den voorleden herfst eene tusschenpozende koorts gehad had, steeds volkomen gezond geweest. Nadat hij aan besmetting was blootgesteld geweest, werd hij op den 16den Februarij

aan

aangetast door zware hoofdpijn, en pijn door de leden, waarbij hij 's avonds koude rillingen, met afwisselende hette kreeg. Hierbij kwam bezetting op de borst met eene pijn, welke bij de ademhaling vermeerderde, met hoest en opwerping van bloedige slijm, de ontlasting was natuurlijk, maar hij had geen eetlust, en een' bedorven smaak in den mond. Hij had alle avonden koortsverheffing met koude. Hem werden oplosfende middelen gegeven met *Sal Ammoniac*, *Oxymel*, enz. Op den 19den, den derden dag der ziekte, werd hij in het *Nosocomium* opgenomen, hij had toen zware hoofdpijn, drukking op de borst, maar minder hoest en pijn in de ademhaling, de pols was 112, de huid zacht en vochtig. Daar ik hier dezelfde koorts, als in het voorgaande geval, vermoedde, en ik hier, uit de benaauwdheid en tegennatuurlijken smaak, *sordes* in de eerste wegen dacht aanwezig te zijn, gaf ik een *emeto-catharticum*.

℞ *Tart. emet. gr. ii.*

Sal. Glaub. ℥ i.

Dec. Hord. ℥ i.

Rob. Samb. ℥ i.

m.

S. alle uur een kopje.

Den zoften schein dit middel eene goede uitwerking gehad te hebben, hij had dikwijls met verligting gebrakt, en ontlasting gehad. Na eene mindere koortsverheffing des avonds, had hij 's morgens een verliggend zweet, waarna de pijn op de borst en hoest verdwenen, de tong was zuiver en vochtig; ik oordeelde hierom de uitwazeming te moeten bevorderen, door te geven:

℞ *Extr. Gramin.*

Sp. Minder. \overline{aa} $\frac{z}{3}$ i.

Aq. Hord. $\frac{z}{3}$ viii.

Syr. comm. $\frac{z}{3}$ i.

m.

S. alle uur een lepel.

21. Den volgenden dag bleek het, dat deze beterschap slechts schijnbaar geweest was, want 's nachts kwam er zware hoofdpijn, met eene roode opzetting van het wesen, waarbij zich wederom hoest en pijn in de zijde met eene *muceuse* ophoesting voegden, eene vuile *urine*, een zeer snelle pols, en sterk zweet.

22. Gisteren, den zesden dag der ziekte, begon hij met de koortsverheffing sterk te ijlen, hetwelk den geheelen nacht duurde, zijn

zijn wezen was ingetrokken met roode wangen, naar één punt gerigte en strakke oogen, een kleine, onregelmatige, bevende pols 120, een vochtige en zuivere tong, nu en dan hoest met weinig ophoesting, één stoelgang, het water rood, vuil en troebel, 's nachts eene ligte neusbloeding. Ik liet 's avonds twee Spaansche vliegen aan de kuiten leggen; wij hadden hier dus reeds eene sterke zenewaandoening met zwakheid en vermeerderde gevoeligheid en prikkelbaarheid, waartegen ik nu meende zachte *antispasmodica* en *anodyna*, welke tevens versterkten, te moeten aanwenden, waarom ik voorschreef:

℞ Rad. Val. sylv. \bar{z} i.

inf. aq. q. s. col. ℥ i add.

Spir. Nitr. dulc. rect. \bar{z} ii.

Laud. liq. Syd. g^{tt}. xv.

Syr. comm. \bar{z} i.

m.

S. alle uur een half thêkopje.

23. Na het gebruik van den drank kreeg hij eene aanhoudende en hevige ijling, vooral in den nacht, zonder opzetting van het wezen, hetwelk meer ingetrokken werd, met kou-

koude handen en voeten; 's morgens ijde hij meer zacht, en dronk sterk, er waren nu *petechiæ* op de armen en de borst gekomen, hij beefde met de handen, de pols was klein en onduidelijk 104, de *urine* was rood en troebel, de tong wit en droog, ééne ontlasting, de oogen minder wild. Daar ik de ijhoofdigheid meende verergerd te zijn na het gebruik der *opium*, en de *petechiæ*, en andere teekenen van ontbinding, zuren scheenen te vorderen, gaf ik:

℞ *Rad. Val. sylv.* ℥ i.)

— *Senek.* ℥ ii.

inf. aq. q. s. col. ℥ i. *add.*

Acid. Sal. mar. ℥ i.

Syr. comm. ℥ i.

m.

S. alle uur een kopje.

Ik liet tevens twee *vesicatoria* aan de beenen leggen.

24. De hevige ijling bleef gisteren en dezen nacht voortduren, hij lag nu met stijve oogen, ingetrokken knieën, bevende, met eene drooge tong, trillende kleine pols 104, hij had een weinig rood water geloosd,
maar

maar geen stoelgang gehad. In dezen toestand had ik meermalen veel nut van de Campher gehad.

Iteretur infus. addend.

Camphor. gr. v.

25. Den negenden dag. Geheel slaapzuchtig, 's morgens wakker wordende, was hij bij zijne kennis, de oogen waren nog rood en wild, de tong wit en vochtig, geene *pe-techiaae* meer, de pols bevende en onduidelijk, de *urine* rood en vuil, niet. troebel, hij ligt op zijn rug, is ijelhoofdig, hoest weinig, onwillekeurige ontlasting van afgang en water. Hij scheen op dezen ongunstigen critischen dag in groot gevaar te zijn, waarom ik meende de krachten zoo veel mogelijk te moeten ondersteunen, en de zwakheid tegen te gaan. Ik gaf hierom:

\mathcal{R} *Rad. Arnic.* $\frac{z}{3}$ i.

Cort. Peruv. $\frac{z}{3}$ β .

coq. aq. q. s. col. \mathbb{B} i. *add.*

Camphor. gr. v.

Syr. Cort. aur. $\frac{z}{3}$ i.

m.

S. alle uur een kopje. Voor drank gerstewater met *Acid. Salis mar.* en suiker.

26. De-

26. Deze behandeling had de beste uitwerking. Er volgde een zachte slaap, zonder ijlhoofdigheid, hij was heden veel gevoeliger, had twee ontlastingen, ééne onwetende, de andere willekeurig; het water was rood en troebel; hij klaagde over droogte van den mond, de tong wit en vochtig, de pols duidelijk 108, zonder trilling.

Iteret. Decoct.

27. Wederom koortsverheffing met *delirium*, trilling der leden, maar meer kennis, de tong in het midden droog, aan de randen vochtig, eene onwillekeurige afgang, het water rood met eene wolk.

28. Geene *petechiae*, maar beving, na de koortsverheffing goede slaap, 's morgens bij zijn kennis.

I Maart. Vele stinkende ontlastingen, de pols bevende, maar sterker, de hette minder; ofschoon deze ontlasting ons toefcheen critisch te zijn, dacht ik evenwel dezelve te moeten matigen, waarom ik voorschreef:

℞ Rad. Arnic. $\frac{z}{3}$ i.

coq. aq. q. f. col. ℞ i. add.

Laud. liq. Syd. g^{tt}. XII.

Syr.

Syr. comm. $\frac{7}{3}$ i.

S. alle uur een kopje, met twee lepels wijn.

2. Met de koortsverheffing kwamen er gisteren wederom *petechiae*, 's nachts goede slaap, de tong vochtig en zuiver, twee ontlastingen, het water troebel met zetsel.

3. Minder ijlhoofdigheid met de koortsverheffing, slaperigheid, in den rug *gangræneuse* plekken, die reeds eenige dagen aanwezig waren, en nu beginnen te herstellen.

4. Geene verheffing van koorts, dik water, natuurlijke afgang. Van dezen tijd af aan waren er om den anderen dag nog ligte koortsverheffingen, terwijl de slaap natuurlijk werd, en de pols geregeld was. Hij herstelde onder het gebruik van een *decoctum* van *Lichen Island*. Den 18den werd hij uit het *Nosocomium* gelaten.

Bij dezen zieken waren de toevallen van zenuwkoorts, met teekenen van ontbinding en van *peripneumonie* gepaard. In het volgende geval waren de teekenen van *peripneumonia maligna asthenica* duidelijker gekenmerkt.

IX. Geval. *Nicolaas Jansen*, ook een Jager van 19 jaren, aan dezelfde besmetting
bloot-

bloogesteld, werd den 21sten Februarij in het *Nosocomium* opgenomen. Drie dagen geleden gevoelde hij eene zware pijn door alle de leden, met huivering, waarop den volgenden dag koorts volgde, beginnende met koude, en daarna in hette overgaande; hierbij kwam hevige hoofdpijn, roode oogen, een drooge huid, veel dorst, waarop hij een laxermiddel nam, zonder dat daarop eenige werking volgde. Bij ons gebragt zijnde, duurde de pijn in het hoofd en de ledematen, vooral in de kuiten, voort; hij had hoest, benaauwdheid op de borst, in geen twee dagen was er ontlasting geweest, de tong was beslagen, het water dik. Daar de ziekte nog in het begin was, oordeelde ik het nuttig hier een braakmiddel voor te schrijven, dewijl hierdoor niet alleen dikwijls het *miasma* ontlast, maar ook de uitwazeming bevordert, eene andere stemming aan de zenuwen geven, en de verdere voortgang der ziekte somtijds verhinderd word. Ik verkoos hiertoe een Ἐ 1 *Ipecacuanha* op eens te geven, omdat mij de ondervinding geleerd had, dat de *Tart. emeticus* somtijds naar beneden doorslaat, en ligt eene verzwakkende *diarrhoea* te weeg brengt; dan daar er in geen twee dagen af-

gang

gang geweest was, liet ik 's avonds een klijs-
teer zetten.

Den 22sten. Niettegenstaande hij overvloe-
dig had gebraakt, en van het lavement twee
stoelgangen had gehad, kwamen de beurte-
lingsche rillingen en hette wederom, en 's mor-
gens zweette hij sterk, zonder verligting, de
hoofdpijn en benaauwdheid bleven aanhouden.
Daar ik nu voor eene aanhoudende zenuw-
koorts vreesde, gaf ik een zacht opwekkend
antispasmodiek middel.

R. Rad. Valer. ꝑ. ʒ i.

inf. aq. q. ꝑ. col. ℥ i. add.

Sp. Nitr. dulc. ʒ ii.

Syr. comm. ʒ i.

m.

S. alle uur een half kopje.

Den 23sten. De verheffing kwam even als
gisteren, 's avonds ten tien uren, met koude, en
verminderde 's morgens met zweet, de hoofd-
pijn bleef voortduren, zijn uitzigt was droe-
vig, vreesachtig, en neêrgeflagen, hij was niet
ijlhoofdig, en had een weinig neusbloeding,
drukking op de borst, met ophoesting van
met bloed vermengde raauwe stoffen, eene

F

voch-

vochtige beslagen tong, *petechiæ*; de pols 100, veel trek tot zuur. Ik liet eene Spaansche vlieg op de borst leggen, en gaf:

℞ *Rad. Val. s.* $\frac{z}{3}$ i.

— *Senek.* $\frac{3}{3}$ ii.

inf. aq. q. s. col. ℞ i. *add.*

Liq. anod. min. Hoffm. $\frac{3}{3}$ ii.

Oxym. simpl. $\frac{z}{3}$ ii.

m.

S. alle uur een kopje.

Den 24sten. Genoegzaam in denzelfden staat, dun, *sereus* water. Om de prikkelende hoest te bedaren, voegde ik bij den drank

Extr. Hyoscyam. gr. x.

Den 25sten. Verheffing met ijling, geweldige hoofdpijn, hoest met pijn op de borst, zware neêrslagtigheid, drie onwillekeurige ontlastingen, roode *urine*, de tong wit, de pols snel en bevende, geene *petechiæ*. Daar ik met prikkelende middelen meer nadeel dan voordeel schein te doen, liet ik dezelve weg, en gaf:

℞ *Emuls.*

℞ *Emuls. comm.* ℥ i. β.
add.

Camphoræ. gr. v.

Sacch. alb. ʒ i.

m.

S. alle uur een kopje.

Den 26sten, op den 9den dag der ziekte, was hij zeer erg, hij kreeg des nachts eene allerhevigste verheffing, met eene woedende ijlhoofdigheid, 'smorgens kwam hij wederom tot kennis; hij klaagde over eene verschrikkelijke hoofdpijn, als of het hoofd zoude van een barsten, vooral met het drooge hoesten, hetwelk gedurig plaats had, als ook over verbazende drukking op de borst, kortademigheid, en scherpe pijn op de borst, met ontlasting van vuil, zwart bloed; geene stoelgangen, de tong wit en vochtig, het water rood en helder, de pols 100 en klein; ik liet hem met de *Emulsie* voortgaan. Maar daar door den Heer HORN en andere hedendaagsche Schrijvers, zoo zeer in de *peripneumonia asthenica* prikkelende en krampstillende plaatselijke stovingen werden aangeprezen, schreef ik voor:

℞ *Herb. Menth. pip.*

Flor. Chamom. āā m. ii.

F 2

Flor.

Flor. Sambuc. m. i.

inf. q. s. aq. col. ℞ i. add.

Spir. Vin. camph. ℥ iv.

m. pro fotu. calide pect. applic.

En liet eene Spaansche vlieg van tamelijke groote op de borst leggen.

Den 27sten. In denzelfden toestand. Sterke beving der ledematen, ééne dunne ontlasting.

It. Emuls. add.

Laud. liq. Syd. g^{tt}. xvi.

Den 28sten. 's Nachts wederom zware verheffing met hevige ijling, insgelijks sterke neusbloeding, de oogen wild en gedurig ronddraaijende, het wezen zeer ingetrokken; nu zachte ijling, zware hoofdpijn, met gedurige hoest, en opwerping van bruine met veel bloed vermengde stoffen, de tong droog en bruin, de ademhaling zeer belemmerd, de pols 104, en zeer klein, het water rood, geene ontlasting. In dezen gevaarlijken toestand oordeelde ik de *Flores Arnicae* te moeten beproeven, welke in deze soort van *Peripneumonia asthenica* veel nut doen.

℞ *Flor.*

℞. Flor. Arnic. ʒ ii.

inf. aq. q. s. col. ʒ viii. add.

Camphoræ ʒ i.

Liq. anod. min. Hoffm. ʒ ii.

Oxym. simpl. ʒ ii.

m.

S. alle uur 2 lepels met 2 lepels wijn te geven.

1 Maart. Dit middel schein aanstonds nut te doen, de koortsverheffing was 's avonds veel minder, hij had een' rustigen slaap, vochtige tong, de hoofdpijn, de hoest en de benaauwde ademhaling waren merkelyk verbeterd, het wezen stond veel gunstiger, de pols was vrijer, de opwerping van bloed bleef aanhouden, geen zweet, maar het water begon eene wolk te vormen.

Den 2den. Na eene koortsverheffing met ijlhoofdigheid, had hij een' rustigen slaap, de borst was minder benaauwd, en met de opvoesting werden nu goede gekookte fluimen opgebracht, bijna zonder bloed, ééne ontlasting, de pols snel, het water rood, eenige eetlust.

It. inf. addend. Camph. tant. ʒ β.

Den 3den. Eene ligte koortsverheffing

zonder ijlhoofdigheid, een zachte slaap, gekookte ophoesting, minder snelle pols.

Alle 2 uur 2 lepels van het middel te nemen.

Den 4den. Geene koorts, de borst volkomen vrij, weinige, maar gekookte ophoesting, goede ontlasting. Nu alle 3 uur 2 lepels.

Den 5den. Daar nu alle koortfige toevallen verdwenen waren, en de borst veel geleden had, liet ik hem nog eenige dagen een *Decoct. Lich Island.* met de *Rad. Liquir.* gebruiken, en konde hem den 20sten gezond uit het *Nosocomium* laten vertrekken.

Ik zal hier eindelijk nog bijvoegen het zwaarste geval, waarbij eerst toevallen van plaatselijke ontsteking tegenwoordig waren, maar waarop schielijk eene zeer kwaadaardige *Typhus* volgde.

X. Geval. *Hendrik Moldrichs*, een Jager, 25 jaren oud, van een sterk en volbloedig gestel, voorheen altijd gezond, behalven, dat hij zes weken te voren eene *Diarrhoea* gehad had. Dit was de eerste zieke, die, in dit Jaar, van ons in het *Nosocomium* werd opgenomen, wanneer het ons geheel onbekend was, dat er kwaadaardige koortfen onder de Militairen plaats hadden.

Den 12den Februarij kreeg hij zware
hoofd-

hoofdpijn, met sterke pijn door de leden, rillingen, die met hette afwisselden, en 's avonds vermeerderden. Deze koortfige toevallen vermeerderden op den 14den, wanneer er bij kwam een gedurige, prikkelende hoest, met benaauwde ademhaling, en sterke neusbloeding, waar door de hoofdpijn verminderde. Den 15den, den vierden dag der ziekte, toen er reeds door den Chirurgijn-Majoor resolventende middelen waren toegediend, werd hij van ons opgenomen. Zijn hoofd was zeer ingenomen, de oogen rood en gevoelig voor den prikkel van het licht, de mond en lippen droog, de tong geel en vuil, zware pijn boven de oogbollen, eene drooge kug, pijn in de borst, en aan regter *hypochondrium*, die zich door drukking verhefte, maar niet bij de inademing, de pols snel en klein, maar weinig hard, de huid vochtig, de buik open. Daar ik in dezen tijd bij anderen eene *inflammatoire* gesteldheid waarnam, daar hij volbloedig en sterk was, en ik hier eene *complicatie* van *inflammatie* met *sordes* dacht aanwezig te zijn, ofschoon de oogen en houding mij eenigzins voor *nerveuse* toevallen deden vreezen, en ik hierom schoorvoetende tot eene aderlating besloot, had ik echter altijd gezien, dat

eene kleine aderlating, in het begin van hevige ziekten, zelden veel nadeel deed, daar het verzuim van eene aangewezenen aderlating veel kwaad konde berokkenen, ik liet dus een once of vier bloed trekken, en gaf:

\mathcal{R}° *Extr. Gramin.* $\frac{z}{3}$ i.

Sal. polychr. $\frac{3}{3}$ ii.

Decoct. Hord. \mathcal{C} i. β .

Oxym. Scill. $\frac{z}{3}$ ii.

m.

S. alle uur een kopje.

Den 16den was de pijn in de regterzijde door de aderlating verligt, het bloed was los, weinig zamenhangend, en met eene slijmkorst bedekt, de verligting was van korten duur, want 's avonds, met de koortsverheffing, kwam de pijn in de zijde wederom, met vochtige hoest, en opwerping van slijm, met bloedstrepen vermengd, het water was dik en troebel, twee ontlastingen, de pols 96. Daar ik dikwijls gezien had, dat in het begin dezer ziekte, prikkelende middelen dezelve vermeerderden, liet ik met dezelfde geneesmiddelen voortvaren, en liet op de zijde eene Spaansche vlieg aanleggen.

Den

Den 17den. Er volgden nu zes verzwakkende stoelgangen, het water was troebel, de hoofdpijn was minder zwaar, maar bij de pijn op de borst, kwam nu pijn in de keel, die de slikking moeilijk maakte, de slijmige hoest bleef aanhouden, de tong was geel, slijmig, maar vochtig, de koortsverheffing was minder zwaar geweest. Ik oordeelde, dat hier iets *catarrhaals* bij was, en dat ik daarom zacht moest opwekken, en de uitwazeming bevorderen.

℞ Rad. Senek. ʒ ii.

Flor. Arnic. ʒ i.

— Sambuc. ʒ ii.

Inf. aq. q. s. col. ℞ i. add.

Spir. Mind.

Rob. Samb. āā. ʒ i.

m.

S. alle uur een kopje.

Tevens liet ik met een aftreksel van knollen en vijgen gorgelen, en om den hals zuurdeeg leggen.

Den 18den schein hij beter te zijn, en wierp veel slijm op, de tong was vochtiger,

hij had twee ontlastingen gehad, het water was helder, de pols 96.

Den 19den. Hij werd gisteren over dag slaapzuchtig, zonder ijling, de koorts verhefte niet, des nachts scheen hij natuurlijk te slapen, maar 'smorgens waren er teekens van een algemeen verval van krachten, en aandoening der zenuwen; het wezen was bleek en ingetrokken, hij lag op den rug, met ingetrokken knieën, de mond, lippen en tong werden droog, het water werd weiachtig, troebel, en in eene groote mate geloosd, de pols langzaam 86, geen afgang. Ik liet 'savonds een klijsteer zetten, en gaf, om meer optewekken:

℞ *Rad. Valer. sylv.*

— *Arnic. aa.* ℥ i.

inf. aq. q. s. col. ℥ i. *add.*

Spir. Vitr. ℥ ii.

Rob Sambuc ℥ i.

m. d.

Voor drank Wijn-wei.

Den 20sten. Op den 9den dag der ziekte, 'savonds sterke koortsverheffing met kou-

koude, ijlhoofdigheid, benaauwdheid op de borst, taaije fluimen, die nauwelijks konden worden opgebracht, geene ontlasting, maar veel dun water, met een rood zetsel, de tong vochtig, zonder beving, de pols zwak, maar ongeregeld. Om de ophoesting te bevorderen, liet ik eene Spaansche vlieg tusschen de schou- ders leggen, en het klijsteer herhalen.

Den 21sten. Offchoon hij nauwelijks koortsverheffing had, bleef hij slaapzuchtig op den rug liggen, de wangen waren rood, de oogen lijmerig, droevig, en half open, de tong geel en vuil; hij zeide zeer wel te zijn; somtijds gaf hij zwarte vuile stoffen, somtijds enkel bloed, met hoesten op, het water *sereus*, met een' vetten huid, de pols krachtiger en geregelder, afgang na het klijs- teer. Ik liet twee Spaansche vliegen aan de kuiten leggen, Fachinger-water met rooden wijn drinken, en gaf:

℞ *Camphorae gr. x.*

Acet. Vin. ℥ i.

Vin. alb. Hist. ℥ vi.

m.

S. alle uur een lepel.

Den

Den 22sten. Op den 11den dag der ziekte, bleef hij slaapzuchtig en ijlhoofdig, 's nachts gevoelloos, zoo dat hij de geneesmiddelen niet altijd wilde nemen, en ook weinig drinken; het wezen was sterk ingevallen, de oogenvleesjes kleyerig, en met slijm bedekt, het strottenhoofd sterk uitpuilende en opgetrokken, maar hij lag nu op de linker zijde; de Spaansche vliegen hadden goed gewerkt, er was ééne groene ontlasting geweest, het water was natuurlijk geel, de tong gezwollen, slijmachtig, en niet meer droog, de pols geregeld, maar zeer traag, omtrent 60, hij ploos met de vingers op de dekens, hij was ijlhoofdig. Ik liet nog twee Spaansche vliegen aan de dijnen leggen, en voegde bij het *Mixtuur*:

Camphor. gr. v.

Liq. anod. min. Hoffm. ʒ ii.

Extr. cort. Peruv. ʒ i.

m.

Den 23sten. Gisteren door den dag bleef hij slaapzuchtig, en lag op den rug, als een stervend mensch. 's Nachts werd de slaap echter rustiger, en hij begon uit te wazemen;

men; de hoest kwam met eene goede op-
hoesting wederom, het wezen minder ingetrok-
ken, meer gevoelig, de tong op de randen
vochtig, in het midden bruin, twee goede
en willekeurige stoelgangen, de *urine* troebel,
(*jumentosa*) de pols zwak 72, en onregelma-
tig, hij nam nu wederom zijne geneesmiddelen
en drank. Offchoon er nu nog zeer kwade
teekenen aanwezig waren, oordeelde ik nog-
tans, dat de natuur bezig was pogingen te
doen tot herstelling, en dat ik dezelve hierin
moest ondersteunen, ik schreef daarom voor:

℞ *Rad. Valer. sylv.* $\frac{z}{3}$ i.

Cort. Peruv. $\frac{z}{3}$ β.

coq. aq. q. s. col. $\frac{z}{3}$ xx *add.*

Camphor. ∅ i.

Vin. Ant. Huxh. ʒ ii.

Syr. comm. $\frac{z}{3}$ i.

m.

S. alle uur een kopje.

Den 24sten. Vier stinkende stoelgangen,
geene ijlhoofdigheid meer, de pols 48, eene
ligte beving en *subsultus*, de tong vochtig en
zwart, de zieke zeer zwak, op den rug liggen-
de. De hoest met ophoesting blijft voortduren.

℞ *Cort.*

℞ *Cort. Salic. alb.* $\frac{z}{3}$ i.

Rad. Calam. arom. $\frac{z}{3}$ β.

Coq. aq. q. s. col. $\frac{z}{3}$ XVIII *add.*

Camphor. ∅ i.

Liq. anod. min. H. 3 ii.

Syr. comm. $\frac{z}{3}$ i. β.

m.

S. alle uur een kopje.

Den 25sten. Omtrent den 14den dag kwamen er, offchoon de pols traag en bedaard was, eene hevige ijling, tot tegen den morgen voortdurende, wanneer hij wederom stil ging leggen, twee ontlastingen, troebel doorgezakt water, met een dik wit zetsel, de pols als gisteren, de tong vuil. Mogelijk had ik te sterk prikkelende middelen gegeven, mogelijk ook waren hier *critische* pogingen geweest. Ik oordeelde ten minste te moeten veranderen, en minder heete middelen te moeten toedienen, en om deze reden schreef ik voor:

℞ *Rad. Caryophyll.*

— *Arnic. aa.* $\frac{z}{3}$ i.

Cort. Peruv. $\frac{z}{3}$ β.

Coq.

Coq. aq. q. s. col. ℥ 1. β. add.

Elix. acid. Haller. ʒ 1.

Camphor. gr. xv.

Syr. comm. ʒ ii.

m. d.

S. alle uur een kopje.

Om de krachten te ondersteunen, liet ik hem kandeel van witte wijn, met wat muskaatnoot en suiker geven.

Den 26sten. 's Avonds aanmerkelijke rilling en koude met opvolgende hette, ligte ijling, maar veel minder dan te voren, waarop een zacht zweet volgde. Hij was nu veel gevoeliger, de tong minder gezwollen, en vochtiger, geen *sedes*, het water dik, met een olieachtig vel bedekt; hij nuttigde met smaak zijn kandeel; de pols nog zeer traag, omtrent 40.

It. decoct. cum Camph. tantum gr. v.

Den 27sten. Ligte koortsverheffing, geruste slaap, troebel water, met bezinksel, een goede pols, vochtige tong. Dezelfde geneesmiddelen.

Den 28sten. Op den 17den dag der ziekte, wederont koortsverheffing, met aanmerkelijke koude des avonds, en hette met *deliri-*

um,

um, het wezen stond veel beter, het water was natuurlijk.

Cont. Dec. sine Camphora.

Den 1sten Maart. De tong zuiver, warmte natuurlijk, de pols bleef traag; hij was zeer wel, ofchoon er geene *critische* ontlasting gevolgd was, en hij in geen drie dagen stoelgang had gehad. Daar ik echter nu vreesde, dat deze hardlijvigheid in het afnemen der ziekte nadeel zoude doen, dacht ik, met bittere versterkende middelen, een zacht *laxans rhabarbarinum* te moeten paren, en gaf:

℞ *Extr. Gentian.* ʒ i.

Rhei el. ∅ i.

Aq. Cort. Aur. ʒ vi.

Sacch. alb. ʒ ii.

m.

S. alle uur een lepel.

Den 2den. De krachten namen toe, ééne ontlasting, het water natuurlijk.

Den 3den gaf ik

℞ *Rad. Calam. arom.* ʒ β.

Inf. aq. q. s. col. ʒ viii. *add.*

Spir.

Spir. Nitr. d. ʒ ʒ.

Syr. comm. ʒ. ʒ.

m.

S. alle twee uur een lepel.

Onder het gebruik dezer middelen ging de herstelling zoo schielijk voort, dat hij den 11den Maart genezen uit het *Nosocomium* konde gelaten worden.

Uit de zoo even opgegevene gevallen zal men zien, dat wij in dit jaar de meeste soorten van koortsen, welke door de hedendaagsche Schrijvers onder den naam van *Typhus* beschreven worden, ook in ons Hospitaal hebben behandeld. Wij waren daarin zoo gelukkig, dat alle onze zieken, zonder eenige gevolgen daarvan over te houden, volkomen hersteld werden.

Wanneer wij zoo wel de oudere als nieuwere Schrijvers over deze soort van koortsen raadplegen, dan vinden wij daaromtrent zo vele verschillende beschrijvingen en gedachten, dat niet alleen jonge, maar zelfs ervarenne Geneesheeren, in het juist bepalen van de meening van dit woord in verwarring geraken. Men heeft allerhande soorten van koortsen,

G

welk

welke alleen dit kenmerk droegen , dat zij bedenkelijke toevallen hadden , den naam van *Typhus* gegeven , en dit woord is nu in Duitschland zoo algemeen , als bij ons de naam van *Catarrhale* koorts. Men had , naar mijne gedachte , beter gedaan , zich bij de oude en gangbare namen te houden , welke den aard en de natuur der ziekte uitdrukten , als met nieuwe benamingen , zonder bestemde beteekenis , te schermen. Dit hebben ook nieuwe en doordenkende Schrijvers zeer wel gevoeld , vooral de Heer HECKER , die daarom ook tot de oude benamingen van zenuw- en rotkoortsen wederkeert , waartoe zij wel veelal , doch niet alle behooren. Wij weten , als wij de waarheid zullen bekennen , zoo weinig van de werkingen van ons lichaam , en van de veranderingen , welke daarin , in deszelfs ziekelijken staat , voorvallen , dat de rangschikking der ziekten zeer gebrekkig is. Er zijn zoo vele verscheidenheden en samenstellingen , vooral in *Epidemische* ziekten , dat men met moeite den aard derzelve kan kennen , en niet zelden ziet men uit den loop der toevallen , en uit de werkingen der geneesmiddelen , dat men in de beoordeeling der ziekte zeer gedwaald had. Men heeft de

de

de *Typhus* tegen de *Synocha* overgesteld, en dezelve van eene *atonie* der vaste deelen afgeleid. Onder dezelve heeft men vooral drie soorten gebragt, de zoogenaamde *Typhus nervosa acuta*, de *Typhus nervosa lenta*, en de *Typhus cum paralyfi*. De eerste heeft men aan vermeerderde prikkelbaarheid en gevoeligheid, de tweede aan vermeerderde prikkelbaarheid, maar verminderde gevoeligheid, de derde aan gebrek van beide toegeschreven, terwijl in alle vermindering van kracht (*energie*) plaats had. Ik heb deze verdeelingen van den Heere REIL (*i*) behouden, maar wil daarom niet geacht worden in alles met dien beroemden man zamen te stemmen. Immers is het er verre van daan, dat het *dynamisch* karakter genoegzaam zoude zijn, om ons deze koortsen te doen begrijpen. Kan er niet deze drierlei staat in het ligchaam plaats hebben, zonder dat er eenig kenmerk van deze koorts is? Gemeenlijk leidt men den staat van ontbinding, welke bij alle drie de soorten van *Typhus*, maar vooral bij de laatste, plaats heeft, van de zwakheid af, maar is er niet somtijds veel grooter zwakheid, zonder eenig teken

VAN

(*i*) *Fieberlehre*, Th. I.

van ontbinding, en integendeel vele teekenen van ontbinding, zonder dat daarmede een' staat van evenredige zwakheid plaats heeft? Het is naar onze gedachte nog geheel geen tijd, om *a priori* de ziekten te *construeren*, en ik ben van oordeel, dat wij ons bij wet-tige fluitredenen, alleen uit ervaring, den weg dien onze groote modellen en voor-gangers, die waarlijk Artsen waren, betreden hebben, moeten houden.

Dan om tot onze koortsen, die wij dit jaar behandelden, weder te keeren. Gemeenlijk denkt men, dat zij uit eene koude en vochtige lucht ontstaan, ten minste heeft men over het algemeen opgemerkt, dat deze soort van koortsen vooral in of na slappe winters worden waargenomen. De Heer HUFELAND zegt (in zijne *Beschrijving van de zenuwkoortsen te Jena*), dat de schielijke wisselingen van het meer vochtige dan drooge weder, en de aanhoudende Weste- en Zuidweste winden, zoo wel als de lage stand van den Barometer, naar zijne ondervinding, even zoo zeker een *Asthenisch* ziektekarakter te weeg brengen, als de Ooste- en Noordooste winden eene *Sthenische* ziektegesteldheid veroorzaken, en dat de zenuwkoortsen vooral

door

door het gemis van eene behoorlijk aanhoudende, zuivere, en drooge winterkoude ontstaan (k).” Ik wil niet ontkennen, dat in vele gevallen dit plaats heeft, en dat flap weder met zoele regens, en Weste- of Zuidweste winden, wel tot de algemeenwording van deze koortsen aanleiding kunnen geven. Dit had intuschen bij ons geene plaats, de winter was nu zeer koud en droog geweest, met aanhoudende Noorde- en Noord-ooste winden, welke men zoude verwacht hebben, dat zuivere ontstekingsziekten zoude hebben voortgebracht. Alle koortsen, welke ons dit Jaar voorkwamen, hadden een zenuwachtig en *Adynamisch* karakter, en hieruit kan men besluiten, dat de ziekten niet altoos geregeld worden door den tegenwoordigen toestand van den dampkring, maar dat dikwijls lang een vastblijvend karakter de ziekten aanhangt, hetwelk van de zinnelijke veranderingen der lucht onafhankelijk schijnt te zijn.

Ik zal hier geen uitvoerige beschrijving geven van de verschillende toevallen, welke door de Schrijvers van deze ziekten gegeven

WOR-

(k) *Bladz. 1 en 2.*

worden. Deze verschillen toch zeer veel van elkander, en zijn in elke *Epidemie* zeer verscheiden, en het zoude mij althans moeilijk vallen de toevallen bepaald op te geven, welke met *Typhus* verbonden zijn. Immers is het bij mij op verre na niet uitgemaakt, van welke naaste oorzaak deze ziekten afhangen, en welke de veranderingen zijn, welke in het ligchaam hier plaats hebben.

Gemeenlijk zien wij deze verschillende ziekten bij geringere lieden, en de arme hutten, waarin eene hooge trap van onreinheid huisvest, zijn de broeinesten, waarin deze koortsen geboren worden. Gebrek aan goed voedsel, vochtige en dampige woningen, gebrek aan zuivere lucht, en ophooping van veele menschen in kleine vertrekken, geven eerst daartoe aanleiding, en hierom komen deze koortsen zoo veel in gevangenisfen, hospitalen en op schepen voor. Het gif eens uitgebroeid zijnde, verspreidt zich wel dra ook bij gezonde menschen, welke aan deze, het gif verwekkende, oorzaken niet zijn blootgesteld geweest. Offchoon, zoo als ik reeds gezegd heb, veelal deze ziekte bij geringe lieden ontstaat, is dit echter niet altijd het ge-

geval. Wij zien niet zelden, dat fommige koortfen, in fommige gefellen, vooral bij vochtige koude, of ook wel bij zoel en warm regenachtig weder, dit karakter aannemen, en of rotachtig, of *nerveus* worden, en dan ook zelfs befmetting aanbrenge. Zeer gewoon is dit bij *Catarrhale* koortfen, welke verzuimd, of niet wel behandeld zijnde, ligt *nerveus*, en eveneens befmettelijk worden, als die gene, welke door werkelijke smetstoffe zijn aangebragt.

Het is zeer opmerkelijk, dat de *Typhus* onder welken vorm zij dan ook verfchijne, gewoonlijk alle, of de meeste toevallen met de smetstoffe overbrenge, zoo dat de gansche ziekte meer of min hetzelfde beloop houde. En dit toont dan ook duidelik, dat er meer tot *Typhus*, dan een *dynamisch* karakter van zwakheid behoore.

Alle foorten van koortfen paren zich met deze ziekte, fomtijds is dezelve met toevallen van ontfteking verzeld. Zeer dikwijls met flijm en bedorvene ftoffen in de eerfte wegen, maar vooral met *catarrhale* ftoffen, en niet zelden met plaatselijke toevallen der borst- en onderbuiksingewanden, en eindelik ook met alle *acute* uitflagen, als pokken,

mazelen, roodvonk, enz. Alle deze verschillende *complicatiën* maken, dat deze koorts eene zeer verschillende houding heeft. Intusfchen verstaat men gewoonlijk door *Typhus*; of koorts met toevallen van ontbinding, of met onregelmatige werking der zenuwen, welke echter dikwijls, doch niet altijd te zamen gepaard gaan.

Bij de meeste van onze zieken, vooral bij den 4den, 5den, en 6den, waren de voorbereidende oorzaken, armoede en gebrek aan goed voedsel, en eene doorgaande zwakheid van het gestel; bij den 4den kwam nog bij een ongebonden leven, misbruik van sterken drank, en luiheid, met zeer verregaande onreinheid. Alle teekenen van algemeene zwakheid, traagheid van vaten, en ongevoeligheid der zenuwen, met verschijnsels van rottige ontbinding der vochten, waren hier tegenwoordig. De opwekkende oorzaak was hier de besmetting. De hoofdpijn, duizeligheid, krampachtige trekkingen in het aangezicht, de zachte ijling, en de onregelmatige koortsverheffingen, waren zoo vele teekenen van aandoening van het zenuwgestel. De bittere smaak, spanning van den buik, beslagen tong, dunne, stinkende afgangen, en de *petechiae* toonden, dat

hier.

hier eene neiging tot rotting plaats had. Met deze *atonie* en ongevoeligheid van het zenuwgestel, was zulk eene traagheid van *circulatie* gepaard, dat men dezelve door geene middelen konde opwekken, de pols verminderde steeds in snelheid bij het klimmen der ziekte, en de koude der ledematen vermeerderde, niettegenstaande de zenuwtovallen verdwenen, en de tegenwoordigheid van geest wederkeerde, zonder dat er stuip-trekking of ijlhoofdigheid meer plaats had. Hier was dus eene *Typhus* aanwezig met traagheid van het zenuw- en vaatgestel, en deze schein dus te behooren tot die, welke door REIL *Typhus cum paralyfi* genoemd worden (1).

In het 5de en 6de geval had er eene geheel andere *modificatie* van deze koorts plaats. In het 1ste was de oorzaak der ziekte, het blootstellen aan de strenge koude; in het andere, hetwelk in hetzelfde huis voorviel, was ongetwijfeld de ziekte door besmetting ontstaan. In beide waren er geenerhande teekenen van rotachtige ontbinding der vochten, maar er waren hier aandoenin-
gen

(1) a. v.

gen van het zenuwgestel , zoodat ik deze koortsen tot de zenuwkoortsen moest brengen.

In het 5de geval was de zieke , die zwak en teeder was , en daarenboven een armoedig leven leidde , gedurende de strenge koude steeds aan de lucht blootgesteld geweest. In het eerst had de ziekte alle teekenen van eene *Catarrhale* koorts , 's avonds met verheffingen , en 's morgens met zweet verminderende. Eerst op den 6den dag kwamen er toevallen van *Typhus* , zware hoofdpijn , duizeligheid , en , na de ontlastingen , waterige oogen , een sterk verval van krachten , een bevende pols , en eene gedurige veranderlijkheid van toevallen , welke met elkander niet waren overeen te brengen , geen dorst , met eene drooge tong , benaauwde ademhaling , vliegende hette , slaapzucht en beving , opspringing der trekkers , braking , doorloop , met eene *intermitterende* , en in snelheid zeer verminderde , en veranderlijke pols. Hier volgde geenerhande scheidung , hij herstelde langzaam , en men kon reeds de ziekte als geëindigd op den 17den dag beschouwen.

In het 6de geval had de zoon van den vader de besmetting gekregen. De zelfde kenmerken van *Typhus nervosa* had-

hadden hier ook plaats, hij had dezelfde duizelige hoofdpijn, pijnlijkheid door alle ledematen, braking en *diarrhoea*, welke door het braakmiddel verergerden. De maag was hier zoo aandoenlijk, dat zij niet de minste opwekkende middelen verdroeg. Hij was doof, en gedurende de koortsverheffing ijlhoofdig, maar de pols was zeer snel. Op den 11den dag kwam er een verliggende pislloed, en den 13den vermeerderde de doorloop met vermindering van den pols en andere toevallen.

De daarop volgende gevallen bewijzen duidelijk, dat de besmetting genoegzaam is, om deze ziekte, zonder eenige buitengewone voorbeschikkende oorzaken, ook in de gezondste lichamen, daar te stellen. In het begin schenen de toevallen eene eenvoudige *Catarrhale* koorts aan te duiden. In het vervolg werd de pols meer snel en klein, met zwaardere hoofdpijn, terwijl ook de minste ontlastingen, welke of door braking, of door stoelgang voortgebracht werden, deze toevallen vermeerderden; het *delirium* was bij sommigen zacht, bij anderen wild en sterk, terwijl de pols klein en snel werd; bij anderen was slaapzucht, in-
trek-

trekking van het wezen, beving, peeshuppling, onwillekeurige afgang; het water bij sommigen dik en troebel, bij anderen dun en bleek; in het vervolg kwamen er *petechiæ*, en brandige vlekken, gewoonlijk bleven de koortsverheffingen 's avonds geregeld, met vermeerdering van alle toevallen. De ziekte was het ergste op den 11den of 13den dag, zij werden van dien tijd af aan langzaam beter, de buiksontlastingen schenen wel te verzwakken, maar namen echter den *nerveusen* staat, en de ijlhoofdigheid weg; bij sommigen waren er ontlastingen van veel drabbig water, bij weinigen was er een verliggend zweet bij het afnemen der ziekte.

Bij allen echter was eene merkelijke aandoening der borst; bij sommigen was dezelve ligter, ja bij anderen scheen de hoest, en de moeilijke ademhaling, bij het klimmen der ziekte, geheel te verdwijnen, en dit was voor mij geen goed teeken, zoodat ik dikwijls, wanneer de hoest, en de klagten over de borst terugkeerden, mij zelve met de herstelling der zieken konde geluk wenschen. In onze meeste gevallen echter gaf dit toeval eene waarlijk zeer slechte gedaante aan de ziekte, zoodat zij daardoor in een ware *Pe-*

ripneumonia typhodes of *maligna* overging. In het 9de geval was deze *Peripneumonia* met een' verschrikkelijken angst en benaauwdheid gepaard, en verzeld van sterke neusbloeding, en ophoesting van zwart bloed. Er had hier eene duidelijke *passive congestie* plaats, de verzwakte longen waren hier geweldig krampachtig zaamgetrokken, en dit verhinderde den vrijen doorloop des bloeds. Alles kenmerkte hier eene ware *asthenische Peripneumonie*, welke echter, in toevallen, zeer veel met ware *Peripneumonie* overeenkwam. De overige toevallen van verval van krachten, en de *petechiæ*, alsmede de door besmetting medegedeelde ziekte, lieten omtrent de natuur derzelve niet den minsten twijfel over. Toen wij in het eerst met den aard der ziekte nog niet bekend waren, beproefde ik bij éénen eene kleine aderlating, welke in het eerst eenigzins schein te verligten, maar waarop zulk eene zwakheid volgde, dat ik geloof, dat dezelve eer nadeel, dan voordeel gedaan heeft.

Wat nu de behandeling der *Typhi* betreft, kan ik mij niet voegen bij het algemeen gevoe-

voelen der nieuwere Geneeskundigen, daar mij de ondervinding overvloedig geleerd heeft, dat derzelve behandeling over het algemeen schadelijk is. Zij houden immers staande, dat deze ziekte altijd *asthenisch* is, en men daarom hier opwekkende middelen moet geven. Wij kunnen dit echter niet altijd toestemmen. Het is wel waar, dat gevoelige en zwakke menschen, meer dan anderen, hiertoe overhellen, daar hare zwakheid veroorzaakt, dat zij minder tegenstand kunnen bieden aan de inwerking der oorzaken, welke dezelve voortbrengen; maar het is tevens zeker, dat ook sterke menschen, zoo als in onze gevallen plaats had, door deze ziekte even sterk aangedaan worden. Voorts is het niet minder zeker (zoo als wij nader zullen zien), dat met deze ziekte somtijds *inflammatoire* toevallen gepaard gaan, welke voor eene *antiphlogistische* behandeling wijken. Verders kan men niet ontkennen, dat somtijds op zich zelf verzwakkende dingen den *typhus* critisch scheidt. Ik zelf heb meermalen gezien, dat *diarhoeën*, welke de zieken verzwakten, echter de ziekte zelf critisch scheidde, en de toevallen daarna oogenschijnlijk verminderden.

FER-

FERRIAR (*m*) zag in eene *Typhus* de ziekte door eene ruime neusbloeding scheiden, en hiervan vindt men bij anderen verschillende waarnemingen (*n*). Ik heb zelf in eene *Typhus*, die zeer kwaadaardig was, en waarin eene sterke neusbloeding kwam, dezelve, in den beginne van mijne praktijk, met veel nadeel voor den zieke, met sterke uitwendige middelen weggenomen.

Het is dus niet altijd nuttig, om in het begin der ziekte aanstonds prikkelende en opwekkende middelen voor te schrijven. Ik weet zeer wel, dat sommige zeggen, dat in de *Typhus* de *irritabiliteit* vermeerderd is, terwijl de *energie* of het werkingsvermogen verzwakt is; maar dit werkingsvermogen hangt meest af van den *tonus*, en van de *mechanische* hoedanigheden der spiervezels, welke in het begin der ziekte ten minste niet zijn aangedaan. Als ik mijn gevoelen hieromtrent zal zeggen, komt het mij voor, dat hier, of in het ligchaam geboren, of door
be-

(*m*) *Medic. histor. and reflections*, Vol. II. p. 36.

(*n*) RAYMOND, *sur les malad. dang. a guerir*, en anderen.

befmetting medegedeeld wordt een *materieel* beginsel, of zoogenaamde smetstofte, welke door deszelfs fijnheid niet onder onze zinnen valt. Deze smetstofte wordt, wanneer daartoe overhelling is, geboren van *sordes* in de eerste wegen, van bedorven en onzuivere lucht enz., en veroorzaakt ligt die toevallen, welke men van alle tijden af rotachtige toevallen genoemd heeft. Voorts wordt dezelve te weeg gebragt door eenen *synochus*, wanneer door de veranderde hoedanigheid der vaste deelen, en eene voortgebragte scherpte der vochten, dezelfde toevallen geboren worden. Eene *catarrhale* of *rheumatische* stofte is dikwijls oorzaak dezer ziekte; in dit geval slijnen echter de vochten minder verandering te ondergaan, maar de ziekte slijnt zich alsdan meer te werpen op de hersenen en zenuwen, in welke eene bijzondere en tegennatuurlijke werking geboren wordt, terwijl het vaatgestel minder slijnt aangedaan te worden. Meestentijds echter zijn zoo wel de vaten als zenuwen aangedaan, wanneer de zenuwtoevallen met teekenen van rotting gepaard zijn. Eindelijk worden ook door deze smetstofte bijzondere deelen aangedaan, vooral het hart en de longen, welke door

de

de prikkelende werking van deze smetstofte *spasmodisch* worden zaamgetrokken, en *peripneumonische* toevallen veroorzaken; voorts wordt ook wel de maag aangedaan, zoo dat alles door braking wordt uitgeworpen, zoo als in ons 4de geval.

Hieruit blijkt nu genoegzaam, dat de behandeling dezer ziekte ook verschillende moet zijn, en dat men niet overal aanstonds versterkende middelen moet geven. Wij hebben alle onze zieken zonder onderscheid op eene zachte en gemakkelijke wijze hersteld, en naar onze gedachten niet *empirisch*, maar op eene *rationale* wijze behandeld.

In de eerste soort van *Typhus*, waarin alle teekenen van zwakheid en ongevoeligheid, met eene kleine, trage, zwakke pols, *petechiæ*, *diarrhœa*, teekenen van rotachtige ontbinding, met eenige *catarrhale*, en ligte krampachtige toevallen aanwezig waren, heb ik, niet tegenstaande dit alles, om dat er teekenen van stoffen in de eerste wegen waren, en er gedurende de geheele ziekte voor de zuivering der eerste wegen geheel niet gezorgd was, zachte ontlastmiddelen toegediend, waardoor ook de *gastrische* toevallen verdwenen.

De nieuwe Geneesheeren veroordeelen te onregt het gebruik van deze middelen, in al-

le gevallen van *Typhus*, vreezende, dat daar door eene te groote zwakheid zal veroorzaakt worden. Intusfchen heeft mij de herhaalde ondervinding geleerd, dat zeer dikwijls, vooral bij morfige en arme menfchen, door verwaarloozing van tijdige buiksontlastingen, de *Typhi* zeer kwaadaardig en rottig worden. Wanneer de *fordes* niet in het begin der ziekte ontlast worden, prikkelen zij de ingewanden, vermeederen de koorts, verzwakken, worden in het bloed opgenomen, en bevorderen de neiging tot ontbinding, terwijl zij in het verdere beloop een' zeer fchadelijken, en bijna niet te ftuiten doorloop veroorzaken. Het is daarom veiliger, zelfs in het verder beloop der ziekte, wanneer er duidelijke teekenen van *fordes* plaats hebben, dezelve door zachte ontlastmiddelen weg te nemen, daar men doch meestal een' te fterken daardoor veroorzaakten doorloop kan bedwingen. Van dit gevoelen zijn ook hedendaags alle onbevooroordeelde en gematigde Geneesheeren, die niet als de Heer M A R C U S, en zijne navolgers, de zieken dagen en weken zonder ontlasting laten, maar ook in deze ziekte wanneer ze aangewezen zijn, braak- en laxermiddelen durven geven. Deze leer heeft niet alleen de

groot-

groote BOERHAVE, wien men thans met den eernaam van een' *crasfen humoraal-patholoog* begroet, maar lang voor Hem SYDENHAM, en na Hem GRANT, in zijne behandeling der rotkoorts, en van zijne *febres malignæ*, voorgeschreven, en nieuwere, meer bezadigde geleerden, als HECKER, REIL en anderen, zijn Hem daarin gevolgd. KAYZER (o) gaf in het jaar 1790—1. in de *epidemie* van eene *Febris typhosa putrida* altijd eerst zachte *laxantia*, voor dat hij opwekkende middelen toediende, met die gelukkige uitwerking, dat hij van 78 zieken er maar 3 verloor. De Heer HUFELAND heeft boven allen zoo uitnemend en bondig het nuttig gebruik der ontlastende middelen in deze ziekte betoogd, en de nuttigheid en het misbruik daarvan zoo duidelijk bewezen, dat het niet noodig is, daar iets meer bij te voegen (p). Ik zal hier alleen met een woord zeggen, dat men wel moet

(o) *Obs. medicæ adjunctis historis morborum*. Lemgo 1803. zie HARTENKEIL, *Med. chir. zeitung* 1805. Th. IV. f. 125.

(p) Over de zenuwkoortsen, vertaald door DR. NUMAN, 1809. bl. 63—122.

moet zorgen, dat men hier geene te hevige, en te zeer verzwakkende ontlastmiddelen toediene, en dat het somtijds noodig is, daarmede krampstillende middelen te paren, of, volgens den raad van SYDENHAM, na de uitwerking een *opiaat* te geven, om de door dit middel veroorzaakte beweging te bedaren. Het is er echter verre van daan, dat men in deze koortsen altijd een braak- of purgeermiddel in het begin zoude moeten geven, wanneer er geene teekenen van *fordes* aanwezig zijn; deze schadelijke gewoonte heeft maar al te dikwijls den dood der lijdens veroorzaakt, vooral omdat veeltijds door de zieken zelf hevig werkende middelen worden ingenomen.

Wanneer echter de ziekte uit besmetting voortkomt, is men dikwijls gelukkig genoeg, om door een braakmiddel dezelve voor te komen, vooral wanneer men daarop, naar de manier van GRANT, tracht het lichaam tot zweten te brengen, waardoor hij, bij velen de ziekte in haar geboorte stuitte. Even zoo verhaalt de Heer WEBER (q) dat in eene sterke *epidemie* van kwaadaardige persloop

(q) *Nordisch Archiv* von DR. PFAFF und SCHEEL I. Theil. 1. stück. f. 165.

loop twee studenten, na de eerste teekenen dezer ziekte, een braakmiddel van *Ipecacocanna*, en na hetzelfde een warm bad namen, waardoor zij in een sterk zweet geraakten, het welk zij door het drinken van vlierthee lang onderhielden, voorts van pijn bevrijd, en den volgenden dag volkomen hersteld waren. In het eerste geval van *Typhus*, werden door de zachte laxeermiddelen wel de *gastrische* toevallen weggenomen, maar toen ontwikkelden zich tevens, zoo als ik wel verwacht had, alle de teekenen van *Typhus*, door een algemeen verval van krachten, verminderde algemeene *irritabiliteit*, droogte van mond, zonder hette of versnelling des bloedomsloops, eene moeilijke slikking, koude der ledematen, een trage zwakke pols, kramptrekkingen in het aangezicht, en *petechiæ*. Wij zagen in deze ziekte hoeveel overeenkomst rotkoorts met *scorbutus* heeft, gelijk ik het zeer dikwijls heb opgemerkt, en dit door D I N C K G R E V E (r), en onlangs wederom door H E C K E R (s) te regt is aangemerkt. De Campher

(r) *Disf. de simil. inter scorb. et febr. putr. Gron.*

(s) *Über die Faulfieber.*

pher schein hier aan alle aanwijzingen te voldoen, daar dezelve krampstillend, opwekkende, en tevens rottingwerende is. Ik heb mij in deze soort van *Typhus*, zoo wel als in de *catarrhale* en *nervense*, dikwijls zeer wel bij het gebruik der Campher bevonden. Dan ik heb niet zelden gezien, dat, wanneer ik dezelve, of alleen, of in al te sterke giften toediende, hierdoor ligt *congestie* naar het hoofd en ijlhoofdigheid ontstonden, het welk het best werd voorgekomen door dezelve met salpeter en azijn gemengd te geven, waardoor de verhittende en al te sterk prikkelende kracht zeer wordt verminderd, en de ontspannende en uitwasemende hoedanigheid, welke hier altijd nut doet, wordt vermeerderd. Daar hier tevens neiging tot rotting plaats had, liet ik hem rooden wijn met Fachinger-water drinken. Door deze behandeling was onze zieke den volgenden dag wel iets beter, zoo dat de droogte der tong, en de krampachtige toevallen minder waren; intuschen daar de zieke oud en zwak was, door allerhande ongemakken, koude en armoede, veel geleden hadt, en de pols zeer zwak en traag was, terwijl zich hier en daar de *petechiæ* nu meer duidelijk vertoonden, oordeelde ik hier den

Koorts-

Koortsbast met de *Radix Arnicae* te moeten verbinden, en met *Liq. anod. min.* vereenigd te moeten toedienen. Offchoon ik zeer zelden in het begin der *Typhi* het geraden oordeele, den Koortsbast te geven, en dit zoo wel door SARCONE als door HUFELAND wordt afgekeurd, omdat hier meestal geene ware zwakheid plaats heeft, waren hier echter zoo vele verzwakkende oorzaken voorafgegaan, dat ik meende hier van dezen regel te moeten afwijken. Daar intusfchen hier ook meer opwekkende middelen vereischt werden, om de versterkende kracht der Koortsbast te ondersteunen, (*fixeren* zouden de Duitschers zeggen) voegde ik de *Arnica*-wortel daarbij, die zeker in deze ziekte boven alle andere middelen verdient geprezen te worden, en met regt van STOLL *pauperum Kinkina* genoemd wordt. De *Arnica* heeft zeker een doordringend en echter zacht werkend, opwekkend, en tevens de onregelmatige werking der zenuwen en vaten bedarend beginsel, en een uitstekend rottingwerend vermogen, het welk zelden naadeel doet, of de heilzame werkingen der natuur verhindert. Een middel daarom, het welk ik vooral in 1795-6. in de toen hier in het Fransche Hospitaal regerende, en zeer kwaadaardi-

ge *Typhi* heb in gebruik gebragt, en thans bijna, en met alle regt, het gebruik der *Kina* in deze koortfen heeft verdrongen; vooral is dezelve allergefchiktst, om met den Koortsbast zich te paren, en te beletten, dat dezelve niet bezware, maar behoorlijk indringe. Daar intusfchen de tong wederom droog, en de pols fteeds trager en zwakker werd, liet ik voor een' tijd den Koortsbast weg, en gaf met de *Arnica* een meer prikkelend *aromatifch* middel, den *Kalmus*-wortel, een inlandsch zeer gewoon middel, het welk in deze ziekte als een uitftekend opwekkend, verfterkend, en rottingwerend middel verdient te worden aangeprezen, en het welk wij, federt vele jaren, in deze koortfen, vooral wanneer er eene traagheid van het hart en vaten (zoo als in dit geval) plaats heeft, met het beste gevolg bezigen, en hiermede paarden wij den volgenden dag poeijers van Campher.

Na eene koortsverheffing des avonds volgde er eene aanmerkelijke *crifis* door fterke ontlastingen, waardoor het wezen en de tong merkelyk gunftiger werden; dan daar de zwakheid zoo groot was, oordeelde ik dezelve door een weinig *Catechu* met *Laud. liq.* te moeten matigen, hetwelk ook van het beste

gevolg was. Offchoon de Heer HUFELAND en anderen, in deze koortfen *Aluin* en andere *styptica* bezigen, heb ik echter mij zelden daarvan bediend, en meestal de beste uitwerking van de *Arnica* met een weinig *Laudanum* gehad. In dit geval beproefde ik de *succus Catechu*, welke ik als een zeer zacht, en inwikkellend *adstringerend* middel, met nut in *chronische diarrhoeen* bezige, en ik moet zeggen, dat het hier met de Campher gepaard, eene zeer goede werking deed. Na dat de ontlasting hier door een weinig gematigd was, kreeg de zieke trek tot voedsel, en daar hier geene hette en drift van bloed plaats had, wilde ik eens beproeven, welk eene uitwerking het vleeschnat zoude doen; offchoon hij trek had tot voedsel, walgde hem dit zoo zeer, dat ik hem daarvoor in plaats ligte groenten liet geven, die hem zeer wel smaakten, en ook wel verteerd werden. In alle koortfen, en vooral in die, welke maar eenige teekenen van rottige ontbinding hebben, heb ik altijd zulk een' walg van alle vleesch, en vleeschnat gezien, dat ik mij nooit heb kunnen begrijpen, dat men in vele Ziekenhuizen in Duitschland, alle uren sterke rundersoepen met eijeren enz. kan geven. Ik heb

het menigmaal in het *Nosocomium* beproefd, maar altijd gezien, dat ze, of niet konden worden gebruikt door den sterken afkeer der zieken, of dat ze met tegenzin echter genomen, vermeerdering van koorts, en *gastrische* toevallen te weeg bragten. Immers is in deze ziekte de maag niet in staat dit voedsel te verteren, en hierom moet hetzelfde noodzakelijk de neiging tot ontbinding, welke er reeds plaats heeft, vermeerderen. Om deze reden wordt dit ook thans door HECKER, HUFELAND, SPANGENBERG (*t*) en anderen in deze ziekte afgekeurd. De Koortsbast, welke in het eerst niet verdragen werd, deed op het einde dezer koorts eene zeer goede uitwerking; gewoonlijk begint men veel te vroeg met dit middel, hetwelk in het begin der ziekte te veel prikkelt, niet verteerd werd, en de natuur in hare werkingen verhindert. In ons geval was er zeker van het begin der ziekte af ware zwakheid, er was geene aanmerkelijke hette, of versnelde omloop des bloeds, en echter werd de Koortsbast niet verdragen, voor na de scheiding der ziekte,

wan-

(*t*) In HORN'S *Archiv. f. pract. Medizin.* VII. Th. I. heft. f. 47.

wanneer de droogte der tong, en zwakheid daardoor werden weggenomen. Ik heb dit steeds in de behandeling dezer koorts opgemerkt, dat men dikwijls te vroeg tot het toedienen van den Koortsbast in *Typhi* overgaat, en ik heb meermalen gezien, dat ook deze vorm van *Typhus*, met traagheid van pols, koude *extremiteiten*, *petechien* enz., dezelve in het begin niet verdroeg, en dat na de scheiding der ziekte, dezelve zeer veel dienst deed, zoo als dit ook reeds voor lang door SARCONE is aangeraden (*u*).

In het 5de en 6de geval waren de toevallen, zoo als wij reeds met een woord hebben opgemerkt, duidelijk meer *nerveus*, zij waren echter met slijmachtige en *catarrhale* toevallen gepaard. Offchoon bij beide dezelve oorzaken plaats hadden, en waarschijnlijk dezelfde smetstofte de ziekte had voortgebracht, was er echter in beide dit aanmerkelijk verschil, dat bij den vader, van het eerste begin af, de pols zeer traag, daar dezelve bij den zoon zeer snel was; dat hierom bij den eenen de prikkelbaarheid van het hart en de vaten verminderd,
bij

(*u*) *Krankh. von Neapel. Th. I.*

bij den anderen vermeerderd was; een duidelijk blijk, dat het onderscheid dezer ziekten in dit opzigt niet wezenlijk, maar toevallig is, zoo als dit ook door REIL in dezelfde *Epidemie* werd opgemerkt (v). Bij den eersten waren *gastrische* toevallen en teekenen van slijm in de eerste wegen, welke de natuur door braking, en het verwekken van doorloop trachtte te ontlasten. Offchoon hierdoor vele *sordes* ontlast werden, bleven de zenuwachtige toevallen voortduren, welke hiervan schenen onafhankelijk te zijn. Daar hier opwekkende middelen schenen aangewezen te zijn, begon ik met de zachtste prikkelende middelen, welke in plaats van de toevallen te verminderen, dezelve en het *erethismus* vermeerderden, en hieruit blijkt dan wederom, dat de natuur der ziekte niet enkel in zwakheid of *asthenie* bestaat. De *Rad. Valer. sylv.* de *Rad. Senekæ*, de *Flores Arnicae*, welke alle, zoo wel als opwekkende middelen in de *Typhus nervosa stupida*, als als *resolventia incidentia* in de *febris pituitosa* gebezigd worden, deden hier geen' dienst, waarom ik nog meer vlugge opwek-

(v) *Mém. clin. fasc. I.*

wekkende middelen gaf, als het *Liq. anod. min.*, de *Sp. cc. succin*, *Campher*, enz. waarbij ik om de *diarrhœa* te matigen, de in dit toeval anders zoo nuttige *Radix Arnicae* voegde. Het bleek echter, dat de gevoeligheid der maag en ingewanden daar door zoo zeer vermeerderd werd, dat hij niets konde binnen houden, terwijl echter na deze sterke ontlastingen de zenuwtoevallen, beving enz. zeer verminderden, en de toestand der zieke eer verbeterd schein te zijn. Ik heb dikwijls in onze koortsen, zoo wel in den vorm van *acute Typhi nervosæ*, met verminderde, als met vermeerderde *irritabiliteit* en *sensibiliteit*, gezien, dat zij geenerhande opwekkende, of de minste heete middelen verdroegen, en dit zelve is ook door anderen opgemerkt. De Heer SPANGENBERG (w) zag ook in de door hem waargenomene *epidemische Typhus*, dat zijne zieken volstrekt geene warme of opwekkende middelen verdroegen. Ik geloof, dat men zeer veel nadeel hiermede te weeg brengt, en ik heb meermalen gezien, dat jonge Geneesheeren, door het misbruik van heete en prikkelende mid-

(w) HORN. *Archiv.* 2. o. f. 46, 47.

middelen den dood der lijders veroorzaakten. Altijd rade ik in het begin, en zelfs bij den voortgang der zenuwkoortsen, daarmede uiterst voorzigtig te zijn, dewijl ik verzekerd ben, dat er meer menschen door het onoordeelkundig gebruik van opwekkende middelen worden bedorven, als er door het geschikte gebruik daarvan genezen worden.

Mijne poging om door opwekkende middelen en door de *Arnica*, beide koorts en *diarrhœa* te stuiten, mislukte geheel. Echter had hier wederom hetzelfde plaats, als in het vorige geval, dat de *diarrhœa* eene goede uitwerking op de ziekte deed. Over het geheel reken ik het gunstig, wanneer de zieke loslijvig is, en ik heb meermalen gezien, dat wanneer er hardlijvigheid plaats had, de ziekte veel erger liep, langer duurde, en bij het einde der ziekte veelal dan van zelve de ziekte door het ontlasten van eene ongelooflijke hoeveelheid *fordes* gescheiden werd. De Heer FRANCK, is hierin op verschillende plaatsen van zijne uitmuntende *Acta instit. clinic. Vln.* met mij eenstemmig (x) „*Diarrhœam* (zegt hij) *per-*

10-

(x) T. I. p. 46, 47.

„ totum fere hunc morbum durantem ne-
 „ quaquam sedavi, quum ex ea morbus non
 „ increverit. Hoc sæpe sæpius in Typho ob-
 „ servare licet, quare non satis Medicos,
 „ qui ex qualibet evacuatione morbosa,
 „ futuram virium jacturam timent, mone-
 „ re possum, ne ob hanc hypothesin diar-
 „ rhœas in Typho sedent. Ab alvina excre-
 „ tione præpostere hoc in morbo, inprimis
 „ per opium, cohibita, gravissima mala orta
 „ vidi. Quam ob rem, nisi præsentia sym-
 „ ptomata, accedente diarrhœa, quam max-
 „ ime augeantur, et meteorismus, aut alia
 „ nova superaccedant, nunquam diarrhœam,
 „ inprimis fœcalem sisto. (y)

Toen ik in ons geval ontwaar werd, dat
 de opwekkende middelen nadeel deden, meen-
 de ik daarmede te moeten ophouden, en lie-
 ver zoodanige dingen te moeten geven, welke
 de groote gevoeligheid der zenuwen bedaar-
 den. Ik gaf daarom eene eenvoudige *Emulsie*
 met het *Diascord.*, om den afgang, welke te
 veel verzwakte, een weinig te bedwingen; om
 dit in het voorbijgaan te zeggen, heb ik in *diar-*
rhœen

(y) Vergeleken met *Ann. I. p. 5.* en *Ann. II.*
p. 32—3.

rhæen met groote gevoeligheid der ingewanden verzeld, mij van dit middel met veel vrucht bediend.

Omtrent het gebruik van *Emulsies* in zenuwkoortsen, moet ik hier aanmerken, dat ik niet alleen in dit geval, maar reeds lang tevoren, mij hier van met het grootste nut bediend heb, wanneer er een' staat van *erethismus* en groote gevoeligheid plaats had; dat ik dikwijls hierdoor alleen zeer bedenkelijke zenuwkoortsen heb hersteld, en dat ik dezelve veelal in het begin der ziekte aanwendde, om de groote aandoenlijkheid eerst te bedaren.

In ons geval volgde aanstonds eene geheele verandering der ziekte; het middel schein de sterk geprikkelde vezelen te verzachten, en in te wikkelen, terwijl aanstonds daarop ontspanning, en eene afzondering van een *rheumatisch* zetsel in het water plaats had.

Toen de toevallen van vermeerderde gevoeligheid bedaard waren, werden de versterkende middelen zeer wel verdragen. Over het algemeen heb ik echter, en hier en in andere gevallen, waargenomen, dat zuivere bittere middelen, en *tonica amara* beter verdragen worden, als heete en sterk prikkelende midde-

de.

delen. *Extr. Gentianæ* met witte spaansche wijn, en een weinig *Liquor Anodin.* deden hier zeer veel nut. Wanneer de natuur eene scheiding der ziekte heeft te weeg gebragt, wanneer de groote prikkelbaarheid verdwenen is, en de krachten door de ziekte zijn uitgeput, dan komen meer vaste versterkende middelen te stude, en de Koortsbast schijnt ons dan boven alle andere middelen verkieslijk, daar hij eene zamentrekkende met eene bittere *tonische* kracht vereenigt. Om echter de verteerbaarheid daarvan gemakkelijker te maken, is het dikwijls nuttig, den Koortsbast met *aromatische* middelen of wijn te vereenigen. Over het algemeen ben ik huiverig in het toediënen van het *Opium* in de *Typhus nervosa*, zoo wel als *putrida*. Men heeft naar mijne gedachten daarvan zeer veel misbruik in dezen tijd gemaakt. In die gevallen waarin verminderde gevoeligheid en stompheid plaats had, heb ik daarvan geene opwekking van krachten kunnen gewaarworden. Maar in die gevallen, waarin *erethismus* plaats had, heb ik daardoor de hette en ijzhoofdigheid zien vermeederen, en dezelve in slaapzucht, met teekenen van *congestie* naar het hoofd, zien overgaan. Kleine giften van het *Opium* heb ik met *emulsiën* en *mucilaginosaf*

somtjids met nut gebruikt, om de al te sterke ontlastingen te matigen, of stuipachtige toevallen te bedaren. Over het algemeen heb ik opgemerkt, dat vele Geneesheeren over dit middel eenstemmig met mij denken. De Heer HUFELAND houdt het voor een van de sterkste en doordringendste prikkels, maar gebruikt het echter met veel voorzigtigheid, en met andere middelen gepaard (y). De Heer GILBERT (z) zegt van het gebruik van het *Opium* in zenuwkoortsen. „ Er zijn eenige vlugge „ prikkelende middelen, welke uit haren aard „ verstorend (*erstörend*) op het werktuigelij- „ ke van ons gestel werken. Zulk een is „ het *Opium*, en offchoon het door de leer „ van BROWN tot een werkzaam prikkelend „ middel verheven is, is echter de aanwen- „ ding van dit middel in deze ziekte ge- „ vaarlijk.” HECKER (a) zegt, dat men het

Opium

(y) Aard, beloop, toevall. en geneesw. der Zenuwkoortsen in Pruissen. bl. 24 en volg.

(z) *Über die krankh. welche by dem Franzos. armé herschten. s. 124.*

(a) *Über die Nervenfeber, welche in Berlin im Jahre 1807 herschten. s. 61—62.*

Opium zoo wel als alle *narcotica* met voorzigtigheid moet aanwenden in zenuwkoortsen. De ondervinding had hem geleerd, dat het in de veranderlijke (*versatile*) acute zenuwkoorts over het algemeen een hoofdmiddel is, om de al te sterke uitwerkingen van de overspannene *irritabiliteit* en *sensibiliteit* meer *harmonisch* te stemmen; wanneer het in kleine giften, en in korte tusschenpozingen, gepaard met andere opwekkende middelen, gegeven wordt. Maar dat het zoo weinig bij de *torpide* zenuwkoorts te stade komt; dat het veel meer een bewustlozen, slaapzuchtigen, *apoplectischen* toestand oogenschijnlijk verergerd, en zeer dikwijls eene doodelijke uitkomst te weeg brengt.

De Heer J. FRANK van de behandeling der *Typhi* sprekende (b) zegt ook, „ *ab usu enim interno Opii, quo usque fieri licet, in Typho peticulari abstineo, nam satis multiplici experientia edoctus sum, paucas dari rerum positiones in hoc morbo, ubi Opio locus esse potest.*”

Onder alle middelen, welke ik in deze ziekte gebezigd heb, heb ik er geen gevonden, het-

(b) *Inst. clin. Vilm. T. I. p. 47.*

hetwelk mij over het algemeen zoo zeer voldaan heeft, als de Campher. Dit middel heb ik steeds als een hoofdmiddel in onze *Typhi* beschouwd, daar dezelve meestal van een' *catarrhalen* aard zijn, en duidelijke *rheumatische* toevallen met zich voeren. De meeste zenuwkoortsen, wanneer zij niet van directe besmetting afhangen, hebben wij te danken aan verwaarloosde of kwalijk behandelde verkoudheden. Het is bij mij niet onwaarschijnlijk dat, even gelijk somtijds eene *rheumatische* stoffe op een of ander deel vallende, eene verlamming, of op de hersenen, be-roerte veroorzaakt, ook op de zenuwen vallende, de toevallen van zenuwkoorts te weeg-brengt, ten minste schijnt het *critische* zure zweet, en het wit *rheumatisch* zetsel, het welk wij in het einde dezer ziekte in de *urine* waarnemen, dit te bevestigen. Hoe dit ook moge zijn, heeft mij ten minste eene langdurige ondervinding geleerd, dat de Campher een der vermogendste en geschiktste middelen in onze *Typhi* oplevert, wanneer men dit maar op de regte wijze, en onder de aangewezenen omstandigheden gebruikt. Wanneer men de Campher aanstonds in het begin der ziekte, wanneer er of *gastrische*, of ont-

ste:

stekingachtige toevallen plaats hebben, geeft, zal dezelve nadèel doen, en de koorts vermeerderen, maar men behoort dit middel alsdan te geven, wanneer in de voortgang der ziekte de pols klein en zwak is, en er slaapzucht, ijlhoofdigheid, trekkingen, enz. plaats hebben.

„ *Eo frequentius*, zegt FRANK (c), *atque*
 „ *lubentius camphoram prasente pulsu debi-*
 „ *li, diffluente, equali et molli, facieque*
 „ *pallescente, nec non cutis calore potius*
 „ *imminuto, utiliter exhibui.*” HUFELAND

komt hier mede genoegzaam overeen, die ook dezelve dan, wanneer de pols bijzonder klein en week was, met verdooving, en *soporeusen* toestand, of buitengewone krachteloosheid toediende (d). Het komt echter hier veel aan op de wijze, waarop men dit geneesmiddel geeft. Wanneer men in die gevallen, waarin een sterk *erethismus* met hette en drooge huid, en een snelle pols plaats hebben, de Campher, ter bedaring dezer toevallen, wil geven, moet men dezelve in zeer kleine giften, van een $\frac{1}{2}$ of $\frac{1}{4}$ grein, in eene *emulsie* met *Nitrum* toedienen,

wan-

(c) *Inst. clin. Vilm.* T. II. p. 31—2.

(d) Zenuwk. in Pruisen. bl. 31.

wanneer ik daarvan de beste werking heb ondervonden; of ook met azijn en *Nitrum*, met veel water verdund, wanneer het de droogte en spanning wegneemt, en in dit geval de uitwaseming bevordert. Maar wanneer er eene *febris nervosa stupida* plaats heeft, kan men dezelve in grootere giften geven, en met meer opwekkende zenuwmiddelen, als *Liq. anod. min.*, *Spir. Nitri dulcis*, en *aromatifche* middelen paren. Wanneer er eindelijk in het beloop der ziekte, zich met de zenuwkoorts teekenen van ontbinding paren, kan men grootere giften, met *acida mineralia*, en vooral met het *Elixir acid. Halleri*, het welk ik hier zeer gaarne aanwende, verbinden.

Bij onze meeste zieken hebben wij met veel vrucht Spaansche-vliegpleisters, meestal aan de beenen, aangelegd, en doorgaans met het beste gevolg. Niet zelden heb ik door het vroegtijdig aanleggen van *Vesicatoria* in *catarrhale* koortfen zenuwtoevallen voorgckomen, of dezelve in het begin gestuit. Ik heb mij niet alleen in de zoogenaamde *Typhus nervosa stupida*, waarin zij de levenskracht opwekken, maar ook in de *versatilis*, waarin eene overmaat van gevoeligheid plaats heeft,

bij

bij derzelve aanwending altijd zeer wel bevonden. HUFELAND ondervond, dat in die gevallen, „waarin, noch door de huid, noch door de nieren, eenige scheiding wilde te voorschijn komen, de Spaansche vliegen de voornaamste kulpmiddelen waren” (e). Hij geeft van de nuttigheid daarvan verscheidene voorbeelden op. Sommige laten de *Vesicatoria*, als *exciterende* middelen, maar weinige uren aanleggen, tot dat de huid rood wordt; anderen verkiezen mostaardpappen aan de beenen of in den nek aangelegd. Ik kan mij in de *Febris rheumatico-nervosa*, zoo als meest alle onze koortsen zijn, bij deze geneeswijze niet voegen, dewijl ik door herhaalde ondervinding overtuigd ben, dat niet alleen de prikkeling, maar de ontlasting van eene scherpe stoffe, die de zenuwen aandoet, gevorderd wordt, en dat niets deze ontlasting zoo schiekelijk en zoo zeker bevordert, als de Spaansche vliegen. Ik heb dikwijls opgemerkt, dat de zenuwtoevallen niet verbeterden aanstonds na de werking der *vesicatoria*, maar wel zoodra daardoor veel vochts ontlast werd. Wanneer

er

(e) Waarn. omtrent de Zenuwk. te Jena. bl. 61.

er plaatselijke toevallen van de borst, braking, enz. bij plaats hadden, heb ik die op de borst of maag laten aanleggen. In die gevallen echter, waarin men alleen eene oogenblikkelijke *contra-irritatie* wilde maken, heb ik meer nut gehad van zuurdeeg of mostaardpappen in den nek, of op verschillende deelen aangelegd.

HUFELAND heeft in de *Epidemie* van 1806, en 1807, in Pruissen, zich minder van Spaansche-vliegen bediend, om dat dezelve ligt in *gangreen* overgingen; (f) over het algemeen behoort men met derzelve gebruik ook in die gevallen voorzigtig te zijn, wanneer er eene sterke neiging tot rotting plaats heeft. BURSERIUS zegt (g) „*Hinc auctor titonibus essem, ut vesicantia adhibere volentes in sanguinis naturam detegendam incumbant prius. Hac firma, et satis coherente deprehensa, vesicantia audacter admoveant, sin contra, prudenter ab eorum usu abstineant, ne suis ægris noceant.*” Ik heb echter zelden eenig na-
deel

(f) bl. 45.

(g) *Inst. med. pract.* T. II. p. 406.

deel van de aanwending der Spaansche vliegen ondervonden.

In de *Febris nervosa* heeft men al te onbepaald ook den *Wijn* aangeraden. In het begin dezer koortsen, vooral wanneer er *erethismus* is, doet dezelve, even als alle prikkelende en opwekkende middelen, nadeel; vooral onze gewone roode wijn, welke te veel zamentrekt. Sedert eenigen tijd heb ik in deze koortsen mij, in plaats daarvan, van zoete Spaansche- of Mallaga-wijn, met gerste-water gemengd, bediend, of ook, wanneer de omstandigheden der zieken dit toelieten, ouden Rhijnschen-wijn, met of zonder water, voorgeschreven. In het begin der ziekte is echter meestal alle wijn nadeelig, zoodra echter de pols klein en traag wordt, en er een verval van krachten plaats heeft, is de wijn zeker het beste opwekkend middel, vooral in de *Febris nervosa stupida*, waarin dezelve meestal zeer wel verdragen wordt. In de *Febris nervosa versatilis* is de wijn ook in het vervolg der ziekte zeer nuttig. (*h*)

In de *rheumatische complicatie* heb ik, zelfs in de zwaarste gevallen, den besten dienst van het

(*h*) Zie HUFELAND, ziekten van Pruisen. bl. 33.

het *Serum lactis vinosum* gehad, het welk uitnemend de werking van de Campher, om een heilzaam zweet te bevorderen, ondersteunde.

Wanneer de toevallen der eerste wegen be daard waren, heb ik dikwijls gezien, dat in zenuwkoortsen de zieken zeer schielijk lust tot voedsel kregen, en gekookte karnemelk, en ander dun voedsel gretig gebruikten. Gewoonlijk heb ik dan witten wijn, met broodwater, en eijerdoor met kaneel of notenmuskaat, toege staan, het welk meestal zeer wel werd verdragen.

Ik heb reeds met een woord opgemerkt, dat alle zieken, ofschoon zij de ziekte door besmetting gekregen hadden, echter allen *catarrhale* toevallen hadden, en de koorts zich onder de gedaante van eene *catarrhaal-koorts* vertoonde. Bij allen waren van plaats veranderende pijnen, hoest, roode, tranende oogen, pijn op de borst, eene slijmachtige tong, dorst, snelle en *geirriteerde* pols, en eene aanmerkelijke koortsverheffing des avonds, die 's morgens met een sterk zweet afging. Het was bijzonder, dat de *typheuse* koorts met alle *catarrhale* toevallen van den een' tot den anderen overging. In het eerst kon
men

men niet altijd, echter meestal, bemerken, dat hier eene kwaadaardige zenuwkoorts onderliep. Er was namelijk hier al aanstonds eene sterke duizeligheid, hoofdpijn, en zulk een' sterken pijn in de beenen, als men zoo zeer niet in eenvoudige *catarrhale* koortsen ontdekt, ook was er eene zekere droefgeestigheid en moedeloosheid in het wezen te lezen. Met de *catarrhale* toevallen vermeerderden ook gemeenlijk die van de zenuwkoorts, zoo dat zich daarbij ijelhoofdigheid, beving, stuipachtige trekkingen, en een wild uitzigt voegden. De ziekte voortgaande, volgde er op den staat van *erethismus* een verval van krachten, beving, een ingevallen wezen, stille ijling, te gelijk met teekenen van ontbinding, welke zich eerst door *petechiën*, daarna door vuil water, zeer rottige afgangen, stinkende uitwaseming, en plaatselijke *gangreen*, een' zeer snellen pols, met of sterk verminderde, of ook zeer vermeerderde en bijtende hette, te kennen gaf. Met deze toevallen nu verminderden de toevallen der borst, de pijn en hoest, niet zoo als in de andere gevallen, maar vermeerderden steeds, zoodat er zware *congesties* naar de borst, met groote benaauwdheid (zie 8, 9 & 10de geval) gedurige

droo

drooge kuch, zeer benaauwde ademhaling, zoodat men alle oogenblikken eene stikking vreesde, en een dik, geronnen, zwart bloed werd opgeworpen. Door de verhinderde doorloop van bloed door de longen, was er ook eene geweldige hoofdpijn, en het zwarte bloed stroomde ook uit den neus, vooral gedurende de nachtverheffingen tusfchen den 9 en 11den dag. Op denzelfen tijd waren er ook zeer sterke teekenen van *Typhus putrida* voorhanden, en de drooge en bruine tong, de *petechiæ*, beving, hik, kleine en snelle pols, gaven dit genoegzaam te kennen. De ziekte verminderende, was er eene sterke opwerping van stinkende en wankleurige *sputa*, het water zette omtrent den 14den dag een dik wit zetsel, de toevallen verminderden allengs, er volgde geene sterke en langdurige ontlasting door ophoesting, maar de stoelgangen werden menigvuldig en verliggende.

In de meesten dezer zieken werd de pols, wanneer de zieke aan de betere hand was, zeer langzaam, het welk ook HUFELAND bij zijne zieken heeft waargenomen.

Wat nu de behandeling dezer vorm van ziekte aanbelangt, men zal uit de bovengemelde gevallen gezien hebben, dat ik in de
meest-

meeste gevallen weinig in mijne voorgaande behandeling heb veranderd.

In een dezer gevallen (het 10de), toen wij niet wisten, dat de ziekte door besmetting was voortgebracht, daar het het eerste was, het welk ons voorkwam, begonnen wij de genezing met eene aderlating. Het volbloedig en sterk gestel des lijdens, en de sterke en verliggende neusbloeding, verleidden ons daartoe, ofschoon de pols niet vol of hard was. In het eerst scheen de aderlating veel verligting op de borst te geven, ofschoon het bloed weinig zamenhangend en slijmig was. Het is dikwijls allermoeijelijkst te beoordeelen, of het noodig is, in deze koortsen, met *pleuritis* of *peripneumonia* gepaard, ader te laten. Het is bij mij nog niet geheel uitgemaakt, of niet deze aderlating van vier oncen, die zware *peripneumonische* toevallen heeft voorgekomen, welke wij in een ander geval (het 9de), waarin geene aderlating geschied was, hebben waargenomen. Ik weet zeker niet, of wel in deze gevallen, waarin, door eene *passive congestie*, het bloed in zulk een edel deel is opgehoopt, eene aderlating altijd schadelijk is, daar het toch een' hinderpaal, een' drukkenden last wegneemt, waardoor

door de Natuur vrijer kan werken. De Heer HECKER is met mij van dezelve gedachten (i). Dan ook de ondervinding van anderen leert ditzelve ook. In een geval, het welk met het onze veel overeenkwam, deed de Heer FRANK eene aderlating; welke echter niet belette, dat de zieke stierf; bij de opening van het lijk vond hij de long zaamgegroeid, en uitwendig roosachtig ontstoken. Ik zal eenige trekken uit zijne aanmerkingen op dit geval hier laten volgen; welke, naar mijne gedachten, hier veel ligt verspreiden:

„ *Venæsectio hic certe anceps fuit reme-*
 „ *dium, atque poenituit eam instituisse,*
 „ *quanquam non temere, ac levi animo, ad*
 „ *hanc operationem confugi. Ea enim pro-*
 „ *fuerat evidenter in alio ægro, qui in cli-*
 „ *nico instituto decumbebat, sub eadem fere*
 „ *rerum conditione. Neque minus proficua*
 „ *erat postea militibus gravi illa febre catar-*
 „ *rhalii laborantibus, cujus supra mentio-*
 „ *nem injeci. Aegroti tales quam maxime*
 „ *ex morbo, ut plurimum provento, viribus*
 „ *fracti erant ac emaciati. Tussis inanis*
 eos

(i) Die kunst die krankh. d. mensch; zu heilen,
 Th. I. f. 381.

„ eos excruciat, cum respiratione summo-
 „ pere difficili et anhelosa, nec non lateris
 „ dolore vix tolerando. Apud nonnullos alvi
 „ profluvium, aliquando cruentum, in con-
 „ spectum venerat. Pulsus in universum
 „ frequens observabatur et debilis, sed inter-
 „ dum simul contractus et subdurus. Nec
 „ deerant sæpe tremores, subsultus tendinum,
 „ et deliria. Pulvis Ipecacuanhæ et Opii,
 „ Acetis ammoniæ, radix Angelicæ ar-
 „ changelicæ, Camphora, Vesicatoria, aliaque
 „ fere incasum præscripta fuere; nam tan-
 „ tum non omnes moriebantur. Sola V. S.,
 „ ac post eam vesicatorium pectori imposi-
 „ tum, nonnullos mortis faucibus eripere
 „ poterat. Monendum autem est, haud
 „ omnes, quibus in tam gravi rerum con-
 „ ditione vena sauciata fuit, convaluisse.
 „ Ejusmodi observationes sæpius mihi præ-
 „ buerunt occasionem auditorum meorum
 „ animos ad complicationem morborum in-
 „ tendendi, quæ faciliori negotio negari,
 „ quam explicari potest. (k) Dezelvde FRANK
 „ verhaalt, in een ander werk, (l) een zeer
 be-

(k) Act. Inst. clin. Vln. T. II. p. 15.

(l) Reise nach Paris, London. Th. II. s.

belangrijk geval, het welk het bovengezegde bevestigt. „ Voor korten tijd was er „ in de haven van *Leith* aangekomen een „ schip van *Dantzic*, waarin zich, op de reis, „ eene kwaadaardige koorts ontwikkeld had. „ Het daarmede aangedane scheepsvolk werd „ aanstonds in het *Edinburger*-Hospitaal ge- „ bragt. Hier bevond zich een zieke, die al- „ le de toevallen van eene kwaadaardige „ koorts had. Men gaf hem zachte uitwase- „ mende middelen. Op eens ontstonden alle „ toevallen van *Peripneumonie*. Dr. HAMIL- „ TON liet met alle de te voren gegevene „ middelen uitscheiden, en liet eene aderla- „ ting doen. Den volgenden dag waren alle „ toevallen van *Peripneumonie* verdwenen. De „ zwakheid schein toegenomen te zijn; er „ werd eene Spaansche-vlieg gelegd; na „ eenige dagen was de zieke hersteld.” In het voorleden jaar was hier in den omtrek der Stad eene kwaadaardige *Peripneumonie*, die vele menschen in drie of vier dagen wegnam; bij de meesten was de aderlating schadelijk, ja doodelijk, bij anderen was zij nuttig, en het bloed geweldig ontstoken. Thans heerscht er, terwijl ik dit schrijve, in *Drenthe*, eene dergelijke koorts, met *peripneumoni-*

sch.

fche toevallen, waarin ook de aderlating doodelijk is, terwijl alle zieken, die tijdig zachte opwekkende middelen gebruiken, en behoorlijk behandeld worden, herstellen. Dan, wat zal men uit alle tegenstrijdige waarnemingen besluiten? Dit, dat men in deze ziekten zeer voorzigtig handele, niet te voorbarig te werk ga, maar vooral op den aard der *Epidemie*, op de uitwerking der behandeling, en ook op den *individuelen* toestand der zieken, met alle nauwkeurigheid acht geve. Gewoonlijk worden, in dergelijke *Epidemiën*, de eerste lijdens wel eens de slagtoffers eener verkeerde behandeling, daar echter in het vervolg zoo wel de toevallen, als de uitwerking der geneesmiddelen, den aard en de behandeling der ziekte verklaren.

In de behandeling der *Typhus* met *peripneumonische* toevallen, heb ik eerst den gewonen weg gevolgd, en die middelen gegeven, welke men gewoonlijk in zoogenaamde *asthenische Peripneumoniën* voorschrijft, als de *Seneka*, *Valeriana*, *Arnica*, &c., welke echter eerder de ziekte sphenen te verergeren, dan te verbeteren, waarom ik alle deze prikkelende middelen naliet, en in plaats daarvan *Emulsiën*, en verzachtende middelen met

beter gevolg gaf. In verschillende gevallen, welke wij in de schriften der voorvechters van de opwekkende methode vinden, zullen wij niet zelden dezelve uitwerkingen der opwekkende en heete middelen ontdekken. In één zeer zwaar geval ondervond ik veel nut van warme omflagen van *aromatifche* kruiden, in wijn gekookt, en warm op de borst aangelegd.

Dus verre omtrent de behandeling van onze zoogenaamde *Typhi*, in dit Jaar, in het *Nofocomium Academicum* waargenomen. Ik zal hier echter nog eenige meer algemeene aanmerkingen bijvoegen.

Ik heb boven gezegd, dat het gebruik van heete en opwekkende middelen in die ziekten, welke onder den naam van *Typhus* thans voorkomen, waaronder men de zoogenaamde kwaadaardige *catarrhale*, zenuw- en rotkoortfen moet brengen, meestal nadeelig was, en de ziekte dikwijls door overprikkeling verergerde. Offchoon ik deze waarneming waarlijk fchuldig ben aan eigene opmerking, en ik dikwijls ondervonden heb, dat men zeer veel nadeel deed, met het vroegtijdig toedienen van te fterk prikkelende middelen, en ik naderhand befpeurde, dat de ziekte veel zachter afliep, wanneer men zich van deze mid-

de-

delen onthield, heb ik echter met een waar genoegen gezien, dat men over het algemeen deze denkbeelden begint aan te nemen, en dat men veel behoedzamer wordt, met het gebruik van prikkelende middelen in zenuwkoortsen, en andere *Typhi*.

De Heer STIEGLITZ (*m*) heeft onlangs zeer fcherpzinnig bewezen, dat wij van den aard der *Typhi* zeer weinig kennen, en dat men zeer onvoorzigtig handelt, met dezelve aanstonds met hevige en prikkelende middelen aantetasten. Van het zelve gevoelen is ook de Heer HECKER, in zijne, onlangs uitgegevene, uitmuntende verhandeling over de Rotkoortsen.

Er is mogelijk niemand, die met meer onpartijdigheid en waarheidsliefde dit stuk onderzocht heeft, als de Heer J. FRANK; (*n*) zelf een fterk voorftander zijnde van het ftefel van BROWN, zag hij op zijne reizen, dat men in *Engeland* daarvan zeer afweek, en dat men over het algemeen de fterk prik-
ke-

(*m*) *Versuch einer prüfung und verbesserung der jetzt gewöhnlichen behandlungsart des scharlachfiebers. Hanover 1807.*

(*n*) *Reise nach Paris, London u. s. w. Th. II. f. 229.*

kelende methode in het behandelen der *Typhi* verlaten had. Toen ik in het jaar 1784—5 te *Edinburgh* was, behandelde men alle *Typhi* met Koortsbast en *Laudanum*, thans vond de Heer FRANK, (o) dat men van deze behandeling was afgegaan, en de ziekte meer aan de natuur overliet, en vooral op zuiverheid, vernieuwing van lucht, en het over 't algemeen meer op eene *diætetische* behandeling liet aankomen. Wanneer, en zoo lang er eene groote gevoeligheid plaats had, hield men de zieken koel, gaf zure dranken, en hield zoo veel mogelijk alle de afscheidingswegen open. Wanneer de ziekte op deze wijze afliep, gaf men niets anders, maar wanneer de krachten zonken, gaf men wijn, en men schreef in zulke gevallen niet ligt andere middelen voor, als *Spir. Mindereri*, *Antimonialia*, en Spaansche vliegen, terwijl men van *Moschus* en *Opium* nauwelijks meer hoorde, en men maar zelden de *Camphora* en *Serpentaria* gebruikte. Tegens het einde der ziekte gaf men gewoonlijk een *Decoct. Cort. Peruv.*, en deze geneeswijze was van het gelukkigst gevolg.

De

(o) S. 142—3.

De Heer FRANK maakt nu hierop de volgende aanmerkingen, welke ik zoo gewigtig rekene, dat ik de moeite zal nemen, dezelve hier vertaald medetedeelen.

„ Ik heb, voor dat men algemeen had aan-
„ genomen de *Typhus* door prikkelende mid-
„ delen te behandelen, deze ziekte, gedurende
„ verscheidene jaren, in de Hospitalen van *Pa-*
„ *via* en *Milaan*, door braak- en purgeermid-
„ delen zien genezen. Het gevolg van deze
„ behandeling was buiten bedenking onge-
„ lukkiger, de zieken werden uitgeput, stier-
„ ven in grooter getale, en, in meer geluk-
„ kige gevallen, hadden zij veel meer tijd tot
„ herstelling hunner gezondheid noodig. On-
„ getwijfeld beantwoordde dus de opwekken-
„ de methode beter aan de verwachting. Hoe
„ was het anders ook mogelijk, dat zoo ve-
„ le ervarenen en bedachtzame Artzen de ou-
„ de methode hadden kunnen verlaten, en
„ tot de nieuwe hunnen toevlugt nemen, wan-
„ neer zij niet daartoe, door het ondervinden
„ van een gelukkiger gevolg verleid worden?
„ Maar er ontstaat nu eene geheel andere
„ vraag, deze namelijk, *of eene passieve behan-*
„ *deling der Typheuse koortsen, niet veelligt*
„ *nog beter aan de verwachting zoude be-*

„ antwoorden? Deze vraag kan alleen door
 „ de ondervinding beantwoord worden. De
 „ behandelingswijze der *Typhi*, zoo als die in
 „ *Edinburgh* plaats heeft, schijnt deze vraag
 „ toestemmend te beantwoorden.” Hier vol-
 „ gen nog een paar daadzaken, welke op de-
 „ zelve wijze daarvoor schijnen te pleiten.
 „ Ik heb dikwijls hooren verhalen, dat wij-
 „ len Dr. WUCH, eerste Geneesheer van het
 „ gemeene Hospitaal te *Weenen*, de rotkoort-
 „ sen, zoo als die te voren genoemd wer-
 „ den, met een bijzonder geluk genas met
 „ niets te doen. Hij had namelijk zijne zie-
 „ ken alleen voor den uiterlijken schijn eeni-
 „ ge dranken voorgeschreven, en het einde
 „ der ziekte geduldig afgewacht. Zulk eene
 „ vertelling maakte des te minder indruk op
 „ mij, als ik dacht, dat, als zij gegrond wa-
 „ re, zekerlijk alle overige Geneesheeren van
 „ dit Ziekenhuis, dit voorbeeld zouden ge-
 „ volgd zijn, het welk toch geenszins het
 „ geval was. Maar toen mij het geen ik te
 „ *Edinburgh* hoorde en zag, op dit stuk op-
 „ merkzaam maakte, kwam mij deze anecdote
 „ van zelve wederom voor den geest. Niets heeft
 „ mij echter zoo zeer opmerkzaam gemaakt,
 „ en meer doen twijffelen aan de goedheid
 „ van

„ van de tot dus ver gevolgde behandelin-
„ gen, als de volgende omstandigheid. De
„ Heer HEIM, Geheimraad in *Berlyn*, is niet
„ bekend als Schrijver, maar zijn roem als
„ een gelukkig praktisch Geneesheer is zoo-
„ danig gevestigd, dat ik aan de uitspraken
„ van zulk een' man het grootste gewigt
„ moet hechten. Daar ik nu door algemeene
„ stemmen, te *Berlyn*, vernam, dat de
„ Heer HEIM bijzonder gelukkig was in het
„ genezen van koortsen, was het natuurlijk,
„ dat ik hem verzocht, mij te zeggen, welke
„ zijne behandeling over het algemeen in de-
„ ze ziekten was.” *Zeer eenvoudig* (antwoorde
de mij deze ervarene, onbevooroordeelde,
doorzigtige, en genievolle man) „ *ik doe bij-*
„ *na geheel niets.* Zulke getuigenissen moes-
„ ten mij gedurig meer opmerkzaam maken.
„ Als ik wederom naar *Weenen* teruggekeerd
„ was, lag mij niets meer aan het hart, als
„ om deze zaak op te helderen, waartoe mij
„ het algemeen-Ziekenhuis de gewenschte ge-
„ legenheid aanbood. Mijn geweten echter
„ veroorloofde mij niet, geheel eene methode
„ te verlaten, waarvan ik, in vergelijking met
„ andere, zoo veel goeds gezien had. Ik ge-
„ loof, dat ieder Arts het meest moet vertrou-

„ wen, op hetgeen hij zelf gezien heeft,
„ zonder daarom zijnen gezigtskring te bepa-
„ len. Aan deze regelen getrouw zijnde, be-
„ gon ik eerst de *Typhense* koortsen, minder
„ *actif* te behandelen. Daar, waar ik zag,
„ dat dit geene kwade gevolgen had, voer
„ ik daarmede voort, en ging bij verscheide
„ zieken zoo verre, dat ik gedurende het
„ gansche beloop der koorts slechts de al-
„ leronbeduidendste geneesmiddelen gebruikt
„ heb. Bij andere zieken, bij welke ik door
„ deze behandeling de ziekte de overhand
„ zag nemen, bleef ik getrouw aan mijne
„ vorige behandeling. Op deze wijze bragt
„ ik acht maanden door met naauwkeurig
„ waar te nemen. Mijne bevordering naar
„ *Rusland* verhinderde mij die voor het te-
„ genwoordige te vervolgen. De tijd was te
„ kort om gevolgen uit deze waarnemingen
„ af te leiden. Wij moeten ons zeer wach-
„ ten, om niet te overhaasten. Een toevallig
„ *Epidemisch* karakter kan somtijds eene ze-
„ kere methode gelukkig doen uitvallen, wel-
„ ke naderhand voortgebruikt, in uiterlijk ge-
„ lijke gevallen, de nadeeligste gevolgen kan
„ hebben. Ja waarschijnlijk hebben de ver-
„ schillende, eerst opzien gemaakt hebbende,
„ daar-

„ daarna wederom gezonkene methoden hier-
„ aan haren oorsprong te danken. Intusfchen
„ geloove ik genoeg gezegd te hebben, om
„ menigen lezer met mij tot twijfeling te
„ brengen. Waarlijk niets is fchadelijker,
„ als in een' zekeren flender te geraken, en
„ daar men een ftelfel getrouw volgt, te ge-
„ looven, dat men niets beters kan doen. Bij
„ de behandeling der koortfen is het zeker
„ een gewigtig punt, om op de levenskrach-
„ ten opmerkzaam te zijn. Maar de gedach-
„ te, dat de *Typhus* alleen uit een' *astheni-*
„ *fchen* ftaat des ligchaams voortfpruit, moet
„ men als eene bloote *hypothefe* befchou-
„ wen. Vooral heeft dit plaats omtrent die,
„ welke uit befmetting ontftaat. Deze volgt
„ even als de pokken, mazelen en het rood-
„ vonk, eenen eigenen, meest bepaalden loop,
„ en neemt onfeilbaar, even als deze ziekten,
„ verfchillende karakters aan. Men kan daar-
„ uit wel begrijpen, waarom geene vaste be-
„ handeling altijd aan de verwachting kan be-
„ antwoorden. De namen, die men nu over
„ het algemeen aanneemt, om zekere koortfen
„ aan te duiden, als *Typhus*, *Febris nervofa*,
„ *Febris asthenica*, enz. doen buiten twijfel veel

„ kwaad, want zij betreffen duidelijk ziekten,
 „ die niet altijd van denzelfden aard zijn.”

Naderhand heeft de Heer FRANK, in zijne uitmuntende *Acta inst. clin. Vln.*, overvloedig door waarnemingen bevestigd, dat in de *Typhus* eene zeer eenvoudige behandeling te verkiezen was boven eene sterk opwekkende en prikkelende.

„ *Sed hoc silentio præterire nequeo, me*
 „ *interdum plus per simplicem et aliquan-*
 „ *do expectativam medendi methodum, quam*
 „ *per farraginem et continuam mutationem*
 „ *medicamentorum, effecisse*” (o) en „ *Typhum*
 „ *peticularem decursum sibi proprium ab-*
 „ *solvere debere, et dum hoc regulariter,*
 „ *et sicuti morbi indoles exoptulat occurrit,*
 „ *nullum pene remedium exoptulari, de*
 „ *die in diem magis magisque mihi per-*
 „ *suadeo.* (p) *Quamobrem apud meos ægros*
 „ *in observatione totus fui, ac ubi morbus*
 „ *a tramite minime aberraverit, medica-*
 „ *menta vix aut ne vix quidem neces-*
 „ *saria putavi.* (*)

Men

(o) T. II. p. 34.

(p) T. I. p. 43—4.

(*) In eene recensie van een werk van den
 Heere

Men denke echter niet, dat men nooit, en in geen geval, iets in de *Typhus* behoort te doen, en dat men deze ziekte altijd aan zich zelve moet overlaten. Hetgeen ik te voren omtrent de behandeling dezer ziekte gezegd heb, zoude daarmede geheel strijden. Het misbruik immers fluit het behoorlijk gebruik niet uit, en de waarnemingen, zoo wel van den Heer FRANK zelve, als van alle Geneesheeren, toonen genoegzaam, dat men in vele ge-

Heere JAÉGER, in de *Biblioth. der Prakt. Heilk. von HUFELAND u. HIMLY*, X. St. 1809. vinde ik deze merkwaardige plaats, die zoo geheel met onze gedachte instemt. „Die *Medicina expectativa* (wohin mann auch zählen kan, eben diese hausmittel (Wijn en Hoffmans-droppen) in geringen gaben, oder blos nur wein gegeben, welche der jungere FRANK vor kurzem in ihre wurde wieder eingesetzt hatt, ist bei vielen, besonders leichteren, faulfeber-*Epidemiën*, wenn man aus einer kleiner krankheit nicht eine grosse machen will, von anfang, wo meist ein brechmittel wohlthätig ist, bei so manchen kranken, das beste was man wählen kan. So nähert man sich am sichersten den zeitpunkte, wo man wirkzamer feyn muss, und mit ihm dem ein- und zwanzigsten tage, der hier meistens entscheidend ist. Dadurch verhütet man sehr oft den tod aus uberreizung.”

gevallen, door het tijdig en doelmatig aanwenden van opwekkende en versterkende middelen veel nut kan te weeg brengen.

Ik moet nog met een woord spreken van de aanwending van koude in deze koortsen. De Heer REIL, die in de *Epidemie van Typhus*, die in het jaar 1787 te Halle door hem werd waargenomen, ondervond, dat in die gevallen, waarin volbloedigheid en groote hette plaats had, alle prikkelende middelen nadeelig waren, en echter vreesde, dat aderingingen en verkoelende middelen te veel zouden verzwakken, denkt, dat men best zoude doen, om de hette, door het blootstellen der zieken aan de lucht, af te leiden, het welk men ondervonden had zoo veel nut te doen in de kinderpokken. Hij raadt daarom aan, om de zieken op een' open wagen rond te voeren (q).

Hij schijnt dit echter niet te hebben beproefd. „ *Unicum forsan his miseris omni*
 „ *medico auxilio destitutis, ad febrem or-*
 „ *gasmumque sanguinis sedandum superfuis-*
 „ *se*

(q) *Mem. Clinic. Fasc. 1. p. 21*, men zie vooral de Nota hierover.

„ *se credo remedium, scilicet vectionem in*
 „ *rhedâ apertâ. Coeli aperti vim antifebrilem*
 „ *satis superque docuere experimenta in Je-*
 „ *bre variolosâ factâ. Hac viâ vero nullum*
 „ *periculum fecimus, vulgi fremitum timen-*
 „ *tes, quamvis anceps horum ægrotorum sta-*
 „ *tus experimentâ defendisset.*”

Deze opmerking van REIL is in den laatsten Pruisfischen veldtocht bevestigd geworden door den Heer GILBERT, die in den winter van het jaar 1807 ondervond, dat de zieken, die aan rot- en hospitaalkoortfen lagen, enkel door het overbrengen van de *Ambulance* naar de vaste Hospitalen, alleen door den invloed der koude lucht bij het leven gered werden. Hij verhaalt dat een' Heelmeester, die in een' hopeloozen toestand vervoerd werd, daaraan zijne herstelling te danken had. (r)

Sedert eenige jaren heeft men echter de koude, door middel van koud water aangebragt, zeer geroemd in deze ziekte, nadat de Heer CURRIE van *Leverpool* daarmede vele gelukkige proeven had genomen. Deze genees-

(r) *Über die krankh. welche, während des Pruisisch-Poln. feldzuges, by' der grossen Französ. Armé herrschten. s. 3. u. f. w.*

neeswijze is ~~niet~~ geheel nieuw. Het is bekend, dat BILGUER, HAHN, en vooral de Italiaanfche Geneesheeren, bijzonder SARCO-NE, het wasfchen met koud water, en zelfs het aanleggen van sneeuw in deze ziekte, vooral wanneer er groote hette, en plaatfelijke (*passive*) ontsteking plaats had, hebben aangeraden, en dat de Heer SCHMUCKER koude omslagen in hoofdwonden, en *congestiën* naar het hoofd, met een uitstekend nut gebruikt heeft. Dan de Heer CURRIE heeft dit gebruik veel verder uitgestrekt, en niet alleen in de *Typhus*, maar zelfs in het roodvonk, wanneer er drooge hette en brand plaats had, het herhaald begieten met koud water aangeraden, en daarvan de beste uitwerking steeds ondervonden. De Heer FRANK geeft ons in zijne Reize te kennen, dat deze behandeling over het algemeen in Engeland en Schotland zeer wel voldeed. Hij had daarvan ook zeer goede uitwerkingen in het Weener-Hospitaal, in elf gevallen, zelf ondervonden. Men heeft hier en daar in Duitschland ook met gewenscht gevolg dit middel beginnen te bezigen. Ik wil niet ontveinzen, dat de gelukkige proeven van zoo vele groote en onbevooroordeelde mannen, mij gunstig over het zelve doen

*doen denken. Ik ben echter nog niet in de gelegenheid geweest, om het te kunnen beproeven, daar in alle gevallen, die ik federt het bekend worden van dit middel gehad heb, de ziekten zeer gemakkelijk voor de gewone behandeling weken. Intusfchen heb ik dikwijls in groote ophoopingten van bloed naar het hoofd, en daardoor veroorzaakte ijlhoofdigheid, het aanleggen van ijskoud water op het hoofd met veel nut gebezigd. In andere gevallen heb ik ook, en zelfs nog onlangs, met uitftekend gevolg, de zieken met water en azijn over het geheele ligchaam koud laten wasfchen, en dikwijls daardoor de hette, en rotachtige toevallen zien verdwijnen. Offchoon ik nu uit eigene ervaring niets beflisfends zeggen kan, over het begieten van het ligchaam met koud water in de *Typhus*, zoude ik dit niet dan met veel omzigtigheid aanraden, en vooral niet aan die genen, welke niet daaromtrent het werk van den Heer CURRIE zelf gelezen hebben. Gemeenlijk gaat men tot uiterften over, men heeft dit begieten nu reeds tot tufchenpozende koortfen overgebracht, waarin de Heer CURRIE het zeker niet aanraadt. (s)

Ik

(s) GIANNINI, in *Journ. f. d. aust. med. u. chir. von HARLES*, St. IX. f. 1.

Ik was eerst voornemens om hier te laten volgen de Tufchenpozende Koortfen, welke wij gedurende dit Jaar behandeld hadden. Daar echter federt een paar jaren deze koorts waarlijk *epidemisch* geworden is, en wij in het *Nofocomium* vele zieken daaraan behandeld hebben, en vele daarin aangéprezene geneesmiddelen hebben beproefd, oordeel ik het gefchikter, om alle noodelooze herhaling te vermijden, om, bij de behandeling der ziekten van het jaar 1808—9, dat geen te zeggen, hetwelk ik tot regt verftand dezer ziekten noodig oordeele, terwijl ik mij verder moet beroepen, op hetgeen ik daaromtrent in de Waarnemingen van het jaar 1798—9, en in de Bijvoegfelen bij het werk van den Heere GRANT *Over de koortfen* gezegd heb.

In het voorleden Jaar werd de Commisfie van Geneeskundig Onderzoek en Toevoorzigt, refiderende te Groningen, door Z. Excell. den Minister van Binnenlandfche Zaken verzocht, om hare denkbeelden op te geven, over de middelen, welke men zoude kunnen aanwenden, ter voorkoming der najaars-koortfen, in dit Departement. Daar nu dit ftuk door

de Commissie in mijne handen gesteld werd, en ik daarop een rapport uitbragt, het welk door de Commissie werd aangenomen, waarin mijne denkbeelden omtrent die ziekten boven behandeld, meer ontwikkeld zijn, oordeel ik het niet ongepast, om het zelve hier, als eene Bijlage, tot de vorige behandeling der galkoortsen, mede te deelen.

Rapport van de Commissie van Geneeskundig Onderzoek en Toeverzigt, residerende te Groningen, aan Z. E. den Minister van Binnenlandsche Zaken, over de Najaarskoortsen in het Departement Groningen.

De Departementale Commissie, ontvangen hebbende eene dispositie van zijne Excellentie den Minister van Eeredienst en Binnenlandschen Zaken, van den 5den van Wijnmaand II. &c., waarbij Zijne Excellentie ter kennis dezer Commissie brengt, eene Koninklijke decisie, van den 20sten van Herfstmaand, verlangende Z. M. de consideratiën en het advis dezer Commissie, omtrent de meest geschikte middelen, ter voorkoming der Najaarskoortsen, welke, in dit Departement, door de uitwasmingen van slikken, moerasfen en meeren worden

L

den

den veroorzaakt; heeft dezelve de eer, zoo spoedig mogelijk verlangende aan de gerespecteerde orders van Z. M. te voldoen, het volgende te rapporteren. Vooreerst moet intuschen de Commissie de vrijheid nemen aan te merken, dat zij gewenscht had in dit opzigt meer naauwkeurig te kunnen opgeven de bijzondere plaatsen, waar de bedoelde ziekten het sterkst, en met het meest nadeelig gevolg voor het leven en de gezondheid der ingezetenen hebben gewoed; dat echter daaromtrent, ondanks alle aangewende moeite, geene naauwkeurige berigten konden worden ingewonnen, doordien veelal op het platte land, alwaar deze ziekten meest- en vooral gewoon zijn te heerschen, op vele plaatsen gebrek is aan naauwkeurige waarnemers, welke behoorlijke aantekeningen houden van de ziekten en derzelve behandeling, terwijl de Commissie ook verstoken is van de noodige sterflijsten, en eene juiste opgave der ziekten, waaraan zij gestorven zijn; de Commissie vindt zich derhalve genoodzaakt, zich alleen te bepalen tot eene meer algemeene opgaaf der redenen, welke deze ziekten, hares inziens, hier in dit Departement te weeg brengen, en van de aanwijzing der middelen, welke haar toeschijnen het

mees

meest geschikt te zijn, zoo niet om dezelve geheel voor te komen, ten minste te matigen, en derzelve algemeenheid, en het getal der zieken te verminderen.

Met opzigt tot het eerste point, de redenen namelijk, welke naar het oordeel der Commissie zamenloopen, om deze ziekten in dit Departement te doen geboren worden, moet de Commissie het volgende aanmerken.

Dat de ligging van dit Departement zoodanig is, dat het middenste gedeelte veelal uit laag zand of turfgrond bestaat, terwijl de boorden daarvan, voor zoo verre dezelve aan de Noordzee, of aan den Dollart gelegen zijn, langzamerhand aangespoeld en ingedijkt zijnde, veel hooger zijn, zoo dat dit Departement als het ware eene kom vormt.

De natuurlijke ligging van dit Departement maakt dus, dat, in natte jaren, het water naar het laagste gedeelte van het Departement zakkende, hier niet zelden, in het voor- en najaar, Tusschenpozende Koortsen plaats hebben, terwijl de eigenlijk hier bedoelde Najaarskoortsen, welke van een' galachtigen, somtijds rottigen aard zijn, zich in de moerasfige en lage veen- of zandgronden niet vertoonen.

Dat de nabijheid der Zee, of de Zeelucht alleen

deze Koortfen niet veroorzaakt, blijkt hieruit, dat op de eilanden bij deze kust gelegen, offchoon zelfs op fommige ftilftaande meeren gevonden worden, zich nooit deze Herfstkoortfen openbaren; ja zelfs, dat op de kusten, zoo wel van dit Departement, als van de andere Departementen van ons vaderland, nergens Najaarskoortfen gevonden worden, waar de grond zuiver zandig is.

Eindelijk blijkt dit ook hier uit, dat op die plaatsfen, waar deze koortfen het hevigfte woeden, b. v. in de haven van *Delfzyl*, alle zeelieden door deze koortfen worden aangestast, terwijl de fchepen, welke niet in de haven, maar op ftroom blijven liggen, daarvan volkomen vrij blijven.

Voorts leert de herhaalde ondervinding, dat bij overvloed van water, dat is, wanneer de bodems der flooten en rivieren overal met goed en zuiver water bedekt zijn, er geene Najaarskoortfen gevonden worden.

Alle Geneesheeren in dit Departement, welke over dit ftuk geraadpleegd zijn, komen hierin eenftemmig overeen, dat deze Koortfen alleen voorkomen, en gevonden worden op die plaatsfen, alwaar de grond uit kleiaarde bestaat. In alle die jaren waarin de Najaarskoort-

koortfen in dit Departement fterk gewoed hebben, heeft men altijd waargenomen, dat dit alleen plaats had op kleigronden, terwijl de nabij gelegene plaatsfen, welke een' zand of veengrond hadden, daarvan fteeds verfchoond bleven.

In het voorleden najaar, toen overal, langs de Zeedijken, en in het Kleioldambt, geheele huisgezinnen aan Najaarskoortfen ziek lagen, fcheidten dezelve zich fcherp bij de klei af, zoodanig, dat, terwijl in het dorp Nieuwolda de Galkoorts hevig woedde, in het naburig Noord- en Zuidbroek, en in de geheele ommeftreek, geene koortfen gevonden werden. De Heer MULLER van *Appingadam*, een eerwaardig grijsaard van in de zeventig jaren, had dit fteeds eveneens, gedurende 50 jaren, en zelfs in de noodlottige jaren van 1779 en 1780, bevestigd gezien.

Intusfchen is de klei, of de uitwafeming daarvan, zoo als wij gezien hebben, niet genoegzaam om deze koortfen te verwekken, maar er wordt volftrekt toe vereifcht, dat er plaats hebbe een gebrek aan water, zoodanig, dat de bodem der flooten daarvan ontbloot worde, of dat de landen, welke met water bedekt waren, in den zomer droog worden.

Dan deze omstandigheid schijnt ook alleen niet genoegzaam te zijn, daar ook dit, in het voorjaar en in den winter voorvallende, geene koortsen veroorzaakt; maar dan alleen, wanneer dit gedurende de heete zomermaanden plaats heeft, vooral wanneer er, gedurende de maanden Augustus en September, eene groote hette en droogte plaats heeft, terwijl deze ziekten aanstonds verminderen, en hare hevigheid verliezen, zoo dra de regens zich inzetten, de lucht bekoelt, en de sloten wederom van versch water voorzien worden.

Het bovenstaande wordt in dit Departement overvloedig bevestigd door die waarnemingen, dat te voren omstreeks deze stad, op de lage kleilanden, geene koortsen plaats hadden, maar dezelve zich openbaarden, zoodra men, door watermolens te zetten, dezelve heeft droog gemaakt; dat verders ook omtrent *Nieuwolda* de koortsen minder hevig en algemeen heerschten, maar dat dezelve ook door het droogmalen dier polder menigvuldig en algemeen waren geworden; verders blijkt het uit de waarnemingen, dat de slijken, welke uit zee worden aangespoeld, bij heete en drooge zomers, wanneer de ebbe laag loopt, en de vloed niet hoog worden, een

een' aanmerkelijken invloed op de vorming der Najaarskoortfen hebben.

In de Fortresfe *Delfzyl*, daar niet alleen de haven, maar ook een aanmerkelijk gedeelte van het zeestrand, het welk hier kleiachtig is, bij de ebbe droog loopt, zijn altijd de Najaarskoortfen het zwaarste en langdurigste; de Najaarskoortfen zijn in heete zomers ook langs het Reiddiep, tot aan den Noorderhaven dezer stad toe, zeer menigvuldig, en men heeft niet alleen in de jaren 1779 en 1780, wanneer deze koortfen hier zeer *epidemisch* waren, maar ook in alle andere *epidemiën* waargenomen, dat de ziekten van dezen kant eenen aanvang namen, en aldaar het hevigst woedden.

Het is moeilijk te bepalen, welke de stoffe zij, die uit de opdroogende klei ontwikkeld wordt, en tot de Najaarskoortfen aanleiding geeft. Het komt ons voor, dat er uit de kleigronden, die van water ontbloot worden, en uit de opdroogende slijken en flooten, eene nadeclige uitwafeming, en stinkende lucht ontwikkeld wordt, welke men duidelijk kan waarnemen, wanneer men een' stok in den grond steekt, de kleistoffe in de flooten roert, en zelfs zomers, langs de wegen en

flooten gaande, door den reuk kan ontdekken. Behalve deze stoffe, welke uit de slijken en klei door de hette ontwikkeld wordt, en de voornaamste opwekkende oorzaak der Najaarskoortfen schijnt te zijn, bestaan er nog anderen, welke of het ligchaam meer vatbaar maken, of de ontwikkeling der ziekte zelve schijnen te bevorderen.

Wij meenen hiertoe te moeten brengen de volgende.

I.

Vooreerst, het gebrek aan zuiver en drinkbaar water. Zoo lang men goed en drinkbaar water heeft, merkte men op sommige plaatsen op, kwamen er geene Herfstkoortfen, zoodra dit ontbrak, begonnen dezelve zich in te stellen. Men heeft in het land weinige of geene regenbakken, de putten leveren meest brak water op, ongeschikt om te drinken. In drooge en heete zomers ontbreekt hierdoor schielijk goed water voor menschen en beesten, en men is dan genoodzaakt, zijne toevlugt te nemen tot vuil, drabbig, en soms rottig flookwater, zoo als wij dit te *Delfzyl* zelf hebben opgemerkt.

II.

Wij moeten hiertoe in de tweede plaats brengen, de schielijke en plotselinge veranderingen in de temperatuur der lucht, welke vooral in heete zomers dicht bij de zee voorvallen; deze veranderingen zijn zoo aanmerkelijk, dat gedurende de grootste hette er zomers zeer schielijk uit zee dampen opkomen, welke zoo koud zijn, dat zij den Thermometer tien en meer graden doen dalen, en daardoor de sterke uitwaseming, welke door de brandende hette plaats heeft, in een oogenblik beletten; dit heeft steeds na heete dagen 's avonds plaats, en hierdoor wordt zeer dikwijls de ontwikkeling van eene Galkoorts geboren.

III.

Offchoon men geenszins kan ontkennen, dat de inwoners en huislieden ook deze ziekten hebben, en dat in sommige heete jaren, wanneer de Herfstkoortsen eene sterke *Epidemie* maken, zelfs geheele huisgezinnen daaraan ziek liggen, leert echter de ondervinding, dat eerst en vooral daarvan aangetast worden alle vreemdelingen, welke aan deze lucht niet

gewoon zijn, dat in *Delfzyl* wel onze inlandfche foldaten, maar vooral Duitfche troepen meer dan anderen daarvan aangetast worden, en de ziekte heviger en gevaarlijker krijgen; dat voorts ook de vreemdelingen, welke uit het Munfterfche of Westfaalfche komen, het zij om aan de dijken te werken, of om boerenwerk te doen, even eens de ziekte krijgen, terwijl de inboorlingen langer verschoond blijven.

IV.

Dat echter onder dezen het eerst worden aangetast dienstboden, en vooral knechten, welke het meest aan de lucht zijn bloot gefeld, en daardoor ook meer onmiddelijk lijden van die oorzaken, die wij boven hebben opgegeven.

V.

Dit heeft vooral plaats bij die landlieden, die de nadeelige gewoonte hebben, om des avonds, wanneer zij door het werk vermoeid en verhit zijn, niet behoorlijk gedekt, en voor de koude avondlucht befchut, buiten 's huis te gaan zitten, om zich te verkoelen, wanneer op eens de te overvloedige uitwafeming

ge-

gestoord wordt, en daardoor deze koortsen opgewekt worden.

VI.

Eindelijk meenen wij tot de voorbereidende oorzaken ook te moeten brengen, het grove en vette voedsel, hetwelk vooral in dezen tijd, wanneer de arbeiders dikwijls zich boven hunne krachten vermoeijen, gebruikt wordt; dit voedsel hetwelk uit erwten, boonen, vette meelkoeken, en spek bestaat, kan niet anders, als aanleiding geven tot Galziecten. Terwijl een onmatig gebruik van sterken drank tevens de gal meer en meer aanzet, en het onvoorzigtig gebruik van koud water, of karnemelk in een verhit ligchaam, tevens eene schieelijke opwekkende oorzaak dezer koortsen worden kan.

En hier mede vermeent de Commissie genoeg gezegd te hebben van de oorzaken en aanleidingen dezer koortsen. Het zal niet noodig zijn, iets omtrent den aard en de toevallen daarvan te zeggen, daar dezelve van elders genoeg bekend zijn, en de vraag van Z. E. zich ook meer tot de middelen van voorkoming bepaald.

Wat dan betreft de middelen, welke naar
het

het inzien der Commissie, geschikt zouden zijn, om de Herfstkoortsen, in dit Departement, of voor te komen, of ten minste derzelve algemeenheid en nadeelige gevolgen te verminderen, moeten wij het volgende opmerken.

In de *eerste* plaats spreekt het van zelf, dat de natuurlijke ligging van dit Departement het onmogelijk maakt, om de Najaarskoortsen geheel voor te komen; zoo lang er immers aanslijkingen plaats hebben, welke niet kunnen worden afgeweerd, en ook eene aanzienlijke bron van welvaart voor dit Departement opleveren, zal men in heete zomers de gevolgen daarvan moeten ondervinden.

Men zoude intusfchen ook hier aanmerkelijke verbeteringen kunnen daarstellen, welke op de gezondheid der ingezetenen eenen weldadigen invloed zouden hebben; onder de verbeteringen, welke men tot plaatselijke vermindering der Herfstkoortsen zoude kunnen in het werk stellen, behoort, naar het inzien der Commissie, vooreerst het verdiepen der haven te *Delfzyl*; deze haven loopt met elke ebbe in den zomer genoegzaam ledig, waardoor de slibbe, aan de heete zonnestralen bloot gesteld, dikwijls een' zeer onaangenaamen stank veroorzaakt

zaakt, en veelal de oorzaak is der ziekten, welke aldaar, zoo wel voor het guarnisoen, als voor de ingezetenen, in heete nazomers zoo noodlottig zijn; deze oorzaak zoude zonder veel kosten kunnen worden weggenomen, wanneer de haven zoo veel werd verdiept, dat de bodem daarvan altijd met water bedekt bleef.

In de *tweede* plaats zoude de Commissie van oordeel zijn, dat, daar al mede de ongezondheid dezer Fortresfe voor een gedeelte afhangt, van het stinkend water in de vuile flooten, welke aldaar des zomers de lucht verpesten, dezen werden opgeruimd, en in den winter geheel gezuiverd, waartoe wel de orders zijn geëxpédieerd, op het advis dezer Commissie, maar waaraan, immers tot hiertoe, nooit eenige executie is gegeven.

Ten *derden* oordeelt de Commissie, dat er eene aanmerkelijke verbetering voor de gezondheid dezer plaats zoude kunnen gemaakt worden, wanneer de door de Commissie voorgestelde doorspoeling uit het Damsterdiep naar de Haven konde worden geëffectueerd; de Commissie gevoelt zeer wel, dat hieraan wel eenige kosten zouden verbonden zijn, dan zij moet het aan het oordeel van deskundigen

over-

overlaten, of het wel noodig ware hier eene capitale zeefluis aan te leggen, daar zij zoude denken, dat een eenvoudige duiker, gelegd tot doorlating van dit water door de capitale wal, zoude sufficiëeren.

Ten vierden. Over het algemeen heeft de Commissie opgemerkt, dat de Herfstkoortsen, welke op de kleilanden voorvallen, vooral ook veroorzaakt worden door gebrek aan water in de kanalen en flooten, dat dit gebrek vooral hieraan is toe te schrijven, dat het water uit het hooge land, bij drooge zomers, naar het lagere gedeelte, of het midden van dit Departement toezakt, en deze afzakking door geene sluizen wordt verhinderd, terwijl de lagere landen hun overvloedig water door de sluizen naar het Reiddiep, en elders naar de vaarten, die met de Zee gemeenschap hebben, laten uitstroomen; om nu te beletten, dat de hooge kleilanden niet te veel van haar water verliezen, was het allernoodigst, dat er hier en daar kleine sluizen werden aangelegd, welke bij een' te sterken afloop, van water konden worden gefloten.

De Commissie vermeent wel te weten, dat de ingezetenen dit gebrek zeer gevoelen, en dat er geene zwarigheid zoude zijn, om deze
fluis-

fluisjes, waarvan er maar zeer weinigen behoeven te zijn, ten laste der ingezetenen te laten leggen, als welke buiten twijfel deze kleine kosten, waaruit aan haar veel voordeel zoude voortvloeijen, gaarne zouden willen dragen.

Het zoude echter ten *vijfden* meerdere moeite in hebben, om de ingezetenen langs het Reiddiep, en in deze Stad wonende, van de uitwaseming der slikken, uit dit water opgevoerd tot aan deze Stad, te bevrijden.

Het is reeds meer dan eens in deliberatie geweest, om bij de Zoutkamp, of aan het begin van het kanaal, het welk naar deze Stad loopt, het Reiddiep, eene capitale fluis te leggen, om alzoo te maken, dat het binnenwater altijd eene behoorlijke diepte had, en te beletten, dat de hooge zeevloed, die deze slijken met zich voeren, niet tot aan deze Stad konden komen, en dus de aanslijking, zoo wel van dit vaarwater, als van dezer Stads-haven zoude worden voorgekomen, en daardoor de gezondheid der ingezetenen, aan dit water wonende, en ook van deze Stad merklijk zoude worden bevorderd; dan daar de aanleg van zulk eene Zee-fluis voor den Lande ongetwijfeld zeer kostbaar zoude zijn, is het

waar-

waarschijnlijk, dat deze masure zal moeten worden uitgesteld, tot dat 's Lands finantiën ter bestrijding dezer extraordinaire kosten meer zullen sufficiëeren.

Dan, ten *zesden*, is de Commissie van gedachten, dat zeer noodzakelijk en uitvoerbaar is eene andere masure, om de ingezetenen altoos overvloedig van drinkbaar water te voorzien. Hiertoe zoude men vooreerst, aan ieder, ten minste der gegoede ingezetenen te lande, kunnen aanraden, om aan hare groote huizen en schuren; overal goten te laten maken, welke het regenwater konden opvangen, en in groote, steenen, gemetselde bakken vergaderen. Terwijl het Gouvernement van haren kant behoorde te zorgen, dat het water der publieke gebouwen, kerken, scholen, enz. ten nutte van het algemeen, in groote vergaarbakken, werd verzameld; en door de ingezetenen konde worden gebruikt.

Eindelijk, ten *zevendén*, zoude de Commissie voorstellen, dat, ter voorkoming dezer Najaarsziekten, overal aan de Predikanten en Schoolmeesters, een nauwkeurig onderrigt werde gegeven, omtrent de beste voorbehoed-middelen, en den geschiktsten leefregel, in dit Jaarfaizoen, om deze ziekte zoo mogelijk voor te

komen. Terwijl men met opzigt van het garnisoen van *Delfzyl*, hetwelk daardoor dikwerf zoo fel geteisterd wordt, vooral behoorde te zorgen, dat de militairen, ook des zomers, nooit aan de nachtlucht werden blootgesteld, ten zij van goede overrokken voorzien, en dat er die veranderingen in de woningen en barakken der militairen werden gemaakt, welke de Commissie in het voorleden Jaar aan het Ministerie heeft voorgesteld, maar waarvan tot hier toe geen gebruik is gemaakt.

En hier mede meent de Commissie zoo veel mogelijk aan de heilzame bedoelingen van Z. M. te hebben voldaan, &c.

ONTSTEKINGEN.

Phlegmasiæ.

In het Jaar 1804—5. hadden wij zeer weinige ontstekingsziekten, ofschoon het koude weder derzelve ontstaan schein te begunstigen. Intusfchen waren er eenige zeer aanmerkelijke gevallen van Ontstekingen der hersenen (*Encephalitis*) der maag (*Gastritis*) en der lever (*Hepatitis*), waarvan wij het een en ander zullen zeggen.

Encephalitis.

Ontsteking der hersenen.

De Ontsteking der hersenen (*Phrenitis*, *Encephalitis*) is eene ziekte, die meer voorkomt, dan men wel over het algemeen denkt, maar die van alle ontstekingen het
moeij-

moeijelijkst te onderscheiden is, zich zeer dikwijls onder de gedaante van andere ziekten verbergt, en daarom dikwijls bij het leven der zieken niet gekend, maar na den dood eerst ontdekt wordt

XI Geval. Joanna Jans, eene dienstmeid van 30 jaren, werd op den 2den April, des middags na het eten, zonder eenige bekende voorafgaande oorzaak, aangetast van geweldige braking, verzeld van pijn in den buik, krimp-
ping, persing, en waterachtige ontlastingen. Op den 3den kreeg zij eene scherpe pijn in de maag, braakte al wat zij dronk met hevigheid weg, terwijl de buik hardnekkig van dien tijd af gesloten bleef. De pijn strekte zich toen vooral naar den linker arm uit. Zij had nauwelijks eenige koorts, zij was volstrekt niet ijlhoofdig, en had zelfs geene hoofdpijn. De bovengemelde toevallen bleven des niet te min aanhouden, en vermeerderden zelfs van dag tot dag. Van het begin der ziekte af, werd zij van een' kundigen en beroemden geneesheer behandeld, die de ziekte voor eene maagontsteking houdende, waarvan zij ook alle kentekenen droeg, aderlatingen, roodmakende middelen op den buik, en ver-

zachtende afkookfels voorschreef. Op den 7den April werd zij bij ons in het *Nosocomium* gebragt. De pijn, die zich te voren alleen tot het *Epigastrium* bepaald had, verbreidde zich nu over den geheelen buik, die zoo gevoelig was, dat hij niet de minste aanraking verdroeg; zij was uitwendig brandend heet, inwendig klaagde zij over een gevoel van koude; nu had zij zware hoofdpijn, de tong was droog en zeer rood, zij had een' onleschbaren dorst, een' kleinen, zaamgetrokkenén, en zeer snellen pols, de braking van al wat zij gebruikte bleef aanhouden. Ik liet eene aderlating van vijf oncen doen, eene Spaansche vlieg pleister op den buik leggen; inwendig gaf ik eene *emulsie* met Arabische gom. Offchoon hier geene uitwendige koude en intrekking van het wezen plaats had, welke men doorgaans bij *Gastritis* waarneemt, dacht ik echter, dat hier eene *rheumatische* ontsteking der maag aanwezig was, waarin ik nog meer bevestigd werd, toen ik eenige dagen daarna vernam, dat zij sedert eenigen tijd zich aan sterken drank had overgegeven, dat, offchoon haar Geneesheer aanstonds de aderlating had voorgeschreven, zij dezelve wel drie dagen had verzuimd, en in plaats daar-

van

van een heet maagelixir had ingenomen. Op den 8sten vertoonde het bloed eene platte, *rheumatische*, niet zaamgetrokkene, ontstekingsachtige, korst; de aderlating had geene verligting aangebragt, de nacht was zeer onrustig, met hevige ijlhoofdigheid, de pijn in de maag bleef aanhouden, en zich verspreiden naar den linker arm en schouder; zij klaagde vooral over eene allerhevigste pijn in het hoofd, als of het van een zoude barsten, het welk voornamelijk op de kruin van hetzelfde plaats had; de buik kon nog geene aanraking verdragen, de hardlijvigheid bleef aanhouden, en de dorst was even sterk, de hette was matig, en de pols schein minder snel en ingetrokken; het water was vuil, troebel, weichtig met een wit slijmig bezinksel. Ik liet een verzachtend klijsteer zetten, en met de *emulsie* aanhouden, waarbij ik een paar drachma's *Spir. Nitri dulc.* voegde. Ik had geen' moed om meerdere aderlatingen in het werk te stellen, daar de ziekte reeds zoo verre gevorderd was, het bloed zich niet ontstoken vertoonde, en de ziekte mij meer *rheumatisch*, als waar ontstekingsachtig voorkwam.

Den 9den. Gister avond was de ijlhoofdigheid allerhevigst, en deze had den geheelen nacht

aangehouden, en duurde nog voort. Zij lag op den rug met ingetrokken knieën, verdraaide oogen, de linker wang was rood, zij stak de tong nog uit, die niet zeer droog was, de pols was 80 en geregeld, de handen waren koud; zij had nu verscheiden willekeurige afgangen, het water was bijna natuurlijk, de buik was trommelzuchtig opgezet, en zeer pijnlijk. Ik vreesde nu, dat er eene stofverplaatsing naar de hersenen plaats had, hoewel ik geheel niet dacht aan eene oorspronkelijke ontsteking van deze deelen. Ik beschouwde de ziekte nu eerder *asthenisch* of *passief*, hierom liet ik aan de kuiten twee Spaansche vliegen leggen, en gaf inwendig

℞ *Camphor.* gr. v.

Acet. Vini ℥ i.

Nitr. pur. ℥ ii.

Aq. Samb. ℥ v.

Gum. Arabic. ℥ i.

Sacch. alb. ℥ β.

m.

S. alle half uur een lepel.

Nadenmiddag bleef de ijelhoofdig- en woeligheid aanhouden. Zij bragt gedurig de handen

den naar het hoofd, het wezen was gezwollen; het strottenhoofd uitstekend, hierop volgde gevoelloosheid, slaapzucht en stuipen; de pols was onregelmatig, nauwelijks te ontdekken, koude ledematen, eene hoorbare slikking, (*deglutitio sonora*,) en zij nam nu alles, wat haar werd aangeboden.

Den 10den. Den nacht door was zij wederom ijlhoofdig geweest, en worstelde 's morgens met den dood, de borst werd allengs meer vol slijm, die haar uit den mond liep. Zij stierf 's morgens ten elf uren.

In dit geval was veel duisters, en dit maakte de opening van het ligchaam belangrijk, welke dan ook op den volgenden dag geschiedde.

De buik geopend zijnde vloeide er veel water uit. De ingewanden waren sterk met lucht uitgezet, maar nergens waren teekenen van ontsteking of koud vuur. De maag was volkomen gezond, en nog uit- nog inwendig ontstoken. De overige ingewanden waren gezond, behalve dat de nieren in hare buitenste oppervlakte blaauw en zwartachtig waren, van binnen was er niets tegennatuurlijks te ontdekken. Zij had te voren dikwijls verstoppingen der maandstonden gehad, en eene stom-

pe pijn in den onderbuik; wij vonden nu in het *ovarium* van de linkerzijde een ettergezwel, hetwelk in een' zak ingesloten, en met een' kaasachtigen, rottigen etter opgevuld was; het was echter zoodanig gesloten, dat men de te voren gemelde toevallen daarvan niet konde afleiden. In het hoofd vonden wij het harde hersenvlies zeer vast aan het been aangehecht, zeer rood en opgezet, met het dunne vlies (*pia mater*) zaamgewassen, de hersenvaten zeer rood. De *substantia corticalis cerebri* rood en ontstoken. De kwabben der hersenen van een gescheiden zijnde, kwam er van onder het *corpus callosum* eene groote hoeveelheid dunne etter opwellen; alle de holten der hersenen waren daarmede vervuld en gedeeltelijk verteerd, vooral in de linker zijde. In de kleine hersenen was ook etterstof opgehoopt. Uit de strepen op den buik bleek het, dat zij gekraamd had.

Het geval hetwelk wij hier hebben opgegeven, is naar ons inzien zeer belangrijk en leerzaam. Wanneer wij de Ziektegeschiedenis vergelijken met hetgeen wij bij de opening van het lijk gevonden hebben, dan is er niet
den

den minsten twijfel, of er heeft hier eene ontsteking der hersenen plaats gehad, die tot verettering was overgegaan. De ware *Phrenitis*, of, zoo als ik dezelve liever noemen zoude, de *Encephalitis* of Ontsteking der hersenen, is over het algemeen zeldzaam, en nog veel meer deszelfs overgang tot verettering. De ziekte welke ons doorgaans onder den naam van *Phrenitis* beschreven wordt, waarin bij de koortsen hevige ijlhoofdigheid wordt waargenomen, is zelden eene uitwerking van ware ontsteking in het hoofd, maar, of een gevolg van de algemeene koorts zelve, of van eene ophooping van bloed naar het hoofd, (*congestie*) en schijnt veel eer een *asthenisch* toeval te zijn. De Heer RAHN heeft in zijne klasfische verhandeling over de *Sympathie* tuschen het hoofd en de onderbuiks-ingewanden ons wel eene menigte voorbeelden opgegeven van hevige *Phrenitides*, welke haren oorsprong aan gebreken in den buik verschuldigd waren (*a*); en de Heer VEGENS, die na hem dezelve stoffe behandeld heeft, heeft ook

(*a*) *Mirum inter caput et viscera abdominis commercium*, ab J. H. RAHN. Goet. 1771.

ook het zelve door nieuwe bewijzen getoond (*b*); het is echter zeer opmerkelijk, dat wij bij deze zeer geachte Schrijvers geen één voorbeeld van het tegendeel ontmoeten, dat namelijk, zoo als in ons geval, alle teekenen van *Gastritis* aanwezig waren, en er in het begin geene teekenen van *Phrenitis*, daar doch de oorzaak der ziekte niet in den buik, maar in het hoofd plaats had. BAILLIE en SÖMMERING houden ook de ontsteking der hersenen voor eene zeldzame ziekte, en denken dat die alleen uit eene uitwendige belediging voortkomt, en ten minste zeer zelden uit inwendige oorzaken voortspruit (*c*).

PRINGLE, die zeker eene alleruitgebreidste ondervinding had, denkt, dat de *Phrenitis* meest in rotkoortsen voorkomt; (*d*) Alle schrijvers komen daarin overeen, dat de ware ontsteking der hersenen zeer moeilijk te

(*b*) *De sympathia inter ventriculum et caput, præcipue in statu præternaturali*, L. B. 1784.

(*c*) *Anat. des krankhaft. baues des menschl. körpers*. f. 250.

(*d*) *On Army diseases*. Ed. 3. p. 302.

te kennen is. De groote STOLL, die in zijne altijd nuttige en schoone *Ratio Medendi* eene afzonderlijke verhandeling over de zitplaats der *Phrenitis* geschreven heeft, zegt hiervan „ *Quidam thorace solum inflam-*
 „ *mato, alii ventriculo et intestinis phreni-*
 „ *tice delirarunt, encephalo omnis phlogo-*
 „ *seos experte. Encephalon inflammatum*
 „ *cum delirio observavi, inflammatum quo-*
 „ *que mente sana (e).* MORGAGNI heeft verscheidene openingen gedaan van lijken van menschen, die aan *Phrenitis* gestorven waren, waarin geene ontsteking der hersenen was, en wederom ontstekingen van dit deel zonder ijelhoofdigheid (f). CULLEN, ofschoon hij toestemt, dat de kenmerken van ontsteking der hersenen twijfelachtig zijn, bepaalt dezelve echter „ *Pyrexia vehemens, dolor capi-*
 „ *tis, rubor faciei et oculorum, lucis et so-*
 „ *ni intolerantia, pervigilium, delirium fe-*
 „ *rox, vel typhomania. (g).*” VOGEL zegt daar-

(e) *Rat. Med. in Nos. Vindob. Tom. III. p. 141*
 ed. Leid.

(f) *De sedib. et caus. morb. Epist. VII.*

(g) *Syn. Nos. Meth. Tom. II. p. 90.*

daarvan „ *Eo minus vero inflammationem*
 „ *in cerebro aut meningibus accusare pro*
 „ *causa mali constante et veriore licitum*
 „ *est, quo infrequentius non solum hoc vi-*
 „ *tium est, sed quo magis etiam per dissec-*
 „ *tiones cadaverum perspectum fuit, quod*
 „ *cum fuerint meninges vere inflammatae,*
 „ *vel etiam cerebrum ipsum tumore phleg-*
 „ *monode obsesum, nequaquam tamen ægri*
 „ *deliraverint.*” (h) PORTAL, die in zijn
 laatste groot *Anatomisch* werk alles heeft bij-
 een vergaderd, wat tot de onderscheiding
 der ziekten kan dienen, heeft ons hier ook
 weinig nieuw licht gegeven. Onder de ken-
 merken dezer ziekte noemt hij niet die toe-
 vallen van braking enz., die wij in ons ge-
 val waarnamen. Intuschen heeft hij vele
 voorbeelden bijgebracht van verzweringen der
 hersenen, zonder dat men daarvan bij het le-
 ven kenmerken ontwaarde, vooral na kwaad-
 aardige koortsen (i). VOIGTEL, die buiten
 twijfel het volledigste werk over de *Patholo-*
gische Anatomie geleverd heeft, hetwelk in
 ieders handen behoorde te zijn, spreekt zeer
 uit-

(h) *De cogn. et cur. morb.* p. 44.

(i) *Anatomie medicale* Tom. IV. p. 64—97.

uitvoerig over deze ziekte en derzelver gevolgen, verettering, enz. hij heeft echter geen geval, hetwelk met het onze eenige overeenstemming heeft (*k*). Niet meer duidelijke kenmerken dezer ziekte heeft ons ook DREISIG opgegeven (*l*). Onze ziekte had in het eerst alle toevallen van eene *rheumatische* maagontsteking, die ook in dezen tijd *epidemisch* heerschte, waarvan wij echter niet het minste spoor in het lijk konden ontdekken. Er had evenwel niet plaats die ingetrokkenheid van het aangezicht, en die koude der ledematen, die men in deze ziekte, wanneer zij ten minste hevig is, gemeenlijk aantreft. Het is zeker allerbijzonderst, dat zij in het begin der ziekte over geene zware hoofdpijn geklaagd hebbe, en dat zij geene ijlhoofdigheid of gebrek aan zielsvermogens had, tot aan den 5den dag der ziekte, wanneer de hoofdpijn langzaam aankwam. Offchoon nu de meeste schrijvers, en onder anderen ook FRANK, (*m*) niet spreken van die hevige aandoening der maag, welke wij bij onze zie-

ke

(*k*) *Handbuch der Pathol. Anatom.* Th. I. f. 595.

(*l*) *Handbuch der Diagn.* Th. II. f. 329.

(*m*) *Epit. de cur. hom. morb.* Tom. II. cap. 3.

ke bespeurden, en alleen van eene braking van kopergroene gal (*vomitus æruginosus*) als een toeval, hetwelk niet altijd aanwezig is, gewag maken; vinden wij nogtans dit reeds aangeteekend bij HIPPOCRATES als een kenmerk van *Phrenitis*. „ *Præcordiis omnes do-*
 „ *lent, æstuant inter artuum perfrigeria,*
 „ *neque contactum, compressionemque sine*
 „ *dolore, spirituque intercepto ferunt, et*
 „ *vel ipsi tum ibidem, tum circa umbili-*
 „ *cum pulsationem quandam se percipere*
 „ *testantur, exploranti manui aliquando*
 „ *haud obscuram, quod quidem symptoma*
 „ *et malignis et imminentibus deliriorum*
 „ *chronicorum paroxysmis frequens est, at-*
 „ *que omnibus deliriis commune videtur.*
 „ *Quidam de fugitivis cardialgiis, quasi ad-*
 „ *fluat dolor ad præcordia, ut compluribus*
 „ *locis HIPPOCRATES ait, deque dolore*
 „ *intestinorum querelas addunt. Alvus cum*
 „ *tenesmo, connisu, impetuve, liquida, viridi,*
 „ *foetidissima, spumosa et pessime omnium*
 „ *rutili (n).* De Heer PINEL verklaart

ook

(n) BRENDÉL *respond.* ELLENBERGER *disf. de Phrenitide. Opp. T. III. disf. XXIII. p. 192.*

ook de tekenen dezer ziekte voor zeer dubbelzinnig (o). Niemand heeft zich daarover zoo duidelijk verklaard, als de Heer HECKER, die de kenmerken dezer ziekte zeer duidelijk ontwikkeld heeft. Hij zegt „ dat „ er zich bij alle ontstekingen der hersenen „ plaatselijke aandoeningen van den onderbuik „ voegen, welke gemakkelijk voor de voorname ziekte kunnen gehouden worden, dat „ vooral de maag en het levergestel aangedaan „ worden; dat de lijdens braken, en al hetgeen „ zij gebruiken, wederom overgeven, „ voorts of veel dunne, of kopergroene gal. „ Dat in anderen toevallen van slijm en wormen „ plaats hebben, vooral bij kinderen, en „ hierom de Geneesheeren de ziekte niet zelden „ voor eene slijm- of wormkoorts houden.”

De Heer SCHAEFFER van *Regensburg*, verhaalt ons in de beschrijving der ziekten, welke in die Stad in het Jaar 1808 hebben plaats gehad, een geval van *Encephalitis* bij een' man van 30 jaren, hetwelk met niesfen, pijn in het hoofd, en verminderden eetlust begon, waarop ook neiging tot braken volgde, hetwelk door *Ipecacuanha* werd bevorderd; niet te min

volg-

(o) *Nosographie philosoph.* T. I. p. 162—4.

volgde er sterke koorts met verstopping van water, hetwelk hij voor een toeval van Hersen-ontsteking houdt, er volgden slaapzucht, enz. De zieke stierf den volgenden nacht. Bij de opening van het hoofd vond men de bloedvaten sterk opgezet, en water in de holigheden. Men had hem niet adergelaten, maar, behalve koude en daarna warme omslagen, Spaansche vliegen en prikkelende middelen gegeven. (*) Alle Geneesheeren, en ook ELLER, die deze ziekte door vele gevallen opheldert, zeggen, dat er geen dorst bij deze ziekte is, „ *interim peculiare in hac febre pessima, ægrum nullo potus desiderio tentari, ita vidi aliquem, qui viginti quatuor horarum spatio vix liquidi unciam adsumserat, non obstante lingua aspera, dura et siccissima*” (p). In ons geval had juist het tegendeel plaats, en zij dronk tot haren dood toe zeer sterk, en klaagde over een' zeer sterken dorst.

HUFELAND (q) heeft aangemerkt, dat
de

(*) HUFELAND und HIMLY *Journ. December, 1809. f. 76.*

(p) *De cogn. & cur. morb. p. 160.*

(q) *Specielle Therapie, II. Th. 2 St.*

de *Encephalitis* dikwijls *sympatisch* is, en van onderbuiks-gebreken, en stoffen in de eerste wegen afhangt. Intusfchen leert ook de ondervinding, dat de gebreken der hersenen dikwijls aandoeningen der eerste wegen, en der onderbuiks-ingewanden veroorzaken. Wij zien dit vooral in hoofdwonden, en schuddingen der hersenen, die meestal braking te weeg brengen, en niet zelden van ontsteking en verzwering der lever gevolgd worden. De *Hydrocephalus internus acutus*, die wij bij kinderen waarnemen, begint gemeenlijk eerst met braking, voor dat er zich toevallen van aandoening der hersenen openbaren. Ik heb reeds aangemerkt, dat het zeer bijzonder was, dat hier zoo lang toevallen van maagontsteking bestonden, voor dat er eenige hoofdpijn of ijlhoofdigheid bijkwam; dat echter de aanmerkelijke verzwering, welke hier in de hersenen gevonden werd, eene voorafgaande sterke ontsteking vooronderstelt, en dat gedurende het eerste tijdperk dezer ontsteking, daarvan alle kenmerken ontbraken, en eerst toen kwamen, wanneer het tweede tijdperk der verettering aankwam, immers de koortsverheffing was toen met hevige ijlhoofdigheid verzeld. Men heeft somtijds in hoofdwonden waargenomen,

dat er in het eerst geene toevallen plaats hadden, maar dat dezelve zich eerst verscheidene dagen naderhand vertoonden, offchoon er reeds ontsteking en zelfs verettering plaats had. Onder veele andere gevallen, welke ik hier zoude kunnen aanhalen, zal ik alleen spreken van één geval, het welk mij nu in handen valt, en door den Heer MANLAY, Heelmeester van het *Hôtel Dieu*, te *Parys*, is medegedeeld. Een werkman viel, dronken zijnde, in eene goot, stond van zelve op zonder zijne kennis te hebben verloren, hij had eene wond van vier duimen op het voorhoofdsbeen, welke schuins aangebragt schein te zijn, omdat het vel zijdelings verschoven was. 's Anderendaags had hij geene toevallen, als verminderde eetlust. Den 18den October was hij in het Hospitaal gebragt, en van den 20sten tot den 27sten wandelde hij door de zaal, en schein bijna hersteld te zijn. Den 28sten klaagde hij over eene ligte pijn in de regter zijde. De volgende dagen klaagde hij bijna niet, en at en dronk als een gezond mensch. Den 1sten November kon hij niet opstaan, had een verval van krachten, eene drooge en bruine tong, zwakke pols, en alle teekenen van *Typhus* (*fievre adynamique*). Den 2den was de tong
zwart,

zwart, de zieke zwakker, maar volkomen bij zijn verstand. Den 3den verminderden alle toevallen, hij had eene ligte benaauwdheid in de ademhaling, en stierf den volgenden morgen. Bij het openen van den buik vond men 8 of 10 abscesfen, waarvan er één de grootte van een hoenderei had. In de borstholte was veel vocht, en achter het borstvlies waren insgelijks verscheiden zakken met etter gevuld. Verscheidene ribben waren digt bij de wervelen gebroken. Bij het openen van het hoofd, was het harde hersenvlies geheel los, onder hetzelfde eene uitstorting van geronnen bloed, twee lijnen dik; de *arachnöidea* was zeer dik, met eene laag etter bedekt, en de voorste kwab der hersenen was geheel door ettering van binnen verzworen, onder het harde hersenvlies aan de linkerzijde was ook een weinig vochts uitgestort (*). HUFELAND denkt, dat in eene ware Ontsteking der hersenen geene ijlhoofdigheid of *Phrenitis* plaats heeft, maar slaapzucht en ongevoeligheid, of dat ten minste de ijlhoofdigheid schielijk tot eene stille ijling (*delirium taciturnum*) overgaat, om dat

(*) *Bulletin des sciences medicales.* Novembre 1808. pag. 452.

dat de drukking op de hersenen schielijk eene verlamming veroorzaakt (r). Deze ongevoeligheid en slaperigheid zagen wij eerst weinige uren voor den dood, wanneer er tevens *Amaurosis*, verlamming, en stuipen werden waargenomen, even zoo als dit ook bij kinderen, die aan *Hydrocephalus acutus* sterven, plaats heeft.

TISSOT, die over de *Phrenitis* wel niet bijzonder handelt, maar van die soort van ontsteking der hersenen spreekt, die van de zomertette en het blootstellen van het hoofd aan de brandende zon haren oorsprong heeft (*insolation, coup de soleil*), heeft deze ziekte ook nauwkeurig beschreven, en zegt dat dezelve ook van ijshoofdigheid voorafgegaan wordt, en met teekenen van beroerte binnen weinige uren dikwijls doodelijk wordt (s).

Wat de oorzaken betreft, die in ons geval tot deze zeldzame ziekte aanleiding gaven, moeten wij hier opmerken, dat zij altijd onregelmatige *menses* gehad had, en dat dezelve nu bij haar sedert eenigen tijd geheel waren

op-

(r) A. o. Th. II. f. 142.

(s) *Avis au peuple sur sa santé*. chap. X. pag. 89.

opgehouden. Immers wordt deze ziekte het meest waargenomen bij vrouwen, bij welke de *menses* onderdrukt, of bij die gene, bij welke gewone bloedontlastingen, als aambeijen, neusbloeding enz., zijn opgehouden; de opwekkende oorzaak denk ik, dat voor het naast geweest is, het misbruik van sterken drank, waaraan zij zeer was overgegeven, terwijl deze oorzaak zoo wel van TISSOT als van andere Schrijvers, voor de algemeenste en gevaarlijkste in het te weeg brengen dezer ziekte gehouden wordt. „ *Ex observationibus collectis constat, veram Phrenitidem seu idiopathicam adgredi ut plurimum juniores, et in ætatis vigore constitutos homines; qui liquoribus calidis, fermentatis, et spirituosus abutuntur; quibus narium consueta hæmorrhagia emanat, aut hæmorrhoidum fluxus ex quacunque causa suppressus fuit, uti et in sexu observatus aliquando hic morbus ex subita menstrui fluxus versus caput regurgitatione (t)* ”

Het is zeer waarschijnlijk ten minsten, dat deze beide oorzaken hier hebben zamengeloopt.

In

(t) ELLER *obs. de cogn. & cur. morb.* p 160, 161. c. VII.

In het begin was de ziekte zeer verwaarloosd. De sterke brakingen en groene stoelgangen, met de hevige persingen en eene heete koorts, hadden den Geneesheer bewogen, om eene aderlating aan te raden. Zij had dezelve niet alleen niet laten in het werk stellen, maar had gedurig sterken drank gebruikt, om, zoo als zij meende, de coliecpijn weg te nemen, door welke verkeerde behandeling de ziekte zoodanig verergerde, dat naderhand de aderlatingen dezelve niet konden bedwingen. De aderlatingen, welke naderhand ook in het *Nosocomium* werden aangewend, gaven geene verligting; ook was het bloed niet waar ontstoken, maar met eene dikke en platte, niet zaamgetrokkene korst bedekt, hetwelk ik in ontstekingen voor een kwaad teeken houde.

In het behandelen dezer ziekte, welke ik voor eene *Gastritis rheumatica* hield, die thans zeer algemeen was, liet ik zonder vrucht drie malen aderlaten, en tevens op den buik en aan de beenen Spaansche vliegen leggen, waarvan ik in deze ziekte veel nut gezien had. Wanneer ik de ziekte gekend had, en eerder daarbij was tegenwoordig geweest, zoude ik zeker sterkere en meerdere aderlatingen gedaan, bloedzuigers aan het hoofd, of bloe-

di-

dige koppen in den nek gezet, en op het hoofd koude stovingen, naar het voorschrift van SCHMUCKER, gelegd hebben. Inwendig heb ik niets gegeven als *Emulsiën* met *Sp. Nitr. dulc.*, omdat de maag zoo verbazend gevoelig was, dat ik geene geneesmiddelen konde aanwenden. Toen ik echter omtrent den zevenden dag der ziekte zag, dat alle teekenen van *Phrenitis* aanwezig waren, en ik hier vooronderstelde, dat er eene verplaatsing van *rheumatische* stoffe naar de hersenen geschied was, liet ik alle mogelijke afleidende middelen gebruiken, en daar ik dacht, dat de ziekte meer *passief* of *asthenisch* was, gaf ik kleine giften *Camphor* met *Nitrum* en *Azijn*, welke ik dikwijls gezien had, dat in deze ziekte nut deden, daar dit middel niet zelden de prikkeling der zenuwen bedaard, en door een ruim zweet de *rheumatische* stoffe ontlast. De ontleding des lijks toonde ons, dat de dood hier onvermijdelijk was. Het is te verwonderen, dat het leven nog zoo lang, met zulk eene verettering der hersenen, konde bestaan. Intuschen leeren de waarnemingen en openingen der lijken, welke men overvloedig bij de aangehaalde Schrijvers, en bij LIEUTAUD, PORTAL, BAILLIE,

CONRADI EN VOIGTEL vinden kan, dat er vele voorbeelden zijn van menschen, welke met zoodanige verëteringingen der hersenen zeer lang geleefd hebben.

Ik zal deze waarneming met eenige weinige gevolgtrekkingen besluiten.

1. Vooreerst blijkt het uit ons geval, dat deze ziekte zeer moeilijk te kennen is, en dat, ofschoon de hersenen een zeer week en allergevoeligst en aandoenlijkst werktuig zijn, de ondervinding echter leert, dat daarin eene zware onsteking kan plaats hebben, zonder dat hier, of zware plaatselijke pijn, of eene aanmerkelijke krenking der zielsvermogens, of van het *sensorium commune* aanwezig zij; dat daarbij altijd geene sterke koorts plaats hebbe, zoo als bij de zoogenaamde *Phrenitis acuta* gebeurt; dat de ware *Phrenitis* niet altijd dezelfde ziekte is met de *Encephalitis*; en dat de stelling van HUFELAND niet altijd door gaat, dat de *Encephalitis* altijd met verdooving, duizeligheid, slaapzucht en beroerte gepaard gaat.

2. De *Encephalitis* komt veelal overeen met het inwendig waterhoofd bij kinderen (*Hydrocephalus acutus internus*), en deze ziekte heeft somtijds plaats, ofschoon er nog
gee-

geene ijelhoofdigheid aanwezig is; men moet aan deze ziekte ten minste bij kinderen denken, wanneer er bij hun hevige brakingen plaats hebben.

3. Uit dit geval blijkt ook, welk een naauw verband er is tusfchen het hoofd en de onderbuiks-ingewanden, offchoon wij na den dood geen gebrek in de maag of ingewanden, of in de lever vonden, waren echter deze ingewanden zoo gevoelig, dat zij geene de minste aanraking verdroegen, en dat alles door braking wederom werd uitgeworpen. Zoude ook in ons geval de zitplaats der ontsteking in den oorsprong der buikzenuwen geweest zijn? FRANK verhaalt ook een veel ligter geval van *Encephalitis*, waarin deze gevoeligheid van den buik plaats had, en hij genas dit door bloedzuigers aan het hoofd te zetten. Hij zegt ook van zijn geval, „ *o!*
„ *quam difficile est morborum naturam pe-*
„ *netrare*” (u). Wij moeten hieruit dus leeren, hoe voorzigtig een Geneesheer moet zijn, om niet aanstonds, in alle gevallen, waarin brakingen voorkomen, dezelve aan kwade stoffen

(u) *Act. Inst. clin. Vln. Ann. I. p. 71.*

fen toeteschrijven, en aanstonds braakmiddelen toetedieneu, een gebrek, hetwelk, vooral bij onze landartsen, nog te veel plaats heeft.

4. Even gelijk somtijds hevige ijlhoofdigheid en hoofdpijn van eene *gastrische* oorzaak afhangen, offchoon er geene teekenen van *sordes*, *saburra gastrica*, of eenige prikkeling of aandoening der eerste wegen worden waargenomen, zoo als wij dit, zoo wel uit eigene waarneming, als uit die van STOLL en anderen weten, zoo kan er ook een gebrek in de hersenen schuilen, offchoon er geene teekenen van aandoening in dit ingewand zich vertoonen. Er kunnen dus deelen *sympatisch* aangedaan worden, offchoon het oorspronkelijk aangedaan deel in zijne werking niet gehinderd wordt.

5. Uit hetgeen wij boven gezien hebben, blijkt het ook, dat de Ouden, vooral HIPPOCRATES, deze ziekte niet alleen gekend, maar ook de toevallen beter en naauwkeuriger beschreven hebben, dan onze hedendaagsche Schrijvers; men behoorde daarom ook de lezing der oude Schrijvers niet zoo zeer te verwaarloozen, als thans al zeer veel geschiedt, daar

daar zij ons meestal zuivere, en alleen uit eene getrouwe waarneming der natuur opgemaakte gevallen en besluiten opleveren.

6. Eindelijk kunnen wij ook uit ons geval zien, dat het allernoodigst is om, niet alleen in duistere gevallen, maar zoo veel mogelijk altijd, de ligchamen der verstorvenen te openen. Ik beken, dat wij somtijds niets merkwaardigs vinden, maar in vele gevallen toont ons de opening duidelijk de natuur der ziekte, en verklaart ons de natuur en oorzaken der roevallen, welke wij zonder dezelve geheel niet, of ten minste niet zoo duidelijk, zouden begrepen hebben.

Hepatitis.

Leverontsteking.

Ik heb reeds in een voorgaand stuk (v) aangemerkt, dat de *Hepatitis* en *Gastritis* tot die ziekten behooren, welke zeer dikwijls voorkomen, en dikwerf niet gekend wordende voor *gastrische* ziekten gehouden, en ten nadeele der lijdens als zoodanig behandeld worden. Ik zal dit een en ander nu wederom met een voorbeeld bevestigen. Wij zien na-
me-

(v) Geneesk. Magazijn. II. stuk. bl. 21 en volgg.

melijk, dat eene ligte ontsteking niet zelden deze ingewanden bezet, dat deze ontsteking, van een' *rheumatischen* aard zijnde, door eene goede behandeling gemakkelijk overwonnen wordt, maar dat dezelve kwalijk behandeld, of verwaarloosd zijnde, niet alleen eene zware en gevaarlijke ziekte, maar somtijds den dood zelven ten gevolgen heeft.

XII. *Geval.* *Joannes Coolman*, een jager, acht- en dertig jaren oud, gezond van gestel, had twee jaren geleden een' buikloop door koude gehad. Op den 20sten Maart had hij de wach gehad, en waarschijnlijk aan de koude te veel blootgesteld geweest zijnde, was zijne uitwafeming onderdrukt, hij gevoelde 's nachts eene koude rilling, waarop brandende hette volgde, en daarna een ruim zweet. Gedurende het zweet, gevoelde hij 's morgens eene pijn in de regter zijde, aan den achtersten en ondersten rand der valsche ribben, welke zich naar den schouder en het sleutelbeen uitstrekke; deze pijn verhefte zich bij elke diepe inademing, wanneer er een' droogen hoest aankwam; hij kon alleen op den rug en de linker zijde liggen; de pijn verminderde bij het aanraken en drukken van den hartkolk, en men

ge-

gevoelde eene hardheid in de zijde. De ademhaling was kort en afgebroken, de pols was klein en ingetrokken; op den 22sten werd hij in het *Nosocomium* ingenomen, en aanstonds eene aderlating in het werk gesteld, waardoor de pols vrijer werd, zij was echter nog harder en sneller als natuurlijk, omtrent 112. De aderlating had de pijn wel verligt, maar niet geheel weggenomen, de hette was matig, de koorts was aanhoudende, maar had den voorgaanden dag geene merkbare verheffing gehad; het water was sterk gekleurd, er waren twee ontlastingen geweest, de tong was wit en zuiver, de smaak natuurlijk, maar veel dorst.

Uit de toevallen, die hier aanwezig waren, vooral uit de *pijn in de zijde, die zich naar den schouder en het sleutelbeen uitstreckte, de hardheid en opzetting der zijde, de korte en hijgende ademhaling, en de drooge hoest*, besloot ik aanstonds tot eene ontstekingsachtige aandoening der lever. Daar echter de koorts niet hevig was, de hette matig, en het jaarfizoen meer geschikt was om *rheumatische*, als ontstekingsachtige ziekten voorttebrengen, oordeelde ik, dat hier eerder eene *rheumatische*, als ware ontsteking der lever plaats had,

had, vooral daar de tong wit, en als met een dun spinrag overtogen was, het welk ik altijd als een vrij zeker teeken van belette uitwafeming houde. Ik oordeelde hierom wel de aderlating te moeten herhalen, daar toch de meeste *rheumatische* aandoeningen een' zekeren trap van ontsteking met zich voeren, welke echter niet zoo sterk is, als in ware ontstekingen. Ik liet daarom eene aderlating van zes oncen doen, en gaf het volgend uitwafemend drankje

℞ *Extr. Gramin.*

Sp. Minder.

Oxym. simpl. \overline{aa} $\frac{z}{3}$ i.

Aq. Flor. Sambuc. $\overline{3}$ v.

m.

S. alle uren een lepel.

Den 23sten. Het afgelaten bloed was met eene dikke *rheumatische* korst bedekt; na de aderlating heeft de pijn zich meer door de borst verspreid, de pols was minder hard, 's avonds aanmerkelijke koortsverheffing met hette, en 's nachts met zweet *remitterende*, ééne ontlasting. Ik besloot hieruit, dat ik de ziekte wel onderscheiden had, en dat de *rheumatische*

sche ontsteking zich meer over de ingewanden van den onderbuik verspreidde; hierom schreef ik een zacht *laxans antiphlogisticum* voor

℞ *Extr. Gramin.*

Sal. mir. Glaub. $\bar{a}a$ $\frac{7}{3}$ β.

Oxym. simpl. $\frac{7}{3}$ i. β.

Aq. coctae $\frac{7}{3}$ vi.

m.

S. alle uren een lepel.

Den 24sten. De koortsverheffing kwam wederom met hette, waarop minder zweet volgde, als in de vorige koorts; er waren gedurende de koortsverheffing schietende pijnen door den buik, die door de aanraking sterker werden, de buik was gesloten, het water troebel, de borst, welke tot hier toe droog geweest was, werd nu vochtig, en er werden galachtige fluimen opgeworpen, de tong was slijmachtig en wit, de pols 100. Uit de *Sputa*, welke ontlast werden, en die donkergroen waren, was het blijkbaar, dat hier de lever aangedaan was. Daar ik echter uit de *remitterende*, 's avonds wederkeerende, en 's morgens, met zweet, nalatende koorts, en uit de steeds van plaats veranderende pijnen besloot, dat

dat de oorzaak *rheumatisch* was, begreep ik, dat ik op den buik eene Spaansche vlieg moest leggen, welke niet alleen in alle *rheumatische* gebreken, maar vooral in *rheumatische* ziekten des onderbuiks *specificq* zijn, terwijl ik eer van de ingewanden de stoffe moest afleiden, en de belette werking der huid wederom opwekken

℞ *Spir. Minder.* $\frac{z}{3}$ ii.

Nitr. pur.

Gum. arab. \overline{aa} $\frac{3}{3}$ i.

Aq. Samb. $\frac{z}{3}$ vi.

Rob. ——— $\frac{z}{3}$ i.

m.

S. alle uren een lepel.

Applicet. clyσμα. emoll. vesperi.

Den 25sten. De Spaansche vlieg deed de beste uitwerking, de pijn in den buik was verdwenen, vier stoelgangen, het water was rood en troebel, de pols snel, deze nacht had er geene aanmerkelijke koortsverheffing plaats, en het wezen stond beter. Daar nu de *rheumatische* stoffe bewegelijk was, meende ik dezelve door alle wegen te moeten ontlasten, en gaf hierom

℞ *Rad.*

℞ Rad. Bardan. $\frac{z}{3}$ ii.

Flor. Sambuc. $\frac{z}{3}$ β.

inf. aq. q. s. col. ℥ i. β. add.

Oxym. simpl. $\frac{z}{3}$ ii.

Rob. Samb. $\frac{z}{3}$ i.

m.

S. alle uren een kopje.

Den 26sten. Nadat de pijn in den onderbuik verdwenen was, kwam er wederom meer hoest, en ééne zeer sterke ontlasting van eene slijmige, helder doorschijnende, groene stoffe, het water was spaarzaam en vuil.

Den 27sten. Eene ligte koortsverheffing; maar 's nachts een goede slaap; 's morgens een goed zweet, wederom ligte buikpijn, de pols geregeld, het water dik, *rheumatisch*.

℞ Extr. Rad. Gramin. $\frac{z}{3}$ β.

Sal. mir. Glaub. $\frac{z}{3}$ ii.

Aq. coctæ. $\frac{z}{3}$ vii.

Syr. comm. $\frac{z}{3}$ i.

m.

S. alle uren een lepel.

Den 28sten. Wederom eene ligte koortsverheffing, die echter niet tot zweet overging,

O

een

een gedurig afgebroken hoest, met drukking en volheid van borst, en eene ruime ontlasting van groene *mucus*, die er als koper-groene gal uitzag; de tong was wit, hij had geen' wansmaak, en de pols was vrij en vol. Er was dus geen de minste twijfel, of hier had eene scheiding der ziekte, door eene galachtige ophoesting plaats, terwijl hierdoor alle de overige toevallen der ziekte ophielden. Mijne aanwijzing was dus deze *crisis* verder te bevorderen, de stof te verdunnen, op te lossen, en de ontlasting gemakkelijk te maken. Ik gaf hierom

℞ *Rad. Senek.* ʒ ii.

Flor. Arnic. ʒ i.

Rad. Alth. ʒ i.

inf. aq. q. s. col. ℥ i. add.

Oxym. scillit. ʒ i.

Tart. emet. gr. i.

m.

S. alle uren een kopje.

Den 29sten. Deze drank deed eene zeer goede uitwerking, de hoest was minder, de ophoesting minder groen en overvloedig; hij gevoelde echter nog, dat de hoest uit de reg-
ter

ter zijde voortkwam uit de lever, het water was dik, en had een overvloedig zetsel, de tong was wit en vochtig, en minder beslagen, hij had ééne ontlasting, de pols was regelmatig en niet koortsig. Het is zeer bijzonder, dat deze ziekte, welke zonder twijfel in de lever hare zitplaats had, zich door eene opwerping van galachtige fluimen scheidde, daar anders gewoonlijk de *Hepatitis* door galachtige stoelgangen gescheiden wordt, wijl dit de naaste weg is, waardoor zich de opgehoopte, of in te groote hoeveelheid afgescheiden gal kan ontlasten. Offchooner geene onmiddelijke gemeenschap is tusschen de lever en de longen, moet toch de door de lever afgescheiden gal, door de prikkelende hoest naar de longen gebragt zijn, en door eene bijzondere werking der natuur ontlast, of, zoo men het gevoelen van BRANDIS wil aannemen, moet de werkzaamheid der long zoodanig veranderd zijn, dat hier gal werd afgescheiden. Wij hadden geene gelegenheid deze groene stoffe nauwkeurig te onderzoeken, ik twijfel echter, of niet veeleer alleen het kleurende gedeelte der gal hier aanwezig was, daar ten minste in de geelzucht, waarin wij het water dikwijls hebben onder-

zocht, geene ware gal, maar alleen het kleurende gedeelte gevonden wordt; om nu voorts de *rheumatische* gesteldheid der lever te verbeteren, liet ik op de zijde eene plaaster leggen, bestaande uit gelijke deelen *Emplastrum vesicatorium* en *Meliloti*.

Den 30sten had hij eene kleine koortsverheffing met morgenzweet, de pijn uit de zijde was geheel verdwenen, de *urine* genoegzaam natuurlijk, hij had echter in drie dagen geen' afgang gehad, hierom liet ik bij den drank voegen

Mann. Calabr. $\frac{z}{3}$ i. β .

Sal. mir. Glaub. $\frac{z}{3}$ β .

m. d.

Den 31sten. Bijna geene hoest of opwerping van fluimen meer, ééne *sedes*; daar nu alle de overige toevallen der ziekte verdwenen waren, en er alleen nog hoest overbleef, gaf ik

\mathcal{R} *Rad. Alth.* $\frac{z}{3}$ i.

— *Liquir.* $\frac{z}{3}$ β .

Fl. Arnic. $\frac{z}{3}$ i.

m. f. Species.

S. Om als thee te drinken.

Den

Den 2den Mei. Behalve een weinig hardlijvigheid, was hij nu zeer wel, hierom liet ik hem een paar drachmen *Sal. mirab. Glaub.* des morgens gebruiken.

Den 5den werd hij volkomen hersteld uit het *Nosocomium* gelaten.

Gastritis Rheumatica.

Rheumatische Maagontsteking.

XIII Geval. Nic. Chenel, een kleêrmaker, 36 jaren oud, en teeder van gestel, had, door het eten van roggenbrood, waaraan hij niet gewoon was, zijn' maag overladen. Hij kreeg daarvan op den 2den Mei eene drukkende en stompe pijn in den hartkolk, die zich niet te min door den geheelen buik verspreidde, vergezeld van gedurige braking. Hij kon beter vast voedsel als drinken binnen houden, van het begin der ziekte af had hij een' aanhoudenden hik. Op den 5den Mei bij ons komende, en dus reeds op den derden dag der ziekte, had hij dezelve toevallen; hij was reeds zedert vijf dagen verstoep, er was een onleschbare dorst, maar, zoo verre ik konde bespeuren, geene koorts.

Offchoon de overlading der maag de toevallige oorzaak van de aanhoudende braking scheen te zijn, deden niet te min de aanhoudende en bepaalde pijn op den mond van de maag (*cardia*), de sterke dorst en hik, mij niet alleen besluiten, dat de gevoeligheid der maag zeer verhoogd was, maar, daar er thans eene waare *epidemische* gesteldheid van *rheumatische* ziekten heerschte, welke zich vooral op de ingewanden des onderbuiks plaats baarde dit bij mij het grootste vermoeden, dat hier eene *Gastritis rheumatica* plaats had. Dewijl intusfchen de pols niet klein, ingetrokken; of snel was, beschouwde ik dit meer als eene plaatselijke, dan wel als eene algemeene ziekte van het gestel. De gedurige braking; en omgekeerde wormwijze beweging, bewogen mij een middel te geven, het welk PRINGLE (*w*) in de *Ileus* en *Colica subinflammatoria* plag voor te schrijven, en hetwelk, terwijl het de gevoeligheid der maag schijnt te verminderen, de krampen der ingewanden bedaart; de braking wegneemt, en de ontlastingen bevordert, zelfs dan, wanneer men te

ver-

(*w*) l. e.

lijk ontstoken, hetwelk ik meermalen te voren in Ontstekingen der lever en der onderbuiksingewanden heb waargenomen (*x*). Ik liet nu eene verzachtende pap op den onderbuik leggen, en gaf

℞ *Emuls. comm.* ℥ 1.

Sp. Nitr. dulc. ʒ 1.

Sacch. alb. ʒ 1.

m.

S. alle uren een kopje.

Den 7den. De aderlating gaf veel verligting, het bloed was zeer dik, maar was niet ontstoken, alle pijn en opzetting der buik waren verdwenen, het water was nog rood, de pols bijna natuurlijk, de oogontsteking was merkkelijk verminderd, maar hij had nog geene ontlasting gehad. Ik schreef voor

℞ *Rhei. el.*

Magn. alb. aa ʒ

Aq. Foenic. ʒ vi.

Syr. comm. ʒ 1.

m.

S. alle uren een lepel.

(*x*) Gen. Magaz. aangeh. pl.

Ik ben in het algemeen zeer tegens het gebruik van warme middelen en Rhabarber, in alle koortsen en doorgaande ziekten, welke dikwijls tot groot nadeel der zieken worden voorgeschreven. Intusschen heb ik meermalen ondervonden, dat in *Rheumatische* ziekten der ingewanden, na het bedaren der ontstekingsachtige toevallen, de Rhabarber, gepaard met opflorpemde middelen, zeer goede diensten doet. In den Haag had ik, in het eerst van mijne praktijk, een' zwaarlijvigen man, die eene geweldige braking met hik kreeg, uit eene *Rheumatische* oorzaak; ik gaf hem allerlei bedarende en *antispasmodische* middelen, *Opiaten*, enz. deed aderlatingen, liet Spaansche vliegen op den buik leggen, doch alles verergerde zoodanig, dat ik vreesde, dat de zieke niet zoude opkomen. Ik vroeg de hulp van een' ouden, zeer ervarenen Geneesheer, die niet anders voorschreef, als kleine poeders van Rhabarber met Kreeftsoogen, en een weinig Kaneelolie. Tot mijne groote verwondering bedaarde de hik en braking alleen door dit middel, en hij herstelde binnen weinige dagen volkomen. Meermalen merkte ik op, dat in deze ziekte alle *eccoprotica*, *Manna* enz. gevolgd worden door benaauwdheid en opzetting, terwijl de *Senna* enz.

nog veel meer kwaads veroorzaakte, daar een drankje van *Rheum* met *Magnesia*, en een weinig van het een of ander *aromatisch* water, volkomen aan de verwachting beantwoordde. Dit gebeurde ook in ons geval, want

Den 8sten had hij van dit drankje verscheidene stoelgangen, alle benaauwdheid en braking hielden op, de eetlust kwam wederom, de tong werd zuiver, het water was rood, hetwelk ik aan het gebruik der *Rheum* toeschreef.

Den 11den ging hij reeds hersteld uit het *Nosocomium*.

Daar wij in het Jaar 1805—6 veelerlei gelegenheid hadden, deze *Gastritis rheumatica* in ons Hospitaal te zien, zal ik daarvan nader en meer opzettelijk moeten handelen.

G E M E N G D E

W A A R N E M I N G E N.

G E M E N G D E

W A A R N E M I N G E N .

In het Jaar 1805 mijnen vriend en geachten Toehoorder, Doctor A. NUMAN op het naburig *Hogezand* bezoekende, verzocht hij mij met hem te gaan zien een meisje, hetwelke reeds langen tijd aan eene slepende ziekte gefukkeld had, welke wij voor *Hydrops pericardii* hielden. Daar alle geneesmiddelen hier niets uitwerkten, en wij een' gewisfen dood voorzagen, verzocht ik hem naauwkeurig het beloop der ziekte aanteteekenen, na het overlijden het lijk te openen, en mij zijne aantekeningen hieromtrent ter gemeenmaking medetedeelen. Ik oordeel dit geval zoo zeldzaam en belangrijk, dat ik van deze vrijheid meen te mogen gebruik maken, en daarbij eenige aanmerkingen te moeten voegen.

I.

Verplaatsing van het Hart uit de linker- naar de regter holligheid van de borst, waarbij hetzelfde geheel aan het Hartzak- jen was vastgegroeid, benevens de toe- vallen, die deze tegennatuurlijke gesteld- heid vergezelden, door den Heere A. NUMAN, M. D. op het Hogezand.

G. E. eene jonge dochter, acht- en twintig jaren oud, had in haar zesde jaar zeer zwaar aan het roodvonk geleden, uit hetwelk zij eene benaauwdheid op de borst had overgehouden. Van hare vroegste jeugd af aan, was haar ge- heele ligchaam zeer vermagerd en uitgeteerd. Deze uittering was nogtans in geen deel zoo aanmerkelijk, dan in de opperarmbeenderen, welke zoo dun waren, dat zij, slechts door de huid omkleed, volstrekt al het spierachtige ontbeerden, en het volkomenst aanzien had- den, van nimmer eenige vleeschdeelen te heb- ben bezeten. Zij waren derhalve geheel on- beweegbaar, en hingen lam bij het lig- chaam af. Met de onderarmen was het ten dezen opzichte eenigzints beter gesteld, en zij konde met hare handen vrij redelijk, som-

fommige vrouwelijke handwerken verrichten, zonder dat daarbij de opperarmen in beweging werden gebragt. Het hoofd, vooral het aangezigt, en inzonderheid het onderkaaksbeen, waren insgelijks zeer onvolmaakt, en in betrekking tot de overige ligchaamsdeelen zeer klein; overigens was zij zwak, bleek, gevoelig, en dikwijls behebt met hartklopping en kortademigheid; had niettemin alle natuurlijke ontlastingen naar behooren, nuttigde en verteerde zeer goed, en kon eene vrij matige wandeling, mits zacht in het werk gesteld, zonder schiele en groote vermoeijenis verrigten.

In dezen staat bereikte zij haar 26ste jaar, zonder merkelijke verergering van omstandigheden, wanneer zij vervolgens van tijd tot tijd door *rheumatische* pijnen overvallen werd, welke weldra derwijze toenamen, dat zij daardoor spoedig geheel van den gang werd gebragt, vermits deze pijnen zich mede tot de gewrichten, vooral der knieën bepaalden. Hiermede zukkelde zij eenen geruimen tijd, in den zelfden staat, voort, werd voorts nog gedurende een half jaar, door het gebruik van geneesmiddelen, eenigzins wederom op de been

gebragt, wanneer daarop de zinkingachtige pijnen met hevigheid terugkeerden, en zich daarbij nog eene menigte andere toevallen voegden, welke haare gësteldheid een meer gevaarlijk aanzien deden verkrijgen.

In dezen toestand bezocht ik de lijderesse, in November 1804, voor de eerste maal; zij klaagde toen over zeer zware pijnen en schoten door alle ligchaamsdeelen, die zich evenwel boven al tot de schouders en kniegewrichten bepaalden, dikwijls van plaats veranderden, doch nimmer geheel ophielden; zij klaagde over kortademigheid, sterke drukking en benaauwdheid op de borst, en over eene zeer bijzondere en ongeregelde beweging van het Hart. De ligging op de regter zijde en op den rug waren haar onmogelijk, terwijl zij op de linker zijde meer gemakkelijk rustede, zij was tegens den avond zeer koortzig de handen en voeten waren gezwollen, de waterloozing was verminderd.

Uit de aanwezigheid van deze toevallen, vermoedende dat er eene beginnende ophooping van water, in het *pericardium*, of ten minste in de borstholte, plaats vond, rigtte ik, offschoon de staat der lijderesse mij bij dit begin reeds hopeloos voorkwam, mijne genees-

necs-

neeswijze zoo in, dat dezelve eene strekking hadt, om het aanwezig water langs de natuurlijke wegen te ontlasten, en deszelfs verdere ophoping tegen te gaan, door *diuretica*, *derivantia*, *vesicatoria*, *diaphoretica*, enz.; doch zonder vrucht, daar de straks gemelde toevallen hoe langs hoe meer toenamen en verergerden, en nog verscheidene nieuwe zich bij dezelve voegden.

Den 15den Januarij 1805. De lijdereffe heeft sedert 14 dagen begonnen eene schuimachtige kwijl uit de borst te ontlasten, welke in het begin gering, langzamerhand in hoeveelheid is toegenomen, en thans zoo aanmerkelijk is, dat dezelve twee a drie ponden, in de 24 uren, belooft. De drukking op de borst, en de kortademigheid zijn hier door niet verminderd, maar zijn sterker dan voorheen; de klopping van het Hart is thans zoo ongeregeld, en buitengewoon sterk, dat de lijdereffe daarvan somwijlen onaangename gewaarwordingen, en pijn in het Hart zelf gevoeld; zij klaagt over ondragelijke pijnen in de schouders, met een aanhoudend gevoel, als of dezelve van het ligchaam zijn afgescheiden, en op zich zelve staan. Zij kan thans minder gemakkelijk op de linker zijde liggen, en

zoekt eene meer overeind-zittende houding. De gewone ontlastingen zijn zeer traag, de pols is aan de vermagerde armen geheel niet te voelen, de eetlust blijft bij aanhoudendheid goed.

Den 19den Februarij. De schuimachtige afscheiding der longen is langzamerhand verminderd, en thans geheel opgehouden; de overige toevallen van drukking en kortademigheid zijn zoodanig toegenomen, dat verstikking ieder oogenblik een einde aan het leven der lijdereſe dreigt te maken; de kloppende beweging van het Hart kan uitwendig op eenen aanmerkelijken afstand gezien worden; de lijdereſe zegt, dat hetzelve met zijn' punt gedurig tegens de ribben ſtoot. Somwijlen klopt het Hart minder hevig, en alsdan wringt hetzelve zich krampachtig ineen; ook bestaat deszelfs werking ſomtjids in eene zachte, trillende, of ſchuddende beweging. Deze ongelijke werkingen van het Hart wiſſelen onbepaald met elkanderen af, terwijl niet zelden bij deszelfs meest bedaarde geſteldheid, hetzelve eensklaps, en zonder eenige kennelijke aanleidende oorzaak, zoodanig in oproer geraakt, dat het zich in de borstholte ſchijnt omtekeeren, omhoog, of zijdwaards met

gc-

geweld uitspringt, 't geen met hik, de uiterste benaauwdheid, en veeltijds volkomen onmagt vergezeld gaat. De lijdereſſe zoekt van tijd tot tijd eene meer voorover gebogene houding aantenemen, waardoor zij zegt, dat de botſing van het hart tegen de ribben meer vermijd wordt, wordende haar hoofd, ten dien einde door een' halſter, welke van de zolder nederwaarts afhangt, en waarin zij met het voorhoofd rust, opgehouden. Verdubbelde compresen van buiten op de ribben, op de plaats van het Hart gelegd, en door eene rondgaande zwachteling ſtevig bevestigd, hebben haar ſedert weinige dagen eene geringe verligting der hevigſte toevallen gegeven, en de ſterkſte ongeregeldheid van het Hart eenigzints bedaarder en dragelijker doen zijn. De pijnen door het ligchaam en vooral in de ſchouders blijven even aanhoudend en zwaar.

Behalve eenige *anodyna* en *antispasmodica*, gebruikt de lijdereſſe geene geneesmiddelen.

Den 25ſten Maart. Nadat de ſchuimachtige ontlaſting uit de borst, in de vorige maand geheel was opgehouden, begon de lijdereſſe weldra te ſpreken over het gevoel van aanwezig water in de borst. Zij gevoelde eenige golving in dezelve, welke bij de voor-

en achterover buiging van het ligchaam het meest merkbaar is. Deze ophooping van water is zeer schielijk toegenomen, sedert de lijderesse thans verzekert, dat het Hart in water zwemt, en van de eene zijde der borst naar de andere drijft. Hetzelve werkt even hevig en ongeregeld als te voren, en hik gaat daarmede schier altijd gepaard. Somwijlen klaagt de lijderesse over het onaangename gevoel, als of er eene fijne, laauwe wind om het Hart waaijt, welke van deszelfs voorste gedeelte begint, en zich naar de schouderen uitstrekt, dit heeft plaats ten tijde dat het Hart niet zeer hevig klopt, maar in eene zachtere trilling is. De plaats van het Hart moet van buiten bestendig door de hand eens anderen gesteund, gedrukt en gewreven worden. Dit laatste is het beste middel om de onaangename gewaarwording der Hartklopping te verdooven; wanneer de lijderesse in zwijm komt te vallen, is dit wrijven het eenige middel, om haar wederom tot zich zelve te brengen. Door dezelve vlijtig nacht en dag te onderhouden, wordt het Hart somtijds eenige uren in rust gehouden, terwijl bij het geringste verzuim daarvan, hetzelve oogenblikkelijk tot de hevigste werking terug keert. De halsade-
ren

ren kloppen buitengewoon sterk. Het doorflikken is zeer bezwaard. De spijs en drank blijven in de borst staan, van waar zij, na eenigen tijd, met een hoorbaar geluid nederwaarts zakken, dikwijls ook naar boven terug keeren. Het gezigt en de oogleden zijn zuchtig gezwollen. De eetlust en spijsvertering blijven bij aanhoudendheid gezond. Het water is gering, meestal hoog gekleurd, dikwijls verzien van een zeer fijn en hoog wolkje.

Den 20sten Mei. De lijdereſſe bevindt zich na genoeg in dezelve omſtandigheden. Zij moet ſteeds in eene voorovergebogene houding zitten. De borst moet van buiten op de plaats van het Hart onophoudelijk gewreven worden. De overige levenskrachten ſchijnen uiterlijk niet ſterk te verzwakken. De lijdereſſe denkt om geene zaak minder dan op den dood; tiert en vaart uit, als eene razende, tegen de huisgenooten, en maakt bij zich zelve vele plans, om deze bij haar herſtel uittevoeren. Het gevoel van water, waarin het Hart zwemt, als ook het gevoel, of er eene warme wind om het Hart waaijt, de hartklopping, benaauwdheid, enz. blijven haar op dezelve wijze, als voorheen bij.

Den 1sten September. Gedurende de drie laatste maanden had ik de lijdereſſe niet gezien, aangezien men mij geſtadig berigtte, dat zij zich in denzelfden ſtaat bevond, en men, haren hopeloozen toefland inziende, ook alle Geneeskundig toeverzigt noodeloos en vergeefs achtte. Thans op nieuw tot haar komende, was de vorige geſteldheid der toevallen zeer veranderd. Zij ligt nu beſtendig op den rug. De hevige ſtooting en klopping van het Hart zijn van tijd tot tijd ruſtiger geworden, en thans geheel opgehouden, en deſzelfs beweging beſtaat nu ſlechts in eene trillende ſchudding, die ook dagelijks zachter en onmerkbaarder word. Hetzelve behoeft thans geen' ſteun, noch wrijving meer. Zij gevoeld geen' de minſte golving meer van water in de borſt, noch ook de drijving van het Hart in hetzelve. De wind om het Hart waaijende, is integendeel ſchier aanhoudend geworden. Zij zegt, dat het Hart dwars in de borſt geplaatſt is. De buik is opgezet, en men gevoelt daarin de duidelijſte golving; het geſigt is zeer vermagerd, en het ligchaam ten uiterſten verzwakt. De benaauwdheid ſtijgt ten hoogſten top; de ademhaling ſtrekt zich niet verder uit, dan tot het bovenſte gedeelte
der

der longen, alwaar zij zegt, dat dezelve een' onoverwinnelijken tegenstand ondervindt; ieder oogenblik dreigt verstikking. Daarbij heeft zij nog het zeer levendig gevoel, als of er van de linker voet langs het been en de dije een dier naar boven kruipt, hetwelk bestendig van onderen wederom opkomt.

Den 24sten November. De lijdereſſe is, tot verbazing van ieder' aanschouwer, nog niet onder de droevige marteling bezweken. Zij ligt zieltogende op den rug, het ſtrottenhoofd voorwaarts, en het hoofd achterwaarts overgebogen. De hulpspiereu der ademhaling hebben het hoofd, tuſſchen de ſleutelbeendereu, tot op de borst getrokken. Zij zegt het Hart is uit deſzelfs natuurlijke plaats geweken, en zij gevoelt eene ledige ruimte in de linker borstholte. Zij gevoeld het Hart nog zachtjes trillen in de regter borstholte. Hoe zeer men ook trachtte haar te overreden, dat dit in een verkeerd gevoel beſta, zij houdt ſtaande, dat hetzelve van de linker naar de regter holligheid van de borst verplaatst is. Van buiten is noch in de linker- noch in de regter zijde eenige beweging van hetzelve merkbaar. Zij ligt bijna in aanhoudende ſtuip-trekkingen.

In deze deerniswaardige gesteldheid leefde de lijdereſſe, niet tegenſtaande zij nu ſedert langen tijd den dood verwacht, en zelfs reikhalzend verlangd had, tot aan den 18den Januarij 1806. Zij behield, tot eenige dagen voor den dood, haar volkomen verſtand, en den eetlust onverminderd. In de laaſte dagen lag zij geheel gevoel- en beſeffeloos, ijde bij wijlen eenigzins, en viel daarop terſtond wederom in ſlaap, tot dat men ten laaſte bemerkte, dat het levensbeginſel ten eenemale was uitgedoofd.

Bij de opening van het lijk, welke ik met den Heere s. VEENHORST. Med. Doctor te *Zuidbroek* verrigtte, namen wij omtrent de geſteldheid der borst het navolgende waar.

De linker long was over de helft verteerd, zonder dat daarbij eenige verettering aanwezig was, zijnde deſzelfs kleur wit-gemarmerd, zonder knobbels, of eenige verharding, waarbij zij een zeer uitgedroogd aanzien verkregen had. De regter long was op gelijke wijze zeer verminderd, eenigzins blaauwachtiger van kleur dan de linker, terwijl de sponsachtige hoedanigheid van beiden geheel verdwenen, en derzelve blaasachtige zelfſtandigheid tot een vast ligchaam ineen gegroeid was,

zoo dat men niet het minste teeken van eenig overgebleven luchtblaasje in dezelve ontdekken kon. De vermindering van omtrek der longen was zoo aanzienlijk, dat dezelve naauwelijks het derde gedeelte der borstholte vervulden, en hare foortelijke zwaarte insgelijks zoo veel vermeerderd, dat dezelve in haar geheel, of in stukken gesneden, in het water nederwaarts zonken. De regter long was van achteren en ter zijden aan het borstvlies vastgegroeid. Er bevond zich geen water in de holligheid der borst.

Bij verder onderzoek bleek het, dat het gevoel der lijderesse omtrent de verplaatfing van het Hart geenszins valsch was geweest; aangezien hetzelve ten eenen male uit de linker borstholte geweken was, welke ledig bevonden werd, en men hetzelve in de regter holligheid ontdekte, en wel op deze wijze, dat hetzelve omgeven was van een' vliezigen zak, gemaakt van het *Mediastinum*, wiens buitengewone ruimte en verflapping, tot de hiertoe noodzakelijke uitrekking en omvatting schijnt in staat te zijn geworden. Deze uitzakking van het Hart zou nogtans geen plaats hebben kunnen gehad, bijaldien niet deszelfs aanhechting aan het middenrif, door middel van

het borstvlies, hier van natuur zoo buitengewoon verlengd, en toegevend was geweest, dat daardoor aan het Hart eene genoegzame vrije beweging naar alle kanten werd toegestaan, terwijl de sterke opdringing van het middenrif naar boven, door het water, in de buik bevat, de verflapping van het *mediastinum* misfchien nog eenigzins zal begunstigd hebben.

Het Hart was onder deze verplaatsing, als het ware om zijn eigen' as gedraaid, vermits hetzelve in de regter borstholte met zijne achterste holligheid naar voren, en met zijne voorste holligheid achterwaarts gelegen was. Hetzelve was over zijne geheele oppervlakte aan het *Pericardium* vastgegroeid, en maakte daarmede één ligchaam uit, zoo dat het niet dan door behulp van het mes, en niet zonder belediging van beider zelfstandigheden, daarvan konde worden afgescheiden.

Hetzelve was insgelijks, als de longen, van eene zeer uitgedroogde gesteldheid. Deszelfs holligheden bevatteden inwendig eenig geronnen bloed. Aan deszelfs klapvliezen en groote vaten viel niets tegennatuurlijks te beschouwen.

Het geval, hetwelk door den Heere N U M A N ons medegedeeld is, is zoo zonderling, dat ik te vergeefsch naar een overeenkomend geval gezocht heb. Wanneer wij de werken van PLOUCQUET, (y) VOIGTEL, (z) S E N A C, (a) V E T T E R, (b) en vooral het onlangs uitgegeven uitmuntend werk van den Heere C O R V I S A R T, (c) over de werktuiglijke ziekten van het Hart, na slaan, vinden wij voorbeelden genoeg van natuurlijke verplaatsingen van het Hart naar de regter zijde, van omkantelingen van hetzelfde, van verplaatsing naar de zijde door water, etter, enz. maar wij vinden nergens zulk een aaneengeschakeld verhaal

(y) *Init. Bibl. Pract.* T. III. p. 551. *Recent.* T. I. p. 287. et T. III. p. 219.

(z) *Handbuch der Pathol. Anat.* Th. I. f. 375, waar men verschillende voorbeelden verzameld vind, die ik echter hier niet zal aanhalen of vergelijken, daar de ziekte-geschiedenis overal ontbreekt.

(a) *Traité de la structure du cœur* T. II. p. 439.

(b) *Aphor. aus der Path. Anatom.* f. 107.

(c) *Esfay sur les maladies et les lésions organiques du cœur et des gros vaisseaux.* Wij vinden eene zeer belangrijke waarneming van eene dergelijke ziekte van verplaatsing van het Hart, maar met andere gebreken gepaard, van den Heere H E I N E K E N te Bremen, in H O R N 's *Archiv. f. pract. Med.* St. IX. Hest. f. 27 u. f. w.

haal van de toevallen, welke daarbij hebben plaats gehad, als bij het onze. Openingen van lijken zijn buiten twijfel altijd zeer nuttig, maar wij zien zelden, dat men zich daarop toelegge, om eene naauwkeurige ziekte-geschiedenis daarvan vooraf te laten gaan, door welke echter alleen de Ziektekunde wezenlijke voordeelingen kan maken.

II.

Over de *Pemphigus*, of Blaasziekte.

De *Pemphigus* is eene zoo zeldzame, en echter eene zoo belangrijke ziekte, dat ik niet ondienstig oordeelde dezelve eens nader te onderzoeken. Ik heb om deze rede een' mijner ervarendste en naarstigste leerlingen, den Heere C. W. EEKHOUT van *Zwolle*, aangespoord, om deze ziekte tot het onderwerp zijner Inwijdings-Verhandeling te maken, en hem tot het vergaderen der stoffe tot dezelve de behulpzame hand geboden. Het opstel zelve is echter van hem geheel alleen. Deze Verhandeling is nu aan deze Hoogeschool openlijk verdedigd en uitgegeven (*). Daar echter

(*) *Disf. Med. inaug. de Pemphigo*, IX. Jun. 1810. 133 pag. 8°.

deze foort van fchriften gewoonlijk in zeer weinige handen komen, en er, voor zoo veel ik weet, over deze Ziekte niets in ons land gefchreven is, zal ik over dezelve hier eenige aanmerkingen geven, zonder dat ik echter dit als eene systematifche verhandeling wil hebben aangemerkt, moettende ik verder den lezer tot de breedvoerige verhandeling van den Heere E E K H O U T verwijzen, die alles verzameld heeft, wat tot hier toe over deze ziekte gezegd is, immers voor zoo veel men daartoe de stoffe konde bekomen.

De ziekte, die men onder den naam van *Pemphigus* befchreven heeft, bestaat in eene foort van uitflag, het welk onder de gedaante van blazen verfchijnt, welke op alle de deelen van het ligchaam zich plaatsfen, zeer verfchillende van grootte zijn, zich met een helder vocht vullen, daarna doorbreken, en met eene dunne, zwarte, of bruine korst opdroogen en afvallen.

Deze uitflag-ziekte behoort, onzes inziens, tot die uitflagen, welke S A G A R genoemd heeft *Niet befmettelijke Uitflagen*, en is in dit opzigt overeenkomende met de roos, netelroos, gierst-uitflag, enz., die uit geene bijzondere fmetstofte voorkomen, maar uit eene bijzondere zamenloop

loop van omftandigheden, die echter niet altijd bekend zijn, geboren worden.

Even als de roos is zij foms zoo goedaartig, dat zij zonder geneesmiddelen geneest, fomtijds is zij van koorts verzeld, en loopt in weinige dagen af, foms is zij zelfs *epidemisch*, komt meermalen wederom, en nu en dan is zij zoo kwaadaardig, dat zij zeer lang duurt, en eindelijk zelfs dodelijk wordt. Bij eerst geboren' kinderen heb ik dezelve fomtijds ligt, fomtijds zeer kwaadaardig en dodelijk gezien.

Ik zal omtrent derzelvet beloop, oorzaken, natuur, enz. hier niet fpreken. Ik merk alleen aan, dat het mij voorkomt, dat alle deze uitflagen zeer naauw fchijnen verbonden te zijn met verftoppingen der onderbuiks-ingewanden. Mij zijn echter geene daadzaken genoeg bekend, om te durven besluiten, dat elk dezer uitflagen verbonden is met ftoringen van verfchillende afscheidingen. Het is bij mij ook niet uitgemaakt, dat deze uitflag altijd zoude ontftaan van eene belette afscheiding der nieren, zoo als dit ook door den Heere ECKHOUT is aangetoond. Intusfchen wil ik niet ontkennen, dat dit in fommige gevallen plaats heeft. Ik heb deze ziekte in
cen'

een' aanmerkelijken trap, en wel aan beide beenen, korte jaren geleden, waargenomen bij een' heer, die aan moeilijke waterlozing onderhevig was, maar die daarvan volkomen bevrijd bleef onder het uitbreken dezer blazen, die bijkans den geheelen winter bleven aanhouden.

Ter opheldering dezer ziekte zal ik eenige gevallen wat breedvoeriger opgeven, als dezelve door den Heere EKHOUT zijn aange- teekend, daar zijne reeds meer dan gewoon groote Verhandeling niet toeliet dezelve breeder te plaatsfen.

I. Geval. In het Jaar 1784—5, te *Edin- burg* ftuderende, kwam er in het Koninklijk Hospitaal eene vrouw, onder opzigt van Pro- fesor GREGORY, die deze ziekte had, maar kort daarna herstelde; men verhaalde mij, dat zij in de twee voorgaande Jaren ook aan de- zelve ziekte in het hospitaal gelegen had, en ik nam de moeite dit geval uit de rapport-boe- ken op te fchrijven. Dr. FERRIS heeft hetzel- ve ook in zijne Verhandeling *over de Melk* aangeteekend, dan daar deze verhandeling ook hier weinig bekend is, zal ik een en ander kortelijk overfchrijven.

De-

Deze vrouw werd in de maand Maart 1785, wegens bloedbraking, in het Hospitaal ingenomen. Zij had sedert twee jaren hare stonden niet gehad. Nadat de bloedbraking ophield, vertoonden er zich, op den 18den April, in het aangezicht, aan den hals, op de borst en schouders, na eene onlijdelijke jeukte, blazen, die zich met een helder vocht vulden, en een' ligt-rooden rand hadden. Voor de uitbarsting hette en hoofdpijn, de pols was 84; den 19den waren de blazen zeer groot geworden, en hadden zich over het ligchaam meer verspreid; den 20sten vertoonden zij zich op de onderste ledematen; den 21sten en 22sten begon de uitslag te droogen; den 23sten was er wederom een sterk uitslag, vooral op de beenen; den 24sten was zij ijlhoofdig, had hoofdpijn, en blazen op de tong; den 25sten droogden de blazen op de tong; doch kreeg zij wederom nieuwe blazen op de hand; den 26sten had zij eene scherpe pijn in de keel, zoo dat de ademhaling en slikking moeilijk waren; den 27sten had zij pijn in de maag, welke vermeerderde bij het minste gebruik van voedsel; den 28sten bleef deze pijn voortduren, offchoon er nieuwe blazen op de rug van de hand aankwamen; den 29sten had zij

een'

een' sterken aanval van opstijging; van dien tijd af werd zij beter, en ging den 2den Mei hersteld uit het Hospitaal. Deze zware ziekte duurde dus slechts tien dagen.

In de maand December werd zij wederom in het Hospitaal opgenomen. Acht dagen te voren waren er wederom nieuwe blazen opgekomen op de hand, linkerzijde en schouder, er ging wederom bloedbraking vooraf. Van deze ziekte hersteld zijnde, werd zij wederom van de *Pemphigus* aangetast, die van het aangezicht begon, en zich over het ligchaam verspreidde, waarna deze ziekte ook de inwendige deelen aantastte; zij werd toen, nadat de opperhuid afgescheiden was, binnen eene maand hersteld. Den 5den December was er eene blaas op de tong, die zich, den 6den, over de geheele inwendige oppervlakte des monds, en over den hals verspreidde. Den 7den waren er niet alleen uitwendig over het ligchaam, maar ook, volgens haar gevoel, langs den flokdarm dezelve blazen aanwezig; den 8sten vertoonden zij zich op de borst en buik, en schenen ook inwendig meer nederwaards te gaan. Den 9den begonnen de uitwendige blazen op te drogen, en er kwamen geene meer bij, maar de slikking was onmo-

gelijk, de hette en pijn omtrent de maag waren onlijdelijk, en vermeerderden bij de minste drukking; den 10den kwamen er geene nieuwe blazen, maar de pijn verspreidde zich verder door den buik, zij had geene onlasting; den 11den kwamen er blazen op den buik, maar de inwendige pijn was zoo sterk, dat zij geene aanraking konde verdragen, en niet konde hoesten; de 12den was de slijking beter, maar de buikpijn bleef aanhouden, den 13den kwamen er nieuwe blazen op de tong, maar geene nieuwe uitwendig; de volgende dagen kwamen er nog wel hier en daar blazen, zij werd echter beter; den 20sten was zij hersteld.

Den 11den April 1805 zag ik haar in het *Nosocomium*, zij had wederom bloedbraking gehad, en zij gevoelde nu zwakheid, en doofheid in de beenen, en eene prikkeling in de huid. De bloedbraking duurde tot den 17den, wanneer zij op eens, na een' aanval van opstijging, volkomen blind en doof werd, met een gevoel van stomphheid; den 19den kwamen er blazen op de tong, en op de borst, waarna de doof en blindheid beter werden; den 21sten verdwenen de blazen, maar bleven nog op de oogleden, den 26sten kwamen zij op de

wan-

wangen, hand, en het been; deze verdwenen echter in twee dagen, en zij was den 29sten genezen.

II. Geval. Pieter Jans, een jongman, 26 jaren oud, van een ongezond en kwaadzappig gestel, die van kindsbeen af aan de vallende ziekte onderworpen was, en hieruit eene zwakheid van zielsvermogens had overgehouden, en dikwijls, buiten het toeval, aan krampen onderhevig was, kreeg op den 24sten December 1800, na een' zwaren aanval van *Epilepsie*, eene koorts, met koude, hoofdpijn, en zware pijn door de leden, deze koude wisselde af met hette. De koorts hield eenige dagen aan, voor dat de Heer *Med. Cand. FOCKEMA*, die de *Diakonie-zieken* waarnam, geroepen werd op den 2den Januarij 1801. De moeder verhaalde hem toen, dat hij op den 30sten December eene zware verheffing van koorts gehad had, met ijlhoofdigheid, waarna hij in een' diepen slaap viel, die 12 uren duurde, dat toen de koorts verminderd was, en er zich blazen hadden vertoond. Deze hadden zich het eerst geopenbaard aan de beenen, daarna op den rug, en in de liezen, naderhand was het geheele ligchaam

daarmede bedekt, behalven het aangezicht en de armen. Voor de uitbotting kon men niets regennatuurlijks bespeuren. De blazen vormden zich zoo snel, dat zij in twee uren volkomen waren, daar men te voren niets bespeurd had. Zij waren van verschillende grootte, de meeste hadden de grootte van een' hazelnoot, andere zelfs die van een ei. De gevormde blazen hadden in den omtrek geene roode kring. Zij waren met vocht gevuld, en braken, of van zelf, of door de wrijving der kleederen, schielijk door. Het vocht, het welk in de blazen bevat was, was eene dunne weij, wanneer zij gebroken waren, was de oppervlakte even als of er eene Spaansche vlieg had opgeleggen, en was dan rood en pijnlijk. Na eenige dagen kwam er een harde korst op; maar wanneer deze korst zich niet dra vormde, waren de ontvelde plaatsen zeer pijnlijk. De uitbotting dezer blazen duurde tot den 6den Januarij, doch zoo ongeregeld, dat er somtijds geene blazen meer opkwamen, alle opdroogden, en de korsten afvielen. Na de uitbotting was de koorts wel aanstonds verminderd, maar de lijder was zeer zwak, de tong droog en rood, hij zag er zeer ingetrokken uit, de pols was zeer zwak, en er kwam

kwam eene sterke doorloop bij, welke hem echter schein te verligten.

In het begin had men opwekkende middelen, afkookfels van de *Rad. Valer. sylv.*, *Arnica*, *Koortsbast*, enz. gegeven, onder het gebruik van welke middelen de ziekte schein te verbeteren. Uitwendig had men in het eerst zachte Loodmiddelen, daarna wasfchingen met rottingwerende kruiden, *Herba Scordii*, *Flor. Chamom*, enz.; voorts eene *Pomade* van *Ung. alb. Camphor.* aangewend. Den 12den vielen de korsten daaglijks af, en er kwamen geene nieuwe blazen bij, dezen dag vormden er zich echter wederom eenige op de heupen. Den 13den zag ik hem voor de tweede keer; alle de blazen waren gebroken, de huid was droog, van opperhuid beroofd, rood, en pijnlijk. De gantsche huid was rimpelig, met droge geele korsten bedekt, van den hals tot de beenen toe, die eene ondraaglijke jeuking veroorzaakten. Hij voelde nu in de regter arm pijn en jeuking, en ik zag eenige rode plekken, even als mazelen, waarop kleine blaasjes kwamen, als gierstkorrels. In den mond, en op de tong, waren ook blazen, die de doorslikking verhinderden, hij klaagde over buikpijn. De tong was rood, dik, en gezwollen. Den

14den, op den hals en arm, alwaar gisteren roode plekken waren, hadden zich nu de blazen gevormd, maar waren aanstonds gebroken, zoodat de huid nu daaronder zich rood vertoonde, de mond was pijnlijk, maar ik zag daarin geene blazen, hij had buikpijn, doch goede ontlasting. Den 15den waren overal op de armen en handen rode plekken, die het aanzien van netelroos hadden, op deze plekken begonnen zich wederom vele blazen te vormen, eene blaas was er in de palm van de hand, onder de dikke opperhuid; alle de deelen waren zeer pijnlijk. De opperhuid lag rimpelig over het geheele ligchaam, hier en daar waren geheel ontvelde roode plaatsen, op het heiligbeen was, door het doorleggen, eene sterke *Suppuratie*. Hij was nu meer onrustig.

Den 19den vermeerderde de *diarrhoea* en zwakheid, er kwamen nieuwe blazen op de vingers. Den 21sten. De korsten bleven nog op het ligchaam staan, maar van de handen vielen geheele stukken van de opperhuid af. Op de tong waren nu verscheidene blazen; op het aangezicht en wangen waren zij wederom doorgebroken, op het wit van het linkeroog was ook eene blaas. Hij kon ook met het regteroog niet goed zien. Hij gebruikte

bruikte nu een afkookfel van den Koortsbast in Kalkwater. Den 22sten eene sterke ontvelling op de dijen, hier en daar gangræneuse plekken op het ligchaam, nergens echter was *suppuratie*, maar de huid droog en rood. In het aangezicht, en boven op het hoofd, waren nog blazen; het water was zedert eenige dagen zeer weinig, maar er was een sterke dunne afgang, de tong op deszelfs rand overal met kleine blazen bedekt, de keel vol blazen, zoodat hij niet konde slikken, de ademhaling reutelende, 's nachts ijlhoofdig, en koortzig, en daags ook niet volkomen bij zijne kennis. Hij gebruikte zoo veel men kon binnen krijgen, Wijn, en Koortsbast met *Aq. Calc.* Deze staat bleef tot den 24sten voortduren, wanneer hij stierf. Daar wij zeer verlangden te weten of er ook inwendig blazen aanwezig waren, openden wij het lijk den volgenden dag; het zelve was zeer rottig, maar wij konden inwendig geene blazen ontdekken.

III. Geval. Een Predikant, 55 jaren oud, van een droog, zwartgallig, en zwaarmoedig gestel, wonende op een dorp dicht bij de Noordzee, kreeg in het Jaar 1807 de Gal-koorts, en zukkelde daaraan tot in den win-

ter. In 1808 kreeg hij in den nazomer de koorts wederom, welke in den winter in eene Derdendaagsche koorts overging, waarvan hij genezen werd door een zeker koortsmiddel, het welk hier te lande veel gebruikt wordt, uit Vriesland wordt gezonden, en, ten minsten grootendeels, uit Koortsbast bestaat. In Januarij 1809 werd hij eene hardigheid aan het linkerbeen gewaar, welke zich van de kuit tot aan de hiel, boven de huid, uitstrecte, waarvan hij alleen in het opstaan, maar niet in het zitten of in het gaan, eenige pijn of ongemak gevoelde. Daarna gevoelde hij een ligt pijnlijk ongemak boven aan de binnenzijde van de bil, en de kuit, even als of de aderen hard, en, gedrukt werdende, pijnlijk waren. Hij verhaalde mij, dat hij zedert dien tijd redelijk wel geweest was, een' goeden leefregel had gehouden, en zeer matig in het eten was; dat hij geene scherpe spijzen at, maar in den voorleden zomer veel Zwitsersche kaas had gegeten. Hij had echter eene groote droefheid en neerslachtigheid gehad, veroorzaakt door het verlies van zijne vrouw.

In het begin van October laatsleden, gevoelde hij, na voorafgaande prikkeling in de huid, als of hij daarin met spelden gestoken werd

werd, aan zijne beenen, aan de linkerzijde der lippen, en in den mond, enkele blazen, volmaakt gelijk aan brandblazen, of die door Spaansche-vliegen getrokken worden, ter grootte van een stuivertje, van een dubbeltje, van eene zestehalf, en nog grooter, die hij telkens gewaar werd door hare jeukte, doch die in den beginne niet zeer hevig was; doorgestoken, hield de jeukte in den beginne op, veranderde in eene, als door brand veroorzaakte, ligte smerte, en een doekje met brandewijn aangelegd zijnde, genazen dezelve in weinige dagen. Omtrent dien zelve tijd werd hij in den nacht gewaar, als of er een vreemd ligchaam boven of achter de lel zat; 's morgens ontdekte men een zwart, bruinachtig plekje van de grootte van een' speldekop, het welk de Geneesheer voor een vreemd ligchaam aanzien- de, te vergeefs trachtte wegt nemen. Bij het eeten gaf dit minder ongemak, dan bij het doorslikken van spog; verschillende Geneesheeren geraadpleegd hebbende, en van dezelve resolverende middelen gebruikt hebbende, bleef dit ongemak op eene hoogte, tot in December, wanneer de blazen vermeerderden, en zij zich ook boven aan de borst, op de maag, en aan de binnenzijde der dijen

vertoonden. Hij gebruikte toen ook tot aan kersmis, afkookfels van *Lapath. acut.*, *Bar-dana*, *Taraxac*, met *Spir. Cochlear*. Door het eten van meelgebak ongesteld en koortzig geworden zijnde, zocht hij bij een' naburigen Heelmeester hulp, die hem *Mixturen* met *Sal. Ammoniac*, &c. toediende. Hierdoor vermin-derde zijne eetlust, en kreeg hij eene fletsche en tanige kleur. Toen een ander Heelmeester roepende, verklaarde die de ziekte voor *Pém-phigus*, die hem twederlei pillen gaf, be-staande uit *Sulph. aur. Antim.*, *Opium*, en *Camphor*, om daarvan, alle avonden, te bed gaande, 2 of 3 te neemen, en andere uit *Puly. Rhei.*, *Tart. solub.*, *Tart. emet.*, en *Extr. Tarax.*, om daarvan, naar behoefte, te gebrui-ken, hem tevens aanradende, om fontanellen aan de armen of borst te houden, zoo als hij dit dan ook gedurende vier maanden gedaan heeft. Hij beterde toen van zijne ongesteldheid, maar de blazen werden niet minder, maar eer meerder en kwaadaardiger. Eens, twee- of drie maalen doorgestoken, (zij waren niet doorgestoken, of stonden na weinige minuten wederom even vol en bol) liepen zij ook wel wederom, na de derde of vierde doorste-king op, maar dan waren zij niet helder en
week,

week, maar wit en vast, wel opgevuld met vocht, doch dat, hoezeer de blazen aan alle zijden doorgestoken werden, niet was uit te drukken, ten minsten zeer weinig, en zonder van hare bolligheid iets te verliezen; deze witte builen waren dan zeer pijnlijk, belette- den, aan de beenen, het gaan, ja zelfs het staan. Op eens werd de ziekte allerhevigst, omstreeks het midden van Februarij, en wel juist aanstonds na het eten van meelgebak, van zoogenaamde gerezen, en van gerstenmeel gebakken pannekoeken, waaraan hij zoo wel deze als de vorige verergering toeschreef. Nu had en kreeg hij dan bijkans overal blazen, in den mond, en aan den baard, zoodat hij zich in geen drie weken konde scheeren, aan beide zijden van den hals, boven aan de borst, onder aan beide armen, aan de dijen, en aan de beenen. De rug en het bovenste gedeelte der armen, was en bleef altijd geheel vrij, aan de borst en aan de hals droogden dezelve, doorgestoken, van zelf op; onder de armen liepen zij rondsom tot halverweg de hand en de elleboog, en waren kwaadaardig; wat hoger om den elleboog droogden zij omtrent ook van zelfs wederom op, als ook aan de borst en aan de dijen; onder en aan de binnenzij-
de,

de, waren zij het allerkwaadaardigst; van den eenen oxel naar boven, over de *Genitalia*, tot aan den anderen oxel naar beneden, was alles vol blazen, aan de linker deij konde hij met eene pleister van 7 duim lang, en 4 duim breed, de plek blazen niet bedekken. Door pijn en jeukte allerdeerlijkst gekweld, kon hij dag noch nacht rust vinden, en vermagerde verbazend. Zijne dochter stak op éénen dag meer dan 500 blazen door, en had alle avonden wel één geheel uur tot het verbinden van nooden. In dezen toestand bezogt hem eene oude vrouw uit zijne gemeente, die hem zeide, dezelfde ziekte gehad te hebben, en dezelve volmaakt overeenkomstig de zijne beschreef. Hij had namelijk opgemerkt, dat de eerste blaas genezen, of omtrent genezen zijnde, er wederom nieuwe kwamen, en deze wederom door anderen omringt werden, tot dat dit plekken werden van de grootte van eene hand, of nog grooter, waarvan ten laatsten, toen het begon te genezen, alleen eene rand, zijnde het midden geheeld, lang overbleef, en, zeer hardnekkig, nog maar even genezen is. Ditzelfde werd hem ook van die vrouw duidelijk zoo beschreven, als hij het in zich zelve had ondervonden. Het
mid-

middel, waardoor deze vrouw genezen was, bestond in het smeersel van Kwikzalf, door TISSOT tegens het Schurft aangeraden, het welk dan ook, met toestemming van zijn' Geneesheer, aanstonds werd gebruikt, op deze wijze, dat het zelve, 's avonds en 's morgens, in de handen en voeten werd ingesmeerd; van stonden aan verminderden de blazen, de oude genazen schieplicher, en er kwamen langzamerhand minder nieuwe. Nadat hij deze smering vier weken gebruikt had, werd het ligchaam, om den anderen dag, met groen zeepwater afgewasfchen, en verschoond. Hierna verdweenen langzamerhand de blazen meer en meer. Op Paasfchen werd hij door de anderendaagsche koorts aangetast. Deze koorts duurde tot den 18den Mei; den 20sten had hij die niet meer gevoeld, en zij was langzamerhand verminderd, en geheel opgehouden. Toen hij dit schreef in het laatst van Mei, was hij in alles beter. De eetlust, slaap en krachten kwamen wederom, de blazen bleven echter nog niet geheel en al weg. Hij had nog hier en daar kleine blazen, die echter wederom schieplich verdwenen. Intusfchen had hij den voorgaanden dag, onder aan den linkerarm, nog eene blaas ontwaard, zoo groot,

groot, als hij in geen acht weken gezien had, groter als eene zestehalf, doch die doorgestoken, zonder dat hij er eenig ongemak van had, van zelfs opdroogde.

Het voorgaande verhaal gaf mij de lijder, op mijn verzoek, schriftelijk, en ik zag hem zelve in het laatst van Mei. Hij was toen zeer wel, en ik kon niets van de blazen aan de huid bespeuren, zoo zelfs, dat ik daarvan geene roode plekken, veel min eenige lettenen konde gewaar worden; alleen had hij aan de voorarm van den linkerarm twee oppervlakkige zweeren, rondsom met geele korsten bedekt, die van de laatste uitbotting waren overgebleven. Ik ried hem, daar ik oordeelde, dat hij eene scherpte van vochten had, om des morgens het uitgeperste sap van *Taraxacum*, *Beccabunga*, *Nasturtium aquat.* en *hortense* te bezigen, en tevens de Kwikzalf voort te gebruiken, daar dezelve geheel niet op de spogklieren schein te werken. Sedert dien tijd vernam ik van hem, dat hij zich hierbij zeer wel bevond, en geene nieuwe blazen ontdekte.

Ik had hem tevens verzocht, mij zoo mogelijk een breder verslag te geven van de ziekte van de oude vrouw, dan hij berichtte mij,

mij, daarvan geene meerdere omftandigheden te hebben kunnen gewaar worden.

IV. Geval. Toen ik dit reeds had gefchreven, kwam mij een geval dezer ziekte voor, het welk in zwaarte en belangrijkheid het voorgaand overtreft, en het welk omtrent den aard der ziekte ook onze denkbeelden fchijnt te bevestigen.

D. V. een Jood van een fterk, zwaarlijvig geftel, die gewoon was veel te reizen, en zich aan allerlei weder en wind bloot te ftellen, was in zijne jeugd dikwijls aan geelzucht onderworpen geweest, en gewoon dit toeval fchielijk, eerst door een purgeermiddel, en naderhand door een zweetmiddel te verdrijven. Omtrent 9 Jaren geleden uit *Oostfriesland* te *Delfzyl* terugkomende, werd hij van eene verbazend fterke jeuking over de geheele huid aangetast, gevolgd van roode vlakken, welke nauwelijks boven de huid uitkwamen. Hier op werden toen uitwendige middelen gelegd, waarop wel de uitflag verdween, maar in het regter been langdurige verzweringen overbleven, welke echter eindelijk genazen. Er bleef intusfchen in beide beenen eene zuchtige zwelling over, terwijl de

de aderen zeer opgezet waren. Gedeelelijk werd ook deze zwelling door bewinden weggenomen. Hij was voor het overige gezond. In het begin van Junij van dit Jaar, 51 jaren oud zijnde, kreeg hij, zonder eenige bekende aanleidende oorzaak, op den buik blazen, die eerst klein waren, en daarna groter werden, gevuld met een helder, geel vocht, die sterk jeukten, en ook pijnlijk waren, eenigen tijd stonden, en dan openbersteden; de huid was daaronder rood, ontstoken, gezwollen, en met eene kleverige, etterachtige stof bedekt; hierop volgden droge, platte, dunne, bruine korsten. Deze uitslag vermeerderde allengs, zoo dat de geheele buik en borst ontveld, en met korsten bedekt waren. In dezen staat werd ik door mijnen geachten vriend, den heer *Physicus* BUSCH, op den 21sten Julij, verzogt dezen zieken te zien. Ik vond hem, met een' ontvelden borst en buik; hij had nu geene blazen, als eene enkele blaas, van de grootte van een' hazelnoot op de regter arm; deze blaas met eene schaars doorsnijdende, kwam er eene heldere, geele, weiachtige stof uit. Hij had nog geene blazen op het aangezicht, hals, en aan de handen of beenen gehad, maar er hadden zich verschei-

de.

dene boven op het hoofd vertoond, welke reeds tot korsten gedroogd waren. Hij had reeds verschillende buikzuiverende middelen gebruikt, en wij kwamen overeen om hem ook de kwikzalf uitwendig, en inwendig het sap van uitgeperste antiscorbutische kruiden te laten gebruiken.

Den 26sten. Hij had eenige reizen het *Ung. mercur.* in de handen ingewreven, maar daar de uitslag schein te vermeederen, had hij het wederom nagelaten. Hij verhaalde mij nu, dat, voor het verschijnen der blazen, hij eene algemeene prikkeling over de geheele huid had gevoeld, dat hierop eerst gevolgd was een uitslag van kleine puisten, dat, nadat hij dezelve had doorgekrabt, daaruit een scherp vocht was gelopen, dat overal waar dit vocht kwam, blazen waren veroorzaakt, dat dezelve eerst klein waren, maar schiekelijk grooter werden, binnen weinige uren van zelve opensprongen, en een vocht uitstorteden; het welk door enkel water wederom uit het linnen konde gewaschen worden. Hij klaagde nu over zeer lastige scheuten, en als het ware elektrische schokken, wanneer op de plaats alwaar dezelve gevoeld werden, aanstonds de blazen opkwamen, zich vulden, en bersteden.

De geheele huid was met droge korsten bedekt, er waren wederom vele blazen op de rug en deijen gekomen; hij had een' zeer onaangenaamen reuk bij zich, het water was zeer weinig, rood, en galachtig, somtijds helder, dan wederom dik; de eetlust en buiksontlasting natuurlijk. Hij had nu eene grootte blaas onder het regter oog.

Den 1sten Augustus. De uitslag scheent nog te vermeerderen, en daar de ontlasting traag was, oordeelden wij wederom *resolventia* te moeten beproeven. Hij gebruikte daartoe een *Decoct Gramin. et Taraxac.* met *Terra foliat. Tartari.*

Den 6den. Hij had nu een algemeen uitflag over het gantsche ligchaam, ook in het wezen, het welk met schubben bedekt is, en nu volkomen het aanzien van een' natten *Herpes* heeft, hoewel hier geene blazen geweest zijn, en dit schijnt daar, met het krabben, door de vingeren, gebragt te zijn. Voor het overige is alles ontveld en vol korsten, er komen geene blazen meer. Om de pijn en jeuking te matigen, werd er uitwendig een niet zeer sterk *Aqua saturnina*, met wei van karnemelk gebruikt.

Den 16den. Het geheele ligchaam is met
kors-

korsten bedekt, en suppureerd oppervlakkig, vooral de rug en deijen, hij gevoeld zich zeer zwak. Nu werd hem een *Dec. Cort. Peruv. cum Aqua Calc.* voorgeschreven.

Den 30sten. Alle deelen van het ligchaam, tot de toppen der vingeren zelfs, waren nu als pergament; hier en daar, vooral op de buik, armen en rug, was nog oppervlakkige suppuratie, de buik was hard en opgezet, de tong was zuiver. Daar hij den koortsbast niet schein te verdragen, had hij sedert eenige dagen reeds gebruikt een mixtuur met een' Ḑ *Extr. Cicutae*, het welk hem wel schein te bekomen. Daar echter de uitslag dezelve bleef, gaven wij eene wasfching, bestaande uit

Merc. subl. corr. gr. iv.

Aq. destill. ℥ xxii.

om mede te wasfchen.

Den 15den September. Hij kon de wasfching niet verdragen, dewijl ze hem te sterk droogde, en was daarom van zelf tot zijne Loodwasfching met Karnemelk wedergekeerd. Sedert eenige dagen had hij een algemeen, zeer verliggend, en naar *urine* stinkend zweet gekregen, vooral op den rug; overal was hij

nu aanmerkelijk geslonken, en de uitflag droogde overal op, vooral op de handen, die wederom eene nieuwe en goede opperhuid schijnen te krijgen. Hij gebruikt nu niets als de wasching, een zagt openend laxeer middel, en het drankje met het *Extr. Cicutae*, zoo dat ik nu niet twijfele, of deze ziekte zal binnen korten tijd volkomen hersteld zijn.

Dit geval, het welk zeker ruim zoo erg was, als de gevallen van SELLE, WICHMANN en BRAUNE aangetekend, toont:

1. Dat deze ziekte wel degelijk behoord, tot die chronische uitslagen, welke haren grond in den onderbuik hebben; immers was onze zieke zeer dikwijls aan geelzucht onderworpen, en zijne langdurige ongemakken aan de beenen, toonden duidelijk, dat het gestel der lever aangedaan is.

2. Van de beginne af aan was hier de pisscheiding weinig en gebrekkig, het stinkend *urineuse* zweet schijnt hier als het ware de afscheiding der nieren te hebben vervangen, en *critisch* geweest te zijn.

3. Men ziet hier, even als in sommige gevallen in het Journaal van HUFELAND aangetekend, dat de *Pemphigus* met *Herpes* gepaard was, en als het ware daarin overging, en

en dat deze ziekten dus veel overeenkomst met elkander hebben.

4. Met opzicht tot de genezing, kan ik hier niet veel beslissends zeggen, daar men hier met een' zieken te doen had, die nauwelijks eenige middelen op den duur wilde bezigen, zoo dat men eigenlijk niet kan zeggen, of dezelve nut, dan wel nadeel gedaan hebben. Het komt mij echter voor, dat de *Lozio saturnina* hier eer voor- dan nadeel gedaan hebbe, en dat het *Extr. Cicutae*, hoewel in kleine giften, en onregelmatig gebezigd, hier nuttig was.

Daar deze ziekte zoo hardnekkig en moeilijk is, wenschte ik den aandacht mijner ambtgenoten omtrent dezelve op te wekken, en het zoude mij zeer aangenaam zijn, wanneer men mij, het geen hieromtrent mogte zijn waargenomen, ter gemeenmaking wilde mededeelen.

ZINSTORENDE DRUKFOUTEN.

Pag. 32 regel 12 GUEDETTI lees GUIDETTI.
 — 87 — 16 aan regter — in het regter.
 — 108 — 21 geen goed — een goed.
 — 196 Not. (r) A. o. — *Spec. Therap.*

GENEESKUNDIGE
WAARNEMINGEN.

D O O R

E. J. THOMASSEN A THUESSINK.

A. L. M. MED. EN PHIL. DOCT. HOOGLEERAAR
DER GENEESKUNDE AAN DE UNIVERSITEIT
TE GRONINGEN,
EN

LID VAN VERSCHEIDENE UIT- EN
INLANDSCHE MAATSCHAPPIJEN.

TWEEDE DEEL.

Te GRONINGEN,
Bij W. VAN BOEKEREN.

1816.

GENERAL INDEX

WELLCOME INSTITUTE

WELLCOME INSTITUTE
1, Euston Road, London, N.W.1
ENGLAND

A A N

Z I J N E X C E L L E N T I E

J O N K H E E R

O. REPELAER VAN DRIEL,

COMMISSARIS GENERAAL VOOR HET ONDERWIJS
EN VOOR DE KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN;

RIDDER VAN DE ORDE VAN DEN
NEDERLANDSCHEN LEEUW.

W O R D E N D E Z E

W A A R N E M I N G E N

M E T D E N M E E S T E N E E R B I E D

O P G E D R A G E N

D O O R

D E N S C H R I J V E R .

W. E. A.

STANDARD LABORING UNIONS

ALABAMA

THE STATE OF ALABAMA

IN SENATE,
January 15, 1907.
REPORT
OF THE
COMMISSIONER OF LABOR

FOR THE YEAR
1906

BY
J. W. HARRIS, COMMISSIONER

ALBANY, N. Y.:
1907.

THE UNIVERSITY OF THE STATE OF ALABAMA

PRINTED BY THE UNIVERSITY OF THE STATE OF ALABAMA

V O O R R E D E.

Toen ik in het jaar 1813 het eerste deel dezer waarnemingen uitgaf, beloofde ik in het volgend jaar dit tweede deel uit te geven, en ik had ook reeds een groot gedeelte uitgewerkt. Eene langdurige en pijnlijke ziekte, die mij tot alle werk ongeschikt maakte, was oorzaak, dat ik dit voornemen niet ten uitvoer konde brengen. Zoodra ik een weinig beter was, heb ik, zoo veel mijne krachten dit toelieten, van tijd tot tijd, dezen taak afgewerkt. Ik moet echter versooning verzoeken, dat het hier en daar wat breed is uitgelopen, en dat ik den moed niet gehad heb, hetzelfde weder van nieuws over te werken.

GRONINGEN

den 25 Junij 1816.

1

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

The first part of the book is devoted to a general
introduction of the subject. The author discusses the
importance of the study and the scope of the work.
The second part of the book is devoted to a
detailed study of the subject. The author discusses
the various aspects of the subject and the
different methods of study. The third part of
the book is devoted to a study of the
history of the subject. The author discusses
the various stages of the development of the
subject and the different schools of thought.
The fourth part of the book is devoted to a
study of the present state of the subject. The
author discusses the various problems and
questions that are still open for discussion.
The fifth part of the book is devoted to a
study of the future of the subject. The author
discusses the various possibilities and
prospect for the future of the subject.

V E R V O L G
V A N
W A A R N E M I N G E N
I N H E T
NOSOCOMIUM ACADEMICUM
V A N
D E U N I V E R S I T E I T
T E
G R O N I N G E N,
van 1804—1805.

UITSLAGEN.

Wij behandelden gedurende dit jaar weinig uitslagziekten, welke tot die soort behooren, welke men *exanthemata febrilia* of koortstige uitslagen noemt. Intusschen heerschte er in de stad sedert een jaar eene ziekte, waarvan ik nog niet gesproken heb, namelijk, de *Scarlatina* of Roodvonk.

SCARLATINA (ROODVONK).

In het begin was de ziekte, zoo als dit gemeenlijk plaats heeft, zeer zacht en gunstig, werd eerst bij kinderen waargenomen, maar eindelijk werd zij meer algemeen, tastte ook bejaarde menschen aan, en toonde ook bij zeer velen eene zeer kwaadaardige natuur te hebben, zoo dat er dagelijks vele menschen aan stierven. Gedurende dezen tijd hadden wij in het *Nosocomium* daaraan vele zieken, welke echter alle gelukkig herstelden. Daar nu deze ziekte onder onze zwaarste en gewoonste ziekten behoort, en men omtrent de be-

handeling daarvan zeer verschillende denkbeelden heeft, zal ik, naar mijne gedachten, geen' onnutten arbeid doen, wanneer ik eenige gevallen van deze ziekte opgeve, zoo als mij die zijn voorgekomen, en ik daarna over den verschillenden aard en de behandeling daarvan eenigzins breedvoeriger sprek.

XIV Geval. *Joann. Hermannus*, een sterk en volbloedig jongeling van 18 jaren, die aan zwaar werk gewoon was, en te voren altijd de beste gezondheid genoten had, werd, zonder voorafgaande uitwendige oorzaak, op eens, op den 23 November, aangetast van zware pijnen in den rug en in de ledematen. Hierop volgde den 24sten een aanval van koorts, waarbij zich aanstonds de uitslag der Roodvonk voegde. Den 25sten werd hij wel bedekt, in helder en koud weder, naar het *Nosocomium* gebragt. Hij was, daar komende, slaapzuchtig, bij tusschenpoozen zwaar ijelhoofdig; zijn aangezicht was rood en opgezet, de oogen waterig en half geopend; hij had zware pijn in de keel, de amandelen waren rood, de ademhaling was zeer moeilijk, de tong rood en droog; hij had sterken dorst, zware pijn door de leden en onder de okselen, offchoon men daar geene zwelling konde ontdekken. De uitslag was over de oppervlakte van het ligchaam overal verdeeld, en schein rood, de huid hard en droog; hij had een' harden en snellen pols, en dunne ontlastingen.

\ Het was uit alle deze teekenen zoo wel, als uit het gestel van dezen lijder niet twijfelachtig, dat

dat hier een aanmerkelijke trap van ontsteking plaats had. Ik liet daarom aanstonds eene aderlating van zes oncen doen, eene pap met zuurdeeg tot afleiding aan den hals leggen, en schreef den volgenden verkoelenden en zacht uitwasemenden drank voor:

℞ *Extract. Gramin.* ℥β.
Sal. Glauber. ℥ijj.
Spir. Minder. ℥β.
Aq. Coctae. ℥vij.
Rob. Samb. ℥i.

M.

S. Alle uur een half theekopje.

Den 26. Het bloed was met eene dikke platte *rheumatische* huid bedekt. De aderlating had de pijn in de keel, de slaperigheid en ijlhoofdigheid merkelyk verligt. Hij was beter bij zijne kennis, de oogen waren zeer rood en pijnlijk, het wezen rood, maar minder gezwollen; doch de handen en beenen waren zeer rood en dik. De pijn onder de okselen bleef voortduren. De keel was met slijm bedekt, de tong vurig rood, in het midden met een wit beslag. De pols was nog hard en sterk, ongeveer 120; er begon een aangenaam zweet uit te breken, en hij had steeds dunne ontlastingen. Daar hier nog teekenen van ontsteking overbleven, liet ik nog vier oncen bloed wegnemen, eene spaansche vlieg tusfchen de schouderen leggen, en gaf

R O O D V O N K.

℞ *Emuls. comm.* ℥ xvij.
Vin. Antim. Huxhl. ℥ i.
Nitri Pur. ℥ i.
Syr. Comm. ℥ i.

M.

S. Alle uur een kopje.

Den 27. De aderlating had nu alle benaauwdheid weggenomen. Het bloed was met eene platte gele korst bedekt; er was weinig weivocht afgescheiden. 's Avonds had hij nauwelijks eenige koortsverheffing, maar een overvloedig zweet; het wezen stond veel beter. Hij had nog pijn in het slikken, en de adem was zeer stinkende; de tong was rood en droog; de handen waren niet meer gezwollen, maar ook rood en droog, hij had een zware pijn en ontsteking in het *scrotum* en de roede; de pols was geregeld, omtrent 100, de hitte matig, geene ijlhoofdigheid meer; het water was overvloedig, hij had geene ontlasting. Daar nu de koorts zeer matig was, en de natuur de ziekte schein te willen scheiden door het zweet en water, zocht ik deze wegen door het volgend drankje open te houden:

℞ *Aq. Sambuc.* ℥ i.
Spir. Minder. ℥ ij.
Vin. Antim. H. ℥ ij.
Rob. Sambuc. ℥ i.

M.

S. Alle uur een kopje.

Den

Den 28. Hij was in allen opzigte beter, had nog pijn en roodheid in de keel, en kwijlde sterk. De tong was nog rood, maar de roodheid der huid was reeds verdwenen; zij was droog, en hier en daar, zoo als op het *scrotum*, den hals en de beenen, verhief zij zich in groote blaren. De pols was 88 en bedaard, de warmte natuurlijk; hij had eene ontlasting, weinig, maar natuurlijk water. Daar hier de ontvelling zoo schielijk gebeurde, en de opperhuid als het ware van de huid werd afgestooten, gaf ik

℞ *Calomel.*

Sulph. aur. antim. ā gr. iv.

Sacch. alb. ʒij.

M. f. Pulv. N. viij

S. vier poeijers daags.

Den 29. De opperhuid viel reeds met groote stukken af, de huid was hieronder rood en ontveld; het *epithelium* viel ook van de tong af en van de keel: de stem was hierdoor heesch. De pols was vol, matig snel 88, twee stoelgangen, het water natuurlijk. Ik liet hem met een afkookfel van knollen en vijgen den mond spoelen, en inwendig, om de scherpte te matigen en bederf voor te komen, het volgende gebruiken:

℞ *Decoct. Hord. ℥iʒ.*

Sp. Sal. marin. ʒiʒ.

Rob. Samb. ʒij.

M.

S. Alle uur een kopje.

Den 30 was de tong vochtiger, sterke kwijling; hij had veel pijn in den mond, de spraak was moeilijk, de opperhuid vervelde nog overal. Hij had dezen morgen eenige neusbloeding. De pols was minder vol, twee *sedes*, het water natuurlijk.

Den 1 December had hij nog veel pijn in den mond en de keel; de vervelling was algemeen, geene koorts, de pols regelmatig.

Den 2 en 3. De algemeene vervelling veroorzaakte hem vooral aan het *scrotum* veel pijn. Hij had een' bedorven smaak en geen' eetlust. Ik liet hem eiwit met suiker inwendig voor den mond, en uitwendig eiwit met aluin gebruiken.

Den 4 en 5 was de pijn in den mond merkelijk minder; hij had het meeste ongemak van de ontvelling aan den hals, den elleboog en het *scrotum*; de ontlasting was natuurlijk en de eetlust keerde weder.

Den 7. Alles werd nu beter; tot hiertoe had hij niets gebruikt dan melk, eijeren, rijst enz.: ik liet hem nu vastere spijs gebruiken.

Den 13 was hij hersteld, maar hij kreeg nu eene hardheid onder den okfel, waarop ik een pleister van *diachyl. cum gummi* liet leggen. Inwendig gaf ik

℞ *Calomel.*

Sulph. aur. antim à gr. iv.

Rhei Elect. ʒi.

M. f. pulv. N. viij.

ʒ. Alle drie uren één.

Den 14 had hij drie ontlastingen, en de hardheid onder den lokfel was verdwenen.

Hij werd eenige dagen daarna hersteld weggezonden.

XV Geval. *Alb. Jettes*, een gezonde jonge van 13 jaren, die te voren aan de besmetting der Roodvonk was blootgesteld geweest, werd den 27 Januarij door eene heete koorts aangetast; waarom een aderlading werd in het werk gesteld, zijnde het afgetrokkene bloed een weinig ontstoken. Hij was slaapzuchtig, en de hersenen scheenen aangedaan te zijn. Hij had zonder hulp in eene natte en koude plaats gelegen, en werd op een' kouden dag, den 31, en dus den vierden dag der ziekte, tot ons overgebracht. De huid was zoo vuil, dat ze met eene dikke korst bedekt was, en ik hem daarom in een laauw bad moest laten reinigen. De uitbotting der roodvonk begon zich te vertoonen; maar de voortgang der ziekte was zeer traag. Hij had weinig pijn in de keel; de tong was zuiver en vochtig; hij had 's nachts na het bad sterk gezweet. Hij klaagde over sterke pijn door de leden, en had eene ligte trilling der handen; de ontlasting was natuurlijk.

In het eerst scheen ons deze ziekte geheel niet gunstig. Hij had zware *catarrhale* toevallen, en de uitslag scheen weinig voor den dag te komen. Ik oordeelde daarom de werkzaamheid der huid meer te moeten opwekken, en schreef voor

Rx Flor. Chamom.

— *Sambuc. à m. ℞.*

Inf. aq. q. s. col ℥ vi. add.

Spir. Minder.

Rob. Sambuc. à ℥i.

M.

S. Alle twee uren een kopje.

Februarij 1. Er volgde nu eene goede uitbotting, vooral over het ligchaam en de ledematen; hij was meer gevoelig, de koorts had zich 's avonds met hitte verheft. Hij klaagde over een' bedorven' smaak; de tong was zeer rood, de pols hard en snel, geen stoelgang: om dezen te bevorderen, voegde ik bij het voorgaand drankje

Mann. ℥i.

Sal. polychr. ℥ii.

Den 2 was de uitslag verdwenen, 's avonds koortsverheffing met zware hoofdpijn en pijn door de leden, een zachte pols; er kwam een ligt zweet uit, geen afgang.

ad. Sal. Glaub. ℥℞.

Den 3. De huid niet rood, maar zeer droog; twee stinkende stoelgangen, het water liet een sterk zetsel vallen; de tong was nog zeer rood, de pols koortsig, maar de verheffing was met minder zware hoofdpijn gepaard. *Cont.*

Den 4. De affschilfering begon op de hand; mindere zware verheffing des avonds. Hij klaagde over pijn in de linkerzijde, welke eene diepe in-
de-

deming belette met hoest; in twee dagen geene ontlasting, de huid droog, en de pols nog snel.

℞ *Sal. Glaub.* ℥℥.
Aq. Hord. ℥vi.
Oxym. Simpl. ℥ii.
Vin. Antim. H. ℥i.
Rob. Sambuc. ℥i.

M.

S. Alle uur een klein kopje.

Ik liet eene spaansche vlieg op de zijde leggen.

Den 5 was de pijn in de zijde verdwenen; hij had verscheidene stoelgangen gehad.

Den 6 was de pijn in de zijde naar de andere zijde overgegaan. Hij had 's avonds koorts gehad met pijn door de leden, een zacht zweet, twee ontlastingen.

℞ *Aq. Coctae.* ℥vi.
Spir. Mind. ℥i.
Laud. Liq. Syd. gtt. xii.
Vin. Ant. H. gtt. xx.
Rob. Samb. ℥i.

M.

S. Alle uur een lepel.

Den 7. Wederom 's avonds koortsverheffing met dezelfde toevallen; de tong met witte blaren bezet, voor het overige rood en zuiver, geen koortfge pols; de hoest en pijn op de borst bleven aanhouden, de afschilfering schein niet verder voort te gaan.

℞ *Merc. dulc.*

Sulp. aur. ant. ā gr. v.

Rhei Elect. ʒi.

M. F. pulv. N. xv.

S. Alle twee uren een poeijer.

Den 8. Veel minder koortsverheffing.

Den 9. Vele slijmige ontlastingen, geene koorts; de blaren op de tong waren verdwenen, er was geen hoest of pijn op de borst meer.

Den 12 werd, bij zeer welvarende naar huis gezonden.

XVI Geval. *Jan Jerses*, broeder van den voorgaanden zieken, 11 jaren oud, die ook aan dezelfde besmetting was blootgesteld, gevoelde op den 31 Januarij duizeling, hoofdpijn, rillingen, pijn en droogte in de keel, en werd hierom ook den 1 Februarij in het *Nosocomium* gebragt. Hij had toen tranende oogen en geen' eetlust. Ik gaf hem

℞ *Fol. Senn. ʒij.*

Mann. ʒi.

inf. q. s. aq. col. ʒvi.

Den volgenden dag had hij geene uitbotting; de pijn in de keel was verdwenen, en de eetlust wedergekeerd. Den 3den had hij een stinkende *diarrhé*. Daar echter de oogen waterig bleven, en de handen mij meer dan gewoon schenen rood te zijn, liet ik hem warm in het bed houden, en een aftreksel van vlierbloemen drinken. Er volgden echter geene verdere toevallen.

Ik heb dit geval nuttig geoordeeld aan te teekenen, dewijl het een voorbeeld oplevert of van onvolkomene roodvonk, of van deze ziekte in haren loop gestuit, of van eenen zoo zachten afloop dezer ziekte, dat men dezelve niet zoude vermoed hebben, wanneer hij niet aan eene allersterkste besmetting was blootgesteld geweest, en met zijnen broeder in hetzelfde bed had gelegen. Ik zoude echter in twijfel zijn, of men hem wel in het vervolg voor veilig van besmetting zoude kunnen verklaren, daar er geene afschilfering gevolgd is.

XVII Geval. *Tjapke Kuiper*, een gezonde jager, 20 jaren oud, gevoelde op den 5 Februarij eene stekende en brandende pijn in de keel, en tevens ligte koortsbewegingen. Er volgde den 17 uitslag van Roodvonk met eene sterke koude koorts, waarop hitte en zweet volgden. Hij werd den 8sten, en dus op den vierden dag der ziekte, in het *Nesocomium* gebragt. In het wezen had hij slechts hier en daar roode vlekken; hij was aan den hals en ledematen rood, tusfchen beide waren witte stippen. Hij klaagde over pijn in de keel, vooral in het slikken; de keel was rood en gezwollen, maar men kon daarin geene stippen ontdekken. De tong was met eene dikke slijm bedekt, en hij had een' bedorven' smaak. In drie dagen had hij geene ontlasting gehad. De pols was vol en zacht 140, de hitte matig. Hij had pijn in de linker zijde, maar zonder moeilijke ademhaling; een vochtigen hoest. De Chi-
rur-

rurgijn - Major had hem verkoelend behandeld, uitwendig het *linimentum volatile* om den hals gelegd, en eenen gorgeldrank met *Sal Ammoniac* enz. gegeven. Deze roodvonk was met een *pleuritis rheumatico-inflammatoria*, en eene ophooping van stoffen in de eerste wegen gepaard. Ik liet hem daarom zes oncen aderlaten, met denzelfden gorgeldrank en het *linim. volat.* aanhouden, en gaf

℞ *Fruct. Tamar.* ℥ij.

Fol. Senn. ℥ij.

Mann. ℥i.

inf. aq. q. s. col. tibi add.

Sal. polychr. ℥ij.

Oxym. Simpl. ℥ij.

M.

S. Alle uren een kopje.

Den 9. De aderlating had aanstonds de pijn in de keel weggenomen, offchoon het bloed met eene slijmachtige korst bedekt, dun en ontbonden was. De keel was minder rood en gezwollen, de pijn in de zijde minder, de pols 120 hard en sterk, het water rood. De uitslag in het wezen als gisteren, maar op de armen met witte blaasjes bezet; de tong zeer slijmachtig, de huid vochtig, behoorlijke stoelgang. *Cont.*

Voor drank gerstenwater met gelei van aalbesfen.

Den 10. Weinig pijn in de keel, een vochtige hoest zonder pijn in de zijde, de tong zuiver, de pols zacht, het water rood. De *gastrische* toevallen schenen mij nu wel bedaard te zijn, maar de uitslag was niet genoeg uitgezet.

℞ *Inf. flor. Samb.* ℥x.
Rob. Sambuc. ℥iβ.
Spir. Minder. ℥i.

M.

S. Alle twee uren een kopje.

Den 11. Gisteren avond kwam er eene sterke koortsverheffing met ijhoofdigheid en benaauwdheid op de borst, waardoor bij mij de vrees ontstond van verplaatfing der ziekte naar de herfenen; 'smorgens hield echter de koorts op, en er kwam een nieuwe en sterke uitflag van Roodvonk voor den dag op de beenen; hij had een^o vochtigen hoest met eene sterke ophoesting; de pols was vol 72, het water rood.

℞ *Sulph. aur. ant.* gr. ij.
Calomel. gr. iv.
Sacch. alb. ℥i.
M. f. pulv. Nviiij.

S. Alle 2 uur een poeijer.

Den 12. Eene kleine koortsverheffing met *oppressie*, de huid zacht, zuivere tong, hoofdpijn, geene ontlasting in twee dagen.

℞ *Sal. Glaub.* ℥β.
Extr. Gramin. ℥i.
Oxym. Simpl. ℥ij.
Decoct. Hord. ℥i.

M.

S. Alle uur een kopje.

Tevens liet ik eene spaansche vlieg op de borst leggen.

Den 13. Na ruime stoelgangen was de benaauwdheid op de borst en de hoest verminderd, bijna geene koortsverheffing, de tong zuiver en vochtig. Van dien tijd af aan begon de vervelling, en er kwamen geene verdere toevallen, zoo dat hij den 18den hersteld naar huis vertrok.

XVIII *Geval.* *H. Prins*, een jager van een sterk gestel, 18 jaren oud, aan de besmetting van roodvonk blootgesteld, werd op den 3 Februarij van eene heete koorts aangetast, waarop een sterk zweet volgde. Den volgenden dag had hij een' bedorven' smaak, en galachtige braking. Den 5 werd hem een braakmiddel gegeven, waardoor vele stoffen ontlast werden. Hij kreeg toen zware pijn in de keel, en den 6den uitslag van roodvonk. Den 8sten kwam hij in het *Nosocomium*. Hij klaagde toen over eene scherpe pijn in de keel, de amandel en lel waren vooral rood en opgezet aan de regter zijde, en waren met grijze stippen bedekt. De hals was ook van buiten gezwollen; de tong was droog en rood, het wezen ingetrokken, en de oogen hadden iets droevigs. Er was nauwelijks eenige uitslag in het wezen, en den tronk van het ligchaam; de ademhaling moeijelijk, de pols hard en ingetrokken 160. In geene drie dagen was er ontlasting geweest: men had hem verkoelende middelen gegeven, en eenen gorgeldrank met *Sal Ammoniac* in een aftreksel van vlierbloemen. Deze ziekte had dus eene zeer kwade houding; het ingetrokken wezen, en het weinig te voorschijn komen van de roodvonk deed

deed mij hier voor eene kwaadaardige koorts vreezen. Ik liet daarom aanstonds eene spaansche vlieg van twee duim om den hals leggen, een lavement zetten, en gaf het volgend drankje:

℞ *Sp. Minder.* ℥ij.
Sab. poljchr. ℥ij.
Aq. Sambuc ℥x.
Vin. ant. Huxh. ℥i.
Rob. Sambuc. ℥i.

M.

S. Alle uur een kopje.

Den 9. Vier verliggende stoelgangen door de klisteer. Het uitzigt beter; de keel was minder gezwollen; de grijze vlekken waren nog aanwezig en maakten de slikking zeer bezwaarlijk; de tong vochtiger, de pols 112, de huid vochtig, maar de uitslag niet zeer rood; gisteren avond koortsverheffing met veel hitte en dorst. Daar hier eene *gastrische complicatie* de overhand schieen te hebben, liet ik hem een paar kopjes van een *decoct. Tamarind. cum Senna* nemen.

Den 10. Hierdoor had hij twee goede stoelgangen, waardoor de keel ruimer werd. De uitslag was nu vooral op de armen; s' nachts was er zweet; de eetlust keerde weder, maar hij had nog veel dorst, en het water bleef rood. Ik liet hem nog twee kopjes van den voorgemelden drank gebruiken.

Den 11. Er was nauwelijks meer koorts; de keel was zoo veel beter, dat alle grijze vlekken verdwenen waren; de pols 76, de huid vochtig,

maar hij had op den buik blaren van netelroos.
Ik schreef nu voor.

℞ *Calomel* gr. iv.
Sulph. aur. ant. gr. ij.
Rhei elect. ʒi.
M. f. Puly. N. xvi.

S. Alle uur een poeijer.

Den 12. De uitslag was verdwenen, als ook de pijn in de keel; de vervelling begon nu aan het *scrotum*.

Den 13. De vervelling was nu algemeen, en hij had ruime stoelgangen.

Den 14. Den elfden dag der ziekte liet het water een overvloedig wel gescheiden wit bezinkfel vallen, en de zieke was volkomen wel. Den 15 gaf ik hem nog een zacht laxermiddel van rhabarber, en hij vertrok den 18 volkomen hersteld.

XIX *Geval.* *Anna Geniet*, eene gezonde dienstmaagd van zeventien jaren, werd op eens op den 4 October van eene flauwte aangetast; daarna volgde eene sterke braking van gal; 's avonds kwamen hierbij beurtelings afwisselende koude rillingen en hitte met zware hoofdpijn en pijn in de keel; 's nachts kreeg zij brandende hitte, en zij werd 's morgens op den 5, wel gedekt, in eene koets naar het hospitaal gebracht. Zij klaagde toen over zware pijn in de keel. Het *velum pendulum* en de *tonsillae* waren zeer rood en gezwollen, terwijl de slikking zeer moeilijk was. Zij had pijn in het hoofd, door de leden, en drukking in de hartkolk.

kolk, dorst, bitteren smaak, walging, eene witte en drooge tong, roode oogen; de handen waren rood, de pols zeer snel en matig vol, omtrent 130. Daar zij geene roodvonk gehad had, twijfelde ik niet aan het aanwezen dezer ziekte, gepaard met eene *gastrische bilieuse* koorts, en oordeelde daarom aanstonds deze stoffen door een *emetocatariticum* te moeten ontlasten, en schreef daarom het volgende voor:

℞ *Tart. Emetic.* gr. ij.
Sal. Glaub. ℥ ij.
Aq. Coct. ℥ vi.
Syr. Comm. ℥ i.

℞. Alle half uur een lepel.

Een gorgeldrank uit knollennat met vijgen en honig en azijn, en eene pap met zuurdeeg om de keel.

Den 6. Geene braking, maar veel ontlasting; de keel was zoo pijnlijk, dat zij geheel niet konde slikken. Men kon nauwelijks den uitslag op de borst en armen zien; een overvloedig zweet, witte slijmige tong, de hoofdpijn minder, het water helder. Daar de benaauwdheid en hitte groot en de pols zeer ingetrokken was, liet ik zeven oncen bloed trekken, en met de overige middelen voortvaren.

Den 7. De aderlating had veel verligting in de keel te weeg gebracht. De keel was minder rood en gezwollen, en de doorslikking gemakkelijk. Het bloed was met eene dikke *rheumatische* korst bedekt; er was geen uitslag in het wezen, maar er

waren *distincte* roode vlakken op de armen en beenen; 's avonds was er slechts eene matige koortsverheffing, zonder zweet afloopende. De pols minder snel, maar veel hitte; de tong was zuiver; eene ontlasting. Ik dacht nu den uitslag een weinig te moeten bevorderen, en gaf daarom

℞ *Flor. Sambuc. mi.*
inf. aq. q. s. col. ℥i. add.
Spir. Minder.
Rob. Sambuc. ℥ ℥i.

M.

S. Alle uur een kopje.

Den 8. Gisteren is zij uit het bed geweest, en heeft bij vergifing *bouillon* gebruikt, waarna zij een' onrustigen nacht heeft gehad, offchoon de koorts niet sterk was; geen afgang, zware hoofdpijn en duizeligheid, de pols voller, omtrent 100, drooge huid, geen uitslag meer, eene zuivere en vochtige tong, maar een bittere smaak in den mond, het water natuurlijk.

Iter inf. add.
Vini Antim. ℥i.

D.

en 's avonds eene klisteer.

Den 9. Natuurlijke ontlasting, 's nachts een goed zweet, minder hoofdpijn, de lippen droog, de tong vochtig. *Cont.*

℞ *Crem Tart. ℥i.*
Rhei Elect. gr. x.
M. f. pulv.

S. 's Avonds te nemen.

Den

Den 10. Het poeijer was 's avonds niet gebruikt, geene ontlasting, zeer snelle pols, de tong vochtig, het water natuurlijk, de pijn in de keel minder.

St. pulv. vesp.

Den 11. Drie sterke stoelgangen, 's avonds koorts en 's nachts zweet, hoofdpijn en ligte pijn in de keel, eene algemeene jeuking.

Den 12. Zij bleef een klein koortsje houden, hetwelk des avonds verhefte; niettegenstaande de tong zuiver was, bleef de smaak bitter, het water natuurlijk. Daar ik oordeelde, dat de bittere smaak nog van galstoffen afhing, oordeelde ik het volgend middel te moeten voorschrijven:

℞ *Cremor. Tart.* ʒij.

Borac Venet. ʒʒ.

Aq. hord. ʒvi.

Syr. comm. ʒi.

M.

S. Alle uur een lepel.

Den 13. Geene koorts meer. Er begint zich nu (den 10den dag der ziekte) eenige vervelling te vertoonen op den rug van de hand; geene ontlasting. Daar er zeer weinig uitflag geweest is, en er zoo veel koorts was, dacht ik, dat er nog stof in het ligchaam aanwezig was, en gaf

℞ *Calomel.* gr. iij.

Sulph. aur. ant. gr. vi.

Rhei El. ʒiʒ.

M. f. pulv. N^{xvi}.

S. Vier poeijers daags.

Den 14. Zij had hiervan ruime ontlastingen, en de vervelling was nu geregeld en algemeen; geene koorts. *Cont.*

Den 15. Sterke ontlastingen, hoofdpijn.

Omitt. medic.

Den 16. De opperhuid viel nu bij stukken af van de vingeren en armen, geene koorts, goede ontlasting.

Den 22 ging zij hersteld uit het *Nosocomium*.

XX Geval. *Geesje Freerks*, eene sterke boerin, eene getrouwde vrouw van 27 jaren, had door brand in haar huis sterk geschrikt, en hierdoor waren de *menses* opgehouden. Zij had zich daarop doen aderlaten, en was daarvan geen ongemak gewaar geworden. Zij werd, terwijl de roodvonk in het huis was, veertien dagen daarna door deze ziekte besmet. Zij gevoelde den 10 October eene droogte en pijn in de keel. Den 11 kreeg zij koorts, met braking van galstoffen; 'snachts kwam de uitslag reeds voor den dag. Den 12 werd zij, wel bedekt, naar ons *Nosocomium* gebragt. Zij klaagde over eene scherpe pijn in de keel, welke de doorslikking hinderde, over benaauwdheid en hoofdpijn. Zij had eene snelle en afgebroken ademhaling, een' droogen hoest, drooge tong, bedorven smaak, een' zeer snellen ingetrokken' pols, eene ontlasting dien dag. De scharlaken uitslag was levendig rood, en bedekte de geheele huid. Bij deze vrouw, die, behalve de

on-

onderdrukking der *menses*, nog alle teekenen van eene ontstekingsaardige galkoorts had, meende ik aanstonds eene aderlating te moeten doen, in een^e verkoelenden drank te moeten voorschrijven.

Pt. Vs. ad ℥vi.

℞ *Nitr. pur.* ℥i.
Oxym. Simpl. ℥ij.
Aq. coct. ℥vij.

M.

S. Alle uur een lepel.

Den 13. Het bloed was ontstoken, de pijn in de keel merkelyk beter, zoo dat de keel niet meer ontstoken schein te zijn; zij bleef echter nog een^e hoest en benaauwde ademhaling behouden. De smaak wat bedorven, de tong vochtig, beslagen, het water weiachtig met een wolkje, de pols 124 en ingetrokken, de uitslag minder duidelyk, op de handen met kleine blazen. Ik liet nog zes oncen aderlaten, en gaf:

℞ *Rad. Bard.* ℥ij.
Flor Samb. mi.
Mann. Elect. ℥i℞.
coc. aq. q s. col. ℥i℞.
ad. Spir. Mind.
Rob. Samb. á ℥i.

M.

S. Alle uur een kopje.

Den 14. Het afgetrokken bloed was ontstoken, maar met eene meer platte korst. Na de aderlating werd zij flauw, maar de benaauwde ademhaling en

moeijelijke flikking werden onmiddellijk verligt; de uitflag wat meer duidelijk op de handen en in het aangezicht. Gisteren namiddag sterke koortsverheffing, 's nachts zweet, verscheidene stoelgangen, rood water met eene wolk, de pols meer vrij 120, de tong een weinig beslagen, nog kwade smaak in den mond. *Cont.*

Den 15. Gisteren namiddag sterke koortsverheffing met hitte, en daarop volgend sterk zweet; de uitflag blijft aanhouden, zware pijn en onbewegelijkheid van den linkerarm, drie afgangen, de tong zuiverder. *Cont.* Eene spaansche vlieg tusfchen de fchouders.

Den 16. Namiddag een zware aanval van koorts met hitte en zweet; de pijn was uit den arm getrokken, en meer door het ligchaam verspreid; aan den hals begon de vervelling, twee ontlastingen, de pols 92, het water natuurlijk.

℞ *Calomel.* gr. iv
Sulph. aur. ant. gr. vi.
Camphor. gr ij.
Sacch. alb. ℥ i.
M. f. pulv. N. vi.

S. Alle twee uren een poeijer.

Den 17. Geene koorts, de vervelling gaat zeer goed voort, twee ontlastingen, natuurlijk water. *Cont. pulv.*

Van dezen tijd had zij geene koorts meer of hoest, de vervelling ging wel voort, en den 22 is zij hersteld vertrokken.

XXI. Geval: *Trijnije Neselaar*, een meisje van veertien jaren, van een sterk en gezond gestel, werd op den 1 December aangetast door zware pijn in den rug, waarop koorts volgde met sterke pijn door de leden; den volgenden dag had zij zware pijn in de keel met verheffing van koorts, en afwisselende rillingen en zweet. Zij werd op den 3 bij ons gebragt, wanneer er zich eene ligte roodheid in het wezen en op de handen openbaarde. Zij klaagde toen over zware pijn in het hoofd en in de keel, die echter niet zeer rood en gezwollen was, zoo dat de slikking gemakkelijk konde verrigt worden. Zij had tevens pijn op de borst met hoest; de pols was vol en snel 144; zij had brandende hitte, een gezwollen wezen, witte troebele pis, eene beslagene tong, geene ontlasting. Terwijl hier met de roodvonk een kitelende hoest, pijn op de borst, eene vrij hevige heete koorts en een snelle en volle pols aanwezig waren, oordeelde ik, dat hier eene *febris rheumatico-inflammatoria* plaats had, terwijl er tevens teekenen van *sordes* waren. Ik liet daarom eene aderlating van vier oncen doen, en gaf:

℞ *Decoct. Hord.* ℥i.

Oxym. Simpl. ℥ij.

Sal. Glaub ℥ij.

Tart. Emet. gr. ij.

Rob. Samb. ℥i.

M.

S. Alle uur een kopje.

Om den hals liet ik zuurdeeg leggen, en de keel met knollennat en vijgen gorgelen.

Den 4. Zij was door de aderlating merkeliĳk verligt; het bloed was dik en geleiachtig, de uitſlag was verzeld van zwelliſg der handen, en zij had witte ſtippen op de armen. In het wezen was de roodheid minder, de tong was rood en zuiver, de keel opgezet en pijnliĳk. Zij kon echter alles gemakke liĳk doorſlikken; zij had nog eenigen hoest, ééne ontlaſting, de pols was minder hard 102. Ik zocht nu de uitbotting te bevorderen door te geven:

℞ *Inf. flor. Samb.* ℥xij.
Spir. Minder ℥i.
Nitri pur ℥i.
Rob. Samb. ℥i.

M.

S. Alle uur een kopje.

Den 6. De uitſlag begon reeds te verwelken. De huid blijft droog, de tong nog rood, eene ontlaſting; de eetluſt begint weder te keeren, de pols is minder ſnel, geene pijn in de keel, het water natuurliĳk, geene koorts. *Cont.*

Den 7. De uitſlag is geheel weg, en de vervelliſg begint reeds in de toppen der vingeren; het water is helder, geen zweet.

Den 10. Daar er in twee dagen geene ontlaſting geweest was, had ik een *drachma Rheum* gegeven, hetwelk drie goede ſtoelgangen had veroorzaakt. De vervelliſg had nu aan den hals en op de armen plaats. Zij was voor het overige gezond, en werd den 22 herſteld weggezonden.

XXII Geval. *Anna Jetzes*, een meisje van 8 jaren, was aan besmetting van roodvonk blootgesteld geweest. Zij kreeg op den 28 Januarij pijn in de keel met koorts, welke 's avonds zich verhefte met hitte en eene drooge huid. Zij werd den 31 bij ons gebragt. De pijn in de keel was reeds verminderd. Zij had hoest met pijn op de borst, eene slijmachtige vuile tong, een' leelijken smaak in den mond, een opgezet wezen, tranende oogen, pijn in het hoofd en door de leden; er was nog geen uitslag. Dit meisje had ik genomen uit een huis, waarin vader, moeder en zes kinderen zeer zwaar aan de roodvonk lagen, zonder voedsel, vuur, kleeding of geneesmiddelen. De vader was dezen nacht gestorven. De ziekte was dus bij dit kind zeer verwaarloosd. De huid was met zulk eene dikke vuile korst bezet, dat de uitbottiging van den uitslag daardoor verhinderd werd. Ik liet haar daarom aanstonds in een warm bad wel wasfchen en reinigen, en hierop in een warm bed leggen. Zij had in verscheidene dagen geene ontlasting gehad. Zij was volbloedig, had alle teekenen van *sordes* en wormen. Zij was slaapzuchtig, hetwelk ik aan *congesties* naar het hoofd toeschreef. Ik wilde echter eerst beproeven, of de toevallen ook alleen aan *sordes* waren toe te schrijven, en gaf

℞ *Fol. Senn.* ʒij.

Fruct. Tamar. ʒi.

Inf. s. q. aq. col. ʒv. *ad*

Syr. Comm. ʒi.

℞ Alle uur een lepel.

Febr.

Febr. 1. 's Avonds veel koortsverheffing met hitte, roodheid van wezen en ijlhoofdigheid; de uitflag was nu sterk over het geheele ligchaam, de tong wit en slijmachtig; de keel was niet zeer rood en gezwollen, en de slikking niet zeer moeijelijk, de pols vol en hard, de huid brandend heet en droog. Zij was slaapzuchtig en gemelijk, had roode oogen, hoest, gedurige fchraping met neiging tot braken, en opgeven van veel slijm. Behalve de teekenen van rheumatifche ontsteking, waren er nu zoo vele bewijzen van *turgescenie fordes* naar boven, dat ik, na een aderlating van drie oncen, een braakmiddel voorschreef:

℞ *Tart. Emet.* gr. ij.

Aq. Coct. ℥ ij.

Syr. Comm. ℥ i.

M.

S. Alle $\frac{1}{4}$ uur een lepel.

Zuurdeeg aan de voeten.

Den 2. Het bloed was rheumatisch ontstoken, de hoest na de aderlating bedaard. Zij had na het braakmiddel maar eens taaije slijm opgegeven, maar sterke ontlastingen gehad; de uitflag bleef verheven staan, en de huid wafemde zacht uit; het water had een wit zetsel; 's avonds was er eene sterkere koortsverheffing. Ik zocht daarmedoor een zacht *cardiacum* en *diaphoreticum* den uitflag te onderhouden

℞ *Flor. Chamom.*
 — *Samb. à m. ℞.*
Inf. aq. q. s. col. ℥vi. ad
Spir. Minder.
Rob. Samb. à ℥i.

M.

S. Alle uur een lepel.

Den 3. De uitslag begint te verdwijnen, en de huid te jeuken; de tong is nog rood, de koortsverheffing minder sterk, geene ontlasting, maar sterke afzetting van het water met een dik wit afgescheiden bezinkfel; de pols nog snel, de slaperigheid blijft aanhouden. *Cont.*

Den 4. In twee dagen geen afgang, een sterk afzetsel van het water blijft aanhouden, de pols minder snel, en weinig koortsverheffing.

℞ *Mann. ℥i.*

D. ex aqua.

Den 5. Eene ontlasting met een' langen worm, ligte koortsverheffing, nog geen vervelling.

℞ *Rhei Elect.*

Magn. alb à ℥i.

M. f. pulv. Niv.

S. Alle twee uren een poeijer.

Den 6. Eene ontlasting zonder wormen, geene koorts, maar sterke uitslag om den mond.

Den 7. Verscheide stoelgangen met slijm en zonder wormen; de uitslag om den mond blijft aanhouden.

℞ *Merc. dulc.*
Sulph. aur. ant. ʒ gr. v.
Rhei. El. ʒi.
M. f. pulv. N xv.

S. Alle twee uren een poeijer.

Den 8. De ontvelling begint nu eerst op den 12 dag der ziekte op de wangen en over het geheele ligchaam plaats te krijgen, de afgangen zijn overvloedig, de huid is zacht en vochtig, geene koorts, de eetlust keert weder.

Den 9. De vervelling blijft voortduren.

Den 12 werd zij hersteld naar huis gezonden.

GESCHIEDENIS DER ZIEKTE.

Uit de verschillende gevallen van Roodvonk, welke wij dit jaar in het *Nosocomium Academicum* behandelden, heb ik die gevallen opgegeven, welke mij het meest belangrijk voorkwamen. Ik zal, zonder dat ik voor heb eene volledige geschiedenis dezer ziekte te schrijven, daarvan zoo veel zeggen, als ik tot de kennis en het regte verstand en behandeling daarvan noodig keure.

Deze ziekte, welke te voren nauwelijks de aandacht der geneesheeren tot zich trok, is allengs zoodanig algemeen geworden en van aard veranderd, dat zij thans niet alleen in ons land, maar overal eene der moeilijkste en gevaarlijkste ziekten is geworden. Men heeft daarover reeds zeer veel geschreven, en echter is het er verre van daan, dat men

men het omtrent den aard en de behandeling eens is. Het was daarom zeer gepast, dat de Zeeuwfche Maatschappij eene prijsvraag over den aard en de behandeling dezer ziekte uitschreef. Wij verlangen zeer, dat deze vraag volledig beantwoord worde, en aan de opgevatte verwachting moge voldoen. (a)

Het is zeer opmerkenswaardig, dat deze ziekte in de zeventiende eeuw nog zoo weinig gerekend werd, dat de groote SIJDENHAM, dezelve voor eene ligte ziekte houdende, daaraan niet veel gewigt schijnt te hechten (b), en de meeste schrijvers van dien tijd dezelve nauwelijks beschrijven. Natuurlijk moet dus de vraag oprijzen, of deze ziekte nieuw is? Offchoon ik hier deze vraag niet volledig kan beantwoorden, en wij dezelve bij anderen breedvoerig behandeld vinden (c), moet ik daar-

(a) Wij hebben tot nog toe deze beantwoording te vergeefs gewacht.

(b) *Oper. omn.* t. I. cap. II. pag. 162.

(c) Men zie onder anderen STUIVE *Untersuch und Erfahr über die Scharlachkr.* p. 829 CAPPÉL *Abh. von Scharlach Ausschlage.* p. 1. sq. REICH *neue Aufschlusse über die Nat. u. Heil. der Scharlachfieber* p. 33 seqq. en vooral R. WILLAN *Hautkr. &c.* III. B. 1 abth. p. 219. seqq. — De volledigste opgaaf der schrijvers over deze ziekte vinden wij in het nieuwe werk van J. FRANK, *Prax. Medicæ universæ praecepta.* Part. 1. vol. 2. p. 184 seqq. Wij twijtelen er echter zeer
aan,

daarvan echter met een woord spreken. Na een onpartijdig onderzoek komt het mij niet waarschijnlijk voor, dat deze ziekte bij de ouden bekend was; maar dat dezelve het eerst, offchoon er mogelijk te voren eenige sporen van te vinden waren, door SENNERT naauwkeurig beschreven is (*d*). Naderhand is deze ziekte ook meer door anderen waargenomen, en door SCHULTZE (*e*) beschreven onder den naam van *Purpura maligna*. In den tijd van SIJDENHAM, die dezelve als eene gewone ziekte aanmerkt, was zij reeds algemeen bekend, offchoon zijn tijdgenoot, R. MORTON, ze nog met mazelen verwart. I. STORCH was de eerste, die eene bijzondere verhandeling daarover heeft uitgegeven in het jaar 1742 (*f*). Het meeste opzien echter gaf de naauwkeurige beschrijving dezer ziekte van den Franschen geneesheer NAVIER (*g*), en naderhand die van M. A. PLENCIZ (*h*), die al het geen voor hem daarover geschreven is, naauwkeu-

aan, of de Joden, Grieken en Arabieren dezelve gekend hebben. C. SPRENGEL is van gedachten, dat de roodvonk de jongste van de uitlagen is. *Instit. Med. Vol. IV. p. 418*

(*d*) *De Febris Lib. IV.*

(*e*) *Miscell. Acad. nat. cur. ann. 1. c. 7. Obs. 245.*

(*f*) *Tract von Scharlach.*

(*g*) *Dis. sur plus. malad. popul. qui ont regnés à Chalons sur Marne comm. de reb. Lips. vol. IV. p. 337. liqq.*

(*h*) *Opera med. phys. tract. de scarl.*

keurig heeft opgegeven. — Sedert omtrent twintig jaren is deze ziekte meer door alle landen verspreid en ook nauwkeuriger beschreven. WITHERING gaf in Engeland daarvan een breedvoerig verslag (*i*), daarna GRANT (*k*) en CLARCK (*l*); in Duitschland ZIEGLER (*m*) HUFELAND (*n*) SAUTER (*o*) JÖRDENS (*p*) FILTER (*q*) ETMULLER (*r*) GUTHBERLET (*s*), HAHNEMAN (*t*), CAPPEL (*u*), STRUVE (*v*), REICH (*w*), UBERLACHER (*x*), STIEGLITZ (*y*), KREIJSIG en vele anderen (*z*). In

-
- (*i*) *Account of the scarletfever and soreth.* 1779.
 (*k*) *A short account of a fever and soreth.* 1776.
 (*l*) Over de koortfen. Vertaald door D. SAXE.
 (*m*) *Beob. aus der arzn.* p. 92.
 (*n*) *Bem. über die Nat. und geimf. blatter.* II. aufl. abh. 5.
 (*o*) HUFEL. *journ.* vol. XII. 2 n. 3, und t. XIII. 4. p. 23.
 (*p*) T. XV. 2 p. 155, t. XVI. 1. p. 172, t. XIV. 4. p. 95.
 (*q*) T. XIX. 2 p. 1.
 (*r*) *Ib.* t. XX. 4 p. 100.
 (*s*) *Ib.* t. XXIII. 1. p. 89.
 (*t*) *Ib.* t. XXIV. 1. p. 139.
 (*u*) *Ib.* *bibl.* XIII. n. 4 p. 1, XII. p. 532.
 (*v*) l. c.
 (*w*) l. c.
 (*x*) *abh. von Scharlachfieber.* 1789.
 (*y*) *Versuch einer pruf. ec.* 1807.
 (*z*) *abh. über der scharlachf.* 1802. Men vinde onder anderen hierover in de *Med. Chir. Zeit.* van HARTENKEIL. Erg. IX. p. 39. 1806, t. II. p. 255, t. I. p. 407 et p. 315. *Journ der aust. med. Litt.* van HUFELAND III p. 165. KEK in HORN'S *Archiv. f. Med. Erfahr.* I. 2 st. p. 228.

In Holland ſchijnt de Roodvonk reeds ten tijde van P. FORESTUS bekend geweest te zijn, die van eene boosaardige keelziekte ſpreekt, welke door den Amſterdamſchen Geneeſheer J. TYENG in 1517 was waargenomen. Het is mij echter duister, of hij zelf de ziekte wel gekend hebbe (a). Onze beroemde A. DE HAEN, die eerst de geneeskunde in 's Hage uitoefende, voor dat hij naar *Weenen* beroepen werd, heeft ons de eerste volledige beſchrijving dezer ziekte medege-deeld (b). VAN SWIETEN heeft dezelve ook in zijne *Constitutiones Epidemicæ* menigvuldig beſchreven, maar dezelve niet als eene bijzondere ziekte gekend, en met mazelen verward. Na hem vinden wij daarvan bij onze Nederlanders weinig gewag gemaakt, tot dat de Heer KETEL eene beſchrijving geeft van eene kwaadaardige Epidemie, in de jaren 1769 en 1770 te *Utrecht* door hem waargenomen (c). Op denzelfden tijd is ook door den Heer Med. Dr. BICKER van *Rotterdam* eene uitmuntende beſchrijving dezer ziekte gegeven (d). De Heer Med. Dr. MOL beſchreef in het jaar 1780 de *Epidemie*, in *Harderwijk* waargenomen (e),
en

(a) Obf. Lib. VI. obf. 2.

(b) *Theses sist. febr. dix.* p. 25.

(c) *Disf. de Angina Epid. ann. 1769 en 1770.* Ul-tr. 1773.

(d) Verh. van het Bat. Genootſch. der Proefond. Wijsbeg. te *Rotterdam*, IV. D. p. 245.

(e) *Disf. exh. delin. Febr. Scarl anginos quæ ex-cunte potis.* an. 1780, *Harderov.* obf. est. H. 1781.

en de Heer THEMME de ziekte van 1785 en 1786, hier te *Groningen* (f).

Zeer belangrijke waarnemingen omtrent verschillende *Epidemien* dezer ziekte in ons land vinden wij in de verhandelingen van de Natuur- en Geneeskundige Correspondentie-Societeit in 's *Hage*, (welke helaas! door den dood van den oprigter, den beroemden J. J. VAN DEN BOSCH, en door gebrek aan medewerking der Geneesheeren, te vroeg heeft opgehouden werkzaam te zijn) van den Heer WILLEMSE van *Haarlem* (g), STOLTE van *Zwolle* (h), VOLTELEN van *Utrecht* (i), DE RUUCK van *Arnhem* (k), VAN DE SANDE van *Meppel* (l), EICKMA van *Rotterdam* (m), en meer anderen.

Uit het bovenstaande komt het ons voor, dat deze ziekte, ten minste onder den vorm, waarin zij thans verschijnt, nieuw is. Intusschen meen ik te moeten gelooven, dat dezelve onder eene andere gedaante nu en dan voorkwam, en soms, algemeen wordende, groote slagting te weeg bracht. Immers kwam de kwaadaardige keelziekte, welke (met een²

100.

(f) *Histor. Epidemix Scarlatinos. Groninganae ann. 1785 en 1786.*

(g) *Verh. van de Geneesk. Corresp. I. 2 st. 3 afd.*

(h) *Ibid. p. 447.*

(i) *Ib. p. 519.*

(k) *Ib. IV. p. 219—224.*

(l) *Nieuwe verh. I. p. 24 en 253.*

(m) *Ib. p. 293.*

rooden of purperen uitslag vergezeld was, en welke wij nu buiten kijf tot de roodvonk moeten brengen, nu en dan in Duitschland, Spanje en elders voor, en was dan niet zelden zeer moorddadig. Deze ziekte was toen echter minder algemeen, en was minder verspreid. Even, als andere ziekten, schijnt ook de *angina maligna* hare gedaante veranderd te hebben, en nu meer onder die van eenvoudige roodvonk zonder kwaadaardige keelontsteking voor te komen, terwijl de *epidemie* van roodvonk, van ware *angina maligna* verzeld, meer zeldzaam zijn. Wij zien dit zelfde in andere ziekten plaats hebben, daar, bij voorbeeld, de *lues venerea*, die te voren veel heviger toevallen had en zich veel meer verbreidde, nu veel zachter is, en zich onder een' anderen vorm vertoont. De Melaatschheid, welke te voren hier zoo algemeen was, dat men daarvoor bijzondere ziekenhuizen moest oprigten, en de oostersche pest, welke zich gedurig over *Europa* verspreidden, zijn thans bijna hier onbekende ziekten. De koortsen, die te voren veel meer van een' waren rotachtigen aard waren, hebben nu meestal een zenuwachtig karakter aangenomen. Dit zelfde schijnt ook omtrent de *angina maligna*, welke in *scarlatina* is overgegaan, plaats te hebben gehad.

Wij meenen ook deze verandering van vorm dezer ziekte te moeten zoeken in het groot verschil, hetwelk er tusfchen onze leefwijs en die onzer voorouderen federt eenige jaren langzaam heeft begonnen plaats te hebben. In de voorgaande

eeuw was men meer gewoon, zich aan alle weder en wind bloot te stellen; de huizen waren minder dicht gesloten, en hadden meer gemeenschap met de buitenlucht; het voedsel was sterker en vaster; men gebruikte meer vleesch en peulvruchten, men dronk goed sterk bier, en maar nu en dan wijn. Langzamerhand heeft men de huizen warmer en gemakkelijker gemaakt, zich minder aan den invloed der lucht blootgesteld, het bier met de verflappende warme waterdranken verwisfeld, en door eene meer verzwakkende leefwijze eene week- en slapheid van het geheele gestel te weeg gebragt. Door de huid te verflappen, heeft men dezelve tot een werktuig gemaakt, waardoor de afscheidingen gemakkelijker konden geschieden. Daar echter door de gedurige verwisfelingen van koude en warmte de werking der huid gedurig gestoord, de uitwaseming gestremd, en dus de afscheiding van stoffen verhinderd werd, is het geen wonder, dat er meer geschiktheid tot allerhande soort van uitslagziekten geboren werd; en daar de afgescheidene stoffen onder den vorm van lucht door de huid worden uitgevoerd, is het gemakkelijk te begrijpen, dat deze stoffen besmettelijk konden worden, en in dezen vluggen staat aan andere ligchamen worden medegedeeld.

Hoe dit dan ook zij, de ondervinding heeft geleerd, dat de roodvonk meer en meer sedert eenige jaren algemeen is geworden, dat met deze ziekte ook *epidemisch* heeft geheerscht eene ontstekingsachtige zeere keel, welke dikwijls tot verettering

pleeg over te gaan, en hierom *angina ulcerosa* genoemd werd. Daar de beschrijvingen der epidemien der voorgaande eeuwen meestal minder naauwkeurig waren, is het niet gemakkelijk te bepalen, of de kwaadaardige zeere keel, *angina maligna*, welke in de laatst voorgaande eeuwen geheerscht heeft, volkomen met die ziekte overeenstemme, welke wij thans met dien naam bestempelen, dan of hier ook andere toevallen hebben plaats gehad. Wanneer wij echter de beschrijvingen met onze tegenwoordige waarnemingen vergelijken, is er, bij mij ten minste, geen twijfel, of wij hebben aan dezelfde ziekte hier te denken. — Ik was eerst van gevoelen, dat de *angina maligna ulcerosa* van de *angina scarlatinosa*, of roodvonk met zeere keel, verschilde, zoo als dit van FOTHERGIL en GRANT ook gedacht werd. Bij een nader onderzoek der gronden voor en tegen dit gevoelen, ben ik volkomen overtuigd, dat het dezelfde ziekte is, en dat de goedaardige roodvonk niet meer van de kwaadaardigste *angina ulcerosa* verschilt, dan de regelmatige goedaardige pokken van rotachtige en *petechiale* pokken.

Wat mag dan wel de reden zijn, dat men de Roodvonk langen tijd niet als eene bijzondere ziekte gekend hebbe, en dat men dezelve naderhand, toen men daarop meer oplettend werd, voor eene geheel nieuwe ziekte gehouden hebbe? — Ik zal hieromtrent mijne gedachten zeggen, zonder dat ik dezelve als eene bewezene waarheid wil aangemerkt hebben. — Wanneer wij de beschrijvingen
der

der epidemien van SENNERT (*n*), MORTON (*o*), VAN SWIETEN (*p*) en meer andere ſchrijvers van de 17 en 18 eeuw onbevooroordeeld nalezen, zullen wij daarin vele ziektegeſchiedeniſen vinden, die wij tot de Roodvonk moeten brengen, welke echter aldaar onder den naam van *angina ſerosa* voorkomen, dewijl zoo wel toen ter tijd, als nu, in ſommige epidemien de uitſlag zeldzaam, of ten minſte minder duidelyk was. Meermalen echter is deze ziekte met de mazelen verwiſfeld, zoodat SENNERT meende, dat men ze niet van de mazelen moeſt onderſcheiden; en MORTON dezelve voor eene en dezelfde ziekte hield. Dit is ook zoo zeer geen wonder, daar de uitwendige gedaante van de goedaardige *scarlatina* veel meer overeenkomt met mazelen, dan met *angina maligna* heeft. Daarenboven is de *scarlatina* ſomtijds zoo ligt en vlugtig, dat men dezelve naauwelijks dan met veel oplettendheid kan onderkennen. Somtijds is zij of geheel niet, of van zulk een' ligten trap van keelziekte verzeld, dat dezelve geene opmerking verdient; ſomtijds is de roodvonk of geheel zonder uitſlag, of ten minſte in zulk eene geringe mate, dat dezelve niet bemerkt wordt, terwijl de keelontſteking zeer zwaar is. — Het is daarom

geen

(*n*) l. c.

(*o*) *Cap.* III. en *Cap.* V.

(*p*) *Const. Epid. Var. locis.*

geen wonder, dat men deze ziekten niet voor dezelfde, maar voor verschillende ziekten hebbe aangezien, zoo lang men geene gelegenheid had deze ziekten dagelijks waar te nemen. Toen echter deze ziekte meer algemeen en kwaadaardiger werd, toen men de verschillende gedaanten niet alleen in dezelfde *epidemie*, maar ook in dezelfde huizen waarnam, toen men ontwijfelbaar zag, dat dezelfde besmetting verschillende soorten dezer ziekte mededeelde, heeft men zich eerst juiste denkbeelden omtrent dezelve kunnen vormen.

Wanneer wij nu vergelijken de ziekten, welke wij hedendaags onder de gedaante van *scarlatina* en *angina maligna* waarnemen, dan zal men gemakkelijk de overeenkomst van beide bespeuren, en zien, dat dezelve in de wezenlijke kenmerken met elkander overeenstemmen. — Men vindt, namelijk, in alle *epidemiën* van *angina maligna*, welke in onzen tijd beschreven zijn, waarvan ik alleen maar behoefte te noemen die genen, welke door CLARCK (*q*) en BICKER (*r*) gegeven zijn, dat overal tevens, en dikwijls in dezelfde huizen, de gewone *scarlatina* plaats had. Voorts had de *angina maligna*, even als de roodvonk, pijn en verzwering in de keel, een' rooden uitslag, op het einde derzelve eene afscheiding der opperhuid, terwijl ook op

bei-

(*q*) Waarn. over de koortsen, II deel.

(*r*) Verh. van het Bataafsche Genootsch. der Proefond. Wijsbeg. te Rotterdam, IV p. 245.

beide ziekten, vooral wanneer dezelve verwaarloosd waren, eene algemeene of gedeeltelijke waterzucht volgde (s).

VERSCHILLENDE GEDAANTEN.

De Roodvonk, welke wij thans in ons land zoo menigvuldig waarnemen, vertoont zich onder zeer verschillende gedaanten, zoo dat in deze ziekte even zulk een sterk verschil plaats heeft, als wij in de kinderpokken waarnemen, en dat dezelve ook met verschillende foorten van koortsen gepaard is. Men kan, volgens verschillende schrijvers, de vormen, waarin deze ziekte zich vertoont, in drie foorten onderscheiden: de eenvoudige roodvonk, de roodvonk met keelziekte verzeld, en de roodvonk met kwaadaardige keelziekte.

(s) Ik kan hier dit verschilpunt niet volledig behandelen, dewijl mijn bestek dit niet gedooft, en dit ook minder noodig is, daar de hedendaagsche geneesheeren het ook op dit stuk tamelijk eens zijn. WITHERING, die het sterkst tegen dit gevoelen was, is daarvan ook terug gekomen. GRANT was ook van begrip, dat het verschillende ziekten waren. WILLAN, en vooral deszells hoogduitsche overzetter, de heer FRIESE, hebben naar mijn inzien dit stuk overtuigend afgedaan. Zie l. c. pag. 217, als ook CAPPEL pag. 55 seqq., en BURSERIUS *Inst.* vol. III. § 398 seqq., als ook KREIJSIG p. 42—46.

I. De eenvoudige roodvonk (*scarlatina simplex*), eene ziekte, welke zich in meest alle epidemien, zelfs in de kwaadaardigste, hier en daar bij enkele voorwerpen vertoont, en niet zelden ook als zoodanig epidemisch plaats heeft, is eene ligte en gemakkelijke ziekte. Zij begint meestal met ligte koortsbewegingen en huivering, welke in hitte overgaan, en somtijds aanstonds, maar immers den volgenden dag door den uitslag gevolgd worden. De uitslag bestaat uit roode vlakken, welke het eerst aan den hals, en de ledematen worden waargenomen, en zich den volgenden dag meer over het geheele ligchaam verspreiden, zoodat de geheele huid eene gelijkmatige roode kleur aanneemt; zelden is echter de kleur zeer donker, en het wezen is daarvan minder aangedaan, dan de overige deelen. Na de uitbotting verminderen gewoonlijk de koortsigne toevallen; men bespeurt echter gewoonlijk des avonds eenige verheffing, wanneer de huid meer heet en rood is. De uitslag duurt zelden langer dan twee dagen, wanneer de huid eerst geelachtig, en daarna bleek wordt, wanneer de opperhuid ruw en schubachtig wordt, en met stukjes los wordt en afvalt. Deze vervelling heeft zelden in het aangezicht plaats, maar wordt het meest op de handen en voeten waargenomen. Somtijds is de ziekte zoo ligt, dat men bijna geen uitslag of roodheid ontwaart, en dat men aan de vervelling, die plaats heeft, gewaar werd, dat men de ziekte heeft doorgestaan. Deze ligte soort is door SIJDENHAM als eene gemak-

makkelijke ziekte beschreven, en laat zelden eenige gevolgen na.(t).

II. De *scarlatina anginosa*, welke de gewone vorm is; waaronder de roodvonk bij ons meer voorkomt, offchoon in zeer verschillende trappen en wijzigingen, is meestal met meerdere en zwaardere toevallen verzeld. Zij begint met zwaarte en vermoeidheid door alle de leden, met een gevoel van stijfheid en spanning in den nek en de spieren van den hals; daarna koude en chivering; waarop eene drooge en brandende hitte der huid volgt, met woeling en onrustigheid, zware hoofdpijn, walging van spijs, braking, slapeloosheid, ijschoutheid, somtijds slaapzucht (*coma*); de hoofdpijn verdwijnt somtijds door de braking. Tevens met de koorts of ook wel den volgenden dag gevoelen de zieken eene brandende pijn in de keel, welke de slikking ongemakkelijk maakt. Het *velum penitulum*, de *uvula* en *tonsillae* zijn rood en gezwollen; hier en daar ziet men op de amandelen eene witte slijmige korst: dit heeft echter niet altijd plaats, en ik heb dit zoo wel hier, als in *den Haag* in de laatste epidemien niet waargenomen. Bij de meesten vond ik de keel, mond en tong

(t) Sect. VI. cap. 2. p. 260. De beschrijvingen van WILLAN T. c. p. 195, en van CAPPEL *abh. von Scharlachanschläge*, cap. 2. p. 64, zijn niet nauwkeurig, en bevatten ook de toevallen van de tweede soort. De platen van WILLAN zijn beter dan die van SAUVAGES ed. DANIEL.

tong zeer rood. De koorts, welke deze roodvonk met zeere keel verzelt, is, naar mate der verschillende *epidemien*, van eenen zeer verschillenden aard. Gemeenlijk is zij van een' *remitterenden* aard, en verheft zich des avonds. Op het einde van den tweeden, fomtijds op den derden dag, in enkele gevallen aanstonds met de hitte der koorts volgt de uitslag, welke gemeenlijk zich eerst aan den hals of op de borst, en daarna in het wezen, op den buik, rug en ledematen vertoont onder de gedaante van roode vlakken, welke schiejker zamenvloeijen, en eene diepere roode en gelijkelijk verbreide kleur vertoonen. Wanneer men de huid met den vinger drukt, wordt dezelve wit, maar herkrijgt schiejker derzelve roode kleur. De geheele huid begint nu te zwellen, de oogen en neus worden rood. De ijlhoofdigheid is sterker, naarmate de huid meer rood en gezwollen is. De pols is gemeenlijk klein, ingetrokken en snel: dit verschilt echter naar mate van de zamenloopende koorts. Na de uitbotting vermindert gemeenlijk de koorts, maar houdt zelden geheel op. Meest al blijft dezelve met eenige *remisfie* des morgens voortduren. De uitslag blijft gemeenlijk twee of drie dagen staan, en vermindert langzaam op den vijfden, zesden of zevenden dag. Er vormen zich dan eerst kleine witte stippen, welke, nauwkeurig beschouwd, ledige blaasjes zijn, waardoor de affchilfering der opperhuid begint. In de meeste gevallen wordt de drooge huid nu vochtig, en de ziekte wordt door een warm en algemeen zweet

zweet gefcheiden. De opperhuid fcheidt zich nu in het aangezigt, aan den hals en op de borst, onder de gedaante van kleine fchubben af, daar dezelve op de ledematen in grootere ftukken wordt afgezonderd. Wanneer de ziekte eenvoudig en gunftig is, loopt zij zonder verdere gevolgen in negen dagen af.

III. De *angina maligna* of de kwaadaardige zeere keel, onder welke gedaante deze ziekte zich fomtijds vertoont, heeft meestal het volgende be- loop. De ziekte begint gemeenlijk met een on- aangenaam gevoel van brand in de keel, als of er peper in was, vooral wanneer de lijder zijn fpeek- fel doorflijkt; er is eene ftijfheid aan weerszijden van den hals. Hierop volgt koortfge rilling, welke echter altijd niet even fterk is en even lang duurt, vergezeld van die pijn in den rug, lendenen en hoofd, welke men in rotkoortfen door een fchielijk verval van levenskrachten waarneemt. Deze voorboden blijven gedurende van tien tot twintig uren voortduren, wanneer men reeds eenige verzwering in de keel ontwaar wordt. Deze zweren zijn meestal op het midden der amandel (*tonsilla*), en hebben het aanzien van zamen- vloeiende pokken, voor dat dezelve rijp zijn; fomtijds zijn zij niet grooter dan een mofterdzaad, fomtijds veroorzaken zij eene vuile korst, die den geheelen amandel bedekt. De pijn wordt met den voortgang der ziekte fcherper, zoodanig echter, dat de flikking tot aan het einde der ziekte toe niet zeer moeilijk wordt. De hals is uit-
wen-

wendig op die plaats, daar de hoornen van het tongbeen gevonden worden, aanmerkelijk gezwollen, en pijnlijk op het aanraken. Vroeger of later, gemeenlijk reeds den volgenden dag, is de huid met een' karmosijnrooden uitslag bedekt, vooral in het wezen, hals, borst en de handen tot aan de uiterste toppen der vingeren, met eene algemeene zwelling der huid. Intusfchen is deze uitslag zoo algemeen niet, vooral bij volwasfenen, of zij ontbreekt fomtijds geheel en al, zelfs in zeer zware gevallen dezer ziekte. Wanneer de ziekte bij sterke en gezonde menfchen, bij droog winterweder, eenvoudig is, en er geene rotachtige gesteldheid of vervuilde ingewanden plaats hebben, loopt de ziekte fomtijds den derden, vijfden, gemeenlijk voor den zevenden dag met een goed en ruim zweet af, waarvan wij voorbeelden bij GRANT (*u*) vinden. Dit gebeurt echter zelden, en deze vorm is meest altijd met eene rotachtige gesteldheid gepaard, zoo als wij naderhand zullen zien.

De Roodvönk verfchijnt gewoonlijk onder een van deze drie gedaanten. Intusfchen moet men niet denken, dat men altijd den juisten trap daarvan kan bepalen, daar de overgang van den eenen vorm tot den anderen dikwijls ongevoelig is, even zoo als dat ook in de kinderziekte plaats heeft. Dikwijls zal men in eene en dezelfde *epidemie* alle deze verfchillende vormen aantreffen. Intusfchen zal

(*u*) *On malignant fevers*, en ook in het tweede deel *on fevers*.

zal men over het algemeen eene zekere gelijkheid van toeyallen in eene en dezelfde *epidemie* waarnemen; en daarom duidelyk de eene boven de andere foort kunnen opmerken.

ZAMENLOOPENDE KOORTSEN.

Van meer gewigt in de praktijk zelve is het onderscheid, hetwelk de bijkomende koorts veroorzaakt, en men schijnt dit onderscheid over het algemeen te veel uit het oog te hebben verloren. Aan deze verschillende koorts moet men vooral toeschrijven de verschillende uitwerking, welke de verschillende middelen in verscheidene *epidemien* gehad hebben; en het is ook om deze reden, dat ik met een woord van deze verschillende *complicatien* moet spreken.

MET ONTSTEKINGSKOORTS.

I. Vooreerst is de *complicatie* der Roodvonk met eene *ontstekingskoorts* zeer gewoon. De Roodvonk heeft dit met alle koortlige uitlagen gemeen, dat, wanneer zij zuiver en onvermengd is, en er geene andere volksziekten heerschen, zij doorgaans min of meer ontstekingsachtig is. Immers ontstaat de ziekte uit eene smetstof, welke het gestel prikkelt, en tot terugwerking aanzet. De meeste schrijvers, die over deze ziekte geschreven hebben, hebben in alle tijden eene min of meer ontstekingsachtige Roodvonk waargenomen. Dan meer
bij-

bijzonder ziet men in deze ziekte toevallen van ontsteking bij sterke, volbloedige en aan eene sterke beweging gewone menschen; vooral heerscht deze *inflammatoire complicatie* bij droog en koud winterweer, met noordelijke en noordoostelijke winden. Toen in den zomer van het jaar 1776 te *Londen* Roodvonk met zeere keel heerschte, meende GRANT, dat deze ziekte, als de koude aankwam, zoude ophouden. Dit gebeurde echter niet; maar toen de winterkoude inviel, begon de ziekte zich verder te verspreiden, en nam eenen waren ontstekingsachtigen aard aan.

Wanneer de Roodvonk ontstekingsachtig is, is de kleur van den uitslag veel levendiger, de oogen zijn meer rood en ontstoken, de huid droog en brandende, de keel meer ontstoken en gezwollen, en van eene donker roode kleur; de pols is vol en hard, maar niet zeer snel, de ademhaling moeilijk, heet, en zeer benaauwd. GRANT zag, dat, als men de ziekte aan zich zelve overgaf, de zieken den derden of vierden dag aan *gangreen* stierven (v).

D. RUSCH zag in de maanden van October en November eene zeer sterke ontstekingsachtige Roodvonk met zeere keel, die niet zeer gevaarlijk was. Hij nam intusschen dikwijls waar, dat er verzweeringen kwamen aan de toppen der vingers, en dat er een uitslag kwam als van pokken, welke

tot

(v) *Ou a fever and sorethroat.*

ettering overging (*w*). WITHERING zag, dat de toevallen veel zwaarder waren bij volwasfenen en sterkere kinderen (*x*). De uitflag kwam veel fchielijker voor den dag, de huid was donkerder, maar was dan eens aanwezig, en verdween wederom beurtelings. Wanneer er geen uitflag was, was de borst en keel meer aangedaan; de ademhaling was zeer benaauwd met hoest, de oogen waren zeer rood en glinsterend, en konden geen licht verdragen. Somtjids voegden zich hier *pe- techiae* bij; fomtjids plantte zich de ontsteking tot de *tuba Eustachiana* voort, ja zelfs naar de longen en de maag. De gevolgen van deze ontsteking zijn zeer zwaar, vooral wanneer de ziekte verwaarloosd wordt, of aan zich zelve overgelaten. Het fcherpe gif veroorzaakt hier dikwijls in korten tijd doodelijke toevallen; er wordt hier dan zeer ligt eene heete koorts geboren, welke of eene doodelijke ontsteking der hersenen (*Phrenitis*), of eene geweldige longontsteking, welke fchielijk tot koudvuur overgaat, veroorzaakt. Het gebeurt hierom zeer dikwijls, dat de zieken den tweeden of derden dag der ziekte of met toevallen van ftikking, of van beroerte of ftuipen fterven, of dat, wanneer de stof op de ingewanden valt, er een buikloop van zwarte ftinkende stoffen ontftaat, welke,
daar

(*w*) *Med. uterf. und beob.* p. 165.

(*x*) *An account of a scarletf. and Sorethroat.* *Aus- erl. abh. zum gebr. f. pract. artze v. 2.* p. 251 seqq

daar hij een uitwerkfel van *gangreen* der ingewanden is, fchielijk doodelijk wordt. Sometijds ontftaat er, als het ware, eene algemeene *gangreen*, fometijds alleen eene plaatselijke in de keel. In deze *epidemie* zag ik een' zieke, bij welken nog geene uitbotting plaats had; er was echter eene hevige koorts met benaauwdheid en fteking in de borst. Den volgenden dag kwam de Roodvonk uit met pijn in de keel; in het beloop van den dag kwamen er reeds paarsche vlakken en *gangreen* in de keel, waarop reeds 's avonds de dood volgde. Mijn voormalige geachte toehoorder, de heer LUST, Med. Doct. te *Oosterwijk* (een jongman van goede verwachting, maar helaas! te vroeg aan ons en zijne vrienden door den dood ontrukkt), fchreef mij voor eenige jaren, dat er in 's *Bosch* zulk eene hevige ontftekingachtige roodvonk met zeere keel heerschte, dat de zieken reeds den tweeden of derden dag aan het koudvuur in de keel ftierven, en dat de *uvula* en *palatum molle* zoo week waren, dat men er gemakkelijk met den vinger konde doorfteken.

LOBRIJ (y) fefchrijft eene *Epidemie*, waarin de ontfteking zoo fterk was, dat zij tot in de *cellulofa* doordrong, de lippen, neus en hals verfchrikkelijk opgeblazen waren, en de geheele gefalte des ligchaams veranderd was, zoo dat hij deze ziekte als eene algemeene roos befchouwde. De hitte der huid was zoo fterk, dat zij op het

aan-

aanraken als eene gloeiende kool brandde; de kleur der huid was donker rood, en week in het begin alleen voor den indruk der vingeren, naderhand niet meer. Kort voor den dood werden de nagels blaauw, de huid met brandblaren bedekt, de zwelling verdween, en na den dood werd het gansche ligchaam zwart.

Somtijds loopt de ziekte langer, en de natuut veroorzaakt eene verettering. Deze ettering is echter dan niet goedaardig, zoo dat, het *absces* gebroken zijnde, de keel aanstonds binnen weinige dagen hersteld is; maar er ontstaat eene kwaadaardige en rondom zich voortetende verettering, welke somtijds zeer hardnekkig is. Niet zelden gebeurt het, dat hier stofverplaatsingen ontstaan naar andere deelen, vooral naar de borst, en dat de zieke eindelijk aan een *vomica* sterft.

Nu en dan ontstaan er *suppuraties* aan de ooren, waardoor somtijds de gehoorbeentjes uitvallen, en er dus eene ongeneeslijke doofheid geboren wordt; bij anderen komen er zweren aan verschillende deelen des ligchaams (z), welke moeilijk te genezen zijn. Wij zullen naderhand over deze gevolgen in het bijzonder moeten spreken.

MET GALKOORTS.

II. De *complicatie* der Roodvonk met *galkeorts* of de *galachtige* roodvonk is geheel niet zeldzaam. Het komt mij echter voor, dat deze complicatie

ee-

(z) EICHEL *abh. von Kopenhagen* p. 110.

eenige jaren geleden nog algemeener was. Dit is dan ook vermoedelijk de reden, waarom vele uitmuntende geneesheeren zoo zeer het gebruik der braak- en purgeermiddelen in deze ziekte hebben aangeprezen. Ja er waren zelfs sommige, waaronder de groote STOLL (a), LENTIN (b), die de ziekte zelve als galachtig en *gastrisch* beschouwden. Men ziet, namelijk, niet zelden, dat de roodvonk dan voornamelijk heerscht en in derzelfer volle kracht is, wanneer de galkoortsen plaats hebben, namelijk na eenen zachten winter, terwijl er warme zuidelijke regen valt, of in den herfst, na een' heeten zomer. De koorts begint dan met de toevallen van eene galkoorts, met sterke huiveringen en koude, waarop brandende hitte volgt, en waarmede zich gereedelijk eene sterke ijlhoofdigheid paart. De uitslag vertoont zich reeds op den tweeden of derden dag, en deze is veel sterker en hooger van kleur, dan in de ontstekingsachtige *complicatie*. De pols is in het begin hard, maar wordt vervolgens zwak en snel. De lijder is duizelig, hij gevoelt eene zwaarte en pijn in het hoofd, het water is weinig en dun. Hij klaagt over bitteren smaak, groote benaauwdheid op de hartkolk, en walging. Zijn mond is droog en rood; de tong is of rood, glad en droog, of rood aan de punt, en in het midden geel, dik en galachtig beflagen; de keel is droog en rood, de amandelen zijn meer gezwollen, en er is eene
veel

(a) *Rat. Med.*

(b) *Beyträge t. II.*

veel grootere moeilijkheid in het slikken, dan in de andere soorten. De oorklieren zijn dikwijls van het eerste begin der ziekte aan gezwollen, somtijds eerst in het beloop, of op het einde derzelve. De oogen zijn rood, levendig en glinsterende, het wezen is hier bijzonder rood en gezwollen; de neusgaten zijn droog; er is walging, braaklust, en soms braking van zuivere gal, welke zeer veel verlichting toebrenkt. De huid is hier zeer heet en droog, de koorts zeer onregelmatig; zij verheft zich 's avonds of tegen den middag; de uitslag verdwijnt en komt dikwijls weder, en dit duurt bij wijlen eenige dagen.

Dikwijls ziet men in deze soort van roodvonk puistjes van geerstuitflag, welke zich boven de huid verheffen. De ziekte duurt nu langer, dan weder korter, hetwelk veel van de behandeling afhangt. De buik is somtijds gesloten, somtijds is er een verlichtende doorloop mede gepaard, wanneer de ziekte wel afloopt. Wanneer dit geene plaats heeft, ontstaan er zeer ligt stofverplaatsingen, vooral ook eene zwellings van het geheele ligchaam of der beenen. Somtijds volgt er een *typhus*, en de ziekte gaat in eene kwaadaardige koorts, niet zelden van eenen rotachtigen aard over.

MET CATARRHALE KOORTS.

III. In ons koud en veranderlijk luchtsgestel is de *catarrhale complicatie* zeer gemeen, zoodat dezelve veelal min of meer plaats heeft. Het is

over het algemeen eene der moeilijkste en onaangenaamste zamenstemmingen, en veroorzaakt ook de meeste onregelmatigheden in het beloop dezer ziekte. Er loopen in dezelve zoo vele onregelmatigheden zamen, dat de beschrijving van het beloop daarvan zeer moeilijk is.

De eenvoudige *catarrhale* roodvonk begint gemeenlijk met de gewone toevallen eener verkoudheid, met hoest, en een loopen van een dun scherp vocht uit den neus en oogen, niezing, zwelling der keel, waarvan de amandelen bleekrood en opgezet zijn. De uitslag komt langzamer uit, en ontbreekt somtijds geheel en al; zij is zeer vlugtig, zoodat zij nu aanwezig is, en daarna wederom schielijk verdwijnt. De hoest is aanhoudend en vochtig. In het begin der ziekte is de huid droog; daarna volgt er een zuurruikend en verliggend zweet. De tong is meest wit en slijmachtig beslagen, of met een dun wit vel bedekt; het water is dun, somtijds troebel; de koorts verheft zich gewoonlijk 's avonds, en *remitteert* of *intermitteert* 's morgens. Wanneer het gestel sterk en volbloedig is, komen er somtijds hevige toevallen. Bij wijlen komen er *peripneumonische* toevallen bij, somtijds hevige steken in de borst, gemeenlijk met heeschheid.

Deze *catarrhale complicatie* neemt men vooral des winters en in het voorjaar bij koud en vochtig weder waar, vooral wanneer het weêr ongestadig is, en men gedurige afwisselingen van koude en warmte heeft. Deze *complicatie* heb ik niet alleen

leen zelf dikwijls waargenomen, maar men vind dezelve ook overal overvloedig beschreven. Zij is zeer wel beschreven in het Magazijn van BALDINGER (c), en ook door GRANT (d).

Vooraf heeft hier eene zeer groote vlugtigheid van den uitflag, en eene allergrootste gevoeligheid voor koude bij de lijdens plaats, welke hen bij de minste vatting van togt in het grootste gevaar brengt; en hierom is ook deze ziekte zoo gevaarlijk en dikwijls fchielijk doodelijk.

Niet minder echter is deze *complicatie* te vreezen, wanneer dezelve teedere en aandoenlijke gestellen aantreft, of wanneer er eene *epidemische dispositie* medewerkt, bijaldien zich hier of in het begin, of in het beloop der ziekte teekenen van zenuwkoorts opdoen. Ik wil niet ontkennen, dat deze toevallen niet van andere oorzaken kunnen afhangen; gemeenlijk echter heb ik dezelve bij *catarrhale complicatien* ontmoet, en wanneer de ziekte in het begin kwalijk was behandeld. Dikwijls vertoonen zich alsdan fchielijk teekenen van groote neerflagtigheid en zwakheid. Zeer ligt komt er eene verplaatfing naar het hoofd, zoo dat er of fchielijk eene beroerte of ftuipen bijkomen, of dat de ziekte tot eene geregelde ontwikkelde zenuwkoorts overgaat, wanneer er een algemeen verval

van

(c) *Neues Magazin f. Artze* t. I. p. 1. p. 21. *beschreibung einer Epidemie von Scharlachfieber, in der Wetterau.*

(d) l. c.

van levensgeesten, eene stille zachte ijling, somtijds eene sterke en woelende ijhoofdigheid, of slaapzucht met beving, een kleine, zwakke ongeregelde pols volgen, en de lijder binnen twee of drie dagen sterft. Soms duurt dezelve langer, en verkrijgt de toevallen van een *typhus putrida* met aanhoudende ijhoofdigheid, *petechiae*, en alle teekenen van ontbinding der vochten. Deze soort is in het algemeen zeer onzeker, en wordt niet zelden onverwacht doodelijk.

ANGINA MALIGNA.

IV. Het is bij mij nog twijfelachtig of de vorm van *angina maligna*, waaronder zich de *scarlatina* vertoont, altijd en noodzakelijk met zich brenge, dat daarmede een *febris putrida* gepaard gaat. Immers vinden wij gevallen van *angina maligna* bij GRANT en anderen aangeteekend, welke zacht en gemakkelijk afliepen. Eveneens, als wij van de bijzondere vormen van ziekten, welke van voor ons verborgene oorzaken afhangen, geene reden kunnen geven, is het ook met dezen vorm der *scarlatina*, welke nu eens met *angina serosa*, dan zonder dezelve, dan wederom met de toevallen van *angina maligna* vergezeld gaat. Ik heb met voordacht nagelezen de *Epidemien*, welke ons van deze ziekte zijn medegedeeld door CLARK(e),

BIK.

(e) Waarn. over de koortsen, inzonderheid die van het aanhoudende soort met een verzwerende keel vergezelt p. 193.

BICKER (*f*), maar bijzonder de verschillende beschrijvingen van die *Epidemien*, welke in verschillende plaatsen van ons vaderland te gelijken tijde plaats hadden, waartoe ik alleen behoefde na te gaan de beschrijvingen daarvan in de verhandelingen der genees- en natuurkundige correspondentie Sociëteit in 's Hage, vooral de waarnemingen van de MAN (*g*), WILLEMSE (*h*), STOLTE (*i*), VOLTELEN (*k*), waarmede wederom zeer veel overeenkomen de even te voren, of even daarna elders gemaakte waarnemingen van KETEL (*l*) en MOL (*m*); en uit dit onderzoek is mij volkomen duidelijk geworden, dat bij alle die schrijvers niet alleen te zelfden tijde, en uit dezelfde besmettende oorzaken, in dezelfde huizen de lichtste en gemakkelijkste, en tevens ook de ergste roodvonk onder de gedaante van *angina maligna* voorkwamen, maar dat zich ook overal bijzondere kenmerken van dezen vorm in de meeste zieken openbaarden; dat de lichtste roodvonk door

on-

(*f*) Verh. van het Bat. Gen. der Proefond. wijsbeg. te Rotterdam. IV. d. p. 245.

(*g*) I. Deel. 2 afd. A. p. 188 seq.

(*h*) Ib. afd. b. p. 664.

(*i*) Ib. p. 447.

(*k*) Ib. p. 519.

(*l*) *Disfert. de angina. Epid ann 1769 et 70.*

(*m*) *Dij. exhib. delineat. febr. scarl. ang. quae ex cuncte pot. a 1780. Harderv. observata est.*

onmerkbare trappen tot de ergste foort overging, en dat alle dus alleen bijzondere wijzigingen van dezelfde ziekte waren. Om echter tot mijn stuk weder te keeren, is mij uit de vergelijking der toevallen allerovertuigendst gebleken, dat de *angina maligna* niet altijd van eenen *putriden* aard is. De ziekte, door den Heer BICKER waargenomen, is ontegenzeggelijk *scarlatina ulcerosa maligna*, kreeg of had alle toevallen van *angina maligna*, en was echter zeer zeker allerhevigst *inflammatoir*. Integendeel is doorgaans de *scarlatina maligna*, wanneer die *epidemisch* heerscht, van den beginne af aan van een' *putriden* aard, en of van een *febris catarrhalis putrida*, of van eene eenvoudige rotkoorts vergezeld, zoo als dit uit de berigten van CLARK, KETEL, STOLTE en vooral van den onvergelykelijken VOLTELEN blijkt. Dan wat hier alles afdoet, is, hetgeen de Heer VOLTELEN, nadat hij deze *putride scarlatina* beschreven heeft, er bijvoegt (n): „Dusdanig was het beloop dezer *epidemie*, welke tot het einde van het jaar voortduurde, doch hetgeen zonderling is en opmerking verdient, in het midden van November, kort na den storm, welke toen is waargenomen, begon zij van gedaante te veranderen, zoo zeer, dat, daar tot hier toe aanstonds deszelfs rotten en *catharhalen* aart getoond had, ze nu voortkwam met alle bewijzen van ontsteking, waardoor men genoodzaakt werd, herhaalde aderlatingen te doen,

(n) l. c. p. 524—5.

„doen, aler men dezelve konde overwinnen:
 „het bloed was altoos dik en met een sterke
 „*crusta phlogistica* gedekt; ze werd teffens ver-
 „zeld van dezelfde uitflag, schoon niet zoo
 „standvastig, als voorheen.”

Ik meen uit het bovenstaande, en alle vereenigde waarnemingen der geneesheeren, te moeten besluiten, dat de vorm, of de gedaante, onder welke zich de Roodvonk vertoont, niet gebonden is aan de daarmede verbundene koorts, maar dat de *scarlatina ulcerosa maligna* somtijds met eene ware *inflammatoire*, somtijds met eene *catarrhale*, somtijds, en wel het meest, met eene *nerveuse* en met eene rotkoorts gepaard is.

Wanneer wij echter verder de verschillende *epidemien* dezer ziekte nagaan, zullen wij daaruit zien, dat de *scarlatina putrida*, of scharlakenkoorts met rotkoorts verzeld, alleen en oorspronkelijk plaats heeft in de *epidemien* van *angina maligna*, zoo als ons daarvan voorbeelden genoeg bij de genoemde schrijvers, vooral bij CLARCK, MOL, KETEL en VOLTELEN voorkomen, wanneer dezelve van het eerste begin af aan aanstonds kenteekenen van groote mattigheid, verval van krachten, en van rottige ontbinding, van *gangrenescentie* &c. vertoonde, en daarom ook aanstonds eene rottingwerende behandeling vorderde. Maar wij zien eveneens uit dezelfde waarnemingen, en vooral uit die van PLENCIS en BICKER, dat in vele gevallen de rotkoorts een gevolg is, of van eene verzuimde ontstekingskoorts, wanneer door de hevigheid der koorts of een

schie-

fchielijke overgang tot koudvuur, of tot ware en hevige rotkoorts volgde; en eindelijk, dat ook in *epidemien*, waarin de ziekte *gastrisch* of *bilieus* was, dit zelfde ook plaats had door het verwaarloozen der ontlasting van deze stoffen. — Om niet al te breedvoerig te worden, zal ik hier de teekenen en toevallen dezer *complicatie* niet opgeven, daar men dezelve bij de genoemde fchrijvers, als ook bij CAPPEL (o), breedvoerig kan beschreven vinden.

ONREGELMATIGHEDEN.

De Roodvonk verfchijnt, zoo als ik gezegd heb, doorgaans onder de drie verfchillende gedaanten, welke ik befchreven heb, zoodanig echter dat deze vormen ongevoelig ineenloopen, en het dikwijls moeilijk valt te bepalen, tot welke foort deze of lgene *epidemie* eigenlijk zoude moeten gebragt worden. Deze ziekte heeft echter ook vele onregelmatigheden, waarvan ik nu nog met een woord moet fpreken.

Voor zoo verre ik deze ziekte gezien heb (en ik heb federt het jaar 1785, toen ik de geneeskunde begon uit te oefenen, zoo wel hier, als in 's Hage, daarvan vele *epidemien* beleefd) is het eigendommelijk *karakter* daarvan een fcharlakenroode uitflag over het geheele ligchaam, welke zich ook over de binnenfte oppervlakte van den mond en keel uitftrekt. Deze uitflag ontbreekt niet, dan

al-

(o) l. c. cap. V.

alleen in sommige zeer ligte gevallen der ziekte, wanneer na den afloop der ongesteldheid er echter vervelling plaats heeft, en men daaruit besluit, dat iemand de roodvonk heeft gehad. Men moet, naar mijne gedachten, het geheel gebrek aan uitslag in de roodvonk, als eene *anomalie* of onregelmatigheid beschouwen, die ik over het geheel zeer ongaarne zie. Men komt ook daaromtrent vrij wel overeen, dat een goede regelmatige uitslag veelal met minder hevige aandoening der keel niet alleen, maar ook met min gevaarlijke algemeene toevallen gepaard gaat. In de meeste *epidemien* van de *scarlatina maligna* was de uitslag minder sterk, en de heer BICKER, CLARCK en vele andere zagen, dat, als de uitslag minder was, de aandoening van de keel vermeerderde. Dan niet alleen heeft deze gebrekkige uitslag dikwijls plaats bij den vorm van *angina maligna*, maar ook door andere oorzaken. Het is zeer gewoon bij de *complicatie* dezer ziekte met *febris nervosa* en *catarrhalis*, waarin de uitslag niet alleen niet behoorlijk uitkomt, maar bij de lichtste oorzaken terug slaat, en daardoor bedenkelijke toevallen te weeg brengt. Even, als in pokken en mazelen, is het zeer gemeen, dat wormen en *gastrische* stoffen den uitslag der roodvonk weerhouden.

Mijn vriend Dr. TELLEGEN, van wiens waarnemingen in deze ziekte ik nader zal spreken, berigtte mij onlangs, dat hij in de laatste *epidemie* dikwijls had opgemerkt, dat er geen uitslag van roodvonk, dan alleen aan de handen, te voorschijn kwam.

kwam, wanneer er veel *fordes* in de eerste wegen plaats hadden, maar dat de uitflag voor den dag kwam, zoodra dezelve behoorlijk gezuiverd waren.

HECKER, die ons beloofd heeft eene bijzondere verhandeling over de roodvonk te zullen geven, welke, zoo verre ik weet, nog niet in het licht verschenen is, denkt, dat de roodvonk, die in *Engeland* plaats heeft, van de onze merkelyk verschilt, en dat de *Engelschen* daaronder verstaan een *typhus* met eene brandige zeere keel, of de *angina maligna*, bij welke de uitflag niet wezenlyk tot de ziekte zoude behooren (p). Ik verlang zeer de gronden te lezen, waarop dit gevoelen rust. Ik merk alleen bij voorraad aan, dat niet alleen GRANT en anderen de verschillende vormen der *scarlatina* zeer wel onderscheiden en beschreven hebben, sommige ook met hem denken (zoo als GRANT), dat de *scarlatina* van de *angina maligna* in aard en wezen verschilt, maar dat al de beschrijvingen dezer ziekten door *Engelsche* geneesheeren, waaronder ik alleen CLARCK, GRANT en WILLAN behoeve te noemen, zoo zeer met de onze en die der *Duitschers*, *Franschen*, *Deenen*, *Zweden* &c. overeenkomen, dat ik geheel niet kan begrijpen, dat iemand van zoo veel oordeel en belezenheid, als de heer HECKER, ooit in dit wonderlijke denkbeeld konde geraken.

Van eenen anderen aard, en ook van meer belang, is eene andere vraag, of de zoogenaamde *scarla-*
la.

(p) *Annalen der gesamtten Medicin*, I Th. I st. p. 66.

latina miliaris, of *purperfriesel* van de Duitschers van denzelfden aard is, als onze ziekte, dan of dezelve daarvan behoort te worden gescheiden. Wanneer ik mijne eigene ondervinding zoo wel, als die van anderen, raadplege, kan ik zeer wel begrijpen, dat men het omtrent dit stuk niet geheel en al eens is.

WILLAN merkt te regt aan, dat bij alle foorten van koortfige uitflagen zich ligt geerstuitslag voegt, dat dit inzonderheid dikwijls bij de roodvonk gebeurt, en dat hierdoor VOGEL en BURSERIUS verleid werden, om eene bijzondere foort van *scarlatina miliaris* vast te stellen (q). De overzetter van dit werk haalt in eene noot op deze plaats verschillende schrijvers aan, om dit te bevestigen, en zegt onder anderen, dat F. LAUTH deze *varieteit* beschrijft, en met twee afbeeldingen opheldert. Hij zag deze *epidemie* gedurende tien maanden in het jaar 1799 en 1800. Tusschen beiden zag hij ook de gewone roodvonk. In deze *epidemie* was de keel weinig aangedaan.

De heer HAHNEMANN, die ons in eene bijzondere verhandeling de roodvonk te voren had beschreven, met het bijzondere oogmerk om ons zijn *specificum* aan te bevelen, waarvan ik naderhand zal moeten spreken, vernemende, dat dit niet overal dezelfde uitwerking had (r), schreef daar-

(q) Hauthr. l. c. p. 196 not.

(r) *Heilung und verhütung der Scharlachfiebers von*
D. SAMUEL HAHNEMAN. Gotha 1801.

daarna in het *Journal* van HUFELAND (s) eene bijzondere verhandeling, waarin hij voornam te bewijzen, dat dit middel daarom geene voorbehoudende kracht uitoefende, omdat men geene ware roodvonk, maar de zoogenaamden purperen geerst-uitslag had waargenomen; dat deze ziekte in *Duitschland* uit de *Nederlanden* was overgebracht, en daar onder den naam van *roodhond* algemeen bekend was. Wanneer wij echter onze eigene waarneming en die van onze landslieden BICKER, DE MAN, VOLTELEN en anderen met de beschrijvingen van HAHNEMANN vergelijken, dan ben ik verzekerd, dat niemand daardoor zal overtuigd worden, en dat men zal zien, dat de opgegevene kenmerken geheel niet doorgaan; dat vele toevallen, door hem aan de *scarlatina* als wezenlijk toegekend, niet altijd plaats hebben, en dat eveneens vele verschijnselen, welke hij meent bij uitfluiting aan de *purpura miliaris* te moeten toeschrijven, in de gewone *scarlatina anginosa* voorkomen; zoo dat ik voor mij niet twijfel, of de *purpura miliaris* van HAHNEMANN is niet anders, dan de *scarlatina* met *geerst-uitslag* vergezeld, en dus een zamenloop van deze beide ziekten.

De heer Dr. F. WENDT van *Erlangen* (t), een
man

(s) XXIV. *Band*. A. p. 139. *Scharlachfieber, und Purperfriesel zwei ganzlich verschiedene Krankheiten von D. S. HAHNEMANN.*

(t) *Annalen des klinischen Instituts, auf der Akademie zu Erlangen*, 1. heft, 1808, p. 15.

man van zeer groote ervaring, die federt 50 jaren een groot getal zieken gezien heeft, houdt de *scharlachfriesel* voor eene *varieteit* der roodvonk. „Bij de *scharlakenkoorts*,” zegt hij, „is de roosachtige ontsteking der gansche huid, of van enkele breede gedeelten daarvan, het *pathognomische* teeken dezer ziekte. Op deze ontstokene huid vindt men ontelbare puistjes (*blatterchen*), die zich zelden verheffen en etter opgeven. Vele Geneesheeren als FORESTUS, STORCH, STÖRCK, noemen deze soort *genus pustulare rubeolarum*. De andere soort, die bij hen het *genus macularum* is, heeft even zulke puistjes, maar zij zitten op de breede, ontstokene vlekken, rondom welke de huid natuurlijk blijft. Zij zijn altijd aanwezig, zoo als STORCH ook met regt gelooft, maar zij blijven dikwijls zoo klein, dat men een zeer scherp en geoefend oog noodig heeft, om ze te ontdekken. Maar zijn deze vlekken helder rood, zonder puistjes en glad, dan zijn zij eene ontarding of nevensoort (*abart*) van de porseleinkoorts of netelroos, en offchoon wel deze gemeenlijk ronde vlekken heeft, zoo groot als een *grosfche*, (ongeveer als ons dubbeltje), zoo heeft dit doch ook zijne uitzonderingen. Over het algemeen hebben de koortfige uitflagen zoo wel, als de *chronische*, zoo vele verschillende gedaanten, dat men dikwijls verlegen is, waartoe men die zal brengen. — Dat deze nevensoorten vooral bij de roodvonk en de *röschen* plaats hebben, bewijzen reeds de veelvuldige

„namen dezer ziekten, als *purpura*, *rubeolae*,
 „*morbilli ignei*, *morbilli confluentes*, *variolodes*,
 „*zona*, *ignis sacer*, *rosalia*, *febris scarlatina*.

Wanneer wij dit nu alles naauwkeurig overwegen, is er bij mij geen twijfel over, of de roodvonk komt onder vele verschillende gedaanten voor, en het is soms zeer moeilijk, om alle deze verschillende *varieteiten* te ontwarren. — Weinige jaren geleden was hier eene sterke *epidemie* van roodvonk, waaraan vele menschen omkwamen. Sommige geneesheeren waren van oordeel, dat dit geen ware roodvonk was, en dat dit de *Purpurfriesel* van HAHNEMANN geleek; andere echter verzekerden mij, dat zij deze zelfde ziekte niet zelden zagen in hetzelfde huis, waarin andere menschen of kinderen de *roodvonk* hadden, en dat dit dus niets was dan een *varieteit* dezer ziekte, en somtijds duidelijk eene *complicatie* met *miliaria*. Ik had op dien tijd ook in het *Nosocomium* roodvonk zonder dezen puistachtigen uitslag.

Dat er intuschen somtijds bastaarduitslagen plaats hebben, ja somtijds *epidemisch* grasferen, die men noch tot roodvonk, noch tot mazelen kan brengen, had ik reeds te voren dikwijls opgemerkt en ook in mijne Haagfche *epidemien* op verschillende plaatsen aangeteekend. Ik ondervond dit echter dit voorjaar zeer duidelijk in mijn eigen huis en bij mijne bloedverwanten. Na een aanmerkelijke trap van koorts met pijn en roodheid der oogen, en eene groote gevoeligheid voor het licht, met niezen, hoest en andere teekenen van verkoudheid,

heid, sterke pijn door de leden, zware benaauwdheid, walging en neiging tot braken, brak er op den tweeden of derden dag een uitslag uit over het geheele aangezicht, borst, buik en de ledematen, welke in het eerst volmaakt naar zamenvloeiende pokjes geleek, en uit kleine boven de huid verhevene, harde, donkerroode puistjes bestond, welke ook op eenen rooden grond stonden, zoo dat de huid slechts hier en daar wit bleef; het geheele aangezicht was daarbij aanmerkelijk gezwollen. Deze uitslag prikkelde en jeukte zeer sterk, zoo dat de zieken genoodzaakt waren zich gedurig te wrijven en te krabben, waardoor de uitslag nog meer uitkwam. De koorts verminderde in het eerst weinig, en bleef somtijds nog een paar dagen voortduren, terwijl de uitslag, vooral op de handen, platter werd en incensmolt, en de verhevenheden boven de huid verdwenen. Den vierden dag was de uitslag meestal geheel weg. Bij allen had bij het afnemen der ziekte min of meer neusbloeding plaats. De beslagene slijmachtige tong, de benaauwdheid op de hartkolk, en het ontlasten van *fordes biliosae* naar boven en naar beneden, gaf veel verlichting. Sommige hadden aan den mond na eenige dagen eene geringe vervelling, die echter over het algemeen niet werd waargenomen. Het is bij mij niet uitgemaakt, of deze uitslag besmettelijk geweest zij, dan niet, daar velen daarvan in een huis bevrijd bleven; andere (en dit was bijzonder) meest omrent den veertienden dag na de voorgaande, daar-

van werden aangetast. Bij sommigen was de ziekte zoo gemakkelijk, dat zij daarmede zonder nadeel uitgingen. Gemeenlijk heb ik intusschen gezien, dat de warmte van het bed voordeel deed.

Op het *Hoogezand*, en elders in deze ommestrekken, was deze zelfde ziekte duidelijk met ware roodvonk gepaard, en somtijds gevaarlijk. Het is dus duidelijk, dat de natuur, die zich niet aan onze *systematische* beschrijvingen bindt, dikwijls ook in hare ziekelijke voortbrengfelen onregelmatigheden voortbrengt, en dat er somtijds verbasteringen en tuschensoorten voorvallen, welke het dikwijls moeilijk maken te bepalen, of iemand de ware roodvonk gehad heeft; hetwelk echter daarom belangrijk is te kennen, omdat deze bastaard roodvonk de menschen niet zeker stelt voor de ware: en dit is dan ook mogelijk de reden, dat men dikwijls hoort, dat iemand tweemaal de roodvonk gehad heeft; daar het voor den min geoefenden, ja soms zelfs voor een' ervaren' geneesheer moeilijk is, de echte van deze bastaardsoorten te onderkennen.

R Ö T H E L E N.

Wanneer wij de schriften van vele Duitse schrijvers inzien, vinden wij daarin gewag gemaakt van eene ziekte, die zij *Rötheln*, of *rubeola* noemen, en als ziekte beide van mazelen en van roodvonk verschillende beschouwen. Wanneer wij echter de beschrijvingen dezer ziekten zelve onder

der elkander vergelijken, dan lijdt het bij mij geen^o twijfel, of dezelve behoort tot de *anomalien*, of tusschenfoorten tusschen de mazelen en de roodvonk, zoo dat dezelve dan eens meer, dan wederom minder, van de eene of andere ziekte hebben. Immers wordt dezelve van den eenen beschreven, als hebbende de *catarrhale* toevalien der mazelen, bij den anderen wederom als verzeld van zeere keel, en gevolgd van waterzucht. Sommige, en wel de meeste, beschrijven dezelve als verzeld met geerstuitslag, welke tot ettering overgaat; andere wederom gewagen daarvan niet. In sommige streken van *Saxen* en te *Berlijn* schijnt deze ziekte meer algemeen te zijn. Men houdt over het algemeen de ziekte voor besmettelijk, en zij schijnt noch voor de mazelen noch voor de roodvonk te verzekeren, noch die genen te sparen, welke deze ziekte gehad hebben. Offchoon ZIEGLER (u) en ORLOV (v), die dezelve het eerst beschreven hebben, zoo wel als SCHNEIDER (w), FORMEIJ (x), SCHMALTZ (y) en DREISSIG (z), de *rubeola* voor

een

(u) *Beobacht. aus den arzneijwiss.*

(v) *Progr. de rubeolarum et morbillorum discrimine* reg. 1785.

(w) *De morbillos inter et rubeolas differentia.*

(x) *Medicin. Eph. von Berlin* I. p. 15.

(y) *Diagnostik.*

(z) *Handb. der diagnostik.* I. p. 317.

eene bijzondere foort van ziekte houden, ſchijnt mij dezelve echter zoo veel overeen te komen met de *scarlatina miliaris* in de ineeſte gevallen, in andere wederom zoo weinig van de *scarlatina*, en in andere van de *morbilli* te verſchillen, dat ik, offchoon ik gaarne FORMEIJ, SELLE (a) en JAHN (b) wil gelooven, dat deze vorm in ſommige landen algemeen is, dezelve voor eene *anomalie* van eene dezer twee ziekten houde. Ik geloof dit te meer, daar ik, zoo wel in 's Hage. als ook hier, *epidemien* gezien heb van zulk eenen uitſlag; zoo als men kan nazien in mijne *Epidemien* van 's Hage van 1789, p. 108—1792, p. 212, 214—234, 5 (c).

Ik word in dit gevoelen nog meer bevestigd, doordien de heeren HUFELAND (d) en HECKER (e), die beide in *Berlijn* wonen, en dus dagelijks gelegenheid hebben, deze ziekten te zien, met mij van hetzelfde gevoelen zijn.

Offchoon ik zeer overtuigd ben, dat de natuur zich niet aan onze *Systemata* of verdeelingen verbindt, en, even als in alles, ook in de ziekten van de eene tot de andere door eene reeks van trappen overgaat en dezelve dus verbindt, ben ik echter

van

(a) *Pyretolog. meth.* p. 170.

(b) *Kinderk.*

(c) Verh. van de gen. corr. Soc. in 's Hage.

(d) *System.* t. II.

(e) *Kunst die Krankh. der Mensch. zu heilen.* II. p. 181.

van gedachten, dat het tot de kennis en onderscheiding zoo wel, als tot de geschikte behandeling der ziekten noodig en nuttig is, dat men zekere klasfen en geflachten vaststelle, waartoe men de ziekten brengt, en die uit de wezenlijke toevallen der ziekte opmake; en hiertoe heeft de naauwkeurige waarneming der geneesheeren overvloedig gelegenheid gegeven. Ik kan dus niet instemmen met den heer WENDT (f), die, niettegenstaande hij een man is van uitmuntende bekwaamheid en van zeer groote ondervinding, te onregt, naar mijn inzien, de roodvonk, mazelen en de *rötheln* voor eene en dezelfde ziekte houd. „De *scarlatina* „(*scharlach-friesel*), *rötheln* en mazelen, zijn,“ zegt hij, „naar onze naauwkeurige waarnemingen, meer uitwendig, dan in haren aard, onderscheiden. De toevallen zijn over het algemeen „dezelfde, en wat men ook van derzelve onderscheid moge zeggen, dat de mazelen in het „begin roode en drooge oogen, en de roodvonk „vochtige leepoogigheid (*lippitudo humida*), en „dat de mazelen eene zemelachtige vervelling, „en de roodvonk en *rötheln* eene vervelling van „breede stukken der opperhuid hebben, lijdt „groote uitzonderingen. — Ja de mazelen en „*rötheln* worden dikwijls te gelijk aangetroffen, „en in de laatste *epidemie* waren er sommige, die „op den buik mazelen en aan de armen en beenen

(f) *Ann. der klin. inst.* I heft. p. 12, 13.

„nen roodvonk hadden.” — Wanneer wij echter de beschrijvingen dezer ziekten bij den heer WENDT lezen, zal ons dit minder verwonderen, daar wij in alle deze drie foorten waarlijk zoo veel overeenkomst ontmoeten, dat wij ten minste in de houding van den uitslag weinig verschil zien, en alle, ten minste bij mij, voor bastaardfoorten van mazelen en roodvonk zouden gehouden worden, hetwelk dan ook mijn vermoeden schijnt te bevestigen, dat in sommige streken van *Duitschland* deze verbastering der roodvonk en mazelen *endemisch* is, en dat de beschrijvingen van deze bastaard- of tusschenfoorten, onder den naam van *rötheln* voorkomende, zoo verschillende zijn(g).

In ons land, waarin de *epidemien* van deze bastaardfoorten veel meer zeldzaam zijn, zijn de mazelen zoodanig verschillende van de roodvonk, en de algemeene teekenen daarvan, bij alle schrijvers opgegeven, zoodanig gekenmerkt, dat ik daarover geen woord behoeve te verliezen.

Van de onderscheiding van deze ziekte, en van deszelfs onregelmatigheden behoeve ik hier niets meer te zeggen(h). G E-

(g) Over de *Rötheln* denkt ook op gelijke wijze de heer C. SPRENGEL, dat het eene tusschenfoort van *Morbilli* en *scarlatina* is. SCHWEDIAUER houdt dezen uitslag voor hetgeen de *Schotten the Nirles* noemen. l. c. p. 418.

(h) REIL heeft in het laatste deel zijner *Fieberlehre*, vol. V. p. 107 en 8. zeer schoon en breedvoerig

GEVOLGEN.

Ik moet hier echter nog een weinig stilstaan bij de verschillende uitkomsten en gevolgen dezer ziekte, een punt van het hoogste belang, en waarvan zoo veel afhangt.

Mijn oogmerk is niet hier een *systematisch* verflag te geven van het beloop en de verschillende uitgangen, welke deze ziekte kan hebben en gehad heeft, dewijl ik daarover alleen gemakkelijk eene bijzondere verhandeling zoude kunnen schrijven. Ik zal mij dan vergenoegen met ook hieromtrent slechts eenige wenken te geven, die ik vertrouwe, dat niet geheel nutteloos zullen zijn.

Uit de gevallen, welke ik boven heb medege- deeld, zal men zien, dat wij alle onze zieken gelukkig hersteld hebben, en dat geene van de- zelve eenige gevolgen daarvan hebben ondervonden. De uitkomst dezer ziekte hangt niet alleen van den aard en de zamenstemming met andere koortsen, maar ook van de *epidemische* gesteldheid, van het jaarseizoen, en vooral ook van de geschikte behandeling der ziekte af, waarvan ik bij de genezing dus nader zal spreken.

Wan-

gehandeld over de verschillende vormen, onder welke zich de roodvonk vertoont, en verdient daarover na- gelezen te worden. — Ook houdt hij de *Rötheln* voor eene *anomalie* dezer ziekte. — Men zie verder KIESER in HUFELAND'S *journal*. t. XXXII. 1 st. p. 36 seqq.

Wanneer de ziekte eenvoudig is, of zonder aanmerkelijke *complicatiën*, heb ik doorgaans gezien, dat dezelve in weinige dagen zich door een gunstig zweet scheidde, en dat tevens matige buiksontlastingen voordeelig waren. Maar wanneer er eene *gastrische complicatie* plaats had, was de ziekte dikwijls langduriger, de koorts meer aanhoudende, en de afschilfering kwam later en duurde langer. En in dit geval waren ruimere ontlastingen ook volstrekt tot een' goeden afloop der ziekte noodig.

Wanneer de ziekte met eene *catarrhale complicatie* verzeld was; hadden niet zelden plaatselijke onzuivere ontstekingen plaats, zoo dat zich daarbij *peripneumonische* toevallen voegden, of de ziekte zich op het strottenhoofd zettede, en hierdoor zeer gevaarlijk en doodelijk werd. Ik heb reeds aangemerkt, dat de *nerveuse complicatie* dikwijls zich bij de *catarrhale* voegde; dan ook leeren vele waarnemingen, dat deze ook zonder eenige *catarrhale* zamenstemming aanwezig zijn kan, en dat in sommige *epidemiën* alsdan zeer onverwacht stuipen, beroerte of slaapzucht, en alle teekenen van verplaatsing naar de hersenen plaats grepen, welke alsdan dikwijls den dood ten gevolge hadden.

In de *angina scarlatinosa maligna*, welke veelal met eene *putride* of tevens met eene *catarrhale complicatie* verzeld ging, is de uitkomst niet zelden doodelijk of door de gewone gevolgen der rotkoorts, of door een schielijke *gangreen*, welke hier alsdan binnen weinige dagen bespeurd wordt.

Dan meestal zijn de gevolgen meer te duchten,
dan

dan de ziekte zelve; en men moet deze, ten minste gedeeltelijk, aan eene verkeerde behandeling of verwaarlozing der ziekte toeschrijven. Immers heb ik in de verschillende *epidemien* van roodvonk, welke ik zoo wel hier, als in *den Haag* behandeld heb, steeds ondervonden, dat, wanneer ik bij tijds en in den beginne der ziekte geroepen werd, en men behoorlijk mijne voorschriften volgde, dezelve doorgaans wel afliep, offchoon ook in den beginne zich moeilijke toevallen vertoonden, en dat de meeste nadeelige gevolgen, welke ik naderhand zal opgeven, bij arme en geringe lieden plaats hadden (*i*).

Men heeft altijd gedacht, dat de meeste toevallen in deze ziekte van het vatten van koude en het inslaan der ziekte (hoe men dit dan ook wil verklaren) afhing. Sedert eenigen tijd heeft men begonnen dit tegen te spreken, en sommige zijn van meening, dat niet alleen het vatten van koude geen nadeel toebrengt, maar dat al de kwade gevolgen der roodvonk aan eene te heete behandeling moeten worden toegeschreven, en dat de blootstelling aan de koude het eenige middel is, om de ziekte niet alleen wel te doen affloopen, maar ook om alle zware toevallen te doen bedaren. Men kan hier voltrekt niets van voren beslissen, en daar men te voren, tot aan den tijd van *SIJDENHAM* toe, van meening was, dat men in de kin-
der-

(*i*) Waarn. in 's *Hage* Jan. 1798. p. 2. Nieuwe verh. van de geneesk. corresp. Soc. I, d.

derpokken een' zeer warmen leefregel moest in acht nemen, en de ervaring evenwel leerde, dat dezelve nadeelig was, even zoo zoude het ook met deze ziekte kunnen gelegen zijn, en ook eene koele behandeling vereifchen. Dit fluk is intusfchen zoo gewigtig, dat het niet anders dan nuttig kan zijn, dat men dit onbevooroordeeld onderzoeke.

Het is dus vooreerst de vraag, of het door de ondervinding bevestigd wordt, dat de koude in de roodvonk nadeelig zij, en of dezelve wezenlijk die toevallen te weeg brenge, welke men daaraan heeft willen toefchrijven? Het zal te dien einde noodig zijn, dat wij de voornaamfte en meest onbevooroordeelde fchrijvers, welke deze ziekte befchreven hebbe onderzoeken.

De heer PLENCIS (k) zegt hieromtrent: „*Unicum*
 „*tamen in similibus casibus observandum tam ae-*
 „*gris, quam medentibus injungo, ne scilicet eva-*
 „*nescentibus jam exanthematibus aegri nimis cito*
 „*aëri frigido se exponant, nam superius jam*
 „*insinuavi, quod scarlatinae etiam benignae ali-*
 „*quando supervenire soleat tumor ille molestus et*
 „*saepe periculosus leucophlegmaticus dictus. Adeo-*
 „*que praecipimus solliciti esse debemus, ut tales*
 „*aegri, quamvis superata jam scarlatina in vado*
 „*esse videantur, in debita transpiratione maneant,*
 „*quod fit liberum vitando aëra: — scio quidem,*
 „*et praevideo, quod mea consilia de vitando aëre*
 „*libero, aut de aegris in lecto detinendis, multis*
 „*is-*

(k) *Tract. de scarlatina sect. VII. p. 89 opp. t. III.*

„ *inexpertis paradoxa videbuntur; interim sufficiat dicere, quod experientia edoctus haec scribam (l).*

De heer HUFELAND zegt, dat de gewone oorzaak van de waterzucht in deze ziekte (is het vatten van koude, of een al te koud houden der zieken gedurende den ganschen loop der ziekte (m).

De naauwkeurige BICKER denkt, dat, niettegenstaande sommige, die de roodvonk gemakkelijk gehad hebben, zonder eenig geneesmiddel gebruikt te hebben, of zonder eenige verandering in den leefregel zeer wel hersteld zijn, niettegenstaande zij zich onder de ziekte aan de lucht hebben blootgesteld. Naardien echter eenige van dezen, vermoedelijk door die onachtzaamheid, zwellingen der oorklieren gekregen hebben, heeft men anderen van dezelfde soorten zacht uitwasemende middelen, en nu en dan een ligt buikontlastend middel laten gebruiken, van dierlijke en verhittende voedfels onthouden, en zich matig warm laten houden, waardoor men die gevolgen in hen is voorgekomen (n).

SACHSE te *Paschim* (o), zag, dat de minste verkoeling van de zeer gevoelige huid waterzucht,

oog-

(l) *ib.* p. 117.

(m) *Bemerkungen über die natürlichen und inoculirten Blattern, verschiedene Kinderkrankheiten &c.* p. 459 3 *ausf.* 1798

(n) *Beschrijving eener doorgaande Scharlakenkoortis &c.*, *Bat. genoodsch.* IV. D. p. 268.

(o) HUFELAND *Journ.* III. p. 316.]

oogontsteking, *angina membranacea*, *parotidea* en *tonsillaris* voortbragt, die niet zelden erger waren, dan de keelontsteking, die in den beginne der ziekte plaats had, en somtijds doodelijk werd.

Dr. FISSCHER zag ook in de *epidemien* te *Lunenburg* van 1800, dat de koude waterzucht en gevaarlijke toevallen veroorzaakte (p).

HUFELAND zegt bij gelegenheid, dat hij alle geneesheeren verzocht, om hunne waarnemingen over de roodvonk aan hem mede te deelen (q), dat het in de *epidemien* te *Berlijn* noodig was, de huid bestendig te dekken, en zelfs de *geringste verkoeling te vermijden*.

Zeer bestemd heeft de heer FILTER (r), in zijne uitmuntende beschrijving van de *epidemie* van *Nordhausen*, de uitwerking van de koude op deze ziekte gezien en beschreven. Het was niet alleen noodzakelijk, dat de lijdens zich gedurende de ziekte, maar zelfs onder de vervelling in het bed hielden. Het was somtijds moeilijk bij de brandende hitte der huid, vooral de kinderen voor het vatten van koude te bewaren. Een zieke, die zich zoo wel bevond, dat hij alleen uit voorzorg het bed hield, en die hetzelfde maar gedurende een oogenblik in eene warme kamer verlaten had, was den volgenden dag over het geheele ligchaam ge-

(p) Ibid. t. XIII. p. 45.

(q) Ibid. t. XVI p. 176.

(r) Ibid. t. XIX. p. 15—26.

gezwollen. Bij een' ander gebeurde dit na het onvoorzigtig openen van een venster. De opzwellings en verettering der oorklieren en de waterzucht waren altijd de gevolgen van eene al te koele behandeling, of van het wezenlijk vatten van koude. Ook nam hij, na het blootstellen aan koude, *rheumatische* pijnen, *convulsies* en een' *apoplectischen* dood waar.

D. SPEUN(s) verhaalt verscheidene voorbeelden van zieken, die, na zich te vroeg na het doorstaan der roodvonk aan koude of togt te hebben blootgesteld, het water kregen.

De oude en zeer beroemde *Erlanger* Hoogleeraar WENDT(t) schrijft de meeste nadeelige gevolgen van de roodvonk en mazelen aan het vatten van koude toe. „De nadeelige gevolgen (door hem te voren breedvoerig beschreven) zegt hij, „komen niet alleen dan, wanneer de uitslag niet „regt wil voor den dag komen, te kort geduurd „heeft, „en de afschilfering niet naar behooren af- „liep, of het nachtzweet niet van zelf kwam; maar „ontstaan hoofdzakelijk na het vatten van koude, „hoe gering dit ook mege zijn. Ik heb daarvan „de duideljkste bewijzen gezien in vroegere en „latere epidemien, waarvan ik de schrikkelijkste in „1773, toen ik nog in *Silesien* woonde, waarnam. „Hij geeft daarvan verschillende voorbeelden op.

„ Een

(s) Ibid t. XIX. 21. p. 143—5.

(t) *Annal. des klinisch. Instit. auf der Academie zu Erlangen. erst. heft. p. 36.*

„ Een sterk, gezond meisje van 15 jaren kreeg
 „ in Julij 1806 de roodvonk, en in de sterkste uit-
 „ zetting daarvan eenen doorloop. Offchoon zij
 „ de kamer niet verliet, en het stilletje naast het
 „ bed stond, had zij toch eene zwelling over het
 „ geheele ligchaam, en de oorklieren begonnen
 „ zichtbaar te zwellen. Men kon geene oorzaak
 „ daarvan vinden, dan het dikwijls opstaan, en
 „ het lange blijven zitten op het stilletje, het-
 „ welk de gedurige doorloop noodzakelijk maakte.
 „ Warm houden en het gebruik van een steekbek-
 „ ken, hetwelk men daarna zich aanschafte, be-
 „ dwongen wel den doorloop, maar er kwam nu
 „ een uitflag van wit geerstuitflag, en het duurde
 „ langen tijd, voor dat de zwelling overwonnen
 „ werd. — Twee kinderen eens schoenmakers
 „ hadden in 1783 de roodvonk doorgestaan. Het
 „ oudste daarvan ging op een' kouden voorjaarsdag
 „ in de lucht, kreeg de trommelzucht, en stikte
 „ in 36 uren. Vier kinderen eens daglooners
 „ vatteden eveneens in 1783 koude; één daarvan
 „ stierf plótseeling opgezwollen. Men riep hem
 „ eerst na den dood. Hij had het geluk twee
 „ jonge kinderen, die ook gezwollen waren, te
 „ redden. Het oudste meisje werd dan eens beter
 „ en dan wederom erger, en stierf, ondanks alle
 „ aangewende moeite, na verloop van een half jaar
 „ aan de waterzucht. Een andere jongen liep, na
 „ het doorstaan dezer ziekte, in 1780 op de straat
 „ om, daar de ouders hem na de vervelling voor
 „ zeker genoeg hielden, en hij stierf na verloop
 „ van

„van 5 maanden aan het water in de borst. Bij
 „de opening vond men omtrent 6 oncen groenach-
 „tig water, hetwelk zoo fcherp was, dat het
 „de handen van den ontleder aantastte. Hij be-
 „fluit hieruit, dat het vatten van koude na de
 „roodvonk en mazelen (weinige bijzondere toe-
 „vallen uitgezonderd) voor de voornaamste oor-
 „zaak van het ongelukkig afloopen dezer ziekte
 „moet gehouden worden.”

De kundige Rotterdamfche geneesheer VAN DEN BOSCH, in zijne uitnemende *geneesk. Waarn. (u)*, heeft ons ook verscheidene waarnemingen opgegeven van het nadeel der koude na het afloopen dezer ziekte. Hij zag omstreeks kersmis van 1801, dat twee kinderen, die eenige weken te voren aan erge roodvonk gelaboreerd hadden, en door hem van den rand des grafs gered waren, en die zich, niettegenstaande zijne dringende waarschuwing, op het vloedijs, tegen over de woning hunner ouders, aan koude en fchrale lucht blootgesteld hadden, door eene borstwaterzucht, gevolgd tusfchen vel en vleesch, aangetast werden, die, niettegenstaande alle aangewende hulpmiddelen, dermate toenam, dat zij er in de volgende maand Januarij de slagtoffers van werden.

Ik zoude deze aanhalingen nog merkelyk kunnen vermeederen, en door vele getuigenisfen kunnen bewijzen, dat men over het algemeen, door erva-
 ring

(u) Uitgegeven 1808. p. 44.

ring geleerd, van begrip was, dat zoo wel onder, als na het doorstaan der roodvonk, de koude nadeelig was, en men zich van den invloed derzelve zorgvuldig moest wachten (v).

Voor korten tijd heeft men in *Duitschland* eerst het tegendeel beginnen te stellen, en te gelooven, dat een warme leefregel nadeelig was, en dat men integendeel, even als in de pokken, deze ziekte koel moest behandelen. — De Lijfarts D. J. STIEGLITZ, te *Hanover*, was de eerste, die dit gevoelen openlijk voorstond (w). Hij oordeelt namelijk, dat men de meeste nadeelige gevolgen der roodvonk niet aan het vatten van koude, maar integendeel aan het broeijen, en aan het misbruik van heete en zweetdrijvende middelen moet toeschrijven. Hij zoekt vooral de onschadelijkheid der koude uit het nut der aanwending van het begieten met koud water te bewijzen, door CURRIE aangeprezen, waarvan ik naderhand zal spreken. „Dit alles,” zegt hij, „heet doch wel de roodvonkzieken aan de koude bloot te stellen; dit heet toch te wagen het terugslaan van den uitflag van buiten naar binnen, het daarop te laten aankomen, dat, hetgene

op

(v) De heer MEGLIN heeft in eene zeer belangrijke verhandeling bewezen, dat de waterzucht altijd een gevolg van het vatten van koude in deze ziekte is. *Journal de Medicine* van CORVISART. t. XXI. p. 88.

(w) *Versuch einer Prufung und Verbesserung der jetzt gewöhnlichen Behandlungart des Scharlachfiebers* 1807.

op de huid moest zijn, zich op de inwendige deelen verplaatse. Welke magtige en heldhaftige storing van het natuurlijk beloop van eene uitslagkoorts, hetwelk anders zulk eene tusfchenwerking zonder groot nadeel niet verdraagt! En hier volgde in honderden gevallen geene verkouding, geen terugflaan, geen verplaatsen, geen nadeel van het beloop der ziekte. — Wanneer dit niet de aangenomene, diep ingewortelde vooroordeelen van het wandelen of verplaatsen van de uitslagstof naar de huid, en van deszelfs neiging weder terug te keeren, en vele andere, daarmede verbondene dwaalingen wegneemt en ter neder velt, dan moet men het voor onmogelijk houden door de sprekendste tegenbewijzen ooit onmiddellijk eene theorie te kunnen verdringen (x).” Naderhand echter schijnt deze zelfde schrijver wederom van eene andere gedachte te zijn, en ofschoon hij alle nadeelige gevolgen der koude niet wil loochenen, denkt hij alleen, dat men daaraan te veel toeschrijft (y).

Veel verder gaat de heer Prof. REICH, van *Berlin*, die in een onlangs uitgekomen werk (z) niet alleen alle nadeelige gevolgen der koude ont kent, maar integendeel gelooft, dat eene koude behandeling, en het blootstellen aan de koude en

vrije

(x) pag. 306—7.

(y) pag. 315.

(z) *Neue Aufschlusse über die Natur und Heilung des Scharlachfiebers*. 1810.

vrije lucht het eenige middel is, om alle nadeelige gevolgen voor te komen, en dezelve, wanneer zij aanwezig zijn, weg te nemen (a). Hij is van gevoelen, dat de roodvonk niet uit eene bijzondere stoffe ontstaat, maar dat dezelve alleen afhangt van eene versterking van de opperhuid en eene vernieuwing van dezelve. Dat de koude diensvolgens niet in staat is, de roodvonk terug te drijven, maar veeleer het uitzetten daarvan bevordert, daar de uitwaseming niet gestoord, maar door de koude bevorderd wordt. Hij was te voren ook in het denkbeeld, dat de roodvonk door de koude insloeg, maar ondervond, dat de zieken, die zich aan de koude sterk hadden blootgesteld, beter en zonder eenig ongemak herstelden, dan degene, die warm gehouden waren, en dat hij, daardoor tot nadenken gebragt, eene tegengestelde behandeling gevolgd was, en sedert dien tijd zich van alle geneesmiddelen, als onnoodig, had onthouden, en met het beste gevolg de zieken aan de koude lucht had blootgesteld. Hij verhaalt hiervan verscheidene voorbeelden, welke dit ontegenzeggelijk zouden bewijzen. Een voorbeeld wordt door hem aangehaald van een kind, hetwelk door broeijen en het drinken van wijn in deze ziekte eene zware koorts met ijlhoofdigheid kreeg,

(a) Men vindt een uitvoerig berigt van dit stuk in de Bijdragen tot theoretische en practische geneeskunde, uitgegeven door het Genootsch. *Arti salutiferae*, te Amsterdam, II stuk. p. 156 en volg.

kreeg, en door het blootstellen aan eene ijskoude lucht gered werd (*b*).

Wanneer men echter onbevooroordeeld de fchriften zoo wel van oudere, als van latere geneesheeren, die van oordeel zijn, dat de koude in de roodvonk nadeelig is, en gevaarlijke toevallen, vooral waterzucht, te weeg brengt, vergelijkt met de *theoretische* gronden van diegene, welke het tegendeel staande houden, dan zal, mijns bedunkens, niet ligt iemand aan het laatste gevoelen de voorkeur geven. Immers, wat den heer STIEGLITZ betreft, kan men uit zijn werk duidelijk zien, dat hij in den grond geheel niet tegenspreekt de schadelijke gevolgen der koude, en dat men hem gaarne het misbruik van het broeijen in deze ziekte zal toestemmen. Met opzigt tot den Hoogleeraar REICH zal het niemand, die met de overige gevoelens van dezen schrijver en deszelfs *theorie* van de koorts bekend is, verwonderen, dat hij ook omtrent deze ziekte van gevoelen verschilt met alle andere schrijvers, terwijl men, mijns bedunkens, niet alleen reden heeft om zijne waarnemingen te mistrouwen, maar dezelve geheel anders kunnen uitgelegd worden, en daarenboven te weinig in getal zijn, om daaruit een beslissend besluit te kunnen opmaken. Ik zoude dus voor mij geheel niet in twijfel zijn, om vast te stellen, dat de toevallen door de
schrij-

(*b*) l. c. p. 222.

schrijvers opgegeven als gevolgen van eene te koele behandeling, of van het vatten van koude, inzonderheid de waterzucht, wel degelijk aan deze oorzaak moeten toegeschreven worden.

Daar nu deze gevolgen dikwijls zoo noodlottig zijn, en ook dagelijks gebeuren, zal het niet overbodig zijn, hiervan met een woord te spreken.

W A T E R Z U C H T.

I. Onder de gevolgen dezer ziekte, die wij het meeste te vreezen hebben, moeten wij buiten kijf in de eerste plaats tellen de waterzucht. Ik heb reeds breedvoerig getoond, dat de aanleiding tot dit zoo moeilijk en gevaarlijk toeval meest uit eene al te koude behandeling, of uit het dadelijk vatten van koude onder de ziekte, of gedurende de afschilfering, moest worden afgeleid. Men moet hier niet tegenwerpen, dat dit altijd geen plaats heeft, daar men niet zelden ziet, dat sommige menschen, zonder eenig nadeelig gevolg, dadelijk na de roodvonk zich aan koude blootstellen, en daarvan geen ongemak ondervinden. Immers ziet men meermalen, dat de nadeeligste behandelingen van sommige ziekten door de heilzame natuurkrachten overwonnen worden, vooral wanneer de gestellen sterk zijn. — De koude is echter aan dit toeval niet alleen schuld. Meermalen ontstaat dezelve ook uit eene onvoorzigtige overlading der maag, waartoe de sterke honger, die na het doorstaan der ziekte dikwijls overblijft,

blijft, niet zelden aanleiding geeft. STRUVE (c) verhaalt ons daarvan een treffend voorbeeld: „Een „jongen van vier jaren kreeg na de roodvonk de „waterzucht in den hoogsten trap; hij was van „top tot teen gezwollen, had een' ondragelijken „dorst, brandende hitte, drooge huid, een' zwak- „ken, nauwelijks voelbaren pols, eene hardnekkige „buikverstopping, en eene geheele onderdrukking „van de afzondering van water. De buik was „inzonderheid opgezet, dik en hard, de adem- „haling kort, tot stikkens toe. Hij was tot hier- „toe overladen met harden kost en aardappelen. „Na het doorstaan der ziekte werd hij zeer gul- „zig, en at daardoor eene onmatige hoeveelheid „brood en aardappelen. De verstoring der spijs- „verteering was hier eene hoofdoorzaak, die de „ziekte onderhield, en daarom hersteld moest wor- „den. Alle toevallen waren op het hoogste ge- „klommen, en alles toonde hier den hoogsten trap „van zwakheid, en echter redde hij den lijder „door een *conserf* van *Falappe-wortel*, zoeten „kwik en honig, hetwelk vele stoffen door den „stoelgang ontlastede, waarna hij eerst zacht op- „wekkende en versterkende middelen konde aan- „wenden. De zwellings nam gedurende de ver- „meerderde stoelgangen af, de afscheiding van pis „herstelde zich, de drooge huid werd vochti- „ger (d).”

(c) l. c. p. 48.

„ger” (*d*). Ik heb dit zelf ook na de roodvonk meermalen gezien.

Het is echter van veel belang, dat men de omftandigheden wel onderscheide, waaronder dit toeval verfchijnt. En dit is reeds zoo uitftekend wel door den voortreffelijken BORSIERI opgemerkt en befchreven, dat het mij verwondert, dat men daarop niet zoo oplettend over het algemeen geweest is, als het gewigt der zake vordert. Dit heeft immers den meest regtftreekschen invloed op de behandeling (*e*). Te regt heeft hij aangemerkt, dat er tweëderhande foort van waterzucht is, die op deze ziekte volgt. „*Tumor*
„*vero iste, quo corpus inflari et turgere dixi,*
„*duplex esse confuevit, alter, ut ita loquar cali-*
„*dus: alter frigidus: quae differentia notari maxi-*
„*me debet, ut curatio diverfae ejus naturae ac-*
„*commodari possit.*”

De eerste foort komt meest aan, nadat de ziekte overwonnen is, fomtijds nog na den zoften dag, bijwijlen onder dezelve, wanneer zij fchielijk en onverhoeds verfchijnt. Gemeenlijk klagen de zieken over moeilijke adembaling en zwaarte; hierbij komt hoest; vervolgens komt er eene zekere zwelling onder de oogleden, in het wezen, en om de keel; hierop volgt meestal een koortfge toestand; deze zwelling verfpreadt zich dan fchielijk en wordt algemeen, met pijn

op

(*d*) Zie verder b. p. 144.

(*e*) *Instit. Med. Tract. II. § XC. p. 81.*

op de borst, spanning in den buik, waarbij zich dan soms krimpelingen voegen en eene vermindering van de afscheiding van het water, hetwelk dik en rood is. De huid is niet zacht en week, maar hard en gespannen, en behoudt het indrukfel van den vinger niet; zij is droog en prikkelend heet. De pols is hard, snel en koortsig, met eene be-naauwde en reutelende ademhaling, (*stertor*); de tong is wit en droog met een' lastigen dorst, die toch altijd niet aanwezig is. In de ligchamen der gene, die aan deze ziekte gestorven zijn, hetwelk gewoonlijk schielijk en onverwacht gebeurt, heeft men het borstvlies, de longen en alle de ingewanden van de borst, en somtijds ook van den buik, min of meer ontstoken gevonden. Waaron ook BURSERIUS de oorspronkelijke ziekte voor *peripneumonie*, en het water voor een gevolg daarvan houdt. Somtijds is deze waterzucht een gevolg van *phrenitis*, wanneer er schielijk een *soporeuse* dood met stuipen op volgt. Ik heb, weinige jaren geleden, zulk een geval gezien. Een jongen, van tusfchen de drie en vier jaren, had zwaar de roodvonk gehad; niettegenstaande alle waarschuwing, om hem in het bed te houden, was hij in den gang loopen spelen. De uitwerking hiervan was, dat hij op eens dien zelfden avond eene geweldige zwelling van het aangezigt kreeg, ijlhoofdig werd, en eerst door stuipen werd aangetast, terwijl zijn aangezigt rood, en naderhand blaauwachtig werd, de oogen uit het hoofd puilden,

en hij eindelijk *soporeus* stierf. Zijn pols was gedurende dezen hevigen aanval klein. Ik twijfel niet, of hier had eene schiekelijke uitstorting van water in het hoofd plaats, waarvan wij verscheidene voorbeelden bij de schrijvers vinden. J. FRANK verhaalt daarvan onder anderen een leerzaam voorbeeld (f). *Hydrocephali post scarlatinam exemplum memorabile in virgine viginti circiter annorum in Nosocomio Vindobonensi observavi, superata nempe scarlatina, vehemens cephalica aegram pessime habuit. Pupilla praeter modum dilatata erat, et vix aut ne vix quidem a luce vividissima ad contractionem disponebatur, aderat quoque visus obnubilatio. Pulsus 40. Urina pauca. Applicato vesicatorio ad nucham muriatam hydrargyri cum foliis digitalis purpureae exhibui. Pro potu aegra infuso florum arnicae montanae utebatur. His medicamentis spatio menses, sub largo urinarum profluvio quin ptyalismum experiretur, omnino sanata est.*

Deze heete waterzucht nemen wij meest waar in de ergste soort van roodvonk, waarin de opperhuid geheel verstoord is. Intusschen ziet men dezelve ook wel in lichtere gevallen, vooral wanneer men in volbloedige gestellen de ziekte te heet behandelt, en de vereischte aderlatingen verzuimd heeft; en vooral, wanneer de lijder dan koude vat. Ik zal van deze soort van waterzucht, die ook uit andere oorzaken voortkomt, niet zeldzaam

(f) *Acta inst. Clin. Vind. ann. II. p. 45.*

zaam is, en van minkundige geneesheeren niet gekend en verkeerd behandeld wordt, nader moeten spreken (g).

KOUDE WATERZUCHT.

De andere soort van waterzucht, of *hydrops frigidus*, is zonder koorts en hitte. Deze is of een uitwerksel van zwakheid of werkeloosheid der huid alleen, of ook van gevatte koude en belette uitwafeming: meestal loopen hier deze beide oorzaken zamen; of ook is eene overlading der maag, of eene ophooping van stoffen in de ingewanden daaraan schuld. In deze waterzucht is de huid zacht, wit en flets, en behoudt den indruk van den vinger: er heeft eene algemeene zwakheid, met gebrek aan eetlust, en een kleine en zwakke pols plaats, terwijl de zwelling meestal algemeen is, en tevens ook de verschillende holligheden van het ligchaam met water gevuld zijn. Deze soort is

(g) REIL beschrijft en onderscheidt zeer wel de heete van de koude waterzucht. Onder de teekenen der eerste rekent hij bijzonder de roode pis, die hij van eene vermenging met bloed afleidt: soms is er een zwart bezinkfel en klaar bloed in. Eerst dacht hij, dat dit van eene ontsteking der nieren afhing; maar hij vond die na den dood slap, opgezet en met bloed gevuld, p. 124. Zie ook SPRENGEL Inst. t. IV. p. 422 en J. FRANK. l. c. p. 218.

is niet minder, dan de eerste, fomtijds schielijk en onverwacht doodelijk (*h*).

ZWELLING DER OORKLIEREN.

II. Onder de gevolgen, die na de roodvonk overblijven, moeten wij in de tweede plaats noemen de zwelling, opzetting en verharding der oorklieren. Bijzonder schiejt deze ziekte de oorklieren te treffen; dit heeft echter niet in alle *epidemien* plaats, maar vooral in de kwaadaardige galachtige en *catarrhale epidemien*, vooral wanneer de ziekte den vorm van *angina maligna* aanneemt. De Heer BICKER nam deze zwellingen der oorklieren met ontsteking en verzwering ook in de *epidemien* van *Rotterdam* in 1778 en 79 waar, even zoo als dit ook door alle andere beschrijvers van zware en erge *epidemien* is aangeteekend (*i*), als bij WITHERING, die ook in eene galachtig *catarrhale epidemie* dezelve dikwijls zag (*k*); GRANT na het vatten van koude en het verwaarloozen der behoorlijke ontlastingen (*l*); BALDINGER in eene boosaardige *catarrhale epidemie* (*m*);

RO-

(*h*) Over de koude waterzucht verdient ook gelezen te worden, REIL l. c. p. 192.

(*i*) l. c. p. 259.

(*k*) l. c.

(*l*) *A short account of a fever and sore throat.*
p. 21.

(*m*) *I Stuk Magazin f. Aertze.*

ROSEN (n); MOL te *Harderwijk* in eene zeer kwaadaardige zeere keel-*epidemie* (o); THEM MEN in de *epidemie* van 1785 en 86 te *Groningen* (p); KETEL te *Utrecht* (q); STRUVE (r); WILLEMSE te *Haarlem* (s); FILTER te *Nordhausen* (t). Wij vinden echter daarvan het nauwkeurigste berigt bij den heer BICKER, die de zwellingen der oorklieren reeds bij sommigen zag ontstaan onder de ziekte, na dezelve blijven voortduren, en vervolgens tot verzwering overgaan. Bij velen verdwenen dezelve gelukkig door het gebruik van gepaste uit- en inwendige middelen; doch bij verscheidene hebben zich dezelve, in weerwil dier middelen, tot verzwering gezet. In sommigen was dezelve schiekelijk, doch bij de meesten langzaam voortgegaan; bij eenigen zeer diep geweest, zoo dat men moeite had om de schommeling van den etter te ontdekken; bij weinigen van zelf doorgebroken; bij velen, wegens gebrek van ontsteking en verzwering der losse huid aan den hals, moeten geopend worden. Bij sommigen had de etter verscheiden diepe hollen gemaakt, waarvan men den

grond

(n) BUCHOLTZ *edit* p. 362.

(o) *Delin. febr. scarl. angin. cap. I.*

(p) *Hist. epid. scarl. p. 21.*

(q) *Dis. de angin. Epid.*

(r) l. c. p. 140.

(s) *Geneesk. corresp. I. D. 2. afd. B. p. 664.*

(t) *HUFELANDS Jouru. XIX. A. p. 35.*

grond met moeite heeft kunnen opsporen. Wanneer de etter zich niet behoorlijk ontlastte, ontstond er koorts, opflorping van etter, en doorloop. Soms werden de naburige deelen aangedaan, en zelfs de bloedvaten doorboord, waarvan hij voorbeelden opgeeft. — De heer EICH'EL, *Koninkl. Physicus te Koppenhagen* (u), heeft het nauwkeurigste en breedvoerigste den loop en de verschillende gevolgen van deze opzettingen der klieren onder en na de scharlakenkoorts, die aldaar in 1776 en 77 geheerscht heeft, beschreven. Hij merkt eerst op, dat somwijlen onder het beloop der ziekte, wanneer de huid droog blijft en er geen goed zweet volgt, de koorts en hitte met orrustigheid vermeerderen; er ijlhoofdigheid aankomt; dat de inwendige deelen van het hoofd en de ooren pijnlijk worden, de tong droog en de slikking moeilijk wordt; dat vervolgens de inwendige deelen van de keel, mond en lippen, de oogen, en dikwijls de uitwendige deelen van het hoofd en den hals, als ook de neus rood worden, en de ooren, de onderkaak en de klieren zoo pijnlijk worden, dat zij geene aanraking kunnen verdragen. Omtrent de zwelling der oorklieren zelve merkt hij aan, dat dezelve hard, somtijds meer, somwijlen minder uitgebreid, en niet wankeurig waren; maar dat de huid natuurlijk was, dat

(u) *Merkwürdige Krankengeschichten und seltene pract. Beob. beruhmt. Aerzte, aus den Abh. von der koninkl. Med. Soc. zu Koppenhagen. p. 116.*

dat zij geen goeden etter vormden, en zich altijd verdeelden, wanneer er geene pappen, maar een melilootpliester met kamfer en dergelijke middelen werden opgelegd. Hij merkte niet, dat deze opzettingen na rijkelijke ontlasting van water of afgang, maar wel na eene overvloedige kwijling, of het loopen der ooren verdween. Soms gingen deze klierverhardingen tot verettering over, wanneer er gewoonlijk eerst eene roosachtige ontsteking ontstond, wanneer de klier week werd. Bijaldien dezelve of door de kunst geopend werd, of de natuur zich zelve eenen weg baande, volgden er gewoonlijk koortfge aanvallen. Over het algemeen had hij gemerkt, dat al degene, die of oorklieren of verzwerigen in de ooren kregen, of wormen of eene verzameling in de eerste wegen hadden, en dat deze toevallen geen plaats hadden, wanneer hij de zieken van het begin der ziekte aan had behandeld. — De heer WENDT, van *Erlangen* (v), die deze zwellingen der oorklieren ook meermalen waarnam, zegt, dat dezelve een gevolg zijn van de ongedurigheid der kinderen, die niet in het bed willen blijven, maar gaarne op den arm gedragen worden. Hij beschouwt dezelve als een ongunstig toeval, dewijl zij de pijn, en de koorts vermeederen, de ziekte verlengen, en dikwijls eene uitterende koorts en den dood veroorzaken. Nog erger is het, wanneer de zwelling zoo groot is, dat zij stikking teweeg brengt,

voor

(v) l. . p. 101.

voor dat men daarin golving kan bespeuren, of wanneer door verwaarloozing de verzwering kwaadaardig wordt. Eveneens gebeurt het ook dikwijls, dat, wanneer het openen van het *absces* te lang uitgesteld wordt, of wanneer men de *fluctuatie* niet voelen kan, omdat de etter te diep zit, dezelve zich eenen weg naar beneden baant in de borstholte langs de halspieren, en voor dat men van het aanwezig van deze verzameling van etter zekerheid heeft, den dood veroorzaakt (*w*).

VERZWERINGEN DER OOREN.

III. Onder de gevolgen dezer ziekte behoort ook een zeer moeilijk en lastig gevolg genoemd te worden, de verettering en verzwering der ooren, welke in alle *epiaemien* van roodvonk, bijzonder wanneer die kwaadaardig is, menigvuldig wordt waargenomen. Ik heb dezelve niet alleen in mijne Haagsehe praktijk, maar ook hier ter plaatse zeer dikwijls gezien, doch alleen bij geringere lieden, wanneer de ziekte verwaarloosd was, of de lijdens zich te vroeg aan de lucht hadden blootgesteld. ik reken het dus niet overtoellig, den loop en aard van dit toeval hier met een woord te behandelen.

De beroemde VAN DER HAAR had reeds opgemerkt,

(*w*) Ik kan over dit belangrijk stuk niet meer zeggen: intuschen verdient dit zeer de oplettendheid der geneesheeren en een nauwkeurig onderzoek.

merkt, dat de stof, die de scharlakenkoorts te weeg bragt, van eenen etterigen aard was; dat dit de etterige pis leerde, en de menigte van verzweringen, dewelke zich daarna somwijlen opdoen.

„Nog onlangs,” zegt hij, (x) „heeft deze ziekte hier en elders geheerscht, en sedert dien tijd heb ik aan den Prof. BON een kind getoond, welks dijebbeen na deze ziekte ontwricht was.

„Verscheiden andere kinderen, welke of hun gehoor, of hun gezigt door deze ziekte en door *critique* verzweringen verloren hebben, ga ik stilzweigend voorbij, en meld dit alleen, om te toonen, dat deze ziekte van eene ontstokene en etterige gesteldheid is, op welke ligtelijk eene ziektescheidende nederzetting volgt.”

EICHEL, die dikwijls dit toeval, ook verbonden met eene zwelling der oorklieren, waarnam, geeft ons de belangrijkste berigten van het beloop daarvan. „Somwijlen,” zegt hij, (y) „vertoon en zich geene hevige toevallen van ontsteking, maar de ziekte vermindert niet; de koorts blijft aanhouden, en somwijlen is er ijlhoofdigheid, onrustigheid enz.; de tusschenpozen van koorts, waarmede de snelheid van pols in verbinding staat en dikwijls tevens onregelmatig is, worden zachter. De tong is dan droog, dan wederom

„voch-

(x) Uitgezochte Genees- en Heelk. Mengelschriften. I D. pag. 177. nota.

(y) l. c. pag. 117.

„vochtig; de huid is brandend heet; de roodheid
 „van het wezen neemt eenigzins af; de keel is
 „slijmachtig, en er vloeide uit de ooren eenige
 „vochtigheid, of de oorklieren waren gezwollen,
 „of beide had plaats, waardoor de hevigheid der
 „andere toevallen verminderde. — De zieken
 „kregen op den derden of vierden dag na de
 „uitbotting eene vloeijing uit de ooren, en klaag-
 „den te voren niet over sterke oorpijn. Hij werd
 „altijd te laat geroepen, om te kunnen bepalen,
 „of dit altijd kwam op dien tijd, waarop het
 „*critisch* zweet moest komen. Wanneer de ooren
 „liepen, was dikwijls een of beide oorklieren
 „gezwollen; somwijlen was er echter geene zwel-
 „ling aan deze of andere klieren te bespeuren;
 „het gehoor was somtijds zwak, somtijds geheel
 „verloren. De uitgevloeide stof had een' stinken-
 „den walgelijken reuk, en zag er gewoonlijk geel
 „uit; somtijds was de uitvloeijing van etter zoo
 „sterk, dat het alle denkbeelden te boven gaat,
 „en dat onervarene alle hoop verloren, dat het
 „gehoor konde wederkomen. De volslagene doof-
 „heid hield bij verschillende menschen ongelijke
 „lang aan; ja ik heb sommigen bezocht, die vijf
 „weken doof bleven; maar het gehoor kwam al-
 „lengs weder, naar mate de hoeveelheid, de gele
 „kleur en de stank der stoffe afnamen. Onder
 „deze ontlasting verminderde ook de koorts en
 „er volgde de afschilfering bij eene drooge, doch
 „aanhoudende hitte. Dan werd de huid bij tus-
 „schenpozen vochtig; de koorts verminderde
 „lang-

„langzamerhand, en de eetlust en vorige gezondheid herstelde zich allengs, offchoon de ooren ook nog na het einde der ziekte bleven vloeijen.”

De Heer VON MEZA zag in de *Epidemie* van 1787 te *Kopenhagen* een meisje van zeven jaren, hetwelk door stofverplaatsing een *absces* naar de ooren kreeg, en door de armoedige ouders nalatig werd behandeld. Zij bragten hem veertien dagen daarna de uitgezworene gehoorbeentjes, die met den etter er uit gekomen waren, welke zij meenden dat er van buiten waren ingekomen, en waaraan zij het *absces* toeschreven (z). PLENCIZ heeft ons ook belangrijke waarnemingen omtrent dezen uitflag der ziekte medegedeeld (a). De waarnemingen hieromtrent van WENDT (b) zijn allerbelangrijkst. Hij zegt, „dat de ontsteking der ooren, „(*otalgia acuta, otites*) meer gedurende het tijdperk der koorts voorvalt, en gewoonlijk met „eene verplaatsing naar de oorklieren verbonden is; „dat men zich nauwelijks eene verbeelding kan „maken van de verflagenheid der zieken, wanneer zij plotseling doof worden. Zij zijn in eene „gestadige bedwelmdheid, kermen, en men kan „de zitplaats der ziekte alleen kennen door het „grijpen der kinderen naar het oor, en dat zij daarop niet gaarne willen liggen. In het begin is

„de

(z) Ib. p. 292.

(a) L. c. p. 154. ægr. XIII.

(b) L. c. p. 83.

„ de oorklier niet veel gezwollen, en de uitgang
 „ der ziekte is gemeenlijk reeds beslist, voor dat
 „ dezelve groot wordt. Bijaldien de ontsteking in
 „ de holligheid onder het trommelvlies plaats heeft,
 „ of in den *labyrinthus*, en deze tot verettering
 „ overgaat, baant de etter zich of eenen weg door
 „ het trommelvlies, met verlies der gehoorbeen-
 „ tjes, ten minste van den hamer en het aanbeeld,
 „ of hij wordt in het celachtige gedeelte van de
 „ *procesfus mammillaris* uitgestort, hetwelk men
 „ gewoonlijk te laat ontdekt. In het eerste geval
 „ wordt de zieke in het aangedane oor volkomen
 „ doof; eens werd een zieke volkomen waanzin-
 „ nig. Bijaldien zich daarentegen de etter in het
 „ mamwijze uitsteeksel van het slaapbeen onthoudt,
 „ dan is men ook nog omtrent het behoud van
 „ het leven niet zeker. Want wanneer men den
 „ etter geen' uittogt bezorgt door het doorboren
 „ van het uitsteeksel, sterft de lijder somtijds nog
 „ langen tijd daarna aan eene uitteringkoorts; en
 „ wanneer men ook deze kunstbewerking doet,
 „ en de lijder is zeer gevoelig, dan sterft hij aan
 „ een ware *phrenitis* (eene werkelijke ontsteking
 „ der hersenvliezen.) Dikwijls zijn beide deze
 „ uitgangen met elkander gepaard. Zoo bragt mij,
 „ b. v., een man, de eerste maal als hij mij raad-
 „ pleegde, de beide gehoorbeentjes, den hamer en
 „ het aanbeeld, die te voren met den etter uit
 „ het oor ontlast waren. Van het tweede straks
 „ nader. Een derde geval, en ongetwijfeld het
 „ beste, is, wanneer etter en bloed door de buis

„ van

„ van EUSTACHIUS in den mond ontlast worden,
„ hetwelk echter de zieken zelden opmerken.
„ Men kan zelden aan het ziekbed der kinderen
„ de toevallen opmerken, welke de inwendige ont-
„ steking der ooren te weeg brengt, welke kloppende
„ pijnen gedurende de ziekte van den lij-
„ der ondervonden worden, en welken uitgang
„ men zich mag beloven, dewijl zij in een slaap-
„ zuchtigen toestand zijn; offchoon dit eene be-
„ ginnende ontsteking van de inwendige deelen van
„ het oor aankondigt. Want de schielijk aanko-
„ mende doofheid, die in vele andere ziekten den
„ geneesheeren zoo aangenaam is, en die men voor
„ een gunstig teeken houdt, is hier van zoo eene
„ gewenschte voorbeduiding niet. — Volwasfenen
„ klagen over scheuten door de ooren, ruischen,
„ klinken, hetwelk men voor *rheumatisch* houdt,
„ en aan het vatten van koude toeschrijft; over
„ afwisselende koude en hitte, en slapeloosheid.
„ Schielijk wordt de pijn heviger, brandende,
„ kloppende, zoo dat aandoenlijke menschen daar-
„ door in flauwte vallen. Men kan zich nauwe-
„ lijks voorstellen de benaauwheid en de aandoe-
„ ning, die zij hebben van het plotseling verliezen
„ van het gehoor. De pols is, naar mate van de
„ pijn, vol en hard, niet zelden ingetrokken,
„ klein, onderdrukt, maar hard. Kinderen wor-
„ den ijshoofdig, slaapzuchtig, krijgen stuiptrek-
„ kingen, roodheid rondom het oor, hetwelk
„ zich over de wang uitstrekt, wanneer er bij tijds
„ geene neusbloeding volgt, of het *absces* zich van

„zelf opent, en etter en bloed uit het oor
 „loopt. Het laatste scheidt zich zoo schielijk,
 „dat kinderen, wier onvermijdelijk schijnende
 „dood mij 's avonds tot tranen stortens toe
 „roerde, des morgens, na het uitvloeijen van
 „etter, zich zelve ten volle bewust waren, en
 „veel minder koorts hadden. Bij volwasfenen
 „gaat alles veel langzamer, en men kan hier eer
 „verdeeling verwachten, zoo dat men hier min-
 „der voor doofheid behoeft te vreezen, dan bij
 „kinderen, die, bijaldien zij niet geheel en al
 „doof worden, toch zeker gedurende het overi-
 „ge van hun leven eene uitvloeiing van eene
 „stinkende stof houden, en bij afwisseling dan
 „eens goed, en dan wederom bezwaarlijk hoo-
 „ren.”

Ik heb ook meermalen eene langdurige uitvloei-
 jing van stinkenden etter na de roodvonk gezien;
 maar daar dit bij die zieken, welke ik in de rood-
 vonk behandelde, geen plaats had, heb ik liever
 de beschrijving der toevallen en het beloop bij
 dezen uitgang der ziekte met de woorden van de
 waarnemers zelve willen opgeven. Ik wenschte
 wel, dat men hierop bij de behandeling der rood-
 vonk zelve acht gawe, om deze noodlottige ge-
 volgen te kunnen voorkomen; en dit is ook de
 reden, dat ik mij bij deze, zoo zeer door andere
 ter loops behandelde, uitgangen dezer zoo vreesfe-
 lijke ziekte met meer nauwkeurigheid bepaalde.

OOGONTSTEKINGEN.

IV. Offchoon de mazelen meer het gevolg hebben, dat daaruit langdurige oogontstekingen ontstaan, heeft echter BICKER (c) in vijf kinderen roosachtige oogontstekingen waargenomen, die evenwel zonder eenig gevolg langzaam genezen zijn. KREISSIG zag daarvan kinderen blind worden (d). EICHEL (e) zegt, dat een boerenmeisje tot hem gebragt werd, wier beide oogen in de vorige *epidemie* waren uitgezworen. Hij kon van het be- loop der ziekte niet anders gewaar worden, dan dat de beide oogleden gezwollen geweest waren en gesloten, en dat, toen zij lang na de ziekte geopend werden, men deze ongemakkelijke kwaal ontdekt had; ook heeft WENDT verschillende soor- ten van oogziekten na roodvonk en mazelen waar- genomen (f).

VERZWERINGEN.

V. Eveneens is het niet zeldzaam, dat er ver- zweringen, ontvellingen, aan de handen en voe- ten

(c) p. 261.

(d) l. c. p. 60.

(e) p. 144.

(f) l. c. p. 82: In het verledene jaar heb ik ook gezien een meisje, hetwelk na de roodvonk eene ge- weldige oogontsteking gekregen had, en ondanks alle aangewende middelen blind werd.

ten na deze ziekte overblijven. De heer BICKER zegt: „Eenigen heb ik er behandeld, die na de „ziekte door de overgeblevene fcherpte onder eene „gedurige koortfigheid, met eene drooge, heete „en gedeeltelijk ontvelde huid van handen, voeten „enz., nog lang brandige ontvellingen, zweertjes „en verzweringen in den neus, mond en keel „hebben overgehouden, en bij een meisje is het „losfe gehemelte daardoor langzamerhand als weg „gezworen, zoo dat zij op eene onaangename wijze door den neus spreekt.”(g) HUFELAND heeft eene dergelijke zeer belangrijke waarneming, (h) die ik hier zal aanhalen. „Welk een' verschrikkelijk en invretenden (*kaustifchen*) trap van kwaad- „aardigheid de fcherpe stof kan aannemen, die „zich in deze ziekte ontwikkelt, wanneer zij aan „zich zelve wordt overgelaten, heb ik in het „volgende geval met een verschrikkelijk voorbeeld „bevestigd gezien. — Een meisje van acht jaren „had deze ziekte zeer hevig gehad, zonder dat „men (het was op het land) het noodig geoordeeld had, haar eenige geneesmiddelen te geven. „Er ontftonden dien ten gevolge stofverplaatfingen „van de teruggehoudene en bijtend gewordenene stof, „en het gevolg daarvan was, dat zij den twaalfden dag na de uitbotting, toen ik haar voor de „eerfte maal zag, reeds de navolgende verschrik- „ke-

(g) p. 263.

(h) *Bemerk. uber die naturl. und inoculirte Blattern etc. Dritte Aufst. p. 461.*

„kelijke verwoestingen had aangerigt. Het ge-
 „hemelte was verstoord, de sponsachtige neus-
 „beentjes waren zoo verteerd, dat zij met het
 „niezen stukswijze ontlast werden. De spraak
 „was dus geheel onverstaanbaar, als na de he-
 „vigste venerische ziekte; het drinken liep bij het
 „doorslikken grootendeels uit den neus. De oo-
 „gen waren zoo troebel geworden, dat zij niet
 „meer konde lezen. Hierbij kwam nog eene stijf-
 „heid der onderste ledematen, zoo dat zij niet
 „anders, dan met moeite en krom, konde gaan.
 „Er had diensvolgens de boosaardigste verplaat-
 „sing plaats op het verhemelte, de neusbeende-
 „ren, de oogen en de voeten, en mogelijk had
 „men alle deze treurige gevolgen door een braak-
 „en behoorlijke purgeermiddelen kunnen voorko-
 „men.” (i). (Zie ook WENDT, p. 104. I.)

VI Behalve de genoemde gevolgen, heeft men na de roodvonk velerhande uitslagen van eenen hardnekkigen en langdurigen aard, (k) *abscessen in de tong* (l), stijfheid der ledematen (m) enz., waargenomen. KORTUM zag, dat daarna eene *scorbuetie*

(i) Men zie verder BURSERIUS, p. 79 en 80. VOGEL, *Handbuch* p. 239 en 40. — HAHNEMANN *Heilung, und Verhütung des Scharlachfiebers* p. 10 en 11.

(k) CAPPEL p. 89.

(l) STRUVE p. 148.

(m) FILTER, *Hufel. Journ.* XIX. I. St. p. 33.

zieke gesteldheid ontstond. (*n*) Bij anderen zag men verplaatsingen van stof naar de borst, zoo dat er eene drooge kuch, en somtijds een teeringachtige hoest, of ook eene krampachtige verstikking en een schiekelijke dood volgde. (*o*)

KOORTSEN EN ANDERE GEVOLGEN.

VII. Niet minder gewigtig zijn de gevolgen dezer ziekte, wanneer daarop koortsachtige toevallen volgen, zoo dat er of eene heete, of eene sluipende zenuwkoorts geboren wordt. (*p*) Niet zelden ontstaat daaruit eene ontstekingskoorts, welke teekenen van *phrenites* met zich voert: dit is reeds door PLENCIZ waargenomen (*q*) en door BICKER aangehaald. „In dezen schijnt alles,” zegt hij, „voor den wind te gaan, en men ontdekt „in den lijder niets, waaruit men eenig kwaad „voorspellen kan; maar den zevenden of achtsten dag, of ook later, worden zij onrustig, „krijgen stuiptrekkingen, raken aan het raaskallen, „maken dikwijls een naar geschreeuw, en trachten gedurig uit het bed te springen, Deze verschrikkelijke en beschrijfelijke staat is op sommige uren heviger dan op anderen, en duurt „som-

(*n*) Ib. T. VII. c. p. 31.

(*o*) BICKER p. 263. Zie verder EICHEL l. c. p. 143, die ook merkwaardige voorbeelden heeft.

(*p*) KREIJSSIG p. 61. CAPPEL p. 86.

(*q*) p. 19.

„soms tijds twee of drie weken, put der lijdere-
 „krachten uit, en sleept hen gewoonlijk in het
 „graf. — Aanmerkenswaardig is het, dat ik in
 „dergelijke lijdere nooit de vervelling der huid,
 „noch de voorschreven zuchtige opzwellings heb-
 „waargenomen; weshalve het te vermoeden is,
 „dat de stof van den uitslag, naar de hersenen
 „gekeerd, daar hare zitplaats genomen, en dat
 „treurtooneel gespeeld hebbe. — Zoodanig een
 „geval,” voegt de heer BICKER er bij, „heb ik
 „gehad in eene dienstmaagd, die twee kinderen,
 „zwaar aan de roodvonk ziek zijnde, had opge-
 „past, en welke kennelijk die kwade gevolgen zich
 „op den hals gehaald had door, zwaar uitgeflagen
 „zijnde, uit een venster te gaan liggen, om koelte
 „te scheppen. Zij heeft wel vier weken in dien
 „staat verkeerd, doch is evenwel gelukkig her-
 „steld.” — STRACK heeft dit ook waargenomen,
 en daarvan vele voorbeelden medegedeeld. (r) —
 STRUYE heeft in de *Epidemie* van 1799 te Gör-
 litz gezien, dat na het afloopen der ziekte op
 nieuw eene geweldige en gevaarlijke keelontsteking
 ontstond. (s)

ZENUWTOEVALLEN.

VIII. Niet zelden volgen na deze ziekte ver-
 schillende zenuwtoevallen. BICKER zag bij twee
 meis-

(r) In HUFELANDS Journ. XVII. B. No. 6. p. 100.

(s) l. c. p. 148.

meisjes na eenige dagen onverwacht stuiptrekkingen ontstaan, die door koorts en ontsteking der oorklieren gevolgd werden. EICHEL zag na het overladen der maag na deze ziekte geweldige stuipen ontstaan (*t*). Bij eenen zieke, die te voren eene zwelling van het ligchaam gehad had, en daarvan genezen was, nam BANG stuipen en toevallen van vallende ziekte waar, die tienmalen binnen de twaalf uren wederkwamen (*u*). CAPPEL zag daaruit *hysterische* toevallen ontstaan (*v*) en KREIJSSIG de *st. Vitus* dans, blindheid enz. (*w*).

FILTER zag daaruit eene verlamming in de keel overblijven (*x*). BANG nam op den dertienden dag der ziekte eene woedende ijelhoofdigheid waar, die eenige weken aanhield (*y*; EICHEL (*z*), DE MEZA (*a*) en BANG (*b*) schijnen in de *Epidemie van Kopenhagen* waargenomen te hebben, dat de ziekte dikwijls op de maag viel, en brakingen en hevige *cardialgien*, veroorzaakte.

En

(*t*) l. c. p. 141.

(*u*) *Beobacht. der in den Jahren 1777 en 78, in Copenhagen herschenden enz. in Abh. von Copp. p. 157.*

(*v*) l. c. p. 90.

(*w*) p. 60.

(*x*) p. 90.

(*y*) l. c. p. 36.

(*z*) l. c.

(*a*) l. c. p. 144.

(*b*) l. c. p. 151.

En dit zal genoeg zijn van de akelige gevolgen, welke deze ziekte naar zich sleept, waarvan ik de lijst nog veel zoude kunnen vermeederen, wanneer ik alles (c) opgaf, wat over deze stof is aangeeteekend.

O O R Z A K E N.

Ik heb reeds boven opgemerkt, dat deze ziekte tot diegene behoort, welke bij de ouden onbekend waren, ja dat dezelve, offchoon te voren nu en dan waargenomen, eerst den tegenwoordigen vorm gekregen en meer algemeen geworden is in het midden van de voorgaande eeuw. Daar wij zoo weinig weten van den waren aard en natuur der ziekten en van de oorzaken van derzelve bestaan is het ons onmogelijk de oorzaken na te gaan, waaruit de meerdere algemeenheid derzelve voortspruit, en wij moeten ons vergenoegen met hetgeen de waarneming ons omtrent dezelve leert, zonder al te angstig omtrent de redenen daarvan na te vorschen.

Offchoon de ziekte thans zoo algemeen is, dat er weinige plaatsen zijn, waarin zij zich niet somtijds vertoont, schijnt het mij toch toe, dat dezelve niet overal even sterk woedt en even gevaarlijk is. Er zijn plaatsen, zelfs in ons land, daar de roodvonk doorgaans gevonden wordt, en

(c) Men zie voorts REIL, *Fieberl.* p. 104. V. en SPRENGEL, *Inst. Med.* t. IV. p. 218.

en veelal onder eene gevaarlijke gedaante plaats heeft, zoo als, bij voorbeeld, te *Utrecht*, waar, zoo als mij verzekerd is, de roodvonk dikwijls onder den vorm van *angina maligna* voorkomt, en te *Amsterdam*, waar ook zeer dikwijls deze ziekte kwaadaardiger is, dan elders. Integendeel zijn er ook wederom andere gedeelten, waarin deze ziekte meestal ligt en gunstig wordt waargenomen. Men kan dit echter niet geheel aan bekende of openbare oorzaken toeschrijven, dewijl dit ongunstig beloop der ziekte ook somtijds in de gezondste plaatsen wordt waargenomen.

SIJDENHAM (*d*) meende, dat de roodvonk het meest in den herfst voorkwam, — en zeker schijnt het uit de getuigenis van de meeste schrijvers te blijken, dat dezelve het meeste en het gevaarlijkste voorkomt, wanneer er gure en natte koude, vooral in het najaar, en ook wel in het voorjaar plaats heeft. De heer VAN DEN BOŠCH (*e*), heeft dit, na WITHERING en anderen, ook bij ons opgemerkt. Over het algemeen zien wij, dat in ligte epidemien alleen kinderen worden aangetast, en dit is ook in den beginne veelal het geval; wanneer de ziekte echter kwaadaardig wordt, en verder om zich grijpt, ziet men doorgaans, dat ook menschen van meer jaren daarvan aangetast worden. Jonge kinderen onder de twee jaren krijgen de ziekte zelden, maar van dezen tijd tot het twaalf-

(*d*) l. c.

(*e*) Waarn. p. 40 en 41.

twaalfde jaar toe vinden wij de meeste zieken.
 „Onder kinderen,“ zegt HAHNEMANN (*f*), „die
 „zich in roodvonk-*epidemien* aan besmetting
 „blootstellen, tot vijftien jaren toe, wordt naau-
 „welijks het duizendste van deze ziekte ver-
 „fchoond, ten minste krijgen zij iets van die
 „bijzondere pijn in de keel, of van de andere
 „toevallen dezer ziekte; — van het vijftiende tot
 „het twintigste jaar wordt naauwelijks de vijf-
 „honderdste verschoond; — de aansteking wordt
 „van het twintigste tot het dertigste jaar steeds
 „zeldzamer. Zeer zelden worden er menschen
 „boven de dertig jaren van een' volkomen rood-
 „vonk-uitflag aangetast, en dit gebeurt alleen
 „in de kwaadaardigste en doodelijkste *epidemien*.“
 STRUVE zag geen' zieke, die boven de veertig
 jaren was, de ziekte krijgen. FILTER had de-
 zelve evenwel bij menschen zelfs boven de vijftig
 jaren waargenomen (*g*). Ik heb dit ook in ver-
 schillende kwaadaardige *epidemien* gezien, wanneer
 alle menschen, die de roodvonk niet gehad had-
 den, zonder onderscheid de ziekte kregen. Men
 heeft over het algemeen aangemerkt, dat vrouwen
 voor deze ziekte meer vatbaar zijn, dan mannen.
 Na WITHERING, BANGS en anderen, merkte de
 heer VAN DEN BOSCH op, dat er veel meer vrou-
 wen, dan mannen door deze ziekte aangetast wer-
 den.

(*f*) *Heilung und Verhütung des Scharlachfiebers*. p.
 2. in note

(*g*) HUFEL. *Journ.* t. XIX. p. 1.

den. Op *Doornweerd* en in de naburige dorpen had hij in de jaren 1801 en 1802 ongeveer honderd en tien personen daaraan behandeld, waaronder slechts acht manspersonen en twintig jongens beneden de twaalf jaren, en in het armenhuis te *Rotterdam* behandelde hij in den laatsten winter drie en twintig meisjes en slechts vier jongens daaraan (*h*). HEBERDEN denkt, dat mannen boven de twintig jaren zelden de roodvonk krijgen, en hij heeft ook veel meer vrouwen, zelfs bejaarden, aan deze ziekte behandeld (*i*).

BESMETTELIJKHEID.

Men heeft vooral dezer dagen zeer getwist over den aard en oorsprong dezer ziekte, en daar dit stuk van eenen onmiddellijken invloed is op de behandeling zelve, en ik ook onlangs door een' onzer beste Schrijvers uitgenoodigd ben, om daarover mijn gevoelen te zeggen, zal men het mij niet ten kwade duiden, dat ik hetzelfde met de meestmogelijke korthed hier behandelde. Daar echter hier redenering *niets*, en de ervaring en waarnemingen *alles* afdoen, zal ik hier kort moeten nagaan, wat hieromtrent de waarneming van de verschillende *Epidemien* dezer ziekte geleerd hebbe.

De Geneesheeren, die over dit stuk gehandeld hebben, verdeelen zich in twee partijen. De eene

(*h*) p. 40 en 41. CAPPEL denkt het tegendeel. p. 123.

(*i*) *Comment.* p. 28.

gelooft, dat de roodvonk niet besmettelijk is, maar uit verschillende oorzaken (de meeste denken uit *gastrische* oorzaken) geboren wordt; de andere denkt integendeel, dat deze ziekte, even als de kinderpokken en mazelen, uit eene bijzondere smetstof wordt voortgebracht, zonder dezelve nooit voortkomt, en ook, even als de zoo evengenoemde ziekten, een enkel geval uitgezonderd, niet meer dan eenmaal dezelfde menschen treft.

De voortreffelijke STOLL, die slechts hier en daar ter loops van onze ziekte spreekt, schijnt daarvan geene kwaadaardige *epidemien* aangetroffen te hebben. Meestal was de *scarlatina*, die hij beschrijft, van eenen galachtigen aard en viel ook te zelfden tijde met andere galzieken voor(k); ofschoon hij dus ook mogelijk wat al te overhaast besluit, dat deze ziekte zoo wel, als meer andere uitslagen, van eenen gastrischen oorsprong is. (*Etenim numerosa, cum hic, tum alibi capta obser-*

(k) Rat. Med. tom. II. p. 237. *Idcirco et erysipelas et scarlatina etiam hoc mense visa est congener aegritudo et originis biliosae*, en p. 141. zegt hij: „*Scarlatinae febres, quarum copiam ver primum et serus autumnus dedit, vigente aestate fuerunt perquam raras. At omnes quotquot habuimus fuere originis gastricae et non raro vitium inflammatorium fuerat commixtum. In ea enim tempora haec febris incidebat, ubi binae differentes anni constitutiones hyemalis nempe emoriens, et inchoans aestiva et vice versa sese excipiunt.*”

servatio me vel invitum, et longe alia non ignobili magistro edocum convicit, febrem miliarem, petechialem, scarlatinam etc. originis gastricae semper esse; posse saepissime praeverti matura ventriculi et intestinorum vacuatione etc. (l).

LENTIN, die ook, zoo als uit zijne beschrijvingen blijkt, eenige malen *epidemien* van roodvonk, met galkoorts gepaard, heeft aangetroffen, denkt, dat de stoffelijke oorzaak der *scarlatina* bestaat in eene belette afzondering van *urine* en van huiduitwaseming, welke scherpe stoffen, zich bij de gal voegende, eene zamengestelde scherpte veroorzaken. Hij schijnt te twijfelen aan de besmettelijke natuur van deze ziekte, daar hij in een geval van kwaadaardige roodvonk geene besmetting gewaar werd^(m). Onze beroemde DE MANN⁽ⁿ⁾, die echter de ziekte, vooral wanneer zij kwaadaardig is, voor besmettelijk houdt, gelooft ook, dat de oorzaak der roodvonk in de eerste wegen schuilt, en vooral van gal afhangt, welke gedeeltelijk door opflorping, gedeeltelijk ook door *sympathie* met de huid werkt, en eene roosachtige ontsteking der huid veroorzaakt. De kundige Rotterdammer Geneesheer VAN DEN BOSCH heeft, in zijnen zoo nutti-

(l) P. 53. Men vergelijke daarmede verschillende plaatsen van zijne *Ratio medendi*, waarin hij zelfs de pest als een *morbis gastricus* en niet besmettelijk houdt

(m) *Beyträge zum Ausub. arzn.* t. III. p. 5—6.

(n) *Geneesk. Corresp.* t. II. p. 200.

tigen bundel van geneeskundige waarnemingen, bijna hetzelfde gevoelen omhelsd, en schrijft de roodvonk toe aan eene kwaadaardige stof, voortspuitende uit eene belette huiduitwaseming, gepaard met eene ophooping van slijm en galstoffen in de eerste wegen (o), welke zich vooral plaatst op de werktuigen der slikking, den mond, de tong, het gehemelte, en de oor- en kwijklieren, en zeer spoedig waterachtige zweren en spruw in die deelen te weeg brengt; met koorts, schiekelijke ondermijning der krachten, bijzonder met eenen, in den eersten opslag niet schijnenden; maar waarlijk kwaadaardigen uitslag, die veel overeenkomst heeft met dien *subphlogistischen* staat, welchen men dikwijls in de darmen van geopende lijken aantreft; en die zoo spoedig tot *gangreen* overhelt.

De heer REICH, die ons eene geheel nieuwe leer omtrent de natuur en de oorzaken dezer ziekte gegeven heeft; denkt, dat dezelve bestaat in het geheele afsterven van de opperhuid; en in het vormen van een geheel nieuw omkleedfel des ligchaams (p), en is tevens van meening, dat dezelve niet besmettelijk is, omdat hij in sommige gevallen zag, dat de ziekte zich niet verder voortplantte (q).

Wan-

(o) l. c. p. 41, en volgende.

(p) *Neue Aufschlusse über die Natur und Heilung des scharlachfiebers.* p. 44.

(q) p. 101—102.

Wanneer wij echter die geneesheeren raadplegen, welke in dit stuk de meeste ondervinding hebben, en daarom als de meest bevoegde regters in deze zaak moeten beschouwd worden, dan zullen wij zien, dat zij meest alle daarin overeenkomen, dat dezelve tot die ziekten behoort, welke niet, dan door besmetting, worden voortgeplant.

De heer BICKER buiten kijf een zeer oplettend waarnemer, zegt uitdrukkelijk: „Zij heeft zich „*buiten allen twijfel* door besmetting voortgeplant, „en zeer waarschijnlijk meer door eene onmiddelijke besmetting of aanraking, dan wel door de „lucht. In eene menigte van huisgeziunen is de „eene verscheidene dagen na den anderen er van „aangetast, in velen verscheidene kinderen tegelijk, „nadat er vooraf eerst één de ziekte had ondergaan; ook hebben velen dezelve gekregen door „de zieken op te passen, en zij heeft zich somtijds als tot zekere wijken en buurten bepaald. „Meer dan één huisgezin heb ik bediend, waarvan een, twee of meer kinderen de ziekte gehad hebben, en waarvan de anderen, afgezonderd gehouden, zijn vrij gebleven, schoon zij „dezelve nooit gehad hadden. Zonderling is het „geval van twee kinderen, die op mijne aanrading, terwijl de moeders de ziekte zeer zwaar hadden, haar hebben blijven zuigen, zonder den „minsten schijn van de ziekte gekregen te hebben (r). — Zij heeft in hare verspreiding en „woe-

(r) p. 264-5.

„woede zich eveneens toegedragen, als doorgaans
 „eene *Epidemie* van kinderpokjes zich toedraagt.
 „In het begin is er slechts hier en daar in de
 „stad een enkele van aangetast geweest, en niet
 „zeer hevig. Vervolgens is zij langzamerhand
 „verspreid, algemeener en kwaadaardiger gewor-
 „den. Den eenen tijd heeft zij sterker in de eene,
 „en den anderen tijd sterker in de andere wijk
 „gewoed.”

CLARCK (s) zegt: „de Scharlakenkoorts zoo
 „wel, als de kinderpokjes en mazelen, kan niet dan
 „door haar eigen smet worden voortgebracht, —
 „dit is niettemin zeker, dat er weinige of geene
 „door de ziekte aangetast werden, die niet voor
 „de besmetting blootgesteld geweest waren, en
 „dat, zoodra die in een huisgezin zich ontdekte,
 „gemeenlijk alle de kinderen er door aangetast
 „werden, en zelfs ontsnapten bejaarde personen
 „zulks niet altoos. Het schijnt derhalve redelijk,
 „te besluiten, dat het eigenlijke smet, door de
 „inademing der ziekelijke stof van besmette per-
 „sonen, overgebracht werd, en dat men die als
 „de eenigste teweegbrengende oorzaak moet be-
 „schouwen.”

Alle beschrijvingen van onze inlandsche *Epidemien*, van den heer KETEL, MOLL, THEMME, VOLTELEN en meer anderen, komen alle daarin overeen, dat zij oogenschijnlijk door besmetting werden voortgeplant. De

(s) l. c. p. 28.

De heer STRUVE (t) ſchrijft de groote ſterfelijkheid en de ſchielijke verbreiding van deze ziekte in 1799 te *Görlitz* toe aan de groote vrees en de onbekendheid met den befmettenden aard derzelve, daar zij door de kleederen van het eene huis in het andere gedragen werd, en de befmetting zich daardoor zoo ſchielijk verſpreidde, dat op eenen dag vijf, zes en meer perſonen daardoor aangetast werden. Hij oordeelt verder, dat zoo wel bij de uitbotting, als bij de aſſchilfering, dit gif zich het meeste ſcheen te verbreiden. — Een jong mensch werd door het aantrekken van laarzen, die hij van iemand kocht, welke aan de roodvonk geſtorven was, aangeftoken (u).

De Hoogleeraar VON HILDENBRAND (v) verhaalt hieromtrent, dat hij, de roodvonk niet gehad hebbende, te *Weenen* eenen zieken daaraan bezocht had, dat hij twee jaren daarna in *Polen* door die ziekte werd aangetast, toen hij den zwarten rok aantrok, dien hij te *Weenen* bij den roodvonk-zieken had gedragen, en dat hij op deze wijze de ziekte daar verſpreidde, die er niet aanwezig was. En hierin komt dan de roodvonk ook met de mazelen overeen. Een zeer geloofwaardig Geneesheer, en mijn achttingwaardige vriend, ſchreef mij onlangs uit den *Haag*, dat in het verleden jaar, toen de mazelen daar zeer

kwaad-

(t) l. c. p. 85.

(u) p. 201, note.

(v) *Über den ansteckend. Typhus*, p. 123.

kwaadaardig regeerden, eene moeder, die een of twee kinderen aan de mazelen had liggen, eenen brief ſchreef in de ziekenkamer, welke daar bij toeval een paar dagen bleef liggen, en daarna met den post gezonden werd aan haren zoon te *Casfel*; dat die kort daarop de mazelen kreeg, en dat de geneesheer verzekerde, dat er op dien tijd in geen tien mijlen in de rondte mazelen regeerden; zoo dat die buiten twijfel door den brief waren overgebragt.

PLENCIZ (w) zegt ook, dat niet alleen de kwaadaardige roodvonk, maar zelfs de zeer goedaardige zeer befmettelijk is. „*Scarlatina praecipue maligna* „*ſit morbus ſumme contagioſus, et periculofus, qui* „*integras familias quandoque delere ſolet. — Si* „*enim in communitate decem infantum unus eadem* „*corripitur, vix aliquis praesentium ab ea immu-* „*nis erit unde videtur ejus contagium facilius pro-* „*pagabile et multiplicabile, quam in variolis et* „*morbillis ipſis.*” Hij heeft echter hier de bijzondere opmerking, dat ſomtjids bloedverwanten, offchoon op plaatſen van elkander verwijderd woneude, op denzelfden tijd door deze ziekte werden aangetast, waarvan hij het voorbeeld bijbrengt van vijf graven van *Courland*, waarvan de kinderen, die op verſchillende buitengoederen woonden, waar geen roodvonk was, echter daardoor aangedaan werden en ſtierven. Het is zeer waarſchijn-

(w) l. c. p. 61—2.

ſchijnlijk, dat hier ook de ſmetſtof door brieven of andere goederen zal zijn overgebracht.

De heer KORTUM zegt van de *epidemie* van de roodvonk, die hij in 1793 te *Stolberg* waarnam, dat zij ontwijfelbaar beſmettelijk was, dewijl, zoodra iemand daarvan aangetast werd, aanſtonds meer menſchen in hetzelfde huis en in de buurt daaraan ziek werden, — en dat de ſmetſtof zich zoo ſchielijk aan wakers enz. mededeelde, dat zij reeds den derden dag ziek werden.(x)

De beroemde STRACK (y) is ook van de beſmettelijkheid dezer ziekte zoo overtuigd, dat hij daarvan getuigt: *contagiosa est; non facile dum dimittit, quin omnes in ea infantes corripuerit; vix aliquem impunem relinquit. — Quod miasma scarlatinum peracre sit, adeo, ut non solum inhalatum inficiat, sed et tactu cutim inflammet, praeter ea, quae supra comprehensa sunt exempla, proximum hoc esto. Puella triennis G. febre scarlatina laborabat, quam mulieres calefacientibus medicamentis exasperaverant. Magnam pater filiae curam habebat, eandemque cubantem velabat, exuebat, vertebat, tractabat, et suis manibus, quibus, nudis cum clunibus infidebat, gestabat. Inde patris, qui auriga erat palmarum callosa cutis*
„scar-

(x) HUFELAND, Journ. VII. 3de ſt. p. 28.

(y) *Febr. Scarl.* in HUFELAND, Journ. XVII, T. 2de ſt. p. 95.

„scarlatino rubore tincta, intumuit, et moleste
 „pruruit; post fatiscens, ut tela detracta est; ideo
 „nunc difficiles manus pater, habena equos regere
 „ut possit, consutis ex grosso corio digitalibus
 „manicas induere debebat.”

De heer FILTER van *Nordhausen* (z), een zeer naauwkeurig waarnemer, maakt dezelfde aanmerking, dat, wanneer een kind in een huisgezin van de roodvonk werd aangetast, de overigen gemeenlijk spoedig volgden; dat het onder de zeldzame gevallen behoorde, dat de eene of andere, die aan de besmetting blootgesteld was, niettemin vrij bleef; dat de smetstof zich gemeenlijk zeer schiekelijk ontwikkelde, want dat kinderen dikwijls den tweeden of derden dag na de besmetting reeds ziek werden; — dat eindelijk deze stof onder de vlugste smetstoffen moest behooren, daar men reeds besmetting kan te weeg brengen, wanneer men met dezelfde kleeding van eenen roodvonk-zieke in een gezond huis ging, waarvan hij verscheidene voorbeelden gezien had.

Ik zoude hier nog eene menigte van beroemde schrijvers kunnen bijvoegen, bijaldien ik, na zoo vele aanhalingen, dit niet overtollig keurde (a).
 Al-

(z) l. c.

(a) Van hetzelfde gevoelen is GRANT *a short account of a fever and sore throat, which began to appear in and about London, in September 1776. The angina mucosa spread so fast in November 1776, that I seldom*

Alleen zal ik hier bijvoegen, dat mijne vijf en twintigjarige ondervinding mij ook dit overvloedig heeft bevestigd. — Men zegge echter niet, dat dit van eene *Epidemische* gesteldheid der lucht kan afhangen, en dat dit dus de besmettelijkheid dezer ziekte niet genoegzaam bewijst. Ik zal hierop echter het volgende aanmerken:

1. Het komt volkomen ook met mijne eigene waarnemingen overeen; dat de roodvonk nooit van zelf ontstaat, maar dat dezelve altijd van buiten werd aangebragt. Ik heb in alle gevallen alijd den loop kunnen nasporen, die de besmetting hield, en steeds waargenomen, dat zij zich in de huizen niet alleen, maar ook van straat tot straat voortplantte.

2. De roodvonk komt daarin volkomen met pokken en mazelen overeen, dat zij allerhande soort van gestellen aantast, vooral, wanneer de ziekte hevig is, en naar den verschillenden aard, gestellen en *epidemien*, zeer verschillende soorten en wijzigingen dezer ziekte veroorzaakt.

3. Offchoon men sommige menschen vindt, die nooit pokken of mazelen krijgen, hoe zeer zij
zich

visited fewer than ten, and sometimes twenty of a day the reason was, that when it got into a house commonly went through the whole family: especially the children and maid servants; the mothers and nurses were often affected, and in some families the footmen and porters, p. 29, 30. Van dezelve gedachten is ook SPRENGEL, l. c. p. 418 en J. FRANK, l. c. p. 196—7.

zich ook aan besmetting blootstellen, heeft dit nog meer bij de roodvonk plaats; ook ziet men niet zelden, dat er eene bijzondere *epidemische* gesteldheid plaats vindt, welke de vatbaarheid voor deze ziekte vermeerdert.

4. Wanneer men de menschen van elkander afzondert, zoo dat zij geenerhande gemeenschap met de zieken hebben, kan men dezelve voor deze ziekte bewaren, zoo als wij dit naderhand door voorbeelden zullen toonen.

5. Ook daarin komt de ziekte met de kinderpokken en mazelen overeen, dat men dezelve slechts eens in zijn leven bekommt. Mijne onderzinding komt hierin met die van PLENCIZ, VOGEL, BICKER, KREIJSSIG, STRUVE, CAPPEL, HUFELAND, ROSEN en vele anderen overeen, dat ik nooit zelf de ziekte bij hetzelfde voorwerp voor de tweede maal gezien heb. Ik wil echter de ondervindingen van anderen, als van NEUMAN, ELVERT (*b*), HORN (*c*), die dezelve driemaal in hetzelfde voorwerp gezien heeft, geheel niet loochenen, daar ik dit enkel als *anomalien* beschouwe, en dit ook een enkele reis met de kinderziekte en mazelen plaats heeft.

6. Eindelijk toont ook de ondervinding, dat deze smetstof niet alleen door onmiddellijke aanraking, en door het inademen van de lucht van een be-

(*b*) CAPPEL, p. 113.

(*c*) *Archiv. f. pr. medic.* VII. 2. p. 286. Zie ook HUFELAND *pract. bibl.* t. XXIV. 4. p. 210. seqq.

besmet huis of vertrek, maar ook door kleederen enz. wordt overgebracht. Mij is door een' voornaam' geneesheer in deze stad verzekerd, dat in een huis de roodvonk drie malen eenige weken en maanden na elkander was aangestoken, nadat men een bed, waarop een zieke gelegen had, wederom had gebruikt.

En dit zal dan, naar mijn inzien, genoegzaam zijn, om de betwistte vraag te beslissen, *of de roodvonk eene besmettelijke ziekte zij?* en of het der moeite waardig zij, middelen in het werk te stellen, om deze ziekte voor te komen, en de voortplanting daarvan te verhoeden?

VOORBEHOEDING.

Niettegenstaande ik reeds twee verschillende reizen over de voorbehoeding van deze ziekte gesproken heb (*d*), zal ik echter om het groot belang, hetwelk wij hieromtrent hebben, op dit punt nog eens weder komen, en nog eenige aanmerkingen daarover maken.

I. *Vooreerst* dan heb ik aangemerkt, dat, terwijl deze ziekte alleen door dadelijke besmetting wordt aangebragt, men derzelve algemeenwording zoude kunnen verhinderen door den eersten zieke aanstonds in een daartoe bestemd en afgezonderd huis te laten

(*d*) Geneesk. Magazijn, t. IV. en in een bijzonder stukje: *Iets over de voorbehoeding van de Roodvonk.* Groningen 1807.

ten overbrengen, en alle gemeenschap met de gezonden af te snijden; — of, door de besmette huizen, even als in tijden van pest, door eene wacht te bezetten, en alle verkeer daardoor te verhinderen. Dan, daar dit nog lang onder de vromewenschen zal blijven, zal ik alleen daarop aandringen, dat ieder, zoo veel hij kan, alle voorbehoedmiddelen, die in zijne magt zijn, gebruike, om zich zelve en anderen voor de besmetting te bewaren, en dat de Geneesheeren zelve zorgen dat zij niet de overbrengers der ziekte worden, en ook er met ernst op aandringen, om al de daartoe dienende middelen te doen uitvoeren. Te dien einde rade ik hen ten ernstigste, dat zij in tijden van *epidemische* en kwaadaardige roodvonk met alle behoedzaamheid in het bezoeken hunner zieken omgaan; dat zij, voor dat zij zich naar de besmette huizen begeven, eerst hunne andere zieken afdoen, ten minste alle noodelooze en overtollige bezoeken vermijden, vooral daar zij gevaar loopen de ziekte aan kinderen, die daarvoor meer vatbaar zijn, over te brengen; dat zij niet te lang in besmette kamers en huizen vertoeven, ten einde hunne kleederen niet met smetstof te verzadigen; dat zij zich verkleeden, en niet met dezelfde kleederen, waarmede zij deze zieken bezocht hebben, wederom andere bezoeken; dat zij zich, na het bezoeken dezer zieken, telkens wel waschen en reinigen, dikwijls van linnen veranderen, en hunne kleederen laten luchten, uitkloppen, en aan den damp van minerale zuren

(waar-

(waarvan straks nader) blootstellen. — Men zal mij, hoop ik, deze aanmerking ten goede houden, daar mij voorbeelden genoeg bekend zijn, dat de ziekte niet anders, dan door geneesheeren of heelemeesters, heeft kunnen worden overgebracht. — Het spreekt van zelf, dat, wil men de ziekte vermijden, men ten strengste moet zorgen, dat men niet alleen zelf in geene besmette huizen gaat, maar ook de dienstboden dezelve niet van daar in huis brengen, en eindelijk, dat men toch eens doe ophouden die verderfelijke gewoonte van lijkstaatsien en begrafenismaaltijden, welke ondanks ook alles, wat men daartegen gezegd heeft, niet ophouden, en steeds de bronnen blijven, waardoor de besmettelijke ziekten, vooral te lande, van den eenen tot den anderen worden overgevoerd.

II. Offchoon het zeker is, dat de meeste besmettelijke ziekten, en ook de roodvonk, veelal door nalatigheid van de vereischte voorzorgen algemeen worden, is het echter niet minder waar, dat men ook, zonder dat men het weet, in besmette huizen kan komen, of besmette dingen kan aanraken, en alzoo buiten zijn weten door de ziekte kan worden aangetast. Het is in dit geval moeilijk, om den voortgang der besmetting in de huizen voor te komen. Intusschen heeft men zich hiertoe van de volgende middelen met den besten uitslag bediend: dat men aanstonds den zieke van de gezonden afscheidde, en alle gemeenschap daarmede deed ophouden, en dat men ter verzorging en oppassing zoodanige menschen gebruikte, welke

de

de ziekte reeds hadden doorgestaan. Ik heb te voren reeds opgemerkt, dat D. FILTER van *Nordhausen* op deze wijze, door dezelve af te scheiden, zijne kinderen had behouden, en gedurende de laatste *epidemie* in deze stad is dit door velen ook met het beste gevolg geschied, en de ziekte bij éénen slechts gebleven. Ook heeft men, op het sterk aandringen van eenige onzer geneesheeren, zieken oppassers genomen, die zich tot dit werk alleen bepaalden; en dit is ook van veel nut geweest, om de verdere verspreiding te voorkomen.

III. Wat nu de bijzondere voorbehoedmiddelen betreft, welke men zoude kunnen en behooren te bezigen in die gevallen, waarin men verplicht is, roodvonk-zicken te bezoeken, of ook, wanneer men bespeurt, reeds de besmetting op de eene of andere wijze gevat te hebben: Ik zal niet herhalen, hetgeen ik daaromtrent te voren gesteld heb, daar mijn gevoelen hieromtrent hetzelfde blijft (e). En ik zal dus alleen aanmerken, dat men in allen gevalle zorgvuldig moet acht geven, dat men al hetgeen het ligchaam voor de ziekte vatbaar maakt, zorgvuldig behoort te vermijden; dat men dus naar mate van den verschillenden aard der zamenloopende koorts, al datgene behoort te verwijderen, hetwelk ons dezelve kan berokkenen; dat men dus, wanneer de roodvonk van eenen *gastrischen* of galachtigen aard is, dikwijls

(e) In het voorgemelde Stukje: *Over de voorbehoeding van de Roodvonk.*

wijls de ziekte door een braakmiddel — wanneer die *catarrhaal* is, door uitwasemende middelen — en wanneer dezelve van eene rotachtige natuur is, en onder den vorm van *angina maligna* voorkomt, door koortsbast en versterkende middelen kan voorkomen; dat men eindelijk hieruit kan verklaren hoe het komt, dat in verschillende *epidemien* ook tegenstrijdige en verschillende middelen zijn nuttig geweest.

IV. Wat nu betreft de middelen, welke geschikt zouden zijn om het gif zelf van de roodvonk te verstoren: hieromtrent merk ik aan, dat de overzure zoutzure berookingen, welke mij altijd zeer wel voldaan hebben, over het algemeen, zoo verre mijne berigten gaan, in deze Provincie allezins aan de verwachting hebben beantwoord, en dat er ook, sedert de meer gezette en doelmatige aanwending daarvan door de heeimeesters te lande, nergens eene doorgaande doodelijke *epidemie* heeft plaats gehad; dat ik, als vaste President der Provinciale Commissie van Geneeskundig Onderzoek en Toeverzigt, gedurig berigten heb ontvangen van hier en daar aanstekende Roodvonk, maar dat dezelve bij zeer weinige huizen en personen is bepaald gebleven, waarbij men dan toch ook behoort op te merken, dat ook alle andere middelen, welke den voortgang der ziekte konden onderdrukken, daarbij niet verzuimd zijn. — De liefde tot de waarheid vordert echter, dat ik hier zegge, dat er sommige geneesheeren zijn, welke met deze berookingen

minder op hebben: en wie zal niet zeer gemakkelijk bevroeden, dat die ook zeer weinig kunnen uitrigten, wanneer men voor het overige het gif met volle teugen indrinkt, en door onreinheid enz. de smetstof gedurig vermenigvuldigt? — Andere zijn er intusfchen ook in andere Provinciën, welke daarmede zeer veel op hebben, en meenen daarvan ter beteugeling der besmetting zeer veel nut te hebben gehad.

Ik heb onder de middelen, welke tot wegne-
ming of verftoring der smetstof worden aan-
geprezen, ook te voren genoemd de *Belladonna*. De
heer HAHNEMAN heeft dit middel eerst als een
geheim aanprezen, en hetzelfde naderhand al-
gemeen bekend gemaakt. Ik heb echter niet ge-
merkt, dat hetzelfde veel opgang gemaakt heeft,
en, behalve de reeds te voren genoemde ge-
neesheeren JORDENS en SPUIN, vind ik alleen,
dat de heer ETMULLER (1), die in eene ster-
ke ijhoofdigheid de *Belladonna* tot $\frac{1}{4}$ gr. alle
drie uren in deze ziekte met een gewenscht ge-
volg had toegediend, daardoor werd aangemoed-
igd, om hetzelfde ook als een voorbehoedend mid-
del te bezigen; dat hij het ook bij twee kinderen,
die de beginselen der ziekte reeds hadden, met
eene gelukkige uitwerking had gegeven. Hij gaf
alle drie uur $\frac{1}{8}$ gr. der *Belladonna* met suiker,
waardoor een sterk kleverig zweet ontstond, en
de

(f) HUFEL. Journ. XX. 4ft. p. 101.

de ziekte zonder uitslag daarmede eindigde. Hij had het ook nog in een ander geval met vrucht gebezigd. Andere geneesheeren van naam, STRUVE, STIEGLITZ, HEIM, HECKER en andere, hebben daarmede niets op, en dit was dan ook de reden, dat de heer HAHNEMANN (g) in een nader stukje beweerde, dat men zijn middel niet in de regte roodvonk, maar in de *purpura miliaris*, (welke toch, zoo als wij boven zagen, dezelfde ziekte is) hadden aangewend. Ik heb niet kunnen ontwaar worden, of men ook dit middel ter voorbehoeding der roodvonk in ons land gebruikt hebbe.

Meer heb ik te zeggen van de poeijers van *calomel* en *sulphur auratum antimonii*, die ik als voorbehoedend middel met meer vertrouwen heb aangeraden. Daar men, zonder mijne waarnemingen gelezen te hebben, in een Duitsch Journaal dezelve verworpen heeft, zal ik, behalve de te voren bijgebragte eigene ondervinding, welke ik sedert dien tijd overvloedig bevestigd gevonden heb, hier de getuigenis bijbrengen van diegene, welke mij tot het geven van dit middel aanleiding gegeven hebben; waarbij ik dan ook nog kan voegen de getuigenis van mijnen geachten vriend, den heer Med. Doct. SCHURMAN, van *Steenwijk*, die mij, weinige weken geleden, heeft verzekerd, dat hij zoo vele bewijzen van het nut van dit
mid-

(g) HUFELAND, *Journ.* t. XXIV. 1. p. 139.

middel ter voorkoming der scharlakenkoorts in zijne praktijk had ondervonden, dat hij mij konde verzekeren, dat het hem nog nooit had verlaten, en dat hij, nimmer de roodvonk gehad hebbende, dezelve, als hij zich aan besmetting moest bloot stellen, met het grootste vertrouwen bezigde.

Ik had reeds voor vele jaren opgemerkt, dat niet alleen de *calomel* nut deed in de ingeënte kinderziekte, en had daarom ook dikwijls de poeijers van DIMSDALE, uit *merc. dulc.* met *Japh. aur. antim.* bestaande, toegediend. Dan de getuigenis van vele geneesheeren, vooral van HUFELAND, voor mij hebbende, had ik ook deze poeijers ter voorbehoeding voor de kinderpokken gegeven, en mij daarbij zoo wel bevonden, dat de kinderen, die dezelve gebruikten, of geheel en al van de besmetting vrij bleven, of ten minste de ziekte zeer goedaardig kregen. Dit bracht mij natuurlijk op het denkbeeld, om ook dit middel ter voorbehoeding in de roodvonk te bezigen, en ik werd hierin bevestigd, toen ik zag, dat dit door den heer HUFELAND ook ter voorbehoeding dezer ziekte gebruikt werd.

HUFELAND zegt (h), „ dat hij sedert eenigen „ tijd begonnen heeft menschen, die in gevaar wa- „ ren van aangestoken te worden, het *Pulvis Plum-*
me

(h) Journ. XVI. 1. p. 175.

„*meri* (*calomel* en *sulphur. aurat.* in gelijke deelen) om den anderen dag in zulke giften te geven, dat het slechts een of twee stoelgangen te weeg brengt, en ik heb gevonden, dat deze niet werden aangestoken.” Dan wij vinden het sterkste berigt omtrent dit middel van den heer Dr. SELIG in *Plauen* (i). Hij had namelijk opgemerkt, dat, daar hij bij de inenting der kindersiekte gewoonlijk van 6 tot 8 giften van een mengsel uit *calomel sulphur. aurat.* en *Tart. Emetic* gaf, van 300 ingeënte kinderen geen de roodvonk kreeg, offchoon zij zich zelfs voorbedachtelijk aan besmetting blootstelden. Dit maakte hem opmerkzaam, vooral daar hij wist, dat sommige Engelsche geneesheeren de *calomel* als een zeer krachtig middel in deze ziekte hadden gebezigd, en hij besloot zijne eigene en eenige andere kinderen opzettelijk eenige giften van dit middel te geven, en liet hen bij roodvonkzieken in de buurt gaan, en ziet, geen van deze kinderen werd besmet. Eenen heer op het land, die reeds een kind aan de roodvonk in huis had, werden door hem de poeijers gezonden, en door negen personen gebruikt, die alle vrij bleven, offchoon de ziekte op het dorp overal heerschte. Het is der moeite waardig, deze geheele verhandeling te lezen, waarin het nut van de *calomel* in deze ziekte door vele voorbeelden bewezen wordt; dan waarvan ik na-

der

(i) HUFEL. *Jour.* XVI. 1. p. 24. seqq.

derhand ook met een woord opzettelijk zal handelen (*k*).

Onlangs heeft men ook de minerale zuren als voorbehoedmiddelen tegen de roodvonk aan geprezen. NEUMANN geeft twee gevallen op van voorwerpen, die reeds duidelijke teekenen dezer ziekte hadden, en door een sterk gebruik dezer zuren van de ziekte bevrijd bleven (*l*). Wat hiervan zij, — ik heb niet gevonden, dat daarmede ook van anderen eenige proeven zijn genomen (*m*).

Het zal niet noodig zijn, dat ik verder iets over het reinigen en zuiveren der handen enz. zegge, daar ik over het een en ander te voren breedvoerig genoeg gesproken heb.

GENEZING.

Het wordt tijd, dat ik tot mijn voornaamste stuk, de behandeling namelijk van deze ziekte overga.

Wanneer de ziekte eenvoudig, gemakkelijk en goedaardig is, zoo als dezelve in den tijd van

sij-

(*k*) De heer REIL geeft bijna dezelfde voorbehoedmiddelen op, maar schijnt vooral als algemeen voorbehoedmiddel het koude bad, dagelijks aangewend, aan te raden. p. 144. seqq.

(*l*) CAPPEL, l. c. p. 173.

(*m*) Men zie ook REIL, p. 146—7.

SIJDENHAM meestal bij kinderen werd waargenomen, en zoo als wij dezelve ook in fommige *Epidemien* nog aantreffen, is zij zoo gemakkelijk te overwinnen, dat men geene geneesmiddelen daarbij behoeft, of behoort te gebruiken. In de meeste kwaadaardige *Epidemien* zelfs vindt men doorgaans, ook bij volwasfenen, zulke gemakkelijke en gunstige gevallen. Men kan alsdan de ziekte gerust aan de natuur overgeven, wanneer men maar zorgt, dat men de heilzame werkingen daarvan niet stoort, en den regelmatigigen afloop niet belet. Ik wil gaarne bekennen, dat er vele voorbeelden zijn, dat men in zulk een gemakkelijke roodvonk zich aan de lucht heeft blootgesteld, en allerhande zware spijzen zonder nadeel gebruikt; dan ik oordeel dit altijd onvoorzigtig, en denke, dat het altijd gevaarlijk is, zelfs in den gemakkelijksten trap der ziekte, zich in de lucht te begeven. Ik geloof, dat het allezins noodzakelijk is, dat men in deze ziekte de huid in eene bestendige warmte houde, om dezelve, als het ware, voor te bereiden, om het scharlakengif door dezen weg te ontlasten, dewijl de regelmatigige en gunstige afloop der ziekte daardoor het best bevorderd wordt. Ik sta daarom ook, in de gunstigste gevallen zelfs, de zieken niet toe, om in het begin der ziekte het bed te verlaten, terwijl ik ook, zelfs gedurende de vervelling, aanrade zoo veel mogelijk het bed te houden, dewijl het bijna ondoenlijk is, als de zieken zich voor het overige wel bevinden, hen geheel aan het bed te verbinden; ook is dit in de

deze zeer gemakkelijke en ligte soort minder noodig, als men maar zorgt, dat men geene koude vat. Wanneer de roodvonk zoo gemakkelijk is, laat ik meestal niet anders dan laauwe of warme doorspoelende dranken drinken, terwijl een zacht aftrekfel van vlierbloemen de uitwaseming bevordert, en hier voordeel schijnt te doen. Wanneer er geene teekenen van *sordes* in den beginne der ziekte aanwezig zijn is het niet alleen onnoodig, maar zelfs schadelijk, hier purgeermiddelen toe te dienen, welke ik echter onder de vervelling niet ongepast keure, dewijl er altijd onder de ziekte zich stoffen in de eerste wegen verzamelen, welke men door zachte laxeermiddelen behoort te ontlasten.

De *scarlatina anginosa*, of roodvonk met zeere keel verzeld, is altijd eene zwaardere ziekte, dan de eenvoudige scharlakenkoorts; zij is intusschen niet altijd gevaarlijk, en in sommige gevallen is zij zoo gemakkelijk, dat de natuur alleen genoegzaam is, dezelve te overwinnen. In vele gevallen, wanneer de ziekte eenvoudig en de keelontsteking matig is, zal het niet noodig zijn iets anders te doen, dan het bed te houden, een aftrekfel van vlierbloemen te nemen, en de keel met gerstenwater en vijgen te gorgelen, en somtijds eene warme pap of zuurdeeg om de keel te leggen, terwijl na het afloopen der ziekte het nuttig zal zijn zachte openende middelen te bezigen.

Even, als in de kinderziekte en in de mazelen, komt ook hier in de behandeling alles aan op de koorts, welke met de roodvonk vergezeld gaat.

BEHANDELING DER INFLAMMA-
TOIRE ROODVONK.

Offchoon wij gezien hebben, dat zich bij deze ziekte allerhande soort van ziekten kunnen voegen. is het bij mij echter vrij duidelijk, dat, wanneer dezelve in jonge en sterke gestellen voorvalt, hier meestal, even als in andere koortsachtige *exanthematische* ziekten, een zekere trap van *phlogistische* gesteldheid plaats heeft, en dat er daarom altoos eene mindere of meerdere *antiphlogistische* behandeling in den begiine der ziekte moet plaats hebben.

De verbazende hitte, en snelheid van pols, volgens de waarnemingen van LORRY, bevestigd door die van STIEGLITZ (n), toonen dit overtuigend genoeg. Dit is vooral waar van de *angina scarlatinosa*, waarin meestal eene zekere mate van ontsteking aanwezig is, en dit is ook reeds door de eerste beschrijvers dezer ziekte, door PLENCIZ, DE HAEN en anderen waargenomen, en wordt door vele der hedendaagsche schrijvers, als STIEGLITZ, HEIM enz. bevestigd. — Dit is zulk een gewichtig stuk, dat het der moeite waardig is, dat wij hier zoo kort mogelijk bepalen, wanneer, in hoe verre, en onder welke omstandig-
he-

(n) Versuch n. p. 272.

heden deze *antiphlogistische* behandeling behoort te worden in acht genomen (o).

Vooreerst behoort men altijd eene min of meer *antiphlogistische* of verkoelende behandeling aan te raden, wanneer ook de eenvoudige roodvonk sterke, jonge en volbloedige menschen aantast, dewijl hier altijd door de werking van het gif eene sterke terugwerking der vaten wordt teweeg gebragt, waardoor de *assimilatie* en *reproductie* dezer stof te veel bevorderd, en dus eene zwaardere ziekte teweeg gebragt wordt, bijaldien men de koorts en andere toevallen niet bedwingt door eene koude behandeling, terwijl daardoor ook tevens de *congestie* naar het hoofd, en de ontsteking der keel gematigd en verminderd wordt. Want ofschoon het mij voorkomt, dat eene al te koude behandeling de natuurlijke werking der huid moet storen, en de noodzakelijke vorming van den uitslag verhinderen, is het niet minder zeker, dat niets in deze ziekte, vooral, wanneer dezelve in jonge, sterke en volbloedige gestellen voorvalt, nadeeliger is, dan de zieken in heete kamers en onder veel dekens en vederen bedden te begraven.

Men

(o) CURRIE en WILLAN hebben opgemerkt, dat de hitte tot 112 graden loopt, de hoogste, die men ooit in het menschelijk ligchaam heeft waargenomen, waarschijnlijk omdat bij de koortshitte nog die van de huidontsteking komt. Ook is de adem zoo heet, dat men zich van de zieken moet afwenden. De pols is ook meest sneller, dan in alle andere koortsen. REIL p. 101—1.

Men moet hier altoos een zeker midden bewaren en de zieken matig gedekt voor de koude behoeven. — Wanneer ik echter hier eene *antiphlogistische* geneeswijze aanbevele, wil ik daardoor niet altijd ruime aderlatingen verstaan hebben, ofschoon ik echter moet zeggen, dat ik in alle die gevallen, waarin ik dezelve om de kracht der koorts te breken heb aangewend, daarvan nimmer nadeel, maar wel zeer veel nut heb ondervonden, maar ik versta daardoor eene koele behandeling, het gebruik van doorspoelende zure dranken, van alle plantzuren, azijn, en vruchten, *emolliëerende* en inwikkkelende afkookfels met *nitrum* en *sal Ammoniac*, maar vooral *emulsies* met salp. ter enz. De heer STIEGLITZ, die zich op dezelfde wijze over deze ziekte uitdrukt, en nog verder hierin gaat, dan ik, zegt, dat hij in eene achttienjarige praktijk uit eigene ervaring niet zeggen kan één geval gezien te hebben, waarin deze behandeling niet te pas kwam. Wij zijn het echter in de daartoe gebezigde middelen niet zeer eens, daar hij de bloedontlastingen zelden noodig keurt, en braak- en purgeermiddelen onder de verkoelende middelen brengt (*p*).

Ik geloof wel, dat men daaronder mag brengen het matig open lijf houden, door klisteren, of zure verkoelende laxeermiddelen, wanneer er hardlijvigheid plaats heeft; dan mijne ondervinding heeft mij niet geleerd, dat dezelve voor de bloedontlastingen kunnen in de plaats gesield worden.

De

De heer HEIM (g) is in zijne beoordeeling van deze *methode* ook met mij van dezelfde gedachten, en wanneer wij andere schrijvers hieromtrent naflaan, vinden wij, dat zij voor het grootste gedeelte ook aderlatingen en verkoelende middelen aanraden. Het is dus niet alleen onnut, maar zelfs nadeelig, dat men in het allereerste begin der ziekte aanstonds *antimoniaalmiddelen*, veel min, dat men warmere zweetmiddelen toediene, dewijl daardoor de koorts vermeerderd en de ziekte heviger gemaakt wordt.

Ten tweede. Niemand zal tegenspreken, dat, wanneer de Scharlakenkoorts met eene ware *inflammatoire* koorts gepaard is, men aderlatingen en eene *antiphlogistische* geneeswijze moet aanwenden. Deze behandeling wordt dies te meer noodzakelijk, naar mate de koorts sterker en de toevallen van ontsteking heviger zijn. Men let hier op over het algemeen te weinig, en ik denke, dat men te zeer bevreesd is voor een schielijk verval van krachten, en dat men hierom dikwijls eene aderlating verzuimt in het werk te stellen, welke alle de nadeelige gevolgen zoude voorkomen zijn, die men dikwijls naderhand ziet volgen. Daar de roodvonk op zich zelf eene *inflammatoire* ziekte is, daar dit gif de vaten hevig aanzet, is het geen wonder, dat, wanneer er een ontstekingsachtig gestel, of eene *epidemische* koorts van een' *inflammatoiren* aard, of eene algemeene

on-

(g) HORN, *Archiv f. med. erfahr.* 2.

ontstekingkoorts zich hierbij voegt, dat er geweldige ontstekingsachtige toevallen kunnen ontstaan. Dewijl nu de roodvonk niet tot de zuivere ontstekingen, maar tot de onzuivere behoort, uit eene scherpe stof voortvloeiende, waarin de terugwerking der natuur hevig is, maar ook zeer schiekelijk uitputting en zwakheid volgt, wordt daardoor eene *animale* scheikundige verandering der vochten te weeg gebracht, waardoor er geen etter geboren wordt, maar het werktuigelijk gestel schiekelijk tot *gangreenescentie* overgaat. Ik wenschte wel, dat dit over het algemeen meer wierd in acht genomen, en dat men de snelvolgende *gangreen* in deze ziekte, welke op eene hevige keelontsteking volgt, en die zich, of door het koud vuur in de keel, of door *petechiae* en blaauwe vlekken over het ligchaam vertoont, waarop de dood zeer schiekelijk volgt, niet als een gevolg van zwakheid, zoo als niet zelden gebeurt, maar als een gevolg van allerhevigste onzuivere ontsteking beschouwde, en bij tijds voorkwam. — Dit tijdperk van ontsteking is dikwijls zeer kort, en duurt soms maar eenige uren, zoodat het niet zelden niet opgemerkt wordt, en de geneesheer ook te laat geroepen wordt, om die middelen in het werk te stellen, welke de doodelijke gevolgen daarvan kunnen voorkomen, en de lijder dikwijls in korte uren aan eene soort van stikking sterft. Ik beken, dat het somtijds zeer moeilijk is, om in de praktijk zelve dit geval te beoordeelen; dan het gestel van de zieke, en vooral de heerschende ziek-

ziekte gesteldheid, zal ons, bij een naauwkeurig onderzoek, hieromtrent licht genoeg geven.

Men begrijpt van zelf, dat het in dit geval van veel belang is, dat men wel bepale, op wat tijd en onder welke omstandigheden men hier aderlatingen in het werk stelle.

Men behoort in dit geval aanstonds in het begin der ziekte eene ruime aderlating te doen, en wanneer de toevallen niet aanstonds bedaren, dezelve na weinige uren te herhalen, wanneer men gewoonlijk zien zal, dat de hevige toevallen bedaren, en de ziekte haren gewonen gang zal loopen. Een der eerste beschrijvers dezer ziekte, de heer PLENCIZ is ook volkomen van dit gevoelen, en het is daarom der moeite waardig deze plaats hierover te schrijven (r) *Primis indicationibus satisfi, si illico sanguis ex pede et in debita quantitate mittatur. Hoc modo enim satisfacimus et generalibus inflammationum et nostris de scarlatina indicationibus; nam hac ratione demitur exuberans humorum copia, minuiturque impetus eorum ad partes affectas. — Scio quidem multos celebres practicos abhorrere Vss praesentibus exanthematibus instituenda, quia erroneis praeiudiciis capti exanthematum retrocessum, aut retropulsum metuant. — Nam in nostro casu exigit Vss. status morbi inflammatorius, et praecipue ex neglecta, et omisa sanguinis missione vitae periculum, quia brevissimi*

(r) l. c. de scarlatina p. 92—93.

„ mo tempore inflammatione adfectae partes in
 „ gangrenam mortemque terminantur, quibus *Uff.*
 „ in debita quantitate instituta moras inject; ut
 „ dein ex aliis appropriatis remediis multum spe-
 „ randum restet. — Præterea non tantum meis,
 „ sed etiam aliorum observationibus edoctus edicere
 „ possum, quod nisi in scarlatina valde maligna
 „ quæntocius sufficiens quantitas sanguinis detra-
 „ hatur aegri brevissime aut suffocentur, aut gan-
 „ grena afficiantur.” GRANT (t) heeft ook in
 zijne beschrijving van de Epidemie te Londen van
 1777 op de nadrukkelijkste wijze het gebruik van
 het lancet in deze ziekte aangeprezen, en tegen
 het vooroordeel van sommige genesheeren geij-
 verd, die hetzelfde verwaarloozen. Hij heeft op-
 zettelijk en met vele voorbeelden getoond, dat de
 aderlating in jonge en volbloedige gestellen, voor-
 al in den winter, noodzakelijk was, en het ver-
 zuim daarvan dikwijls den dood veroorzaakte. —
 Wij vinden echter nergens met zoo veel kracht
 het nut der aderlating in deze ziekte aangepre-
 zen, als bij onzen landgenoot BICKER (u). „ Bij
 „ velen heeft het mij berouwd,” zegt hij, „ dat
 „ ik niet eerder of meerder heb kunnen aderla-
 „ ten, omdat ik er niet eerder bij geroepen was,
 „ of

(t) *A short account of a fever and sore throat which began to appear in and about London in Sept. 1776 &c.*
 pag. 30. seqq.

(u) l. c. p. 269.

„ of de ouders er niet in wilden toestemmen. —
„ Onkunde, vooroordeelen, gemeene volksdwalingen,
„ verkeerde kinderliefde enz. hebben, gelijk
„ ongelukkig niet vreemd is, in doorgaande ziekten
„ niet weinige de slagtoffers dezer ziekte doen
„ worden. — Ik heb eene jonge Jufvrouw van
„ 13 jaren, bij welke ik den derden of vierden
„ dag geroepen werd, en wier ouders de aderlating
„ niet tijdig genoeg wilden toestaan, ellendig
„ zien lijden en sterven aan eene geweldige ontsteking
„ van de keel, het strottenhoofd, de long
„ enz., gevolgd van eene zichtbare versterving
„ (*gangrena*) dier deelen. — Een jongetje van
„ 5 jaren, eensklaps en allerhevigst door de ziekte
„ aangetast, met eene kennelijke ontsteking van de
„ hersenvliezen, keel, longen, met vreesfelijke benaauwdheden,
„ raaskalling enz., heb ik door
„ twee ruime, en kort opeen gedane aderlatingen,
„ waarvan het bloed sterk ontstoken was, zoo
„ zeer in alle opzichten verbeterd, dat men het
„ geweld der ziekte meende geheel overwonnen te
„ hebben, doch na 24 uren kwamen alle die toevallen
„ met dezelfde hevigheid weder; de ouders, uit vreeze
„ voor te groote verzwakking, begeerden geene verdere
„ aderlatingen, alles verergerde hand over hand,
„ in weerwil van alle andere aangewende middelen,
„ de deelen der keel versterfden, daar kwam bij een
„ aanhoudende onwillige loop, het kind bleef eenige dagen
„ jammerlijk liggen, en stierf den zevenden dag bij
„ wijze van verstikking.” — WITHERING, die

anders geen vriend van aderlatingen is, zegt echter uitdrukkelijk, „dat de zwakheid en de zwakke pols versterkende middelen schijnt te vorderen, maar dat daardoor de slapeloosheid, de brandende hitte in de huid, en de ijlhoofhoofdigheid vermeerderd worden,“ — en kort daarna, „dat de verzwakking, de zwakke pols, de brandende hitte, en de blaauwe vlekken, die zich hier en daar vertoonen, bewijzen schijnen te zijn van de rotachtige natuur der ziekte, en dat hierom rottingwerende middelen, en de koortsbast in een sterke mate gegeven werden, en dat de rotachtige zeere keel, en de pokken met diergelijke vlekken, die zich in den herfst vertoonden, de geneesheeren in deze dwaling versterkten.“ Intuschen waren deze brandige vlakken op de amandelen hier de gevolgen van een' hoogen trap van ontsteking, die even zoo door een ondoelmatig gebruik van den koortsbast onderhouden werd (v).

De Heer FISCHER van *Lunenburg* heeft in eene vrij breedvoerige verhandeling zeer wel bewezen, dat men veelal de kwaadaardige en *nerveuse* toevallen in de roodvonk door eene verhittende behandeling te weeg bragt, en daardoor het gif fcherper maakte, zoo dat er gevaarlijke toevallen ontstonden; dan zijne *antiphlogistische* geneeswijze verschilt merkelyk van de onze, daar hij hier ge-

(v) *Account of a Scarlet fever &c. Abh. für pract. Arzte. V. B. 2 ft.*

de algemeene aderlatingen, maar braak- en pur-
geermiddelen voorschrijft. (w)

De HAEN, NAVIER, AASKOW, EICHEL, DE
MEZA hebben dezelfde verkoelende behandeling,
en de aderlatingen bij volbloedigen, en als er
teekenen van ontsteking waren, met nut aange-
wend, zoo als men breeder bij deze schrijvers
zoo wel, als bij VOGEL, BURSERIUS, FRANK,
KREYSIG en anderen kan nazien. Ik voeg hier
alleen bij, dat WILLAN (x) getuigt, dat niet alleen
de geneesheeren van het vaste land, maar dat ook
die van de noordelijke deelen van *Engeland* met
vrucht in deze ziekte aderlatingen bezigden; dat
MORTON dezelfde behandeling volgde bij de meeste
zieken, die hij te *London* behandelde. Volgens de
Medical Essays (y), waren er in de *Epidemische*
Scharlakenkoorts, die in het jaar 1733 te *Edin-*
burg heerschte, maar weinige van de zieken ge-
storven, die men bij tijds rijkelijk aderliet, want
daardoor werd de koorts verminderd, de pijn in
de keel werd daardoor verbeterd, en het was het
eenige middel, waardoor men het braken en den
doorloop konde stillen. Het zal niet noodig zijn,
dit door meerdere getuigenissen te staven; ik merk
alleen aan, dat de heer LUST mij berigtte, dat
in

(w) HUFELAND, *Journ.* XIII. D. p. 46. seqq.

(x) l. c. p. 263.

(y) WILLAN, p. 268. et *Medical Esf.* vol. III. p. 27.

in de *Epidemie*, welke in 's *Borch*, eenige jaren geleden, plaats had, waarin de ontsteking zoo hevig was, dat reeds den tweeden of derden dag de keel *gegangreneerd* was, en alle zieken daaraan genoegzaam stierven, de koortsbast, minerale zuren enz., welke eerst gebruikt werden, daarin de ziekte verergerden, tot dat hij de geneesheeren aldaar waarschuwde tegen deze behandeling, en aderlatingen en verkoelende middelen aanraadde, waarop de toevallen zoo snel bedaarden, dat er geen kind, dus behandeld, aan deze ziekte stierf. Kort daarop kwam ook de roodvonk te *Oosterwijk*, waar hij de geneeskunst uitoefende. Hij behandelde allen met aderlatingen en verkoelende middelen, en had het geluk van er geene te verliezen, terwijl in de omliggende dorpen zeer velen slagtoffers werden van eene verkeerde tegengestelde behandeling. (z)

Ten derde. Het is somtijds zeer moeilijk te beoordeelen, of men in het begin der ziekte eene aderlating moet bezigen, wanneer somtijds alle teekenen van zwakheid plaats hebben, en de ingetrokkenheid van het wezen, de kleine, zwakke, snelle en onregelmatige pols, en andere krampachtige toevallen veeleer eene beginnende zenuwkoorts, dan eene ware ontsteking zouden doen vermoeden. Intusschen zijn het echter deze zelfde toevallen, wel-

(z) Zie ook BANG, l. c. p. 167. WILLEMSE, in Geneesk. Corr. I. D. p. 604. HUXHAM.

welke eene ruime aderlating gebiedend vorderen, terwijl eene tegengestelde behandeling den dood veroorzaakt.

„*Nimirum ego ipse*” zegt PLEN-
 CIZ (a), „*aliquoties summa cum admiratione ob-*
 „*servaveram, quod vegeti et alias sanissimi infan-*
 „*tes, aut juvenes, scarlatina maligna corrupti*
 „*brevisimo tempore cum pulsu debili, frequente et*
 „*inaequali perquam debiles languerent: qua ex*
 „*ratione mihi haesit aqua, an in simili casu san-*
 „*guis mittendus esset, nec ne. — Sed experientia*
 „*me a posteriori docuit, quod ex celebrata Use*
 „*similes aegri potius refocillarentur, quam oppri-*
 „*merentur: nam pulsus exin fiebat aequalior for-*
 „*tior, et mollior, quod denotat in similibus ca-*
 „*sibus vires oppresas non vero exhaustas dici de-*
 „*bere.*”

Waarvan hij eene uitvoerige en zeer goede verklaring geeft. De heer BICKER maakt bijna dezelfde aanmerking (b). „Eenige gevallen heb ik ontmoet, waarin de aanwijzing tot de aderlating in het begin zeer duister was, zoo dat men, voorzigtig zijnde, en geene genoegzame ondervinding hebbende, met moeite tot dezelve zoude besloten hebben. Lijders namelijk, die geheel magteloos neergeflagen lagen, en een zwakken of liever kleinen, zeer rad en ongelijk slaanden, nauwelijks voelbaren pols hadden, schoon hunne keel vrij hevig ontstoken ware:

„dat

(a) l. c. p. 96.

(b) l. c. p. 270.

„dan door ondervinding geleerd hebbende, dat
„men zulks meermalen ontmoet in aanhouden-
„de koortsen, en in andere koortsen met uit-
„slag, en dat in zoodanige gevallen de kleinheid
„van den pols en de magteloosheid niet veroor-
„zaakt worden door uitputting, maar door den
„hevigen staat der ontsteking, die de levens-
„krachten als onderdrukt, en alle de vaten kramp-
„achtig zich doet zamentrekken, heb ik geene
„zwarigheid gemaakt, om eerst eene kleine aderla-
„ting in het werk te stellen, ten einde het bloed
„te kunnen bezigtigen, en ik ben te gereeder
„daartoe overgegaan, wanneer ik bij de ontste-
„king der keel de wangen rood, de huid op
„het aanraken heet, den pols te gelijk gespannen,
„en geene andere oorzaak vond, geene zware
„ontlasting bij voorbeeld, waardoor der lijderen
„krachten konden uitgeput zijn. In de meesten
„van deze gevallen heb ik gezien, dat het bloed
„met eene geweldige drift uitsprong, en zeer
„ontstoken was, dat de pols er ruimer en vol-
„ler, en de lijders er door verligt werden, waar-
„om ik dan ook doorgaans de aderlating nog eens
„of meermalen heb doen herhalen, en altoos met
„een gewenscht gevolg.” Ik moet bekennen,
dat het somtijds moeilijk is, te onderscheiden,
of hier in het begin der ziekte eene overspanning
der vaten, dan wel ware zwakheid plaats hebbe.
Het laatste geval is mij nooit voorgekomen, maar
zeer dikwijls het eerste. Ik ben echter van oor-
deel, dat men minder kwaad zal doen met eene
klei-

kleine aderlating ter beproeving (*exploratoria*) in het werk te stellen, wanneer dezelve niet volstrekt noodig is, dan dezelve na te laten, wanneer die gevorderd wordt, terwijl ook de voorgaande oorzaken, de gesteldheid des lijders en de *epidemische* natuur der ziekte, den oplettenden geneesheer licht genoeg zullen geven (c).

Ten vierde moet ik hier aanmerken, dat de aderlating niet alleen te pas komt in het begin der ziekte, maar ook in het vervolg en in de kracht derzelve, wanneer de ontsteking na de in het werk gestelde aderlating aanhoudt, of wanneer,

(c) Het bovenstaande is door mij reeds voor vier of vijf jaren geschreven, toen men over het algemeen van oordeel was, dat de roodvonk meestal eene *asthenische* ziekte was. Ik heb daarom zoo breedvoerig en met bewijzen uit de beste schrijvers het tegendeel zoeken te bewijzen. Sedert dien tijd is men daaromtrent merkelyk van gevoelen veranderd, en men is het over het algemeen meer met mij eens geworden. HAMILTON beschouwt de *angina scarlatinosa* als zeer *inflammatoir*, en houdt de aderlating in het begin der ziekte voor zeer dienstig. Hij besloot dit eerst uit het nut der neusbloeding in deze ziekte. (zie SEDILLOT, *Journ. de Medec.* t. 47. N. 201, 2.) — Bijzonder verdient hierover gelezen te worden de Verhandeling van den heer E. HORN, over eene *Epidemie* van Roodvonk, die hij zelf in de *Charité* te *Berlijn* waarnam. *Archiv.* 1811 2 p. 250.

neer, dezelve in het begin verzuimd zijnde, deze toevallen aanhouden, of bijaldien dezelve zich in het verdere beloop eerst vertoonen; in alle deze gevallen heb ik met het beste gevolg, ook in den verderen loop der ziekte, dezelve in het werk gesteld. BICKER heeft somtijds zes en meerdere aderlatingen noodig gevonden.

Het gebeurt niet zelden, dat men eene aderlating, welke in de ziekte zelve niet was aangewezen, moet in het werk stellen om het een of ander dringend toeval weg te nemen, hetwelk in deszelfs beloop voorkomt. Dus deed NAVIER (d) aderlatingen, om de ijlhoofdigheid en slaapzucht, welke in deze ziekte zoo lastig zijn, weg te nemen. — Men moet hier echter wel in acht nemen, dat de aderlating hier niet te stade komt ten zij deze toevallen wezenlijk van ware en *active congestie* naar de hersenen afhangen. Immers is de ijlhoofdigheid een zeer gewoon toeval in deze ziekte, welke van verschillende oorzaken kan afhangen. Dat dezelve echter ook van ware drukking van bloed kan afhangen, bewijst onder anderen de opening van eenen zieke, die *comateus* stierf bij den heer SCHRAEFER (e), bij welken noch in de keel, noch in de borst- en buikholte iets tegennatuurlijks gevonden werd, maar in het hoofd alle vaten van bloed sterk uitgezet waren,

en

(d) l. c.

(e) HUFELAND, *Journal*. l. c.

en in de holligheden der hersenen twee oncen helder water gevonden werden (f).

Bijzonder is ook de aderlating aangewezen, wanneer de zwelling en ontsteking der keel zoo hevig zijn, dat men daarvan stikking te vreezen hebbe. BICKER, GRANT en PLENCIZ rekenden daarom herhaalde aderlatingen in dit geval zeer noodzakelijk en onontbeerlijk. — Eveneens is het gelegen, wanneer er, het zij door stofverplaatsing, het zij door verspreiding der ontsteking, *peripneumonische* of *pleuritische* toevallen ontstaan, wanneer

(f) De heer ALBERS van *Wernstorf* zag eene *Epidemie* van Roodvonk met ontsteking der hersenen, beginnende met sterke brakingen, doorloop, geweldige hoofdpijn, ijling, roode oogen, daarna verzelde gaande met *soporeuse* toevallen, die met weinig uitslag gepaard waren. Naderhand werden het aangezicht en de handen blaauw en koud, en de ledematen verlamd, waarna de dood spoedig volgde. — Bij het openen der lijken had de huid die bruine kleur, die men bij beroerte aantreft; men vond weivocht onder en boven het harde hersenvlies. De slagaderen hadden weinig en de aderen veel bloed. — Onder de *tunica arachnoidea* en tusschen de hersenen was een *gelatineuse* stof. De longen waren vol bloed. — Na de braking door *opium* gestild te hebben, deed hij koude omslagen om het hoofd, en mostaardpappen aan de kuiten leggen. Hij liet oogenblikkelijk aderlaten, vooral wanneer er eene roosachtige ontsteking der huid plaats had. HORN, *Archiv.* 1812, I. p. 217. seqq.

meer eene ruime aderlating dikwijls alleen den lijder kan behouden.

Ten vijfde kan de aderlating te stade komen op het einde der ziekte, wanneer de huid droog en brandig is, de hitte, hardheid en snelheid van den pols eene ontstekingsachtige gesteldheid aanduiden, en er anders vrees zoude zijn, dat er een *hydrops acutus* zoude volgen, waarvan wij nader zullen handelen.

Ten zesde. Het zal niet noodig zijn in alle gevallen, bij voorbeeld van plaatselijke ontsteking, aanstonds aderlatingen, vooral bij kinderen, in het werk te stellen, dewijl dezelve somtijds te veel zouden kunnen verzwakken. Bloedzuigers op de borst, of aan den hals aangelegd, zijn hier dikwijls voldoende; en daar men dezelve hier overvloedig kan bekomen, heb ik mij daarvan, vooral bij keelontstekingen bij kinderen, met het beste gevolg bediend. Het gebruik der bloedzuigers behoorde in ons land buiten twijfel meer algemeen te zijn. De heer FISSCHER (g) heeft daarover breedvoerig gehandeld.

Ten zevende. Het spreekt van zelf, dat men tevens met het gebruik der aderlatingen moet paren doorspoelende verkoelende laauwe dranken, waardoor men vooral de waterachtige ontlastingen bevordert, en de wegen der huid en der nieren open houdt. Offchoon ik niet van oordeel ben, dat men, ten minste in het begin der ziekte, pur-
geer-

geermiddelen moet toedienen, en de heilzame werking der natuur, om de uitslag naar de huid te brengen, niet moet storen, heeft mij echter de ondervinding geleerd, dat het even schadelijk is, om de behoorlijke buikontlasting te verwaarloozen; en hierom is het altijd noodig in deze *complicatie*, niet alleen door klisteren dagelijks behoorlijke ontlasting te bevorderen, wanneer die ontbreekt, maar ook door zachte buikzuiverende middelen bij de verkoelende dranken te voegen, als *Manna*, *Tamarinde*, *sal. Glauberi*, enz.

Ten achtste. Meer twijfelachtig is het gebruik der spaansche vliegpleisters in deze ziekte, wanneer daarmede ontsteking gepaard is. Sommige zijn van oordeel, dat men beter doet zich daarvan te onthouden, en liever zuurdeeg met mostaard en azijn om de keel te leggen, of het *linimentum volatile* als afleidend middel te bezigen. Ik heb in de *scarlatina*, wanneer er eene *inflammatoire* koorts mede gepaard was, meestal door eene ruime aderlating, of door bloedzuigers aan den hals aangelegd, de toevallen kunnen bedaren, en zelden derzelve gebruik noodig gehad. Dan daar in ons land zeer dikwijls tevens iets *catarrhaals* daarmede gepaard is, zijn in dit geval spaansche vliegen niet af te keuren. Voorts daar de *scarlatina* eene onzuivere ontsteking is, welke schielijk noodlottig kan worden, is het somtijds noodig, na de aderlating aanstonds eene spaansche vlieg te leggen, en in dit geval is eene spaansche vlieg, rondom de keel gelegd, een schielijk werkend en dikwijls

ook een fchielijk verliggend geneesmiddel. Meestal echter is het voordeelig in sterke ontsteking der keel, warme pappen van havergort of lijnkoeken aan te leggen, welke, gepaard met aderlatingen en inspuitingen, veel verligten. LENTIN (i) liet de door VOGEL aangeprezene pap uit *pulp. Casstae* $\frac{3}{4}$ *olei amijgd. dulcium* $\frac{3}{4}$ β *Elaterii. spir. sal. Ann. d.* $\frac{3}{4}$ zij, met veel nut aanwenden. Ik kan echter niet zien, dat dit kostbare en onzindeijk middel meer, dan eene mostaardpap, zoude uitvoeren. GRANT (i) is met mij van begrip, dat eene spaansche vlieg, rondom de keel gelegd, een uitstekend middel is, en niet alleen de uitwafeming, maar ook de heilzame kwijling bevordert. WITHERING (k) schijnt het gebruik der spaansche vliegen niet zeer te begunstigen. „In den zo-
 „mer,” zegt hij, „vermeerderen zij de ijelhoof-
 „digheid; het is echter bezwaarlijk zich daarvan
 „te onthouden bij groote zwakheid van pols,
 „groote beklemdheid en angst: intusfchen stier-
 „ven desniettemin de zieken, waarbij men dezel-
 „ve gebruikte, dikwijls. De spaansche vliegen
 „waren in den herfst minder nadeelig; wanneer
 „de herfenen, kort na het begin der ziekte,
 „veel leden, dan deden zij groot nadeel. Wan-
 „neer

(h) *Beytrage fur ausub. Arrn. t. III. p. 6.*

(i) l c. p. 28.

(k) *An account of a fever and sorethroat in auser*
Abh. in ausfuch'. von KOCH. t. II. p. 358.

„neer men ze, bij eene sterke keelontsteking,
 „rondom den hals legde, dan deden zij op verre-
 „na zoo veel dienst niet, als in andere keelont-
 „stekingen, de *angina maligna*, enz.

KORTUM (l) vond in eene *epidemie* van rood-
 vonk te *Stolberg* veel nut van de spaansche vlie-
 gen, in den nek gelegd, terwijl hij weekmakende
 pappen met veel *hyssciamus* om de keel legde, en
 daarbij eenige malen des daags het *linim. volat.*
comphor. inwreef; oordeelende hij met FABRE,
 dat men de *vesicatoria* niet te na aan de ontsto-
 kene plaats zelve moest leggen, dewijl daardoor
 de ontsteking vermeerderd werd. Gewoonlijk heb
 ik ook eene spaansche vlieg tusfchen de fchouders
 met nut laten aanleggen. — CAPPEL, die daar-
 over zeer breed handelt, wil dezelve in ontste-
 kingachtige gevallen niet gebruikt hebben (m),
 voert echter vele fchrijvers aan, die dezelve na
 de aderlating nuttig vonden.

Ten negende. Wat nu betreft de plaatselijke
 behandeling der *angina*: in sommige gevallen kan
 de keelontsteking zoo geweldig en de zwelling zoo
 groot zijn, dat men, dezelve verwaarloozende,
 daarvan ftikking zoude te vreezen hebben, zoo
 als dit werkelijk in de *epidemie* van 1790 hier te
Groningen, door den heer THEMME (n) beschre-
 ven, gebeurd is, vooral wanneer de ontsteking
 zich

(l) In HUFELAND's *Journal*, VII. 3de ft. p. 31.

(m) l. c. p. 328.

(n) l. c.

zich ook tot de luchtpijp uitstrekke. Het spreekt van zelf, dat aderlatingen en bloedzuigers (wanneer er ontsteking plaats heeft) hier het meeste nut zullen doen, en dat vervolgens ook spaansche vliegen moeten aangelegd worden. Ik heb in de laatste epidemien dezer ziekte geene gevaarlijke keelziekte bij de *scarlatina* ontmoet, en zeer weinig mij over dezelve behoeven te bekommeren, daar ik te voren in 's Hage dezelve zeer dikwijls zeer gevaarlijke gevolgen zag hebben, en deze het moeilijkste toeval der ziekte uitmaakte. Ik heb zelden eenige moeilijkheid van het gorgelen ondervonden, en mij veelal bediend van een eenvoudig afkooksel van knollen en vijgen met een weinig honigazijn vermengd, hetwelk de ontsteking verminderde en de afscheiding van slijm bevorderde. Wanneer de keel zeer ontstoken was, gaf ik als gorgeldrank een aftreksel van lijnzaad, of *emollierende* kruiden met vijgen. Bij kinderen heb ik dikwijls inspuitingen moeten bezigen, maar bij volwasfenen heb ik dit lastiger gevonden, dan het voorzigtig spoelen.

Zelden heb ik hier gezien, dat de keel tot verzwering overging, maar niet zelden, dat uit de amandelen een etterachtig vocht uitzweette. Toen ik te voren de praktijk in 's Hage uitoefende, heb ik in sommige epidemien dikwijls de keel tot verzwering zien overgaan, terwijl de zieke voor het doorbreken van het *absces* doodelijk benaauwd was. Het is mij altijd voorgekomen, dat het voorzigtig was, om, zoodra er teekenen van ettering waren,

ren, aanstonds dit *absces* te openen, wanneer ik geene geneesmiddelen verder noodig had, en de zieke, door verzachtende mondspoelingen te bezigen, spoedig herstelde. — Het komt dus ook voorkomen met mijne ondervinding overeen, dat, wanneer de ontsteking in de keel zeer sterk is, de overige toevallen minder gevaarlijk zijn, en dat de ziekte, na het ophouden der keelontsteking, gemeenlijk gemakkelijk afloopt.

Ten tiende. Eindelijk is het hier de plaats, om iets te zeggen van het begieten met koud water in deze ziekte, onlangs door den heer CURRIE aangeprezen, en van sommige *Duitschers* naderhand gevolgd. Men zal zich mischien, en niet zonder reden, verwonderen, dat men in eene ziekte, waarin de minste verandering van *temperatuur* ongetwijfeld, zoo als wij te voren getoond hebben, de nadeeligste uitwerkingen voortbrengt, heeft durven voorstellen, om gedurig het gansche ligchaam met koud water te begieten, en dat dit geene doodelijke, maar somtijds goede uitwerkingen te weeg gebragt hebbe. Dan men zal zich daarover minder verwonderen, wanneer men in aanmerking neemt, dat men op dit denkbeeld trapswijze gekomen is. — Immers had men reeds vroeger waargenomen, dat koude wasfchingen met water en azijn in rotkoortfen, met brandende hitte verzeld, nuttig waren, en dit bragt den heer CURRIE op het denkbeeld, om in deze ziekten het begieten met koud water te beproeven, hetwelk, bij tijds aangewend, zulke gelukkige uitwerkingen te weeg
bragt,

bragt. dat de zieken daardoor in zeer korten tijd herstelden. — Hierdoor aangemoedigd, werd eerst door Dr. GERARD. daarna door CURRIE. zelve, en eindelijk door mijn' geachten leermeester, den Hoogleeraar GREGORIJ te *Edinburg*, deze geneeswijze ook in de roodvonk met het beste gevolg gebezigd (o), terwijl men voorts ook in andere landen, vooral in *Duitschland*, daarvan met vrucht gebruik gemaakt heeft. Daar ik zelf dit middel niet gebezigd heb, kan ik omtrent de uitwerkingen daarvan uit ondervinding niet oordeelen, en daar de ondervinding ons dikwijls leert, dat wij geheele andere uitkomsten krijgen, dan wij van voren verwachtten, wil ik geenszins deze proeven en de juistheid daarvan loochenen, maar liever met een woord mededeelen, hetgeen de beste schrijvers ons hieromtrent opgeven, opdat een ieder zelf beoordeele, in hoe verre hij ook deze nieuwe geneeswijze zoude kunnen en behooren te beproeven.

Men had reeds te voren opgemerkt, dat er geene ziekte gevonden wordt, waarin de hitte zoodanig groot, de pols zoo snel, en de neiging tot ijshoofdigheid zoo verbazend sterk is, als in de roodvonk. Dit bragt CURRIE op het denkbeeld, om

(o) CURRIE, *fernere nachrichten von den glucklichen Anwendung des kalten Sturzbades in adynamischen Fiebern* II, en HUFELANDS *Bibl.* XXIII N. 17, p. 266. HECKER, *Annal* I B I pag. 3. p. 234. HARLES en RITTER *neues Journ der aush. med litt.* V. 1. *Salzb. med. Zeit. Erganz.* X, N, 266. &c

om door kunstige koude begietingen deze warmte weg te nemen. Zijne eerste proeven vielen aanstonds ook gunstig uit. Hij liet gedurende de hitte de zieken uit het bed nemen en met koud water overgieten; en daarna in een bed leggen en wel bedekken; de hitte, snelheid van pols en ijlhoofdigheid hielden aanstonds op, maar keerden na twee of drie uren weder, wanneer hij het koude stortbad wederom liet aanwenden, en dit soms tien of twaalf reizen in de vier en twintig uren liet herhalen. Er volgde somtijds zwakheid en slaapzucht, welke echter spoedig overgingen, en de ziekte liep gemeenlijk in drie of vier dagen af. Nu en dan kregen de zieken wel eens zwelling en hoest, maar deze toevallen verdwenen meest bij eene gepaste behandeling. De heer GREGORIJ had zijne eigene kinderen daardoor gered. CURRIE brengt een groot getal waarnemingen bij, welke het nut van deze behandeling bewijzen. MOSMAN heeft dit middel in vele gevallen met nut gebezigd. FRANK zag het in *Engeland* met een goed gevolg gebruiken, en HEGEWISCH zegt, dat niet alleen hij, maar ook een ander geneesheer, het in een uitgestrekt ziekenhuis met het beste gevolg heeft aangewend. — Men behoort dit echter niet aan te wenden in eene ligte ziekte, maar alleen in die soort, welke met drooge hitte, en een' snellen pols, en eene sterke keelontsteking gepaard gaat, terwijl zij in de *typhouse* roodvonk, met *angina maligna* gepaard, zeer schadelijk is.

Offchoon het er verre af is, dat ik deze behandeling zoude willen aanprijzen, en daar het mij niet duidelijk genoeg is, in welke bijzondere gevallen het begieten met koud water nuttig of schadelijk kan zijn; daar het bij mij nog onverklaarbaar is, waarom het begieten nuttig is in *rufhus* en schadelijk in roodvonk, met *angina maligna* gepaard, welke toch zeker tot deze soort van ziekten behoort, wil ik echter daarom zoo vele welbewezene proeven en waarnemingen niet in twijfel trekken, en het komt mij voor, dat de heer HECKER deze nieuwe behandeling te hard en eenzijdig beoordeelt. Ik wil liever, met den heer STIEGLITZ, nadere proeven en bepalingen der *Engelfche* geneesheeren afwachten. — Men denke echter geenszins, dat men deze fchielijke begieting met koud water eenigzins moet vergelijken bij het blootstellen van den zieken aan den invloed der koude lucht, daar de snelle werking van het koude water op de drooge en heete huid eenen geheel anderen indruk daarop maakt, en gemeenlijk zeer fchielijk eene sterke uitwaseming te weeg brengt. Immers wordt de roodvonk hierdoor niet naar binnen geflagen, maar loopt fchielijker af, en de gewone affchilfering der huid volgt hierop geregeld (p).

BE-

(p) HORN beproefde de koude stortbaden met goed gevolg in een geval van roodvonk, met sterke flaapzucht en nute, waarin bloedzuigers, koude omslagen

om

BEHANDELING DER GASTRISCHE EN
BILIEUSE ROODVONK.

Niettegenstaande volgens mijne waarnemingen de roodvonk zeer dikwijls, ten minste in het begin, met eene *inflammatoire* koorts gepaard is, en hierom aderlaatingen en eene *antiphlogistische* be-

han-

om het hoofd en andere *antiphlogistische* middelen te vergeefs gebruikt waren. Hij liet den lijder in een laauw bad zitten, en op het hoofd koud water gieten. — Hij waarschuwt echter zeer tegen het ligtvaardig gebruik van dit *heroïsch* middel, en wil het alleen aangewend hebben in de aanmerkelijke *congesties* en neiging tot ontsteking, waarin de gewone middelen niet toereikende zijn. *Archiv.* 1811, 2 band p. 510. — NASSE zag ook goede uitwerking van koude waschingen, HUFELAND's *Journ.* t. XXXIII: 4 f. Omtrent de koude en laauwe waschingen en baden verdienen ook gelezen te worden de proeven van DREID te Londen, overgenomen uit het *Medical en Physical Journal* van 1804, waarin de schrijver uit zijne proeven besluit, 1. dat door deze behandeling de waterzucht wordt voorgekomen; 2. dat zelfs in *scrophuleuse* gestellen de klierverhardingen hierdoor verdwijnen; 3. dat in het eerste tijdperk, waarin de krachten nog niet gezonken zijn, het waschen met koud water, maar dat, nadat de ziekte eenige dagen geduurd heeft, het waschen met laauw water den meesten dienst doet. Zie HARLES en RITTER, *Journ. der ausl. Med. Litt.* V. 1. p. 83.

handeling vordert, is het er echter zeer verre van daan, dat dit altijd het geval zoude zijn, en wij hebben boven reeds opgemerkt, dat deze ziekte zeer dikwijls, en veel meer dan andere koortfige uitflagen, van een' galachtigen aard is, en ook niet zelden met *faburrale* toevallen gepaard gaat, of dat ook in het beloop der ziekte zich deze toevallen openbaren.

Wij hebben te voren opgegeven de verschijnselen, door welke zich deze toestand openbaart. En ik wil hier alleen nog opmerken, dat de uitslag in deze *complicatie* veelal donkerrood is, de keel zeer sterk gezwollen en de doorslikking moeilijk is, de ijlhoofdigheid en woeling sterker is, de klierzwellingen meer gewoon zijn, de uitslag ligt terug slaat, en er veel meer eene rotachtige gesteldheid volgt, wanneer de ziekte in het begin verwaarloosd wordt. — Het is echter bijzonder, dat in deze *epidemien* de roodvonk minder besmettelijk schijnt te zijn, zoo dat verscheidene schrijvers, die deze *epidemien* gezien hebben, deze ziekte voor niet besmettelijk houden.

Het is dan geen wonder, dat men in deze *complicatie* met veel nut braakmiddelen gegeven heeft. De ondervinding heeft ons toch overvloedig geleerd, wat men daar ook moge tegen inbrengen, dat er geene *directe* behandeling tegen de roodvonk en andere dergelijke ziekten bestaat, dewijl wij den aard der ziekte niet kennen, en dat wij dus niet in staat zijn iets te doen, dan de beletfelen en de zamenstemmingen weg te nemen

men of te matigen, welke de ondervinding leert, dat het beloop der ziekte verhinderen.

De roodvonk schijnt bijzonder, wanneer zij in den zomer of herfst *epidemisch* plaats heeft, met een *salutale* koorts gepaard te gaan, en ook de werkzaamheid der lever zoodanig op te wekken, dat er eene grootere hoeveelheid van scherpe gal wordt afgescheiden; en de ziekte ook de toevallen en het beloop der galkoorts aanneemt. In dit geval is er dus niets natuurlijker, dan om, zoodra mogelijk, de opgehoopte gal door braakmiddelen te ontlasten, en daardoor de *activiteit* der lever te verminderen, terwijl daardoor tevens de huidkramp wordt weggenomen; en de ziektestof zich gemakkelijker door den natuurlijken weg, door de huid, ontlast. De ondervinding heeft dit ook volkomen bevestigd. WITHERING, die mede een van de eerste en beste schrijvers over deze ziekte is, en die ook duidelijk deze *complicatie* beschreven heeft (9), denkt, dat men in den herfst, wanneer de aderslatingen nadeel veroorzaakten, aanstonds bij den eersten aanval der ziekte een braakmiddel gaf, dezelve meest op eenmaal wierd weggenomen; dat zij in het vervolg de toevallen zeer verligten; dat men echter altijd een sterk braakmiddel moet geven, en hetzelfde dagelijks een of tweemaal herhalen. — Ik wil de ondervinding van WITHERING niet in twijfel trekken, dan ik zoude hem

im

(9) l. c. p. 354. seqq.

in de dagelijksche herhaling dezer middelen niet durven navolgen. — HUFELAND, die over deze ziekte kort, maar, volgens gewoonte, zeer schoon handelt, schijnt mij ook meestal eene *bilieuse* roodvonk gezien te hebben, terwijl hij zeer tegen het gebruik der aderlatingen waarschuwt, en de braakmiddelen niet alleen in het begin, maar ook in het verdere beloop, niet alleen ter bedaring van de koorts, maar ook ter verligting van de keel sterk aanprijst. (r) — Hetzelfde gunstige oordeel omtrent de braakmiddelen geeft ook LENTIN (s). „*Notandum,*” zegt hij, „*quam primum fauces jam aliquantulum subdolerint emetico ventriculum subvertebam, idque toties repetebam, quoties eadem indicationes perseverarent, et id unquam erat permisum. Quid? quod jam tum, cum unus ex numerosa familia hoc morbo adfectus esset, reliquis omnibus hanc medecinam devorandam dabam, et si adhuc sanorum speciem præ se ferrent, deinde vero iis, qui de vertigine, capitis dolore, aut alio præfagiente signo conquererentur.* Hij bevestigt dit met de getuigenis van TISSOT. Hij heeft dit zelf wederom bevestigd door nieuwe waarnemingen in het jaar 1800 (t). Intusschen was deze *epidemie*, naar zijn eigen zeggen, van een' galachtigen aard, met eene overhelling tot ontbinding van het bloed. — Bij de meesten had een

(r) *Therapie*, II.

(s) *De aëre vitæ genere morbis et Clausthal*, p. 34.

(t) *Beyträge zum ausüb. Arzneyw.* t. III. p. 6.

een gevoel van volheid omtrent de maag, afkeer van voedsel, braking van eene groote hoeveelheid groene gal plaats. Hij beschouwde daarom ook deze toevallen als zekere aanwijzingen tot braakmiddelen, ofschoon er ook geen bittere smaak, of galachtig beslag op de tong aanwezig was.

Hij verkoos hier eene oplossing van braakwijnsteen boven de *Ipecacuanna* te geven, tot dat er vier of vijf ontlastingen van boven hadden plaats gehad, omdat de *Ipecacuanna* zelfs bij gezonden de keel prikkelt. Hij ging ook hiermede voort, tot de gal ontlast was. Hij gaf dit middel ook dan nog, wanneer de keel reeds ontstoken was, en de gal niet behoorlijk ontlast was. — Deze behandeling van den heer LENTIN was dus zeer doelmatig. — Hij besluit echter te veel uit deze gevallen, wanneer hij denkt, dat de roodvonk altijd dezen oorsprong hebbe.

De heer B. RUSH, die in *Philadelphia* verscheidene *Epidemien* van *scarlatina* had waargenomen, gaf ook met veel nut braakmiddelen; hij merkt intusschen ook aan, dat in alle deze *epidemien* de roodvonk van eenen galachtigen aard was (u). — Het zoude te verre uitloopen, indien ik alle de schrijvers wilde aanhalen, die het gebruik der braakmiddelen in deze ziekte, en vooral in de *gastrische* en galachtige *complicatie*, die zoo dikwijls vooral in het najaar voorkomt, hebben

(u) *Medicinishe Unt. und Beob.* p. 162, seqq.

ben aangeprezen. Ik zal hier alleen een' geacht' fchryver bijvoegen, die in zijne zoo nuttige, als belangrijke waarnemingen ons ook eene zeer gewigtige verhandeling over den roodvonk geeft (v). Hij befchrijft namelijk *epidemien* van deze ziekte, welke duidelijc galachtig en *gastrifch* waren, en welke daarom ook bij het minfte verzuim in rotkoorts overgingen, en zag daarom ook, dat na het gebruik der braakmiddelen, vooral van den *Tartarus Emeticus* vele galstoffen ontlast werden, en daardoor eene groote verligting van alle de toevallen ondervonden. — Ik ben voor mij ten volle overtuigd, dat de heer VAN DEN BOSCH zijne lijders zeer doelmatig behandeld hebbe; dan ik kan daarom geenszins toeftemmen, dat de roodvonk altijd uit haren aard galachtig, en niet befmettelijk zij, daar ik zelf en vele anderen met mij hebben waargenomen, dat er altoos geene teekenen van gal of *sordes* plaats hadden, en men ook niet in alle gevallen braak- en nog veel minder purgeermiddelen moet toedienen.

De heer STIEGLITZ, dien ik reeds te voren gezegd heb een voorftander te zijn van de verkoeleude behandeling in deze ziekte, meent, dat braak- en purgeermiddelen in het begin der ziekte voor de aderlating behooren in plaats gefield te worden, dewijl zij minder verzwakken, en de krachten niet zoo zeer wegnemen, welke tot het ge-
luk-

(v) Geneeskundige Waarnemingen, door H. VAN DEN BOSCH, N. VII. p. 36, fccq.

lukkig ten einde brengen der ziekte vereischt worden. Dan de verdienstelijke geheimraad HEIM te *Berlijn(w)*, die, in zijne langdurige praktijk, in 37 jaren ten minste 1500 aan deze ziekte behandeld heeft, getuigt, dat meer dan een vierde zijner zieken noch braak- noch laxeermiddel gebruikten, en er meerendeels gemakkelijk doorkwamen en weinig geneesmiddelen behoeften; dat hij zelden purgeermiddelen noodig had, en dikwijls gezien had, dat de ziekte zeer regelmatig afliep, niettegenstaande de zieke slechts om den derden of vierden dag stoelgang gehad had. „De heer „STIEGLITZ zegt, dat er bij de behandeling van „de roodvonk maar zelden aanwijzing tot aderla- „ten plaats heeft, en dat de laxeermiddelen, welke bij lange na zoo zeer niet verzwakken, verre „de voorkeur verdienen. Mijne ondervinding gebiedt juist het tegendeel te gelooven, en ik zoude het bedenkelijk achten, deze bestemde verklaring van den heer S., welke stoutmoedige „navolging gevaarlijk moet worden, met stilzwijgen voorbij te gaan. Ik heb zeer dikwijls bij „sterke en gezonde kinderen, die de roodvonk „hadden, bloedzuigers aan de keel laten leggen, „zonder op het tijdperk der ziekte te letten, en

me-

(w) *Bemerkungen über den Versuch einer Prüfung &c. von Dr. J. STIEGLITZ, von Herrn geh. Rath. HEIM in Berlin, in HORN, Archiv. für prakt. Medicin und Klinik. I. B. I. heft. p. 186.*

„menigmaal bij jongelingen zonder verwijl tot al-
 „gemeene bloedontlastingen de toevlugt genomen.
 „De trap van ontsteking was in deze gevallen te
 „hevig, en hierom oordeelde ik braak- en pur-
 „geermiddelen niet aangewezen. — Over het al-
 „gemeen leert mij mijne ondervinding, dat het
 „in het gemeen in hevige ziekten veel minder
 „bedenkelyk is ontijdig ader te laten, dan te on-
 „pas laxeermiddelen te geven. Het gebeurt dan
 „ook zeer dikwijls, dat ik bij volwasfenen, die
 „de roodvonk hebben, zoodra de ontsteking he-
 „vig is, zonder de minste bezorgdheid voor kwa-
 „de gevolgen twee- of driemaal aderlate, en
 „telkens 8 of 10 oncen bloed aftrekke. Hij heeft
 „niet alleen in het begin, maar zelfs in alle tijd-
 „perken der ziekte adergelaten, wanneer de toe-
 „vallen der borst en van het hoofd dezelve aan-
 „wezen, en hij voegt er bij, dat zijne ondervin-
 „ding hem geleerd heeft, dat de aderlatingen bij
 „de roodvonk onontbeerlyk zijn, en eene veel
 „suellere genezing bevorderen dan de laxeermidde-
 „len, die hij dikwijls voor onnoodig en nadeelig
 „houdt.” — Over het algemeen is deze recensie
 zoo schoon en waar, dat ik dezelve, als dit niet
 ongevoegelyk was, hier zoude overschrijven, de-
 wijl zij zoo veel waars en echt praktisch bevat,
 dat ik vooral aan jonge geneesheeren aanrade, de-
 zelve te lezen en te bestuderen.

Offchoon ik dus niet kan instemmen met het
 gevoelen van sommige geneesheeren, die in alle
 gevallen van roodvonk braakmiddelen voorschrijven,
 ben

ben ik echter van gevoelen, dat dezelve, wanneer zij aangewezen zijn, zeer veel nut kunnen doen, en somtijds den lijder behouden.

Hetzelfde geldt ook van het gebruik der laxeer-middelen, welke in eene galachtige *complicatie* dezer ziekte even zoo zijn aangewezen. WIT-HERING, DE MAN, VOGEL, HUFELAND, VAN DEN BOSCH, LENTIN enz., raden, na het gebruik van braakmiddelen dagelijks door verkoelende middelen, *Tamarinde, Manna, Sal. glaub, Epsham, Cremor. Tart.*, enz., rijkelijk open lijf te houden, waardoor zij de ziekte meestal tot een goed einde konden brengen, en nadeelige en rotachtige toevallen voorkomen.

Omtrent het gebruik en misbruik der braak- en purgeermiddelen in deze ziekte zal ik nog het volgende aanmerken:

Vooreerst. De braakmiddelen komen in het begin der ziekte dikwijls te pas, dewijl zij niet alleen de maag zuiveren van alle onreinheden, welke niet zelden hier plaats hebben, en ook dikwijls de stof, die zich in de keel heeft vastgezet, ontlasten, en daardoor de ziekte in het begin nog kunnen voorkomen; maar ook vooral, doordien zij de huidkramp wegnemen, en hierdoor de uitzetting der ziekte naar de huid bevorderen. Daar de *gastrische complicatie* altijd moeilijk is, en de ziekte dikwijls verergert, is een braakmiddel, wanneer er slechts eenige aanwijzing toe is, altijd nuttig, en bevordert zeer den gemakkelijken en regelmatigigen loop der ziekte, zoo als dit door

HUFELAND en vele der beste ſchrijvers is waargenomen.

Ten tweede. Vooral echter zijn de braakmiddelen aangewezen in die gevallen, waarin eene galachtige *complicatie* aanwezig is, dewijl de braakmiddelen niet alleen de groote gevoeligheid en werkzaamheid van de lever verminderen, maar ook de gal, die hier gemeenlijk ſcherp is, en in eene te groote hoeveelheid in de maag en in de dunne darmen zoo wel, als in de galbuizen is opgehoopt, ontlasten, en hierdoor eene galkoorts voorkomen, of in haren loop ſtuiten. Immers leert ons de ondervinding, zoo wel in ons, als in alle andere landen, dat de roodvonk in den zomer en in het najaar zeer dikwijls deze *complicatie* hebbe.

Ten derde. In het beloop der ziekte zijn ook niet zelden braakmiddelen aangewezen, wanneer er door eene ophooping van ſtoffen of gal in de eerſte wegen huidkrampen ontſtaan, en daardoor de geregelde loop der ziekte gehinderd wordt (*x*).

Ten vierde kunnen ook alſdan braakmiddelen nuttig zijn, wanneer in het beloop der ziekte ijelhoofdigheid, *congesties* enz. uit eene *gaſtriſche* of galachtige oorzaak ontſtaan, en er dus *metastasen* en het inſlaan der roodvonk worden waargenomen. De oude en ervarenere *Erlangſche* Hoog-
leer-

(*x*) CAPPEL heeft omtrent het gebruik en misbruik der braakmiddelen goede aanmerkingen p. 254 ſeqq.

leeraar WENDT (v) maakte het zich tot een^d hoofdregel in zijne behandeling, om een braakmiddel te geven als de uitslag bleek werd, en had zich gedurende vier en dertig jaren daarbij zeer wel bevonden. Het spreekt echter van zelf, zoo als wij naderhand zullen zien, dat, wanneer deze toevallen van andere oorzaken ontstaan, deze middelen niet altoos dienstig zijn.

Ten vijfde. Men moet echter van deze middelen geen misbruik maken, en dezelve niet geven bij zeer zwakke, aandoenlijke of bloedrijke lijdens. HUFELAND zag in het jaar 1801, in eene *epidemie* van roodvonk te *Berlijn*, na het gebruik van braakmiddelen een schielijk zinken van de pols, en na eenige uren een *apoplectische* dood ontstaan (z). In dergelijke *Epidemien*, waarin zwakheid het heerschend karakter dezer ziekte was, zag BRUNING daarvan veel schade, en ZIEGLER had gevallen gezien, dat kinderen in 8 of 24 uren na een genomen braakmiddel stierven (a). De heer TELLEGEN, die ook, wat men ook daartegen moge zeggen, even min als ik een onbedingd voorstander der *gastrische methode* in deze ziekte is, zegt te regt (b). „*In exhibendis autem evacuationibus me magis ad saniozem praxin, quam ad quandam theoriam vel opinionem composui: ob-*”
 „*ses-*”

(y) l. c. p. 41.

(z) *Journ der prakt. Heilk.* t. XII. 2 St.

(a) CAPPEL l. c. p. 259.

(b) *Quaedam Observ. in scarlat.* p. 5 en 6

„*fessa enim, quae haud raro, primis in hujus*
 „*morbi diebus conspiciatur lingua non facile illum*
 „*decipiet Medicum, cui jam per experientiam con-*
 „*stat, talem linguae statum saepius ab alterata*
 „*hujus visceris secretionem, quam a sordibus in pri-*
 „*mis viis latentibus proficisci, ne vomitus quidem*
 „*tametsi simul adfuerit ad labem gastricam con-*
 „*cludendam, mihi sufficit. Hoc enim symptomata*
 „*defatigans magis me iudice, ab irritatione mias-*
 „*maticis, quam saburrae provocatum, saepius sese*
 „*sedantibus vel et sinapismis compesci sinit enz.*
 „*Longe tamen abest, ut omnem semper complica-*
 „*tionem gastricam abnegem. E contrario si præ-*
 „*ter dicta symptomata alia etiam systematis gas-*
 „*trici adfecti signa observarem, uti os mucosum,*
 „*amarum, ponderis in regione epigastrica sensum*
 „*similiaque, bonis cum ægri rebus emeticum præ-*
 „*scripsi.*”

Ten zesde. Omtrent het gebruik van purgeer-
 middelen ben ik het ten volle eens met den
 heer HEIM, dat dezelve dikwijls meer schade dan
 voordeel aanbrenge, en dat zij geenszins dezelfde
 uitwerking, als de aderlatingen, hebben; dat zij
 door hare prikkeling in de eerste wegen de natuur
 verhinderen, om de stof naar de huid te brengen,
 en dus zonder behoorlijke aanwijzing niet behoo-
 ren gebruikt te worden. Ik heb, even als de heer
 HEIM, bij mijne zieken meermalen gezien, dat de-
 zelve, zonder daarvan eenig ongemak te hebben,
 twee en meer dagen zonder afgang bleven. Het
 is echter altijd beter, dat de zieken, vooral indien

er veel koorts is, dagelijks ontlasting hebben, en hierom vind ik geene zwaarigheid, om, wanneer zij daarvan eenig ongemak ondervinden, aanstonds eene klisteer, of zacht laxeermiddel, bij voorbeeld, een drank met *Tamarinde*, *Crem. Tart.*, *Manna* of een middelzout voor te schrijven.

Ten zevende. Wanneer de roodvonk met gal-koorts gepaard is, dan komen niet alleen laxeermiddelen te stude, maar de aard der koorts vordert, dat men gedurende het geheele beloop der ziekte zure verkoelende laxeermiddelen bezige. Ik heb dit, even als LENTIN, VAN DEN BOSCH en vele andere, waargenomen in eene *Epidemie* van roodvonk (c) in 's Hage, en van het gebruik van braak- en purgeermiddelen in deze gevallen veel nut gehad, en ook velen behouden. Wanneer men echter deze waarnemingen vergelijkt met die van den heer VAN DEN BOSCH en LENTIN, zal men dezelve daarmede volkomen overeenkomstig vinden (d).

Ten achtste. Offchoon ik in eenvoudige of met ontsteking *gecompliceerde* roodvonk gaarne en met het beste gevolg poeijers van *calomel* met *sulphur auratum* toediene, om de werking der huid te bevorderen, heb ik altoos tevens getracht, ruimere buikontlastingen te bevorderen, en daartoe of *rhabarber*, of eenig ander zachtwerkend laxeermiddel tevens toegediend. Bijzonder is het noodig, om ook ruimere buikontlastingen te bevorderen.

(c) Haagfche corresp. societ.

(d) l. c.

deren, wanneer er eene galachtige of *faburrale complicatie* tevens aanwezig is, dewijl niet alleen door de ziekte zelve altijd stoffen verzameld worden, welke de volkomene herstelling verhinderen; maar ook, zoo als wij boven zagen, tot nadeelige gevolgen en de waterzucht aanleiding kunnen geven.

BEHANDELING DER CATARRIALE
COMPLICATIE.

Ik heb boven gezegd, dat de Roodvonk bij ons en in andere noordelijke landen dikwijls met eene *catarrhale* koorts gepaard ging. Zulk eene *Epidemie* beschrijft de heer STRACK van *Menz(e)*, waarin de *catarrhale* toevallen met eene sterke afzondering van slijm plaats hadden, zoo dat er geheele klompen daarvan ontlast werden. Somtijds gaan er *inflammatoire* toevallen en ijlhoofdigheid met de *catarrhale* gepaard, zoo dat herhaalde aderlatingen dan ook tevens gevorderd worden. De heer STRACK geeft daarvan vele voorbeelden op. Intusfchen is het meer gewoon, dat er *gastrische* toevallen, en niet zelden ook zenuwtoevallen mede gepaard gaan; of dat de ziekte zeer fchielijk in eene zenuwkoorts of zoogenaamde *febris catarrhalis maligna* overgaat. De heer KLETTEN (f)

be-

(e) HUFEL. *Journ.* XVII. 2 p. 94.

(f) *De varia malignitatis ratione in febre scarlati-
nosa observationibus illustrata auctore G. E. KLETTEN.*
1811. p. 25.

beschrijft zeer nauwkeurig deze *complicatie* en derzelve behandeling. In de eenvoudige *Scarlatina*, met *catarrhale* bezetting op de borst, behandelde hij dezelve met aderlatingen en verkoelende middelen, waarna de ziekte zich door een goed zweet en bezinkfel in het water scheidde. In eene andere *epidemie* was de ziekte met geerstitslag, slaapzucht, ijlhoofdigheid, snelle pols enz. gepaard, wanneer spaansche vliegen, *spir. mind.* en *camphor* nut deden. Dan eindelijk beschrijft hij eene *epidemie* van het jaar 1801, waarin alle toevallen van eene kwaadaardige zenuwkoorts plaats hadden, en dit door een schielijk verval van krachten, slaapzucht, drooge tong, hitte, onregelmatige pols enz., zich openbaarde, en waarin eene schielijke toediening van koortsbast met *serpent. virgin.* en *laud. liq. syd.* alleen de zieken kon behouden. (g)

Dergelijke *epidemien* van roodvonk, waarin zich zeer spoedig toevallen van eene kwaadaardige zenuwkoorts vertoonden, en welke binnen weinig dagen, ja soms in 24 uren doodelijk werden, hebben wij in de laatste jaren, in en buiten ons vaderland, zeer vele ontmoet, en wij vinden daarvan vooral in het belangrijk Journaal van HUFELAND vele beschrijvingen. Het zoude verre buiten mijn besfeek gaan, die alle te beschrijven, en de behan-

de-

(g) l. c. p. 55. seqq. Zie ook HOFMAN in de *annalen* van HECKER t. III. p. 299—100 die de *nerveuse complicatie* zeer wel beschrijft.

deling daarvan op te geven, welke zoo oneindig verschilt, naarmate deze *epidemien* en derzelver *complicatien* verschillende zijn. Ik zal echter daaromtrent nog het een en ander aanmerken, wanneer ik nog met een woord zal moeten spreken van een en ander geneesmiddel, hetwelk in deze ziekte is aangeprezen. Over het algemeen merk ik hier aan:

1. Dat de roodvonk zich veelal in natte, koude voor- en najaren met *catarrhale* toevallen vermengt, en dat men alsdan zorgvuldig moet acht geven, om de zieken niet in koude en vochtige vertrekken te leggen, maar de vertrekken matig warm te stoken; de zieken zorgvuldig in het bed te houden, en de uitwaseming door *diluerende* warme dranken, welke de uitwaseming bevorderen, als een aftreksel van vlierbloemen, *decocta aperientia* van *Bardana* enz. met *spirit. Mindereri*, *Rob. Sambuci*, *vinum Antimonii* &c. aan den gang te brengen, waartoe ook warme pappen aan de beenen veel nut kunnen doen.

2. Dat deze *complicatie* zelden geheel zuiver is, maar dat ik zoo wel, als de heer KLETTEN, STRACK en andere, dezelve hebben gecompliceerd gevonden met *gastrische* toevallen, vooral met ophooping van slijm in de maag en ingewanden, wanneer, na een voorafgaand gebruik van oplosfende middelen, een braakmiddel voortreffelijke diensten deed, terwijl het ook voordeelig was, of door klistereen, of door zachte ontlastende middelen één of twee stoelgangen daags te bevorderen.

tusfchen is niets nadeeliger, dan in dit geval sterkere stoelgangen, vooral door hevige purgeermiddelen, te veroorzaken, terwijl men niet zelden in dit geval met de ziekte een *diarrhé* verbonden ziet, welke dadelijk door het gebruik van verzachtende en inwikkellende middelen, en door *opiaten* moet verhinderd worden.

3. Wanneer het gestel sterk is, en het weer vooral in het voorjaar guur en veranderlijk, dan paart zich dikwijls met het *catarrhale* eene ontstekingsachtige gesteldheid, wanneer eene aderlating veelal noodig is, gepaard met eene verkoelende behandeling. Men drage echter wel zorg, dat men deze behandeling niet te ver uitstrekke, en tevens zachte uitwasemende geneesmiddelen toediene.

4. Afleidende middelen, mostaardpappen, spaansche vliegen in den nek en aan de beenen zijn vooral nuttig, om van het hoofd en van de borst af te leiden, en die verplaatfingen voor te komen, welke vooral in deze *complicatie* zoo noodlottig zijn.

5. Het is ook in dit geval, dat vooral bij het afnemen der ziekte de *calomel* met *sulph. aur. antim*, en ook fomtijds de *camphor* de beste uitwerkingen doen, en de nadeelige gevolgen dezer ziekte voorkomen.

6. Het is ook vooral in dit geval, dat men zoo uiterst voorzigtig moet zijn, om de zieken aan de lucht bloot te stellen, en dat men bij verzuim daarvan zoo ligt waterzucht ziet verschijnen.

7. Wanneer de ziekte met zenuwtoevallen verzeld gaat, moet men wel letten op derzelver oorzaak, dewijl die ook van *fordes*, *wormen* enz. kunnen afhangen. Ontbreken echter deze oorzaken, en hangen deze toevallen van een *catarrhale* oorzaak af, dan is het aanstonds noodig, zich van opwekkende, afleidende, en somtijds bedarende middelen en *opiaten* te bedienen, zoo dat *camphor*, *moschus*, *spaansche vliegen*, *opiaten*, enz. naar vereisch van zaken, hier kunnen noodig zijn, zoo als wij naderhand zien zullen.

BEHANDELING DER ANGINA MALIGNA.

Eindelijk moet ik nog spreken van de *complicatie* met *angina maligna*, of de wijziging der roodvonk, die onder dezen naam voorkomt.

Ik merkte te voren, bladz. 56 reeds op, dat de *angina maligna* een bijzondere vorm was, waaronder de *scarlatina* zich somtijds vertoonde, en dat niet altijd deze vorm van eenen rottigen aard was. Wanneer wij de *Epidemien*, waarin de ziekte deze gedaante aannam, naauwkeurig naspooren, dan vinden wij, dat dezelve bij sommige zieken zeer gemakkelijk en goedaardig was, bij andere teekenen van ontsteking, bij sommige van gal en andere ophooping van stoffen in de maag en ingewanden vertoonde, terwijl intusschen dezelfde toevallen van *angina maligna* bij allen werden opgemerkt. De pijn in de keel, veroorzaakt door de zwelling der amandelen, de witte
asch-

aschgrauwe stippen, die veel na spruw gelijken en van een' rooden donkeren rand omringd zijn, de zwelling der onderkaakklieren, de stijfheid der hals- en nekspieren, zijn bij allen aanwezig; de uitslag is meestal minder, komt later aan, en is meer purperrood, terwijl het beloop en de uitkomst van den aard der *Epidemie* en de bijkomende koorts meestendeels afhangt (h).

Het schijnt mij toe, dat deze vorm vooral afhangt van het weer en de bijzondere gesteldheid der ligchamen, daar die meest in den herfst in nat en koud weder plaats heeft. Dit is dan ook de reden, waarom deze ziekte zoo dikwijls in ware rotkoorts overgaat, en zeer dikwijls in sommige *Epidemien* van het eerste begin af aan daarvan de kenteekenen met zich voert.

Ik kan hier niet breedvoerig spreken over de behandeling dezer ziekte, dewijl mij dit te verre zoude afleiden, en ik zal daarom alleen ook omtrent dezen vorm eenige weinige aanmerkingen hierbij voegen.

1. Vooreerst kan men, uit hetgeen ik gezegd heb omtrent den verschillende aard dezer ziekte, gemakkelijk begrijpen, dat de behandeling derzelve in verschillende *Epidemien*, en bij verscheidene

men-

(h) De teekenen der *angina maligna* door WILLAN, p. 210 en 211, opgegeven, zijn die van de *angina maligna* met rotkoorts gepaard, niet van de eenvoudige ziekte.

menfchen, zeer verfcheiden moet zijn, en dat men geene algemeene behandeling hier met mogelijkheid kan voorschrijven. Wanneer wij de behandeling der *angina maligna* van HUXHAM (i) met die van DE HAEN (k) en van KETEL, GRANT en anderen vergelijken, dan zien wij, dat er bij den eenen geheel andere middelen, dan bij den anderen met een gelukkig gevolg gebruikt zijn.

2. Wanneer men de gevallen van den heer GRANT (l), die met zoo veel naauwkeurigheid zijn opgeteekend, oplettend naleest, zal wel niemand twijfelen of de *angina maligna* met ontsteking, ten minfte in den beginne, kan gepaard gaan, en aderlating en eene verkoelende geneeswijze kan vorderen, en dat eene heete en opwekkende behandeling zeer nadeelig kan zijn: men moet echter bekennen, dat dit zeldzaam plaats heeft, en dat men wel moet zorgen, om dat niet te verre te trekken. De treurige gevolgen van herhaalde aderlatingen in deze ziekte, vooral door den heer CHOMEL in het werk gefeld, moeten ons hieromtrent zeer bedachtzaam maken. Men heeft in verfchillende *Epidemien*, ook in deze ftad (m), daarvan het nadeel ondervonden, daar de ziekte

meest-

(i) *Tract. de angina maligna*, opp. t. II. p. 92.

(k) *Rat. Med. cont.* t. I. cap. VII. *de scarlatina febre.*

(l) Men zie GRANT *en fevers*, II. op het einde.

(m) l. c.

meestal zeer fchielijk alle teekenen van rotkoorts aanneemt.

3. Zeer dikwijls zijn in deze ziekte alle teekenen van *sordes* aanwezig, en hierom is het, dat men meestal met voordeel een braakmiddel heeft aangewend, en dat hierdoor dikwijls de ziekte van de keel is afgewend, en de uitflag, die hier meestal zeer spaarzaam is, zich meer uitzettede, de stof naar de huid werd afgeleid, en de ziekte een' beteren keer nam. Dit is echter ook zoo algemeen niet, dat in sommige *Epidemien* de braakmiddelen ook nu en dan nadeelig waren.

4. Offchoon een sterke doorloop doorgaans in de roodvonk nadeelig is, zijn echter buikzuiverende middelen, b. v. in die te *Utrecht*, door KETEL beschreven, en ook in sommige gevallen, door GRANT aangehaald, nuttig geweest.

5. Over het algemeen is het mij bij het onderzoek der verschillende *Epidemien* duidelijk gebleken, dat het ook hier doorgaat, dat men eerst en vooral op de *complicatien* lette, die trachte weg te nemen, en de ziekte zoo veel mogelijk tot eene eenvoudige ziekte brengen; iets, hetwelk zoo zeer door GRANT, en na hem door STOLL is ingeprent.

6. Het is bij mij eene gewigtige vraag, die ik voor mij niet stellig uit gebrek aan genoegzame ondervinding durf beantwoorden, namelijk, in hoe verre de behandeling in dezen vorm van roodvonk, door den heer GRANT aangeprezen, behoorde gevolgd te worden — en daar deze niet

zoo zeer bij ons bekend is, zal ik hierover met een woord moeten spreken.

De heer GRANT is van gevoelen, dat de *angina maligna* eene ziekte is, die van de roodvonk verschilt, en die tot de kwaadaardige en besmettelijke koortsen moet gebragt, en als zoodanig moet behandeld worden; dat men daarom eerst de *complicatie* moet wegnemen, en dan aanstonds trachten, door warmte en zweetdrijvende middelen het zweet te bevorderen, en dit tweemaal vier en twintig uren aan den gang te houden, waarna hij, ter voorkoming der ontbinding der vochten, minerale zuren, en voorts, tot ondersteuning der krachten, koortsbast toedient. De menigvuldige gevallen, die hij opgeeft, en de gelukkige afloop der ziekte, zouden mij bijna doen besluiten, om deze geneeswijze te beproeven, die toch anders merkelyk van onze gewone behandeling verschilt.

Ik beken, dat er zulk een verschil in den loop dezer ziekte in verschillende *Epidemien* is, dat men geene algemeene behandeling voor allen kan aanraden. Maar ik geloof ook, dat deze behandeling zeer oordeelkundig is, en dat men mischien al te veel verwaarloost, om de stof aanstonds door de huid te ontlasten, en dat men dikwijls al te schielijk den koortsbast en de zuren toedient.

7. In sommige *Epidemien*, bij voorbeeld, door den heer STOLTE te *Zwolle* waargenomene, zijn de voortgangen der ziekte zoo snel, en het verval
der

der krachten zoo verbazend groot geweest, dat men aanstonds, om het leven te redden, den koortsbast moest geven: maar ik twijfel, of dit wel altijd het geval is. — Men kan echter geheel niet ontkennen, of deze vorm heeft eene groote neiging, om tot rotting over te gaan, en om *gangreen* in de keel voort te brengen; en hierom is ook meest in alle gevallen het tijdig gebruik der *minerale* zuren en van den koortsbast noodzakelijk, terwijl de tijd en de hoeveelheid der aanwending dezer middelen van de bijzondere gesteldheid en der omstandigheden moet afhangen. Voorts heeft de ondervinding geleerd, dat de koortsbast hier, boven alle andere rottingwerende en versterkende middelen te verkiezen is, en dat zelfs sterker zamentrekkende en rottingwerende middelen bij lange na niet die schiekelijke werking uitoefenen, welke door den koortsbast wordt voortgebracht.

8. Ik wil echter geheel daarom niet ontkennen, dat *Camphor*, *wijn*, *arnica*, en een opwekkende en versterkende leefregel hier van geenen dienst zouden zijn, terwijl ik veeleer staande houde, dat alle deze, naar gelang der omstandigheden, daarmede behooren gepaard te gaan.

9. Eindelijk moet ik hier opmerken, dat men aanstonds de witte of aschgrauwe korsten met *minerale* zuren, met rozenhoning en *myrrhe* enz., moet behandelen; — dat men vooral het zeezoutzuur, en ook het zwavelzuur, hier ook zeer sterk kan en behoort aan te wenden, en dat deze ook

de eenige middelen zijn, waarop men zich in deze ziekte veilig kan vertrouwen, zoo als ook dit door alle waarnemingen te allen tijde bevestigd is. (n)

BIJZONDERE GENEESMIDDELEN.

Ik moet nu nog met een woord spreken van eenige bijzondere middelen, welke of in de roodvonk in het algemeen, of in sommige vormen of toevallen voor dezelve zijn aangeprezen.

KOORTSBAST.

Ik begin met den koortsbast. Omtrent het gebruik van dit zoo uitmuntend middel in de roodvonk denken de Geneesheeren zeer verschillend. Wanneer men intusfchen in aanmerking neemt, dat deze ziekte zoo zeer verschilt, naar mate van de verschillende *Epidemien* en de koorts, die daarmede gepaard gaat, is het geen wonder, dat dit middel somtijds zeer nuttig, en in andere ge-
val-

(n) Dr. WALDON uit *Cornwal* prijst in de *angina maligna* zeer sterk het gebruik van het *gaz acid. carbonic.*; aanstonds ondervond hij daarvan een goede uitwerking op de keel, den stokdarm en de maag, wanneer het bij deszelfs ontwikkeling genomen werd. Hij maakte het met de *Carbon. Potas.* SEDILLOT, *Journ. de Medec.* t. 47 N. 201. p. 103. RUSH en andere *Amerikanen* gebruiken de *Cajenna Peper* tot zuivering der zweren in de keel. REIL p. 174—75.

vallen zeer nadeelig moet zijn, even gelijk dit in de pokken, mazelen en andere uitflagziekten plaats heeft.

Ik heb reeds boven aangemerkt, dat men zeer ligt schade kan toebrengen, wanneer men, zonder de gevallen behoorlijk te onderscheiden, aanstonds, wanneer men maar roodvonk hoort noemen, den koortsbast voorschrijft. Immers is, zoo als wij boven zagen, deze ziekte meestal uit haren aard ontstekingsachtig, en vordert eene verkoelende behandeling. De Heer BICKER zag dit in zijne uitmuntende beschrijving van de roodvonk te *Rotterdam*, en keurt daarom ook het vroege gebruik van den koortsbast af. (o) Dit is ook het gevoelen van de meeste oude en hedendaagfche Geneesheren. Om niet te breedvoerig te zijn, zal ik omtrent het gebruik en misbruik van den koortsbast in deze ziekte het volgende aanmerken:

1. De Roodvonk is eene ziekte, die door hare vlug-prikkelende smetstof zeer ligt eene ontstekingskoorts veroorzaakt, welke fomtijds zoo hoog loopt, dat zij zeer fchielijk een *gangreneufen* toestand veroorzaakt, vooral in fterke volbloedige menfchen; in den winter enz. Men begrijpt van zelf, dat de koortsbast aldan zeer nadeelig is, en dat eene verkoelende behandeling, aderlaten enz., aldan alleen den lijder kunnen behouden. Wanneer echter deze *gangreneufe* toestand aanwezig

(o) l. c. p. 273.

zig is, en de ziekte dus reeds tot rotting is overgegaan, is buiten twijfel in dit geval het gebruik van den koortsbast, zuren, *camphor* enz., aan te prijzen, offchoon dan meestal ook deze behandeling van weinig nut meer zal zijn.

2. Ongetwijfeld is de koortsbast meer regtstreeks aangewezen in die gevallen, waarin deze ziekte met eene *gastrische* of met eene galkoorts gepaard is. In het begin is het dan zeker noodig, eerst door braak- en purgeermiddelen de eerste wegen te zuiveren, dan, daar er alsdan zeer schie-lijk teekenen van zwakheid en ontbinding zich ver- toonen, is het altijd nuttig, om door een matig gebruik van den koortsbast deze zwakheid en ont- binding voor te komen en te bedwingen. HUX- HAM, DE HAEN, PLENCIZ, CLARCK, VAN DEN BOSCH en anderen gaven met zeer veel regt dit middel in deze *gecompliceerde* Roodvonk.

3. Eigenlijk komt het mij voor, dat de koorts- bast over het algemeen het meest te stade komt in de *angina maligna*, die altijd tot het *putride* overhelt, offchoon, zoo als ik reeds opmerkte, ook de *complicatien* daarvan verschillende zijn. CLARCK, KETEL, DE HAEN, PLENCIZ, en vooral mijn overleden vriend, Dr. STOLTE te Zwolle(p), hebben in die gevallen, waarin er eene spoedige neiging tot rotting plaats had, meestal de ziekte door een vroegtijdig gebruik van koortsbast met minerale zuren kunnen bedwingen. Dan wanneer

ex

(p) Geneesk. Corresp. I. 2de Afd. B. p. 447.

er eene *catarrhale* complicatie plaats had, en er veel droogte en *erethismus* gevonden werd, nam WHITHERING, en na hem STRUVE (q) waar, dat de koortsbast eer nadeel deed. Dat echter dit niet altijd plaats heeft, en dat somtijds in de zenuwachtige *complicatie* dit middel nuttig zij, hebben wij boven reeds gezien, dat door KLETTEN is waargenomen.

4. Wanneer de ziekte van den beginne af, hetwelk in sommige gevallen, ja in sommige *Epidemien* plaats heeft, alle teekenen van groote zwakheid en ontbinding vertoont, dan zal het vroegtijdig gebruik van den koortsbast, met andere opwekkende middelen gepaard, meestal nut doen.

DELFZUREN.

Omtrent het gebruik der delfzuren in deze ziekte behoeve ik niet breedvoerig te zijn. — Het is buiten tegenspraak, dat deze, daar zij verkoelen, neerzetten, de ontbinding der vochten tegen gaan, de hitte bedaren enz., in vele gevallen kunnen gebezigd worden, waarin men den koortsbast niet kan gebruiken, en dat zij zoowel plaatselijk in de *angina maligna*, als ook inwendig gebruikt in

(q) l. c. p. 308, die daarover breedvoerig spreekt, als ook CAPPEL, p. 296 seqq., die de verschillende gevoelens daarover opgeeft — beide verdienen daarover nagelezen te worden.

in den voortgang der ziekte nuttig kunnen zijn^(r). Dan men heeft reeds lange, bijzonder het vitrioolzuur in deze ziekte gebezigd; federt eenige jaren echter is het gebruik van het *Acidum Nitri* en *Salis* door sommige latere geneesheeren aangeprezen, zoodat ik niet voorbij kan, hieromtrent met een woord te spreken.

Ik heb te voren reeds aangeteekend, dat de damp van minerale zuren, vooral van het vitrioolzuur, van een' uitstekenden dienst was ter voorbehoeding dezer ziekte: dit is ook door AUGUSTIN^(s), MONTFAUCON^(t) en meer anderen, naderhand bevestigd. Men heeft echter ook deze zelfde berookingen, als ook die van salpeterzuur nuttig bevonden in het zuiveren der zweren, in de, tot verettering overgegangene keelziekte, bij de roodvonk. WILLAN^(u) zag daardoor den stank der zweren verbeteren en het lastige zweet verminderen.

HUXHAM, CLARCK, DE HAEN, PLENCIZ en NAVIER gaven de minerale zuren veelal in deze ziekte, wanneer die boosaardig begon te worden. Dan latere geneesheeren, vooral STRUVE en CAPPEL

(r) Men zie hierover breedvoeriger, STRUVE l. c. p. 298, en CAPPEL. p. 382.

(s) Archief der Staatsarzneik. I. b. 1ste st. p. 10.

(t) Nieuwe Vad. Bibl. VII. N. 2.

(u) WILLAN *Hautkr.* III. p. 281—82. REIL p. 168.

PEL, hebben daaromtrent meer bepaald gehandeld. De eerste (v) denkt, dat de minerale zuren vooral daarom nuttig zijn, omdat zij de al te groote gevoeligheid der zenuwen bedaren en de neiging tot krampen overwinnen, en dat zij zoo wel in *sthenische*, als *asthenische* gevallen nuttig zijn; vooral vindt hij die nuttig in het verminderen der keelontsteking, hetwelk hij door de getuigenis van SIMS bevestigd. De tweede (w) denkt, dat de voorname werking hierin bestaat, dat zij de al te sterke afscheiding der warmtestof verhinderen, en wil dezelve gebruikt hebben, wanneer de zieken zeer heet en droog zijn, wanneer er een al te sterk zweet plaats heeft, wanneer er eene groote neiging tot bloedstorting is, de uitslag blaauwachtig wordt, en de *urine* schuimend en rood is, de keel sterk ontstoken is, of er een *angina maligna* plaats heeft, en eindelijk, wanneer door het misbruik der aderlatingen de *synocha* in *typhus* is overgegaan. — De heer REICH heeft naderhand niet alleen het vitriool-, maar vooral ook het zeezoutzuur als een specifiek middel in de roodvonk aangeprezen. De heer hofraad JÖRDENS (x), die met deze *methode* in het eerst vrij sterk schein ingenomen te zijn, gaf in eene boosaardige *Epidemie*, waarin hevige zwelling der keel, krampachtige zamentrekking van den mond, groote

te

(v) l. c. p. 303.

(w) l. l p. 282.

(x) HUFELANDS *Journ.* t. XIV. 4de st. p. 103—5.

te hitte; ijlhoofdigheid en fomtijds *diarrhe* plaats hadden, de zuren, vooral het vitrioolzuur, met zoo veel nut, dat de meeste zieken daardoor behouden werden. Intusfchen werden er ook andere middelen, als fpaanfche vliegen, *aromatifche* middelen enz. gebezigd, welke ook tot de herftelling wel iets zullen hebben toegebracht.

De heer DÜRR (y) heeft, niet lang geleden, in eene *Epidemie* van roodvonk, welke met braking, zwelling der halsklieren, eene fterke kwijling, zeer geringe afzondering van water, en eene fterke en pijnlijke zwelling van den balzak vergezeld was, en waarbij zich een fterke hoofdpijn, ijlhoofdigheid en keelontfteeking voegde, met zoo veel nut het falpeterzuur in groote giften toegediend, dat hij daardoor meest alle zieken reddede. Zoo- dra er zich teekenen van *typhus* met een' fnellen kleinen pols, flaapzucht, afzondering van eene ftinkende en kleverige ftof uit de neusgaten, ijlhoofdigheid, kortademigheid, drooge tong enz., opdeden, gaf hij aan kinderen van twee of vier jaren van 30 tot 40 droppen in gerstwater met de eene of andere aangename ftroop in 24 uren — terwijl hij aan volwasfenen tot anderhalf en twee *atackmen*, gedurende denzelfden tijd, toediende.

De heer HOFFMANN heeft in eene *Epidemie* te *Freijftad* in *Silefien* in den herfst van 1810 in een' hoogen trap der ziekte met braking, hitte, dorst enz. het zoutzuur van 5 tot 30 droppen alle uur met

(y) HUFELANDS. *Journ.* t. XXV. 2de ft. p. 18. feqq.

met nut gegeven; het veroorzaakte eene sterke afzondering van slijm (z).

Ik heb dit laatste middel in deze ziekte niet beproefd; dan het werkt zeker in andere ziekten als een uitmuntend rottingwerend middel, en bevordert zeer de afscheiding van het water.

Wanneer wij de gevallen nagaan, waarin de zuren in deze ziekte van dienst kunnen zijn, dan komt het mij voor, dat men dezelve in de volgende omstandigheden met vrucht kan aanwenden.

Vooreerst heeft mij mijne eigene ondervinding zoo wel, als die van anderen, geleerd, dat de dampen vooral van zout- en salpeterzuur niet alleen de smetstof vernietigen, en dus onder de beste voorbehoedmiddelen tegen deze ziekte behooren, maar dat zij ook, ingeademd door den zieke, de rottige gesteldheid der vochten en der zweren in de keel verbeteren.

2. Men is thans vrij algemeen van oordeel, dat de roodvonk in verre de meeste gevallen als eene heete en ontstekingsachtige ziekte moet beschouwd worden, dat de hitte en de zoo ongemeen versnelde omloop des bloeds niet alleen *congesties* naar de borst, maar vooral naar het hoofd veroorzaken, en meestal ijelhoofdigheid en ontsteking der hersenen te wege brengen. Daar nu niets zoo zeer bedaart, de snelheid der pols, de hitte en de kracht van de zamentrekking van het hart en de groote vaten breekt, als de *minerale*
zu-

(z) HECKER, *Annal.* t. III. p. 296.—97.

zuren, is het klaar, dat dezelve hier zijn aange-
wezen, zoo als ook dit door de boven aangehaalde
proeven van RUSH, WITHERING, SIMS, maar
vooral van DURR blijkt, die dezelve vooral als
neerzettende en verkoelende middelen geeft.

3. Naar mijne gedachten kunnen de *minerale*
zuren, na voorafgaande bloedontlastingen, niet
alleen de kracht der onzuivere ontsteking breken,
maar ook de zwakheid, ontbinding en alle de an-
dere gevolgen voorkomen.

4. Zij zijn ook vooral geschikt in die gevallen,
waarin of reeds in het begin, of ook naderhand,
zoo wel na voorafgaande ontstekingskoorts, of
ook bij eene *gastrische* of galachtige *complicatie*;
zoo ligt toevallen van rotting of ontbinding der
vochten komen, wanneer niets dezelve zoo zeer
tegengaat als een ruim gebruik der delfzuren.

5. In de gevallen, door JÖRDENS, DURR en an-
deren opgegeven, waren meestal teekenen van *ty-*
phus nervosa, welke, zoo als wij nader zullen zien,
veelal eene uitwerking zijn van *congestie* of ont-
steking der hersenen, waarop meestal *soporeuse*
toevallen en teekenen van *hydrocephalus acutus*
volgen. Het is vooral in dit geval, waarin het
zoo hagchelijk is aderlatingen te doen, dat men
veilig tot deze bedarende middelen de toevlugt
kan nemen, en deze zoo zeker het *erethismus*
wegnemen; dan wij zullen daarover zoo aanstonds
nader spreken.

6. Eindelijk hebben wij reeds met een woord
opgemerkt bij de behandeling der *angina maligna*,
dat

dat niet alleen het plaatselijk gebruik der delfzuren in het genezen der kwaadaardige keelverzweringen, maar ook het inwendige gebruik dezer middelen bij dezen vorm van roodvonk, ter voorkoming en verbetering der rottige ontbinding der vochten, volstrekt onontbeerlijk was.

O P I U M.

De roodvonk is altijd eene verraderlijke ziekte. Wanneer wij geen gevaar vreezen, en alle de toevallen eene gunstige uitkomst beloven, zien wij dikwijls, dat door de geringste oorzaken, door het vatten van koude, door schrik, door overlading enz. schielijk eene ijelhoofdigheid met koorts, slaapzucht en andere toevallen ontstaan, waardoor de lijder plotseling in eenen gevaarlijken toestand geraakt, en somtijds onverwacht sterft.

Deze toevallen zetten den geneesheer niet zelden in groote verlegenheid, en men weet niet, wat men in dit moeilijke geval tot redding zal aanwenden. Het is menigmaal duister, waaraan men dit zal toeschrijven, en men is het ook niet eens, op welk eene wijze men dit moet behandelen.

Men heeft deze toevallen dikwijls aan zwakheid of aan eenen overgang tot *typhus* toegeschreven, en diensvolgens daarin opwekkende en prikkelende middelen toegediend. De heer HORN, die in de *Charité te Berlijn* deze ziekte meer dan iemand dagelijks waarneemt, is van oordeel, dat de slaap-

zucht, ijlhoofdigheid, trekkingen der ledematen met een' zeer snellen en kleinen pols, in omstandigheden, waarin in de eerste dagen de ziekte eenen regelmatigigen loop gehouden had, waarbij zich voegen, eene zeer drooge donkerroode en gespletene tong, drooge lippen en een verstopte neus, van eenen *hydrocephalischen* toestand, eene ontsteking der hersenen, of van eene zich vormende beroerte afhangen, en dat men zeer verkeerd zoude handelen, wanneer men hier de middelen, die men in ware *typhus* bezigt, wilde aanwenden. Dat men alleen hier, zoo er nog hulp mogelijk is, die van eene *antiphlogistische* behandeling moet verwachten, en dat aderlatingen, het ruim gebruik van bloedzuigers en *calomet*, somtijds nog een' doodelijken uitgang kunnen voorkomen. Hij denkt, dat deze toevallen, die gewoonlijk zeer schielijk en onverwacht aankomen, en in gezonde en sterke gestellen voorvallen, geenszins het karakter van *typhus* hebben. Door de ondervinding had hij geleerd, dat hier de sterkste opwekkende middelen schadelijk zijn, en dat de lijdens in 48 of 70 uren stierven, niettegenstaande men *aether*, *opium*, *valeriaan*, *serpentaria*, *camphor*, *moschus*, *calomet* en spaansche vliegen gebruikt had. Hij voegt hierbij: „In de laatste jaren heb ik meer-
 „malen gelegenheid gehad, de lichamen van die-
 „genen te openen, die na dergelijke toevallen in
 „de roodvonk plotseling gestorven waren, radat
 „er slaapzucht, bedwelming, uitpuilende strak-
 „ke oogen, ongevoeligheid der oogappels, met
 „een'

„een' snellen pols, spraak- en bewusteloosheid
„waren voorafgegaan. In deze gevallen vond ik
„in de lijken duidelijke sporen van ontsteking
„der hersenen; de vaten der hersenen waren vol
„bloed, en de kleine vaten der mergachtige zelf-
„standigheid waren zelfs zoodanig met bloed op-
„gevuld, dat men bij elke nieuwe insnijding het
„bloed daaruit zag loopen.”

Hij was in deze gedachten te meer bevestigd, daar herhaalde ondervinding hem in de laatste jaren geleerd had, dat alle prikkelende middelen den dood verhaastten, en dat in die gevallen, waarin hij zoo gelukkig was, de zieken te behouden, hij dit alleen aan aderlatingen, bloedzuigers, *calomel* in sterke giften, en de koude stortbaden had te danken. In een geval, hetwelk met alle teekenen van ontstekingkoorts de eerste dagen zeer wel afliep, en waarin de *anti-phlogistische* behandeling tot het tijdperk der afschilfering was in acht genomen, veranderden de toevallen in eens in tien of twaalf uren zoodanig, dat men binnen korten tijd eene doodelijke uitkomst moest verwachten. De koorts verhief zich in een' verschrikkelijken trap. De pols werd zeer rad, klein en snel; de roodheid der huid verdween, en liet hier en daar blaauwe vlakken terug. De zieke begon te niezen, sprong uit het bed, en wilde uit het venster springen; het aangezicht was rood en opgezet, de oogen strak en glinsterende, de *pupillen* verwijderd; de lippen beefden, de tong was hoog rood en droog. De

zieke verstond de gedane vragen niet, en sprak met hevigheid en verward, en met eene heesche stem. Offchoon hij eenen doodelijken uitgang vreesde, beproefde hij nog eene rijkelijke aderlating, liet tien bloedzuigers aan de slapen, achter de ooren, en in den nek zetten, alle twee uren twee greinen zoete kwik toedienen, ijskoude omslagen rondom het hoofd leggen, klisteren met *natrum sulphuricum* zetten. Hij was zoo gelukkig, den zieke door deze behandeling te redden: na de ziekte volgde eene sterke affschilfering (a).

In dezelfde verhandeling zegt hij verder (b): „dat hij niet zelden gezien had, dat deze ziekte „in eene volkomene *encephalitis* overging, nadat „de lijders zich korten tijd te voren wel bevonden hadden. Deze ziekte had zulk eenen „snellen loop, en ging zoo schielijk in watersucht der holligheden van de hersenen over, „dat men daarin de gewoone teekenen der hersenontsteking niet konde verwachten. De kenmerken, welke reeds vroeg verdachtig waren, waren „slaapzucht, vermeerdering der oogontsteking, het „glinsteren der oogen, onbewegelijkheid der *pupil*, „tönemende hitte der huid, de snelheid, kleinheid en hardheid van den pols, en de troebelheid „en roodheid van het water, hetwelk of in eene „zeer geringe hoeveelheid, of in 12 of 24 uren „geheel niet ontlast werd. Hierop volgt dan „schie-

(a) *Archiv. jahrg.* 1811, p. 490.

(b) l. c. p. 516—17.

„fchielijk bedwelmdheid, ijhoofdigheid, trekkin-
 „gen der aangezigtspieren, onwillekeurige be-
 „wegingen der trekkers en spieren, en een spoe-
 „dige dood. Hij heeft geene zieken, die in
 „dezen toestand in het hospitaal gebragt werden,
 „kunnen behouden, en geene gelegenheid ver-
 „zuimd, de lijken te openen, wanneer hij steeds
 „alle kenmerken eener volkomene ontsteking der
 „hersenen waarnam. Somtjids schenen zij zich
 „te herhalen, en stierven niet te min na acht of
 „veertien dagen *apoplectisch*. In eenige gevallen
 „volgde waanzinnigheid, die met veel moeite na
 „langen tijd weder hersteld werd.”

Ik zoude deze getuigenis van den heer HORN door verschillende anderen kunnen staven, die alle bewijzen, dat deze toevallen van eenen *inflammatoiren* staat der hersenen afhangen. Ik moet bekennen, dat mijne ondervinding dit ook veelal heeft bevestigd, en dat ik daarom ook in de meeste gevallen met nut eene *antiphlogistische* behandeling heb aangewend.

Intusfchen moet men niet denken, dat deze zelfde toevallen ook niet van andere en tegengestelde oorzaken kunnen afhangen, en dat het soms zeer moeilijk is, dit in de praktijk zelve te onderscheiden. De heer C. WELLS (c), getuigt, dat hij eens tegenwoordig was bij de opening van een' jong' soldaat, die *comateus* aan de roodvonk ge-
 stor-

(c) *Transactions of a Society for the improvement of medic. and chirurg. knowledge, vol II. Lond. 1800, p. 225.*

storven was, in wiens hersenen geene teekenen van ontsteking of buitengewone volheid der bloedvaten gevonden werden. De heer STRUVE (d), merkt op, dat er dikwijls een staat van *nerveuse asthenie* plaats heeft, waarin tevens eene verhoogde prikkelbaarheid of gevoeligheid aanwezig is; dat de lijdens dan in eene stille, stompe ijelhoofdige maling liggen, een scherp gehoor en gezigt hebben, ongemeen praatzuchtig zijn, dan vrolijk en dan wederom treurig zijn; in het vervolg *periodische* aanvallen van hevige ijling, een rood aangezigt, vonkelende oogen, en in alles eene zekere hevigheid en schielijkheid hebben, waarop verlamming, de hoogste *atonie* van het *sensorium*, en, na voorafgaande stuipen, eene doodelijke *apoplexie* volgt. In dit geval, zegt hij, is de *opium* hier het groote middel; men moet het echter in genoegzame groote giften aanwenden, anders vermeedert het de prikkelbaarheid der zenuwen. Men moet het in kleine tusschenruimten, en in langzaam vermeederde giften toedienen.

De heer REIL schijnt ook verlegen te zijn omtrent die gevallen, waarin het twijfelachtig is, of de toevallen van eenen ontstekingachtigen, dan wel van eenen tegengestelden aard zijn (e). En hij

(e) *Unt und. Erfahr.* p. 318—320.

(f) *Hier fehlt es uns an aller haltbaren Diagnostik, und nicht blos der oberflächliche Brownianer, sondern selbst die Meister in der Kunst lassen uns stecken. Fieberlehr.* V. p. 169.

hij stelt hier voor, om de sterke werking van het vaatgestel te verminderen, het *Aq. Laurocerasi* en de *digitalis purpurea* met of zonder *opium* te geven. — „Het voorname middel,” zegt hij, „blijft altijd het heulsap, hetwelk somtijds meer, dan alle andere middelen de sterke werking der vaten en de snelheid van den pols vermindert, wanneer het na een laauw bad, of 's avonds voor den slaap, in eene genoegzame gift wordt toegediend.

De heer FILTER zag ook, dat de *opium* weldadig werkte, wanneer de zieken eene gedurige neiging tot wateren hadden en eene groote hoeveelheid waterige pis loosden, dewijl daarop dikwijls de uitslag terug sloeg, en de dood schiekelijk, en voor dat de geneesheer gevaar zag, volgde (*f*).

Mijn vriend, de heer Med. Doct. TELLEGEN, die in verschillende *Epidemien* van roodvonk in deze stad met eene bijzondere oplettendheid deze ziekte heeft waargenomen, en met een uitstekend gevolg behandeld, heeft ons bijzonder opmerkzaam gemaakt op de ijlhoofdigheid, welke in deze ziekte zoo gevaarlijk is, en in dit toeval met zoo veel nut het heulsap gebezigd, dat ik niet kan nalaten eenigzins breedvoeriger over zijne ondervinding te spreken (*g*).

Na-

(*f*) HUFELAND, *Journ.* t. XXIX. 1 st. p. 33.

(*g*) *Quaedam. observ. in scarlat.*, een brief aan den heer HUFELAND, die toch niet algemeen bekend geworden is.

Nadat hij had opgemerkt, dat verscheidene lijders in de roodvonk aan ijlhoofdigheid, ondanks alle aangewende middelen, gestorven waren, nam hij voor, om in dit toeval de *opium* te beproeven. Het eerste geval, hetwelk hem voorkwam, was een jongen van acht jaren, die reeds zeven dagen in een stil, maar pijnlijk ijlen, gepaard met stuipen, had doorgebracht, en in een' zeer gevaarlijken toestand schein te verkeeren. Hij gaf hem één grein *opium* en twee greinen *moschus*. Den anderen morgen toen hij hem dacht of reeds overleden, of ten minste stervende te vinden, was hij beter. Hij was in slaap gevallen en de stuipen waren verminderd. De drooge huid was nu vochtig geworden. Toen de toevallen wederkeerden, gaf hij het poeijer bij herhaling en met dezelfde uitwerking, en op deze wijze herstelde hij binnen drie dagen. — Naderhand had hij gelegenheid, om een' jongman van 20 jaren te openen, die aan eene ijlhoofdigheid, welke volmaakt *phrenitisch* schein te zijn, overleden was. Hij vond de hersenen volkomen gezond, zonder ontsteking of opzetting van bloed. Dit bragt hem op de gedachten, dat de ijlhoofdigheid in de *scarlatina* somtijds afhing van de prikkeling van het scharlakengif, hetwelk in de hersenen en derzelve vliezen deze toevallen van schijnbare opvulling en ontsteking veroorzaakte. Hij had dra wederom gelegenheid, om op nieuw dit middel te beproeven. Een jongen van tien jaren, dien hij reeds vier dagen behandeld had, werd 's avonds ijlhoofdig. De bijkomende koorts was

rheu.

rheumatisch, en scheen daarom het gebruik van het heulfap niet te verbieden. Hierom werd er van hem voorgeschreven: *Aq. Manth.* ℥ij *Syr. papav. alb.* ℥i. in tweemaal in te nemen. Na de eerste gift was de ijlhoofdigheid reeds verminderd, en toen de tweede drie uren daarna werd toegediend, viel de lijder in een' zachten slaap, en was 's morgens beter. — Het volgend geval scheen hem alles af te doen. Een jongman, 18 jaren oud, was reeds sedert acht dagen ijlhoofdig geweest, en het scheen nu tot het uiterste gekomen te zijn, wanneer zijne hulp werd ingeroepen. Het ligchaam, zelfs de onderkaak niet uitgezonderd, was stijf zamengetrokken (*tetanice adfectum*), de oogen rood en met bloed belopen, uitpuilende en stijf; de armen hingen als verlamd bij het lijf neder. De ademhaling was niet zeer moeilijk, en de pols, hoewel zeer zwak, niet zoo snel, als men uit de overige toevallen zoude verwachten. Er waren ligte teekenen van ijlhoofdigheid. In dezen toestand werden hem, door de neusgaten te fluiten, tien droppen *Laud. Liquid. Sydenh.* met water ingebracht. Aanstonds scheen hij daardoor verkwikt te zijn, de pols ruimer en de warmte vermeerderd te worden. Na verloop van vier uren keerden de toevallen weder, wanneer twaalf droppen *Laudanum* genomen werden, die wederom dezelfde uitwerking deden. Ditzelfde gebeurde, maar nog met meer voordeel, na de derde en vierde gift; de warmte werd nu meerder, de pols beter, en na drie dagen deden er zich alle teeke-

nen van beterschap op. De adembaling, die eerst bijna onmerkbaar was, werd nu meer duidelijk; de beweging keerde in de verlamde armen weder, en naarmate de krachten toenamen, werd de ijshoofdigheid minder. Alle toevallen bedaarden oogenfchijnlijk na het gebruik der *opium*, maar keerden terug, zoodra de werking ophield. In dezen toestand bleef de lijder acht dagen, tot dat de krachten langzaam toenamen, en het ijlen eindelijk ophield. — Hij leidt deze uitwerking van eene stillende en verdoovende kracht af, waardoor het gevoel van prikkeling en pijn werd weggenomen. — De heer TELLEGEN wil echter dit middel niet overal zonder onderscheid, en alleen met veel omzigtigheid gegeven hebben. Hoewel hij eenigzins met SIJDENHAM fchijnt in te stemmen, die hetzelfde in de pokken tot bedaring van de hitte des bloeds en te gelijk met aderlating voorschreef, oordeelde hij het over het algemeen nadeelig, zoodra het water rood en afgezet was, en de koorts van een' ontstekingsachtigen aard was: terwijl hij, na het verminderen der koorts, hitte en dorst, het eerst dan toediende, wanneer het water helder en minder gekleurd werd. Deze laatste omftandigheid, de helderheid der pis, was dikwijls alleen genoegzaam, om hem dit middel te doen voorschrijven. Bij volbloedige menfchen fchreef hij alleen met nut de *opium* voor, na eene aderlating of bloedzuigers. — Hij verhaalt ook nog een geval, waarin de *opium* nut deed door het wegemen van pijn.

Sedert de uitgave van dezen brief, in 1808, heeft de heer TELLEGEN zijne waarnemingen omtrent het gebruik der *opium* in *scarlatina* voortgezet, en daarvan steeds het grootste nut ondervonden. Uit eene reeks van gevallen, welke hij mij heeft medegedeeld, blijkt het, dat hij niet alleen de ijlhoofdigheid daarmede konde bedaren, maar dat dezelve, wanneer zich daarvan ligte teekenen vertoonden, ook werd voorgekomen. Voorts, dat wel de ontsteking daarmede niet konde bedwongen worden, maar dat men zeer gevoegelijk met het gebruik van dezelve aderlatingen en het gebruik der bloedzuigers konde paren.

Mijn waarde ambtgenoot, de heer Prof. STRATINGH, die met den heer TELLEGEN ook meermalen het nut der *opium* in dit toeval der ziekte had ondervonden, heeft mij twee gevallen medegedeeld, welke ik hier zal bijvoegen.

„ In het jaar 1810 werd ik als geneesheer ge-
„ roepen bij de jufvrouw W. W., oud 46 jaren,
„ van een bloedrijk, gevoelig en driftig gestel.
„ Nadat zich op den 10 Maart en volgende dagen
„ de algemeene toevallen van hevige koorts had-
„ den vertoond, bespeurde men weldra die van de
„ roodvonk. — De keel was zeer aangedaan en
„ de adembaling belemmerd. De roodvonk kwam
„ zeer spaarzaam te voorschijn, hetgeen echter na
„ het verrigten van eene aderlating en het aanleg-
„ gen van bloedzuigers zich aanmerkelijk verbe-
„ terde; edoch bleven er toevallen voortduren,
„ welke zeer veel ongerustheid verwekten. De
„ snel-

„ snelheid van den pols bleef buitengemeen groot,
 „ van 110 tot 120; daarbij greep er eene aanhou-
 „ dende ijlhoofdigheid plaats; de huid was zeer
 „ droog. De roodvonk was na verloop van twee
 „ dagen geheel verdwenen, de tong droog, en het
 „ water helder van kleur. — In dezen toestand
 „ werd door mij de heer Doct. TELLEGEN in *con-*
 „ *sult* gevraagd, en stelde mij voor, om nu van
 „ tijd tot tijd de *Syrp. Papav. Alb.* in kleine
 „ giften toe te dienen, en de hoeveelheid te regelen
 „ naar dat de toevallen zich verbeterden of verer-
 „ gerden. — Naauwelijks had men op deze wijze
 „ de lijderesse, gedurende vier en twintig uren,
 „ behandeld, of men bespeurde eene gunstige ver-
 „ andering in de ziekte. De eerste en meest
 „ in het oogvallende verbetering was de vermin-
 „ dering der snelheid van den pols, welke van 120
 „ tot 100 en 96 slagen nederkwam. De ijlhoofdig-
 „ heid bedaarde, en de lijderesse begon een' ge-
 „ rusten slaap te genieten, waarvan zij al dien tijd
 „ verstoken was geweest, en de oppervlakte van
 „ het ligchaam werd met een zacht zweet bedekt.
 „ Intusfchen bleef de borst min of meer aange-
 „ daan, de hoest bleef met eene pijnlijke gewaar-
 „ wording aanhouden, zelfs na het aanleggen van
 „ eene spaansche vlieg pleister. De pols was wel
 „ minder snel, maar echter nog vol, en eenigzins
 „ gespannen; waarop men besloot, om nog eene
 „ aderlating te doen, welke op het verdere be-
 „ loop der ziekte eenen zeer gunstigen invloed
 „ had. Het bloed was min of meer ontstoken,
 „ de

„de hoest en de pijn op de borst verdwenen,
„en eene verkoelende geneeswijze, vervolgens aan-
„gewend, bragt eene volkomene herstelling te-
„wege.”

„In het jaar 1813 werd ik door den heer Dr.
„TELLEGEN geroepen bij den heer S. S., die
„reeds sedert acht dagen de roodvonk had. De
„ziekte was dus verre zonder eenige bedenkelijke
„toevallen van eenen duidelijk ontstekingachtigen
„aard geweest. De lijder had geklaagd over he-
„vige en vliegende pijnen. Intusschen was de keel
„niet zeer erg aangedaan, en de koorts, offchoon
„aanhoudende, niet zeer hevig. Men had reeds
„twee aderlatingen en eene *antiphlogistische* ge-
„neeswijze aangewend. Dan op het onverwachtst
„greep er des avonds eene zeer hevige koorts-
„verheffing plaats, welke oogenblikkelijk met ee-
„ne woedende ijhoofdigheid gepaard ging. Het
„aangezigt was rood opgezet, de oogen vonkel-
„den, er was een onbeschrijfelijke angst, de
„huid brandend heet, de pols zoo snel en klein,
„dat men dien moeilijk kon tellen, meestal van
„120 tot 130. In dezen gevaarlijken toestand be-
„sloten wij, om ook te beproeven, wat de *opium*
„hier zoude uitwerken. Wij bleven den geheelen
„nacht zelve bij den lijder, en dienden hem, van
„tijd tot tijd, van vijf tot acht droppen *vinum*
„*opii aromaticum* toe. Tegen den morgen kwam
„er eene heilzame wending; de ijhoofdigheid be-
„gon veel van deszelfs woede te verliezen. Hij
„viel eindelijk in slaap, die echter zeer ongerust

„ was ;

„ was ; de pols werd natuurlijker , en de huid was
 „ minder brandend héet. Deze hevige koortsaan-
 „ val nu tegen den middag afgelopen zijnde ,
 „ staaften wij ook het gebruik van het *vinum opii*
 „ *aromatic*. Niet zonder groote vrees zagen wij
 „ de koortsverheffing van den avond wederom te
 „ ontmoet ; dan offchoon deze ook met ijhoofdige-
 „ heid , en met vermeerderde snelheid van den pols
 „ gepaard ging , zoo was echter de toestand niet
 „ met dien van den vorigen avond te vergelijken ;
 „ slechts eenige droppen van het *vinum opii aro-*
 „ *matic* , waren genoegzaam , om deze te beteuge-
 „ len , en den lijder eenen gerusten slaap te ver-
 „ wekken. Offchoon nu ook hier de snelheid
 „ van den pols en de ijhoofdigheid door dit mid-
 „ del waren weggenomen , ontdekten wij echter in
 „ den pols eene volheid en hardheid , die ons den
 „ volgenden dag tot eene aderlating deden beslui-
 „ ten : het bloed was ontstoken , en hierom werd
 „ dezelve herhaald. Daar dezelfde teekens hier
 „ nog aanwezig waren , werd nog eene aderlating
 „ in het werk gesteld. Het bloed was nu niet meer
 „ ontstoken , en de lijder werd nu dagelijks beter :
 „ hij viel in een' verkwikkelijken slaap , die bijna
 „ drie dagen aanhield , zoo dat men hem met moei-
 „ te wakker hield , om eenigen drank of genees-
 „ middel te gebruiken. De herstelling was hierna
 „ zeer voorspoedig.”

Uit hetgeen wij gezien hebben omtrent het nut-
 tig gebruik der *opium* in de ijhoofdigheid bij rood-
 vonk , meen ik het volgende te mogen besluiten.

Voor.

Vooreerst. Dat de *opium* de ijlhoofdigheid be-
daart, ofschoon er eene ontstekingsachtige gesteld-
heid plaats heeft, welke voor de aderlating niet
wijkt — ten zij tevens het *opium* aangewend worde.

Ten tweede. Dat de *opium* slijnt te werken
door de gevoeligheid weg te nemen, welke door
de verplaatfing van het fcharlakengif op de vaten
en zenuwen veroorzaakt wordt.

Ten derde. Dat men, zoodra er zich teekenen
opdoen van verplaatfing naar de herfenen, door
roode oogen enz., men deze toevallen door het
tijdig gebruik der *opium* kan voorkomen, terwijl
tevens door de *diaphoretische* kracht de ftof naar
de huid wordt gebragt.

Ten vierde. Eindelijk, dat, daar de *opium* (ten
minfte in onzuivere ontstekingen) de werking der
vaten niet slijnt aan te zetten, men zoo zeer
voor het voorzigtig gebruik van dit middel niet
behoeft te vreezen. — Het fpreekt echter van
zelf, dat men in zware en *active* ontstekingen
ten minfte niet, dan na genoegzame bloedontlas-
tingen, hiervan gebruik behoort te maken.

K W I K.

Sedert eenige jaren hebben de Engelschen ons
geleerd, om overal kwikmiddelen te gebruiken. De
calomet, met of zonder *opium*, is genoegzaam in
alle ziekten voorgefchreven. De Amerikanen ga-
ven het eerst de kwik in ontstekingen der lever.
RUSH gaf ze ook in andere ontstekingsziekten, en

voor zoo veel ik weet, het eerst met vrucht in *scarlatina*. Sedert HAMILTON dit middel in allerhande ontstekingsziekten bezigde, is dit eerst in *Engeland* en naderhand ook vrij algemeen in *Duitschland* nagevolgd. — Het komt mij intusschen voor, dat het gebruik van de kwik, bijzonder van de *Mercurius dulcis* of *calomel*, in de roodvonk niet regt bestemd is, en ik oordeel het daarom noodig, om daarvan hier met een woord te spreken, dewijl ik geloof, dat dit voor veel misbruik vatbaar is. Dat men niet zeer bestemd over dit stuk hebbe nagedacht, en dat men zeer verschillend over dit gebruik gedacht hebbe, zal duidelijk blijken, als wij nagaan de gevallen, waarin het door verschillende nieuwe schrijvers is aangeraden.

D. SAUTER (h) nam eene *Epidemie* van roodvonk waar, waarin eene slijmachtige *complicatie* met wormen plaats had, en waarin, na het nemen van een braakmiddel *Mercurius dulcis* met *rad. salepp.* het werkzaamste waren. Deze middelen, waarbij *kerm. min.* gevoegd werd, moesten aanhoudend gedurende den loop der ziekte gebruikt worden, terwijl eene mondspoeling uit \mathfrak{R} *Herb. Belladonna. Herb. cicut. à m. i Semin. Lini* ʒij. *Merc. subl. corr.* gr. vi—viii met ʒ \mathfrak{ss} water gekookt, tot gorgelwater gebezigd, de zweren in de keel op de beste wijze reinigde. Offchoon deze ziekte zeer veel had van de *angina maligna*, zal men echter uit het beloop der ziekte ras gewaar

wor-

(h) HUFEL. *Journ.* t. XII, 2de st. p. 77 en vervolg.

worden, dat hier eene *complicatie* van eene verdikte slijmstof in de ingewanden plaats had, en dat deze behandeling in de ware *angina maligna* zeer schadelijk zoude zijn.

De heer HUFELAND maakt ook deze aanmerking, dat zulke sterke ontlastingen niet te stade komen, dan in zulk eene *gastrische* en slijmachtige *complicatie*. Hij prijst echter de kwik aan, als een middel, waaraan hij zeer veel te danken heeft, wanneer het gebruikt wordt, nadat het ontstekingsachtig tijdperk is opgehouden. — Hij geeft daarvan deze reden op, dat het *lymphatisch* stelsel in deze ziekte zeer schielijk en sterk verlamd wordt (hetwelk blijkt uit de zoo ligt daarin ontstaande waterzucht en stofverplaatsing). Hij bezigde het meest *calomel* van een tot twee greinen driemaal daags. In groote zwakheid moest dit middel met *opium*, *moschus*, *camphor*, en ook wel met *kina* ondersteund worden. Bij plaatselijke aandoeningen was ook het uitwendige gebruik van de kwik voortreffelijk (i).

In zijn oproeping aan alle geneesheeren van *Duitschland* over deze ziekte, die toen zoo algemeen en doodelijk was, zegt hij, dat hij den vijfden dag der ziekte dagelijks met en onder het gebruik van *spir. Minder*. één of twee greinen *calomel* met *sulph. aurat.* en *camphor* toediende, en hiermede, onder het bestendig in acht nemen van eene uitwasemende behandeling, voortvoer. Ver-

toon-

(i) l. c. p. 36.

toonde er zich eene waterachtige zwelling (*oedema*), dan werd de gift van de *calomel* versterkt, en *digitalis*, *squilla*, *senega*, *arnica* en, naar omstandigheden, vlugge of vaste versterkende middelen hierbij gevoegd (*k*). — In zijne *Therapie*, sprekende van de behandeling dezer ziekte, prijst hij de *calomel* aan, wanneer de keelontsteking lang aanhoudt; — wanneer dezelve eene *putride* houding aanneemt, tevens met *kina*, *serpentaria*, wijn, *camphor*, *naphtha* en *opium*; — voorts in het laatste tijdperk der ziekte, wanneer de watervaten verzwakt zijn, en deze wederom moeten opgewekt worden, geeft hij zes of acht dagen *calomel* met eene bekleeding van de gansche bloote huid met flanel, en eene warme uitwasemende behandeling, tevens tot bevordering der pisafscheiding veel dunne dranken met *oxymel scilliticum*, *spir. Nitr. dulc.* met felferwater toedienende; — en eindelijk, wanneer er zich, na het afloopen der ziekte, teekenen van waterzucht opdoen, geeft hij *calomel* tot dat het op het darmkanaal werkt, met *opium* of andere vlugge prikkelende middelen verbonden. Eenige malen zag hij in dezen waterzuchtigen toestand goede uitwerking van *Belladonna* met *calomel*, en eens bij waterzucht der hersenen, doch niet eer, voor dat ook door inwrijvingen van hetzelfde in de binnenzijde van den mond, de sterkste

kwij-

(*k*) *Aufforderung an die Aertze Teutschlands und aller Länder, wo dies Journal gelesen wird, das Scarlachfieber betreffend. Journ. t. XVI. 1 st. p. 177.*

kwijling was te weeg gebragt (l). De Recensent van dit werk in de *Med. Zeitung* van HARTENKEIL (m) merkt hierbij aan, dat, offchoon bij den overgang van *scarlatina* in waterzucht der hersenen de *calomel* aangewezen is, hij ook uit ondervinding weet, dat dezelve in buikwaterzucht dikwijls schadelijk is, en dat dezelve in eene *Epidemie* voor een paar jaren zelfs den dood veroorzaakte, daar in tegendeel de *Digitalis* in dit geval uitstekend nuttig was.

Dr. SCHMÖGER te *Plauen* vond de kwik in eene *Epidemie* van roodvonk schadelijk, zoo dat zij den uitslag terug dreef en eene doodelijke *diarrhé* veroorzaakte (n).

STRUVE is, om de meermalen aangehaalde reden, dat de kwik bijzonder op de watervaten werkt, en met nut in ontstekingen, zelfs in de *croup* gebruikt wordt, van oordeel, dat het in deze ziekte meer behoorde gebruikt te worden, vooral daar het de werking der bloedvaten door tegenprikkeling vermindert. Hij wil het echter alleen gebruikt hebben, nadat men genoegzame bloedontlastingen in het werk gesteld hebbe, en vindt het vooral nuttig, om de slijm op te lossen, wanneer men het met antimoniaalmiddelen paart. Eindelijk vond hij het ook in aanzwellingen der halsklieren.

(l) *Spec. Therap.* II. 2de st. p. 186—189.

(m) 1806. II. p. 254.

(n) HUFELAND, *Journal* XXII. 2 st. p. 127.

klieren uitwendig, en met zinkbloemen gepaard, nuttig in krampachtige toevallen (o). CAPPEL heeft het zelf niet gebruikt, maar raadt het in *typheuse* gevallen aan, waarin ik dit gebruik zeker zoude vermijden (p). HORN spreekt in het bijzonder niet over dit middel, maar schrijft het telkens onder de *antiphlogistica* voor.

Ik zal geene meerdere getuigenissen omtrent het gebruik der kwikmiddelen in de roodvonk bijbrengen, dewijl meest alle nieuwere schrijvers in het bovengestelde overeenstemmen; alleen zal ik mij vergenoegen nog met een woord mijne eigene gedachten daaromtrent te zeggen.

1. Vooreerst moet ik hier aanmerken, dat ik in alle gevallen, waarin ik begreep, dat eene *inflammatoire complicatie* plaats had, deze ziekte op de gewone wijze met aderlatingen en verkoelende middelen met zulk een goed gevolg behandeld heb, dat ik geen *calomel* of andere middelen, die ik hier niet oordeelde aangewezen te zijn, noodig had, en dat ik althans niet oordeelde, dat dit middel daar zijne regte plaats had.

2. Altijd huiverig zijnde, om nieuwe en onzekere middelen te beproeven, ben ik eerst zeer laat begonnen, om dit middel in ontstekingen voort te schrijven; en ik kan niet zeggen, dat ik daarvan veel nut gehad hebbe, dan alleen in ontstekingen der *sereuse membranen*, in geweldige *pleuri-*

25-

(o) l. c. p. 298. —

(p) p. 292. 1799.

tides en *carditides* na ruime aderlatingen en verkoclende middelen, wanneer er of eene *effusie* in de borstholte gedreigd werd, of reeds werkelijk plaats had, wanneer ik de *calomel* geïndiceerd oordeelde, om de *absorptie* daarvan te bevorderen. Ik moet echter bekennen, dat mij dit zeer zelden gelukt is.

3. Ik heb, zoo als uit mijne aangehaalde gevallen blijkt, mij steeds eene wet gemaakt, om, op het voetspoor van HUFELAND, in alle gevallen van eenig aanbelang, na het afnemen der ziekte, om de uitdrijving van het overgeblevene gif en de werking der huid en der watervaten te bevorderen, steeds eenige dagen kleine giften *calomel* en *sulphur auratum* toe te dienen, met dit uitmuntend gevolg, dat alle *sereuse* afscheidingen en de afschilfering der opperhuid daardoor bevorderd werden, en dat er nimmer de gevreesde en zoo dikwerf daarop volgende waterzucht in onze gevallen plaats greep.

4. Eindelijk heb ik reeds boven aangemerkt, dat ik met nut de poeders van *calomel* en *sulph. aur. antimon.* ter voorkoming dezer ziekte heb aangewend.

Het zal niet noodig zijn, dat ik hier van het gebruik van *Camphor*, *Moschus* enz. in deze ziekte bijzonder melding make, daar ik niets bijzonders daaromtrent te zeggen heb, 't geen niet elders van anderen daaromtrent breedvoerig gezegd is.

GEVOLGEN.

Ik zal dus nog met een woord moeten spreken van de behandeling der gevolgen, die in deze ziekte plaats hebben.

WATERZUCHT.

Wij hebben boven gezien, dat een der belangrijkste en gevaarlijkste toevallen, die na deze ziekte voorvallen, is eene zuchtige zwelling of ophooping van water in verschillende deelen des ligchaams; dat deze waterzucht van eenen zeer verschillende aard is, of van eene heete en hevige of van eene *chronische* natuur, waarvan wij de verschillende toevallen en kenmerken hebben opgegeven.

Offchoon wij bij de eerste beschrijvers van deze ziekte, bij PLENCIZ, WITHERING enz. wel sporen van de heete waterzucht aantreffen, en ook vinden, dat zij dezelve van de koude of *chronische* waterzucht onderscheiden hebben, vinden wij dezelve echter beter door de latere schrijvers onderscheiden en beschreven, en ook de juiste en geschikte behandeling daarvan opgegeven.

In deze waterzucht zijn die middelen, welke gewoonlijk in de *chronische* waterzucht gebezigd worden, als de warme en prikkelende *drastica*, en *diaphoretica*, en de sterke *purgantia* schadelijk. Wanneer de huid gezwollen en brandend heet, de pols vol en hard is, en de zieke over kloppende hoofdpijn, benaauwdheid en stekingen in de borst

klaagt,

klaagt, en er ook andere teekenen van ontsteking plaats hebben, is het volstrekt noodig door aderlatingen deze opzettingen te verminderen, terwijl men tevens, naar mate der omstandigheden, bloedzuigers of koppen aan het hoofd en op de borst kan aanleggen. Tevens zijn laauwe baden met spaansche zeep of zemelen dagelijks aangewend, naar den raad van RICHTER (q), zeer nuttig om ontspanning te maken en de belette uitwaseming te herstellen. Inwendig moet men hier verdunnende en verkoelende middelzouten geven, als poeijers van *Cremor Tartari* met *nitrum*, om zachte ontlastingen en eene vermeerderde affcheiding van water te bevorderen. Ook zijn kleine giften van *antimonialia* als de *Tart. Emet. vinum*, *Antim. Huxh.*, *kermes miner* enz., en naderhand de *Acetis Ammoniae* hier van veel dienst. RICHTER raadt hier ook, de *calomel* in sterke giften van 5 tot 10 en meer greinen dagelijks toe te dienen. Ik zoude echter liever met anderen hier kleinere gaven toedienen, en liefst *rhabarber*, *jalappe* enz., die te veel prikkelen vermijden. WERLHOF heeft in deze ziekte zwavel, alle drie uren tot een scrupel, voorgeschreven (r).

Met deze behandeling, welke ik ook altijd de beste gevonden heb, komt ook overeen de heer

PLEN.

(q) *Specielle Therapie*, II. p. 508.

(r) *Op. Med. Ed. WICHMANNI*. p. 734.

PLENCIZ (s), die ook aderlatingen, verkoelende middelen en bloedzuigers achter de ooren aanraadt. Ik zal naderhand gelegenheid hebben, om over de *hydrops calidus* en *plethoricus* nader te spreken, en hierom hier niet verder uitweiden.

De zwelling, die na het vatten van koude, en tevens, zoo als wij zagen, uit andere oorzaken kan voortkomen, en meer van een' kouden *chronischen* aard is, vordert meer de gewone behandeling der waterzucht, en verschilt naar mate van de plaats, den trap der ziekte, en de gestellen, waarin dezelve valt. Het zoude overtollig en te lang zijn, hieromtrent ook breedvoerig te spreken, daar over deze ziekte door anderen genoegzaam gesproken is.

Ik zal dit dus met weinige aanmerkingen afdoen.

Vooreerst moet ik opmerken, dat, daar de waterachtige opzetting na de roodvonk veelal onverwacht en schielijk komt, en somtijds geene teekenen van *activiteit* toont, men daarom echter hiermede voorzigtig dient te werk te gaan, en niet met sterke *evacuantia*, purgeermiddelen en *diuretica* de genezing moet beginnen. PLENCIZ en andere raden niet te onregt, om hier in het eerst zachte verdunnende en verkoelende *diuretica* en *laxantia* te geven, waarmede men dikwijls hier het meeste uitvoert, en meestal den verderen voortgang der zwelling stuit.

Ters

Ten tweede. Men moet hier wel opmerken, dat de waterzucht hier dikwijls gepaard is, en ook gedeeltelijk veroorzaakt wordt door eene verdikking der vochten en eene verzameling van slijm in de eerste wegen, en dat hierom de stof niet beweegbaar is, en zich door geene purgeer- en waterdrijvende middelen laat ontlasten. Hierom is het noodig, de stof eerst door verdunnende en oplosfende middelen te bereiden, en tot de ontlasting geschikt te maken. REIL, (t) RICHTER (u) en anderen hebben daarom te regt aangemerkt, dat men in vele gevallen, waarin sterkere middelen niet hielpen, met eenvoudige *decocten* van *Bardana* enz., eene volmaakte genezing bewerkte. — Men begrijpt dus ligt, dat in den beginne dezer ziekte middelzouten, *Sal Ammoniac* met *oxymel Simplex*, kleine giften van *Tart. Emetic.*, *kermes minerale*, *cremor Tartari* enz., gepaard met een overvloedig gebruik van *resolverende decocten* van *rad. graminis*, *Bardanae* enz., hier dikwijls uitmuntend voldoen; alsmede dat de *rad. Senegae*, welke zoo bij uitnemendheid de slijm breekt en verdunt, hier ook, met zachte *diuretica* en middelzouten vereenigd, nuttig is.

Ten derde. Nadat men de voorgaande middelen eenigen tijd gebruikt heeft en de stof beweegbaar gemaakt is, kan men nu met voordeel sterkere middelen bezigen; en hier komt in de eerste plaats

(t) *Fiberlehre*, t. V. p. 193—4.

(u) *Spec. Therap.* t. II. p. 510—11.

plaats te pas de *calomel*, welke zoo zeer op het gestel der watervaten werkt, die men, naar omstandigheden, met andere middelen kan paren. — Als purgeermiddelen kan men *Scammoneum*, *Fal-lappe*, *gummi gutta*, *rhabarber* enz., naar de verschillende gesteldheid der zieken bezigen. De loogzouten, als het *Sal Tartari*, *absinthii* enz., behooren onder de krachtigste pisdrijvende middelen. — In ongevoelige gestellen doet somtijds de *oleum Therebinthinae* en de *Tinct. cantharidum*, voorzigtig gebruikt, dienst.

Ten vierde. Naar mate van de verschillende plaats, daar zich de ophooping van water bevindt, is, zoo als van zelf spreekt, de behandeling verschillende; b. v. in *hydrocephalus* doet de *calomel* met *digitalis*, en in *hydrothorax* met *digitalis* alleen het meeste nut.

Ten vijfde. Ik heb algemeen aangemerkt gevonden, en dit ook door de ondervinding bevestigd gezien, dat men zeer zelden iets vordert met het geven van zweetdrijvende middelen. Daar echter de huid hier in eenen staat van verlamming is, is het zeer noodzakelijk om deszelfs werking wederom aan den gang te brengen, en hierom is het warme bad, het wrijven met *aromatique* kruiden, het *linimentum volatile* enz., hetwelk door CAPPEL en STRUVE werd aanbevolen, zeer nuttig.

Ten zesde. Eindelijk zijn hier op het laatst bittere en versterkende middelen allernoodigst. Staalmiddelen en vooral het gebruik van de minerale staalbronnen zijn hier, boven alle andere mid-

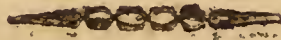
delen, ter herstelling der verlorene krachten, zeer noodzakelijk.

II. Ik heb zelden in mijne praktijk waargenomen die lastige en moeilijke zwelling der oorklieren, welke door WITHERING, BICKER, EICHEL, WENDT en anderen opgemerkt, en boven breedvoerig beschreven is. De heer EICHEL en WENDT raden in dit geval geene pappen, maar *Sp. Mindereri*, een pleister van *Melilorenzalf* en *camphor*, en in het algemeen geene weekmakende, maar oplosfende middelen aan te wenden, en zoo dra er zich golving opdoet, aanstonds het *absces* te openen, de wonden met hechtplaasters te bedekken, en, zoo veel mogelijk, aan te drukken, wanneer de klier schiekelijk geneest. (v)

Meermalen echter zag ik verzweringen in de de ooren en doofheid na de Roodvonk volgen, vooral in die gevallen, welke in den beginne verwaarloosd waren, inzonderheid bij de geringere klasfe van menschen. Ik heb meermalen gezien, dat alle mijne bemoeijingen hier vruchteloos waren, maar somtijds ook nut gehad van spaansche vliegen, een *bois de garou* en het inwendig gebruik van *calomel* met *sulphur auratum antimonii*. De heer WENDT prijst in gevallen van *caries*, die hier niet zelden voorvalt, het *Phosphorzuur* met *Extr. Myrrhae*. (w)

Het

Het zal niet noodig zijn, en het zoude mij te verre afleiden, als ik alle de gevolgen der Roodvonk en derzelver behandeling hier verder wilde opgeven, en ik zal mij dus vergenoegen, om den lezer tot de uitgewerkte Verhandelingen van de Koppenhaagſche Geleerden en die van WENDT te verwijzen, die hieromtrent zeer breedvoerig en zeer bruikbaar *practiſch* gehandeld hebben, en hiermede ook mijne reeds veel te lang gewordenen Verhandeling over den Roodvonk ſluiten, om met zoo veel te meer kortheid nog van eenige andere ziekten te ſpreken, die ons dit jaar zijn voorgekomen.

N E U R O S E S.

VERLAMMING (*PARALYSIS*).

In de voorgaande jaren heb ik verschillende zenuwziekten behandeld. Wij hebben dit jaar verscheidene gevallen gehad van Verlammingen, die ik met het *galvanismus* behandeld heb, en daar wij nog niet vele genezingen door dit middel hebben, en het reeds wederom buiten het gebruik schijnt te komen, zal ik hiervan kortelijk handelen.

XXIII. Geval. *Wilhelm Flok*, een ruiter, 40 jaren oud, was in het verleden jaar door eene rheumatische koorts aangetast geweest, die eindelijk *chronisch* werd, in verschillende deelen des ligchaams vliegende pijnen veroorzaakte, en zich eindelijk op den *nervus ischiadicus* van de linker zijde vastzette. In het eerst was de pijn zeer zwaar, eindelijk veranderde dezelve in ongevoelighed en onbeweegbaarheid van het been, zoo dat hij daarop niet alleen niet staan konde, maar ook alle beweging daarvan verloren had. In dezen toestand had hij reeds een jaar verkeerd, en in het

het militaire hospitaal waren reeds allerhande middelen vruchteloos aangewend. Op den 18 Februarij liet ik hem op de volgende wijze het *galvanismus* toedienen. Ik liet aan de boven en beneden zijde langs den loop van den *nervus ischiadicus* de opperhuid met een klein spaansche vlieg pleistertje wegnemen, ik appliceerde hieraan de beide uiteinden van de galvanische kolom, en gaf zestig schokjes. Deze kolom bestond uit 18 zink- en even zoo veel koperen plaatjes. In het eerst werd hij daarvan zeer aangedaan, zoo dat de spieren sterk te zamen getrokken werden, en oogenschijnlijk hare natuurlijke volheid (*turgor vitalis*) en gevoeligheid wederkregen en sterker werden. Het wezen, hetwelk in het eerst zeer vervallen was, begon beter te staan. — Ik liet met dit middel een' versterkenden leefregel, wijn en koortsbast paren. — Ik liet met deze behandeling ruim eene maand aanhouden; in dien tijd was zijn gestel merkelyk verbeterd, en hij had ook gedeeltelyk het gevoel en de beweging in het been wedergekregen — in het geheel kwam dit echter niet weder, zoo dat wij van het verdere gebruik moesten afzien.

XXIV. *Geval.* *Fantje Tobias*, eene bejaarde dienstmaagd, 58 jaren oud, die aan jichtpijnen zeer onderworpen was, had de onvoorzigtigheid in het midden der maand December in zeer koud en guur weder in de open lucht linnen te waschen. Zij gevoelde kotten tijd daarna door het geheele hoofd, en vooral in de linkerzijde eene druk-

drukkende stompe pijn, waarop ruisfching der ooren en in het binnenste van het hoofd volgde; het linker bovenste ooglid werd gezwollen, bedekte het oog en kon niet opgeligt worden. Niet-tegenstaande zij gedurende eenen geruimen tijd, allerhande middelen, als spaansche vliegen achter de ooren, laxeermiddelen enz. gebruikt had, bleef zij eene verlamming in het ooglid met vliegende pijnen door het hoofd houden. In dezen toestand liet ik met eene kolom van 17 zink- en koperen platen 30 vonken boven het oog en het oor dagelijks trekken. Onder de bewerking gevoelde zij aanstonds zamentrekkingen van het ooglid, en nadat dezelve geëindigd was, konde zij het min of meer opligten. Zij gevoelde eene scherpe pijn, en in het oog ontdekte zij eene groene kleur. — Den 24 werden er 40 vonken getrokken, waarna de pijn in het hoofd verdween, en de beweegbaarheid van het ooglid aanmerkelijk vermeerderde. — Op den 25 werden er met een goed gevolg 50 vonken getrokken. — Den 29 was ik tot 75 vonken geklommen: zij konde nu reeds tot over de helft het ooglid ophieven, zoo dat zij nu alle voorwerpen met het linker oog kon onderscheiden; zij klaagde intusschen nog over *rheumatische* pijnen, gedurende den nacht. — Op den 30 had zij 's nachts scherpe pijnen en hitte in het oog; ik had haar den vorigen dag wat rhabarber gegeven, waarvan zij éénen stoelgang gehad had. Zij klaagde over gebrek aan eetlust en een' bitteren smaak.

℞ *Cremor. Tart.*
Sal. Glaub. ʒ iij.
Ft. pulv.

S. Alle drie uur een vingerhoed vol.

Den 31 kon zij het oog over de helft openen; het was rood en tranende: zij was beter na eenige ontlastingen. Nu ontving zij 90 schokjes. — Den 4 Februarij had zij geene pijn meer; de beweegbaarheid vermeerderde dagelijks. Zij kreeg nu 100 schokjes. — Den 6. Het *galvanismus* veroorzaakte eene ligte roodheid der oogleden; zij was eenigzins hardlijvig en bezigde daarom dagelijks een weinig *Sal. Glauber.* — Den 13 was de verlamming genoegzaam genezen, maar daar het oog een weinig ontstoken was, gaf ik:

℞ *Flor. Zinci. gr. xii.*
Tinet. opii. gr. viij
Aq. Rosar. ʒ ii.
M. pro collyr.

Den 20 gebruikte zij nog met voordeel het *galvanismus*, maar zag de voorwerpen dubbeld; — hetwelk den 6 Maart geheel ook was opgehouden, zoo dat ik haar toen als hersteld konde wegzenden.

XXV. *Geval. Vrouw Mijer* was in het verleden jaar van ons genezen van een *Amaur-sis*, die uit eene *rheumatische* oorzaak voortkwam en beide de oogen bezette. Het eene oog was volkomen wel gebleven, maar, in het linker oog was het gezigt wederom zoodanig verminderd, dat zij daar-

me.

mede nauwelijks de voorwerpen konde onderscheiden. Er schein een vlekje op het hoornvlies te zijn, en de *pupil* werd bijna door het licht niet zamengetrokken. Ik oordeelde het hierom raadzaam, om in dit geval ook eens het *galvanismus* te beproeven. Men appliceerde de geleiders, de eene boven, en de andere onder het oog, en er werden eens daags telkens 30 vonken uitgetrokken. Zij zeide ons, dat zij bij elke vonk eene groene kleur in het oog zag, en na de bewerking telkens de voorwerpen beter zien konde. Zij werd den 1 Febr. voor het eerst *gegalvaniseerd*. De drie eerste dagen bestond de kolom uit 20 platen, en den 3den werden haar 36 schokjes gegeven. — Den 4den was reeds het gezicht zoo veel verbeterd, dat zij met het oog konde lezen. — Den 20sten kon zij ook ver afzijnde voorwerpen met dit oog duidelijk onderscheiden. Ik oordeelde daarom, dat ik van de verdere aanwending moest afzien. Sedert dien tijd heeft zij met beide oogen zeer wel gezien en geenerhande gebrek daaraan wederom gevoeld.

In dit jaar had het *galvanismus* door vele proeven, vooral met dooven genomen, zoo veel roems zich verworven, dat wij ook hier voornamen, hetzelfde te beproeven. In *Jever* had de heer Apotheker SPRENGER eene reeks van proeven genomen met dooffstommen, welke alle hersteld waren (y), waarom

om

(y) HUFELANDS *Journ.* t. XIII. D. p. 167.

om ook hier aan het Instituut van Doofstommen van den Heer GUIJOT, met toestemming van Directeuren, door den heer Prof. LA FAILLE deze met alle nauwkeurigheid zijn herhaald, doch zonder eenig gevolg. De heer Med. Dr. TRESLING, ongelukkig reeds in den bloei zijner jaren overleden, heeft ook vele dooven, doch zonder gevolg *gegalvaniseerd*. In het eerst schein de doofheid wel te verbeteren, naderhand echter keerde dezelfde weder.

Onze proeven in het *Nosocomium* waren bij uitstek gelukkig. In het eerste geval, een *paralysis rheumatica*, het gevolg van heupjicht, was de ziekte reeds zeer verouderd en hardnekkig; men had reeds allerhande middelen en ook zelfs de *electriciteit* zonder eenige uitwerking gebruikt, en de verlamming was reeds met ongevoeligheid gepaard. Aanstonds na de aanwending van de *galvanische* prikkeling verbeterde de ziekte, de gevoeligheid kwam dra weder, de spieren kregen hare natuurlijke zwelling en kracht weder, terwijl de magerheid van het geheele ligchaam dagelijks verminderde. Daar echter maar eens daags het *galvanismus* konde aangewend worden, de spieren zich sterk zamentrokken, en hij altijd eene sterke pijn gewaar werd, en daar de verbetering slechts langzaam voortging, werd hij het eindelijk moede, en verliet ons, na eene maand *gegalvaniseerd* geweest te zijn. Dit geval was echter juist datgene, in hetwelk de *electriciteit* en het *galvanismus* het meeste nut schijnen te doen; dewijl in de

rheis-

rheumatismus, en de daaruit voorkomende verlamming, deze prikkeling het meest geschikt is, om de indirecte zwakheid weg te nemen. Wanneer wij de gevallen van genezingen, door anderen opgegeven, nagaan, dan vinden wij ook verscheidene genezingen van deze foort van ziekte aangeteekend. De heer GRAPENGIËSUR genas eene verlamming van het been in een jong man, overgebleven na eene *febris apoplectica epidemica* (z), en van eenen arm, na eene beroerte bij eene vrouw. — AUGUSTIN genas ook twee menschen van verlamming door dit middel, en haalt nog verscheidene gevallen van anderen aan (a).

In het tweede geval van verlamming van het bovenste ooglid, hadden wij ook van dit middel de schoonste en volledigste uitwerking. Allerhande middelen waren hier ook te vergeefs aangewend, terwijl de verlamming binnen weinige dagen door het *galvanismus* werd weggenomen. Wij vinden een dergelijk geval van genezing bij MARTENS, die eene verlamming van het bovenste ooglid door driedaagfche *galvanisatie* met twaalf lagen genas (b).

Eindelijk zagen wij eene zeer gelukkige en spoedige genezing van blindheid met het eene oog, door

(z) Verzameling van stukken, als bijdragen tot het *galvanismus* enz., door W. VAN REES, I. d. p. 109.

(a) VAN REES, t. II. p. 215—16.

(b) *Ibid* t. II. p. 219.

door het aanwenden van het *galvanismus*. Deze vrouw had, zeer waarschijnlijk door het vatten van koude, eene onvolkomene *amaurosis* gekregen. Het eene oog was door een *seton* genezen: het andere was daardoor ook wel verbeterd, maar niet geheel hersteld. Ik had wel weinig hoop, dat zij hierdoor zoude geholpen worden; dan daar ik toch voor de beide andere zieken den toefstel moest maken, wilde ik ook nog dit middel bij haar beproeven. Al aanstonds was het een goed teeken, dat zij als bliksemstralen van eene groene kleur onder de bewerking gewaar werd, en na dezelve beter de voorwerpen konde onderscheiden, en dat de blindheid alleen van eene ongevoeligheid voor het licht afhing, welke op deze wijze werd weggenomen. Sedert 1804 zijn beide oogen volmaakt goed gebleven.

Vele Geneesheeren verhalen ons gevallen van genezing van stekeblindheid door middel van het *galvanismus*. GRAPENGIESUR had er verscheidene hersteld, doch bij welke de ziekte terugkeerde.(c) Dr. FLIES had het geluk eene vrouw te herstellen, die deze ziekte uit eene *arthritische* oorzaak kreeg.(d)

Het *galvanismus* schijnt thans, en wel zeer te onregte, in vergetelheid te geraken, daar wij uit het bovenstaande zagen, dat hetzelfde, ten minste in sommige gevallen, nuttig kan zijn.

KRAM-

(c) *Ib* p. 114.

(d) *Ibid* p. 143.

KRAMPEN (*SPASMI*).

Offchoon wij dit jaar verschillende gevallen van *chronische colvulsive* ziekten, als *Chorea st. Viti*, *Epilepsie* enz. behandelden, hebben wij daarom trent niets bijzonders aan te merken, daar wij de- zelve in voorgaande jaren reeds afgehandeld hebben. Wij zullen ons dus liever nu vergenoegen met de behandeling van eene zeer zonderlinge ziekte, welke mischien in het vervolg bleek of geheel of ten deele *gesimuleerd* te zijn geweest, dan nog zeer veel opmerkelijks voor den practischen en geregte- lijken Geneesheer had, en daarom, mijns bedun- kens, geheel verdient medegedeeld te worden.

Tetanus, Convulsio, vomitur Hercoreus.

Hondskramp, Drekbraking.

XXVI. *Geval. Maria Gelders*, oud 25 jaren, eene schoone, sterke, volbloedige vrouw, die, nadat zij met haren man eenen diefstal begaan had, uit de gevangenis met eenen anderen man ontsnapt was, had zich hier sedert eenigen tijd opgehou- den, en beging wederom eenen aanmerkelijken diefstal, waarop zij, in hare vlugt achterhaald zijnde, door de geregtsdienaars gebonden, ruw be- handeld en naar de gevangenis gebracht werd. Zij viel daarop in flauwte en kreeg verschrikkelijke stuiptrekkingen. De stuiptrekkingen kwamen dage- lijks weder, waardoor zij eene miskraam kreeg, vergezeld van eene sterke bloedstorting. Hierop

volgde eene stijfheid van het regter been, welke zich binnen veertien dagen langzaam verspreidde over het geheele ligchaam, zoo dat al de ledematen stijf en zamengetrokken werden. Onder het *accès* lachte en schreeuwde zij ijlhoofdig, terwijl al de leden geweldig werden getrokken. Langzaam wederom tot zich zelve gekomen zijnde, hield de verdraaijing der ledematen aan, zoo dat het hoofd op den regter schouder, de armen en handen op de borst, en de beenen agterwaarts tegen de billen waren zamengetrokken. Hierbij voegde zich eene drekbraking, die gewoonlijk alle morgens plaats had. Bij deze braking echter was dit bijzonders, dat hier geene ware braking, maar eene oprisping of *ruminatie* plaats had, zoo dat tegelijk met eene stuipachtige beweging der onderbuikspieren met den geweldigsten angst en benaauwdheid de stoffen werden opgebracht. Deze stoffen waren altijd hard (*scybala*), niet met de spijsen vermengd. Na de braking gevoelde zij zich verligt. De eetlust was goed en zij verdroeg beter harde en vaste, dan dunne spijsen. Voor de braking had zij sterke opstootingen van winden, die een' stinkenden reuk hadden, en zij klaagde over geweldige pijn in de maag. In vier en twintig dagen had zij slechts eene ontlasting door den natuurlijken weg gehad, terwijl de drekbraking alle dagen terug kwam. Deze ellendige toestand had reeds twee maanden aangehouden, toen zij op den 5 April bij ons gebracht werd. Daar de heer BUSCH reeds alle mogelijke middelen ge-
 be-

bezigd had, heb ik eerst de *opium* en de *alcalia*, volgens de *methode* van STUTZ, daarna warme baden, en allerhande zenuwmiddelen beproefd; dan daar alles in denzelfden toestand bleef, heb ik haar wederom uit het *Nosocomium* moeten ontslaan, nadat ik haar van den 5 April tot den 15 Mei daarin had behandeld.

Toen zij het hospitaal verliet, was haar toestand de volgende. Zij was dik en wel gevoed, zoo dat zij onder de ziekte zelfs vet geworden was. Zij had een' sterken honger, en zij schein allerhande kost zeer wel te verteren. De pols was natuurlijk, de *menses* bleven weg. Zij had geen *venerisch* gebrek, de tong was zuiver; zij braakte dikke drekstoffen, en wel met zulk eene moeite en benaauwdheid, dat ik menigmaal vreesde, dat zij daarin zoude stikken, en dat zij met stuip-trekkingen tevens bloed opgaf, en het zweet van haar aangezicht droop. Het hoofd was stijf voorover op de borst vastgebogen, de armen waren zoodanig op de borst gesloten, dat er ontvelling en aangroeiing plaats had; dit had ook met de beenen plaats. Offchoon zij steeds door menschen omringd was, die zeer nauwkeurig op alles acht gaven, en wij altijd voor bedrog vreesden, hebben wij nooit daarvan een blijk kunnen ontwaar worden. Dewijl niemand haar begeerde te hebben, werd zij van het eene huis in het andere besteed, en had gelegenheid genoeg, om te vlugten. De stuip-trekkingen verminderden wel, maar de stijfheid en de drekbraking bleven steeds aan-

houden. Alleen werd nog berigt, dat, toen men haar op een van de laatste dagen van haar verblijf in deze stad, 's avonds wat rijkelijk genever had gegeven, zij des nachts de hand naar het hoofd gebragt had; zij hield echter staande, dat dit niet gebeurd was. Eindelijk werd zij op eenen wagen naar *Gelderland* gebragt, en, zoo als men zegt, liet zij zich naar *Telgt* brengen, en daar zich voor het Mariabeeld nedergeworpen hebbende, was zij in een oogenblik hersteld, en had naderhand zich te *Nymegen* aan velen vertoond en daar gewandeld. Toen men echter daarop nader navorschte, was zij verdwenen, en men heeft geen spoor van haar naderhand kunnen vinden.

Hoe het ook met deze zaak gelegen zij, was dit geval in vele opzigten merkwaardig.

Vooreerst was het zeer natuurlijk, dat deze vrouw, die te voren dikwijls aan *hysterische* toevallen onderworpen geweest was, door den schrik van de gevangenneming deze toevallen weder kreeg, en daardoor ook eene miskraam kreeg. Het was echter bijzonder, dat, offchoon zij bijwijlen *paroxysmi hysterici* had, er echter eene aanhoudende en blijvende stijfheid in de spieren van het hoofd, den nek en de buigspieren van de armen en dijen overbleef. Door de vetheid der vrouw, en de geweldige drukking, kwam er ontvelling en verettering, waardoor er eene aaneengroeiing ontstond. Er had hier eene soort van *tetanus hystericus* plaats, die weken en maanden bleef voortduren. Vervolgens was de drekbraking een zeer
 bije

bijzonder toeval, en wel alleen van den *paroxysmus hystericus*. Deze gebeurde nooit, dan onder de geweldigste stuiptrekkingen. Deze kwam aan met eene geweldige benaauwdheid en *congestie* naar boven; het aangezicht werd eerst geweldig rood, heet en dik, er volgden rommelingen en winden, stuipachtige zamentrekkingen van alle de spieren, vooral van den onderbuik; het schein ons duide-lijk, dat de stoffen uit het *colon* naar boven werden geperst, terwijl men echter niet zien kon, dat hier het middelfrif medewerkte, maar dat er alleen eene *ruminatie* plaats had, even als of er alleen winden opgebracht werden. De stoffen, welke dan ontlast werden, waren harde en zeer stinken- de drekstoffen, niet zelden in eene groote menigte en dit soms meermalen daags. Ik heb dit niet alleen, maar ook alle mijne toehoorders zeer dik- wijs bijgewoond, en met alle naauwkeurigheid waargenomen. Allerbijzonderst was het, dat er nooit voedsel, maar niet zelden, door den grooten angst, bloed bij stroomen uit de mond ontlast werd. Zij was voor het overige zeer gezond. Zij had een' sterken eetlust en verteerde zelfs den hardsten kost het best, en de braking schein ook daarna minder zwaar te zijn. Er schein geene hindernis naar beneden te zijn, daar zij soms ook goede ontlasting had.

Offchoon de drekbraking geene zoo zeldzame ziekte is, dat dezelve niet dikwijs in breuken, *Ileus* &c. wordt waargenomen, en dan ook veelal doodelijk uitloopt, is echter ons geval zeldzaam.

Wij vinden bij PLOUCQUET wel vele gevallen van drekbraking, maar waarvan ook de meeste de gevolgen waren van voorgemeide ziekten. Verscheidene gevallen heb ik niet kunnen naaiaan, als KLOSE, *Archiv. der pract. heilk. für Schlesien* T. IV. Nr. 6, daar hij spreekt van eene drekbraking *na convulsies*; ZWINGERUS, *Theatr. vit. hum.* p. 528; BLANCARD, *coll. med. cent* VII. n. 23 en 24. SCHENKIUS heeft ook eenige hiertoe betrekkelijke gevallen opgegeven (e), onder anderen een uit *Mercurialis* van eenen man te *Rome*, die gedurende zijn geheele leven door den mond drekstoffen ontlastte. — Voorts van eenen man te *Constans*, die twintig jaren lang drekbraking had, terwijl hij door den gewonen weg niets ontlastte, en daarbij redelijk welvarende was, eindelijk, toen hij van zelf ontlasting kreeg, gestorven was. Eindelijk, dat hij te *Keulen* een meisje gezien had, die dagelijks drie malen drek braakte, en dit reeds gedurende drie jaren gedaan had.

Nu blijft ons over te onderzoeken, of deze ziekte niet geheel en al gemaakt was, en of wij daarin niet bedrogen zijn geweest? Wanneer wij met ons geval vergelijken die gevallen van gewaande ziekten, die ons door andere schrijvers zijn medegedeeld, en daaromtrent de schriften van LENTIN, METZGER, PIJL enz. nagaan, dan zijn er zeer vele gronden om te denken, dat wij, ondanks alle onze oplettendheid, bedrogen zijn geweest.

Ime

(e) Obs. L. III. Obs. 51.

Immers behoort *vooreerst* deze ziekte tot diegene, welke het meest nagemaaft worden, namelijk de *Epilepsie, convulsien, hysterie* enz.

Ten tweede zijn hier ook de redenen aanwezig, waarom deze ziekten *gesimuleerd* worden, namelijk om eene lijfstraffe te ontgaan.

Ten derde was ook deze vrouw zeer loos, en bedacht allerhande leugens, om zich te verontschuldigen.

Ten vierde was zij voor het overige zeer gezond; zij had geene teekenen van eenige andere ongesteldheid, vermagering enz.

Ten vijfde werd zij van deze verschrikkelijke en langdurige ziekte op eens, als door een wonderwerk hersteld, en komt ook in dit opzigt met andere gesimuleerde gevallen overeen.

Hier staat echter tegenover:

Vooreerst, dat zoo wel de Regters, als Geneesheeren, van den beginne af altijd op bedrog bedacht geweest zijn, haar geen oogenblik zonder het waakzaamste opzigt lieten, en geen het minste spoor van bedrog konden ontdekken.

Ten tweede, dat de armen en beenen zoo wel, als het hoofd, altijd zoodanig krampachtig waren zamengetrokken, dat zij met geene mogelijkheid de stoffen naar den mond konde brengen en daarvan ook nooit sporen ontdekt zijn.

Ten derde, dat wij allen duidelijk de stoffen uit de maag zagen opkomen, en van de ijsfelijke benaauwdheden, waarmede dit gepaard ging, ooggetuigen waren.

Ters

Ten vierde is het onmogelijk te begrijpen, dat zij vrijwillig gedurende zulk een' langen tijd de armen, beenen en het hoofd in zulk eene geweldige ligging konde houden, zonder dat er eindelijk vermoeidheid en ontspanning kwam.

Ten vijfde was zij wel verzekerd, dat haar geene *corporeele* straf zoude worden aangedaan, en dat ten minste die niet konde vergeleken worden met hetgeen zij nu uitstond.

Er blijft dus in dit geval veel duisters over, hetwelk wij niet in staat zijn te verklaren, en het is dus jammer, dat wij geene nadere gevolgen van dit belangrijk geval hebben kunnen gewaar worden.

HEETE WATERZUCHT. (HYDROPS ACUTUS.)

In het eerste deel mijner waarnemingen heb ik een voorbeeld van eene heete borst-waterzucht opgegeven; wij hadden dit jaar een geval van echte heete waterzucht, hetwelk ongelukkig afliep, maar niettemin onzes inziens nuttig en leerzaam was.

XXVII Geval. *Antonie Bolsman*, een sterke vierkante smidsknecht van 23 jaren, die te voren altijd eene zeer goede gezondheid genoten had, en gedurende vele jaren aan schieleke verwiselingen van koude en hitte was blootgesteld geweest door
zij-

zijnen levensstand, kwam op den 1 Mei mijnen raad vragen over eene ongesteldheid, die hij een dag of tien te voren onverhoeds had gekregen, namelijk eene plotfelinge zwelling van het geheele hoofd, offchoon hij daarin geen pijn of ongemak ontdekt had. Langzaam had zich deze opzwellling naar beneden verspreid, zoo dat eerst de buik, en daarna het *scrotum* gezwollen waren, en het *præputium* zoodanig was opgezet, dat het eene kromming van den *penis* veroorzaakte; het *scrotum* begon rood te worden, en de beenen waren daarna zoodanig beginnen te zwellen, dat zij overal met blazen bedekt waren, en de teenen reeds veel vocht ontlastten. Hij had weinig buikontlasting, het water was dik en in eene geringe hoeveelheid, de pols natuurlijk en langzaam. Offchoon wij in het *Nosocomium* geene waterzuchtige of aan langdurige ziekten onderhevige lijdens toelaten, oordeelde ik echter dit geval zoo zeldzaam en nuttig, dat ik niet aarzelde, hem in het *Nosocomium* op te nemen. Ik beschouwde de ziekte als eene waterzucht, die, uit koude ontstaan zijnde en nog maar weinige dagen geduurd hebbende, zeer gemakkelijk zonde kunnen worden genezen. Hij werd dan op den 3 Mei ingenomen, en ik schreef hem voor:

℞ *Decoct. Hord.* ℥i. ℞.
Cremor Tart. ℥℞.
Res. Jalapp. ℥i.
Borac ven ℥i.
Syr. Comm. ℥i.
 M.

℞ *Sacch. Saturn.* gr. xv.
Camphor. gr. v.
Aq. puræ ℥viij.
Sp. vin. ℥ij.
 M.

℞. Alle 2 uren een kopje.

℞. Voor uitwend. gebruik.

Den

Den volgenden dag waren er vier ruime ontlastingen, en het water minder donker van kleur. Ik voegde bij de uitwendige wasfching der beenen

Camphor. gr. v.
Acet. vini ℥ij.

Den 5den had hij goede ontlastingen, en terwijl het water sterker vloeide, minderde de waterachtige opzetting.

Den 6den waren er zeven sterke stoelgangen, maar het water was wederom weinig en dik; de dikte van het *scrotum* was verminderd, maar de beenen waren meer roosachtig. Ik liet bij den drank voegen: *Oxym. scil.* ℥ij.

's Avonds kwam er eene sterke zwelling van het aangezigt en de armen met eene opzetting en spanning van den onderbuik, zonder pijn of hoest; het regter been was heet en gezwollen, de pólshard en vol. Ik liet eene aderlating van viij ℥ doen.

Den 7den had de aderlating zeer verligt, en de zwelling was veel verminderd. Het bloed was zeer ontstoken, de pólshard; hij had veel ontlasting en waterde sterk; maar op het roosachtig ontstoken been waren hier en daar *gangreneuse* plekken. Daar ik oordeelde, dat dit eene uitwerking der ontsteking was, liet ik nog acht oncen bloed wegnemen, en gaf:

℞ <i>Crem. Tart.</i> ℥ij	℞ <i>Sacch. Saturn.</i> ℥i.
<i>Nitr. puri</i> ℥i.	<i>Acet. vini</i> ℥iv.
<i>Dec. Hord.</i> ℥i℥.	<i>Aq. coct</i> ℥xij.
<i>Ox. Simpl.</i> ℥ij.	<i>M. pro lotionē.</i>

M.

S. Alle uur een kopje.

Deis

Den 8. De aderlating had wederom zeer veel verligting aangebragt, en het bloed was nog sterk ontstoken, vier waterachtige afgangen en veel dik water, maar geen zweet, spanning van den buik, harde pols. De roos aan het been bleef voortduren. Ik liet nu het been met vlierbloemen, in karnemelk getrokken, stoven, zes on-een bloed aftrekken, en schreef inwendig voor:

℞ *Sp. Mind.* ℥ij.
Aq. Samb. ℥vi.
Sp. Nitr. d. ℥ij.
Vin. Stib. ℥i.

M.

S. Alle uur een lepel.

Den 9den was het bloed minder dik, maar echter met eene zamengetrokkene korst bedekt. De lating had wederom verligting aangebragt en de *anosarie* verminderd. Met braken had hij een' langen worm ontlast; de *sedes* waren overvloedig, het water als dik bier, met inkt gemengd, de buik hard gespannen en pijnlijk bij het aanraken, de pols 96 en sterk, de tong wit en droog, het been nog ontstoken en hier en daar met *gangreneuse* plekken; hij klaagde over *oppresie*. Eene spaan-sche vlieg van 4 duim op de borst. Voorts:

℞ *Emuls. Amygd.* ℥i℥.
Sp. Nitr. d. ℥ij.
Syr. pap. alb. ℥i.

M.

S. Alle uur een kopje.

Den

Den 10. 's Avonds benaauwde ademhaling, herhaalde braking, zoo dat hij niets konde binnen houden, de buik geslonken; het been was nog zeer pijnlijk, het water vuil en zwart, de tong zuiver en vochtig, de smaak bitter, de pols traag en zwak. Alleen gaf ik nu:

℞ *Dec. Hord.* ℥ i ℥
Syr. pap. alb. ℥ i

S. Alle uur een kopje.

Den 11den had hij niet gebraakt en eene ontlasting gehad; voor het overige was hij in denzelfden toestand.

℞ *Flor. Zinci* ℥ ℥.
Opii crud. ℥ ℥.
Aq. coct. ℥ xij.
M.

S. Uitwend. te gebruiken.

℞ *Sal. Tart.* ℥ i
Succ. citr. q. s. ad sat.
Aq. coct. ℥ vi.
Syr. Diacod. ℥ i.
M.

S. Alle uur een lepel.

Den 12den had hij acht ontlastingen; het water was mindër dik, het wezen minder gezwollen, maar de beide armen zeer *eudemateus*; de beenen en het *scrotum*, purperrood, ontlastten een stinkend vocht; de buik was zacht, nu en dan hik; de pols was redelijk sterk.

℞ *Pulv. Myrr.* ℥ i.
— *C. Per. Subt.* ℥ i.
M. f. *Pulv.*

℞ *Sacch. Saturn.* ℥ i.
Sp. vini. ℥ i.
Aq. Comm. ℥ i.
Acet vini. ℥ ij.
M. *pro usu Ext.*

℞ Rad Arnic. ʒij.
 inf. aq. q. s. col. ʒvi. ad.
 L. Liq. Sydenh. ʒi.
 Sacch. Alb. ʒij.

M.

S. Alle uur een lepel.

Den 13. Gisteren vier ontlastingen, heden twee. De roos van het *scrotum* en het been was veel beter, terwijl de roodheid en zwelling verminderd waren; de huid was blaas en rimpeelig, de buik zacht, de kleur van het wezen beter, de pis minder zwart, maar troebel en *sereus*, de tong vochtig, en de pols iets koortsig. *Cont.*

Den 14. Zes ontlastingen, de *gangraeneuse* plekken beginnen zich af te scheiden; er was meer werkzaamheid in het gestel en snelheid in de pols, de buik nog opgezet, maar het water zag er beter uit. *Cont.*

Den 15. Het been minder gespannen, terwijl de *gangraeneuse* dispositie schein te wijken, de pols was snel, en er vertoonde zich nog hik.

℞ Rad. Arnic. ʒi.	℞ Rad. valer. s. ʒi.
Coq. aq. q. s. col. ℥i.	— Arnic. ʒʒ.
ad. Opii puri. gr. vi.	Coq. aq. q. s. col. ℥i ʒad.
M.	Spir. Nitr. d. ʒij.
pro fetu.	L. Liq. Syd. ʒi.
	Sacch. Alb. ʒʒ.

S. Alle uur een half kopje.

Den 16. Zes stoelgangen. Heden morgen gedurige braking van groene gal, troebele, maar meer overvloedige pisontlasting, de pols snel en koort-

Q

fig

fig, de *gangraeneuse* roos van het been beter, en de korsten afvallende.

Den 17. De *diarrhé* blijft aanhouden, het water meer natuurlijk met een wit bezinkfel. Hier en daar op den rug en de dijen *gangraeneuse* plekken, het been minder gezwollen en pijnlijk, nu en dan hik, de pols minder snel.

℞ Rad Arnic.	℞ Cort. Sal alb. ʒi.
— val. Sylv. ʒi.	coq. aq q. s. col ʒi. ad.
Cort. Peruv. ʒβ.	Sp. Vin. Camph. ʒi.
Coq. aq q. s. col. ʒi ad.	m. pro. fotu.
Sp. C. C. Succin. ʒi.	
Liq. An. min. ʒij.	
Opii pur. gr. v.	
Sacch. alb. ʒi.	

M.

S. Alle uur twee lepels.

Den 18. Offchoon de braking en de *diarrhé* na het gebruik der geneesmiddelen blijft aanhouden, komt er meer eetlust, wordt het water meer natuurlijk, en verbetert de toestand van het been.

Den 19. Gisteren was er eene hevige koortsverheffing, vele galachtige stoelgangen, een roode uitslag over het geheele ligchaam; de zwelling der handen is meest verdwenen; hij heeft eenige reizen na het gebruik van den drank, gebraakt.

℞ Cort. Peruv. ʒβ.
Rad. Alth ʒi.
coq aq. q. s. col. ʒ viij.
L. Liq. Syd. ʒi.
Syr. Sacch. ʒi.

M.

S. Alle uur een lepel.

Den

Den 20. De uitslag heeft de houding van netelroos; er heeft zich een *absces* aan het been gevormd, hetwelk een' dunnen etter bij de opening ontlast heeft.

Den 21. Terwijl de *diarrhé* aanhoudt en er weinig *sereuse* pis ontlast wordt, is hij zwak en benaauwd, de pols *intermitterende*; hik; de *gangraeneuse* plekken vermeerderen; de *suppuratie* van het been blijft aanhouden.

Den 22. Alles verergert, de pols *intermitterende*, braking en hik, dunne onwillekeurige stoelgangen, geen water, koorts met ijshoofdigheid en stuiptrekkingen.

℞ *Aq. Coct.* ℥iv.
Sp. Carm. ℥℞.
L. Liq. S. ℥i.
Sacch. alb. ℥℞.

M.

S. Alle half uur een lepel.

Hij stierf nademiddags.

Bij de opening van het lijk vonden wij overal in de lendenen en op den rug *gangraeneuse* plekken. De waterachtige zwelling van de armen en beenen was bijna geheel verdwenen. Bij het openen van den onderbuik vonden wij het net zeer dun en uitgeteerd, de ingewanden met lucht uitgezet en gezond. De lever was natuurlijk, de galblaas verdikt, geene galsteen. De maag, milt en nieren natuurlijk. De buik was opgevuld met zulk eene aanzienlijke hoeveelheid verdikte wei, dat men er die met geheele klompen konde

uitnemen. De longen, vooral aan de regter zijde, waren met het borstvlies verwassen, doordien hij in het verleden jaar eene zware *pleuris* gehad had. De regter long was overal door uitgestort vocht gedrukt, maar overigens gezond. In het *Pericardium* was niet veel water. Het hart was gezond, maar de *vasa coronaria* waren met bloed opgezet.

Wanneer men het beloop dezer ziekte met de vereischte oplettendheid nagaat, dan zal men gemakkelijk bespeuren, dat dezelve tot de schielijk afloopende, en niet tot die soorten van waterzucht behoort, welke dikwijls op langdurige ongesteldheden volgen. Over het algemeen wordt de waterzucht als een gevolg van zwakheid beschouwd, en daarom met opwekkende en warme purgeer- en pisdrijvende middelen behandeld. — Dit geval, hetwelk in een sterk en volbloedig jong mensch, voorviel, en een gevolg van schielijk gevatte koude en belette uitwafeming was, behoort ongetwijfeld tot de ziekten van een tegenovergestelden aard, van volbloedigheid en sterkte, en waarin diensvolgens ook geheel andere en verzwakkende middelen moesten gebezigd worden. Ik zal dit geval nader verklaren door kortelijk op te geven datgene, wat ik over deze ziekte door anderen vinde aangeteekend.

De Ouden schijnen deze ziekte ook gekend te hebben. HIPPOCRATES (f) zegt: „Si vero (hy-
dro

(f) *De victu acutorum, cap 62.*

„*dropicus*) *difficulter spiraverit, et tempus vernum fuerit, et simul aetas viguerit et virium robur adsit, de brachio sanguinem detrahere oportet.*

P. FORESTUS (g) spreekt ook van eene heete waterzucht, die hij aan een *intemperies calida hepatis* toeschrijft. F. HILDANUS (h) verhaalt, dat een sterk man van 30 jaren, die in eene algemeene waterzucht vervallen was en daardoor het gezigt had verloren, van beide ziekten hersteld werd door eene neusbloeding van vier ponden uit het regter neusgat. SAVIARD (i) deelt ons eene waarneming mede van een meisje van 14 jaren, dat eene buikwaterzucht had, waartegen men gedurende drie jaren allerhande middelen te vergeefs gebezigd had, en 'twelk men reeds vier malen het water had afgetapt; na deze ontlasting werd zij hersteld door het overvloedig bloeden der aambeijen, welke de plaats der maandstonden, die zeer spaarzaam waren, vervulden. RAYMOND (k) verhaalt een aanmerkelijk, tot deze ziekte behoorend, geval. Een edelman, 52 jaren oud, gevoelde, na een zwaar verdriet geleden te hebben, eene pijn en drukking op de borst, die hij langen tijd verzuimde. Hij zocht geene hulp, voor dat hij tot stikkens toe benaauwd was en de beenen zeer gezwollen waren.

Daar

(g) *Observ. XIX. Observ. 30 in scholio.*

(h) *Obs. cent. I. Obs. 2.*

(i) *Heelk. Waarn. 119, p. 358.*

(k) *Traité des maladies, qu'il est dangereux de guerir. p. 264 seqq.*

Daar hij rood en opgezet was en sterk at, werd hij herhaalde reizen adergelaten. Naderhand gebruikte hij sterke ontlastende middelen, hetwelk de benaauwdheid en zwelling veel deed verminderen. Zachte openende en purgerende middelen, wei van geitenmelk, het uitgeperst sap van steenmotten (*millepedes*); bekwamen hem zoo wel, dat hij meende den winter zonder geneesmiddelen te kunnen doorbrengen. Intusfchen kwamen de benaauwdheden en de zwellingen in den winter in die mate terug, dat de zieke tot aan het voorhoofd toe opgezet was, en niet in het bed konde blijven, zonder gevaar te loopen van stikken, en daarom nacht en dag op eenen stoel moest doorbrengen. — Daar hij oordeelde, dat de openende en laxerende middelen onnut zouden zijn, stelde hij, ondanks alle vooroordeelen daartegen, eene ruime aderlating voor, welke de *oppresie* merkelyk verminderde en 's anderen daags van eene neusbloeding gevolgd werd, die genoegzaam 24 uren duurde, waarna de zwelling en benaauwdheid in acht of tien dagen geheel verdwenen; zoo dat hij de nachten in zijn bed gerust kon doorbrengen. Hij waterde overvloedig en had goeden eetlust, zoo dat hij weldra kon uitgaan en zich zoo wel als ooit gevoelde. — Naderhand kreeg hij door verwaarloozing dezelfde ziekte weder, waarop eene tweede neusbloeding volgde, die zijn leven eindigde.

De beroemde F. C. MEDICUS (1) verhaalt ons ook

(1) *Samlung von Beobacht. aus den Artzneyw.* t. II, p. 578, seqq.

ook twee zeer aanmerkelijke gevallen van de *hydrops plethoricus* door aderlating genezen. Een soldaat werd door een hevige *pleuris* aangetast, en werd door aderlatingen, spaansche vliegen enz. op de gewone wijze behandeld. Zoo als hij genezen was, kreeg hij over zijn geheele ligchaam een hardnekkig schurft, en na eenige maanden begon hij moeilijk adem te halen en gezwollene voeten te krijgen. Daar hij vermoedde, dat hij heimelijk terugdrijvende smeringen gebruikt had, ofschoon het schurft nog aanhield, gaf hij hem bloedzuiverende middelen en de *Tinct. Fuliginis*, waardoor hij echter niet beter werd, maar integendeel alle toevallen vermeerderden, zoo dat het geheele ligchaam meer gezwollen, de benaauwdheid en dorst dagelijks erger werden, het water spaarzaam, de buik gesloten was, en er eene algemeene huidwaterzucht plaats greep.

Na verloop van eenige weken nam de ziekte, ondanks alle aangewende middelen, een verschrikkelijk aanzien. Hij kon nauwelijks ademen, de buik was tot berstens toe opgezet en gespannen; overal had hij pijnen, alle ontlastingen waren opgehouden, hij had een' verschrikkelijken dorst, en geen slaap. Hierbij kwam zulk een afmattenden hoest, dat men alle oogenblikken voor stikking vreesde. De pols was zoo sterk en gespannen als in eene ontstekingskoorts. In deze omstandigheid besloot hij tot eene aderlating van eenige oncen, waardoor hij aanstonds verlichting kreeg. Deze verlichting was inmiddels van korten duur. Daar intus-

fchen het bloed geweldig sprong, zeer dik was, en eene sterke ontstekingshuid vertoonde, liet hij hem 's avonds nog zeven of acht oncen bloed aftappen. Des anderen daags verhaalde de lijder, dat hij eenige uren geslapen had, 'twelk hij tevoren door geen *opium* had kunnen teweeg brengen. De opzwellling was merkelyk verminderd, de *urine* ging nu overvloedig af, en het bloed was ontstoken. De pols bleef nog even vol, en daarom liet hij hem nog tien oncen bloed weg nemen. Om nu te weten, of de aderlatingen alleen de beterschap bewerkten, liet hij alle geneesmiddelen achter. Hij verbeterde dagelijks, de benaauwdheid kwam alleen bij tusschenpozingen weder, alle ontlastingen werden hersteld, en de pols werd dagelijks kleiner. Met één woord, nadat er nog zes of zeven aderlatingen gedaan waren, genas de zieke, en ging na veertien dagen hersteld naar huis. De heer MEDICUS denkt in zijne aanmerkingen op dit geval, dat deze waterzucht eene ware ontstekingskoorts was, en dat de wei van het bloed door eene bijzondere werking der vaten in het cellenweeffel werd uitgestort, en dat dus aderlatingen en eene verkoelende behandeling de ware geneesmiddelen dezer ziekte zijn.

Een jongeling, van 19 of 20 jaren, werd opeens door eene waterzucht aangegrepen. Het aangezicht was bleek, de oogen mat, het hoofd gezwollen, het geheele ligchaam, vooral de buik, gespannen, en de handen en voeten opgezet. Deze zwellling ging en kwam bij tusschenpozen weder

der; eindelijk werd die door een laxeermiddel vermeerderd. De slaap was zeer onrustig, de dorst hevig, en de eetlust somtijds geheel weg. — Men schreef de ziekte aan door smeren teruggedrevene schurft toe, weshalve men hem uitdrijvende middelen, doch zonder vrucht, voorschreef. Na eenige dagen waren de toevallen erger, en daar bij het onderzoek de pols aangezet was, werd hem aanstonds een ruime aderlating voorgeschreven. Deze aderlating had eene zeer goede uitwerking. Denzelfden nacht verminderde reeds de zwelling, en zijn gezigt was veel levendiger. Men had de aderlating niet ruim genoeg gedaan, en daarom werd dezelve na drie dagen herhaald, waardoor hij zonder eenige andere geneesmiddelen volkomen hersteld werd.

Hij haalt hier nog eene waarneming aan van MEAD (m). „*Quem enim ille (WILLISIUS) viginti venae sectionibus sanatum hydropem vidit pariter ac iste quem retulimus ex nimio partium internarum ventris calore et inflammatione ortum habuisse, suspicari licet.*”

Offchoon wij hier en daar voorbeelden dezer ziekte vinden, is er echter niemand, die dezelve zoo duidelijk verklaard en behandeld heeft, als de beroemde STOLL (n), die in eene korte verhandeling in zijne *Ratio Medendi* de oorzaken en toe-

(m) *Monita et praec. medica*, p. 79.

(n) t. III. p. 204. *Episodion de hydrope plethorico.*

toevallen heeft opgegeven. „*Hydropem quendam*, zegt hij, *praeter alios hydropes frequentiores — videre erit, hinc inde quidem descriptum, minus tamen in praxi, ut opinor, cognitum, atque idcirco sinistra curatione vexatum. Is nobis hydrops plethoricus erat, seu ortus a plethora.*” De oorzaken dezer waterzucht zijn de tegengestelde van de gewone waterzucht, namelijk volbloedigheid en een moeilijke omloop der vochten, welke anders gezond zijn. Hierom laten de bloedvaten, die te sterk door het bloed uitgezet zijn, gemakkelijk het waterachtige gedeelte los, en stooten hetzelfde uit, terwijl ze het eens uitgestorte niet gemakkelijk weder opnemen. Hierdoor wordt het water of in de *cellulosa* uitgestort, of in verschillende holligheden des ligchaams opgehoopt, en maakt die soort van waterzucht, welke hij de *plethorische* noemt. Hij vergelijkt dezelve bij die zwelling der onderste ledematen, welke door de drukking der *venae-liacae* bij zwangere vrouwen ontstaat. Eveneens is er bij volbloedige menschen eene grootere hoeveelheid bloed, dan er door de vaten kan bevat, en naar het hart gemakkelijk kan terug gevoerd worden, en daardoor het water veroorzaakt. Naar zijne waarnemingen, had deze ziekte alleen bij sterke, wel gevoedde menschen in den bloei van jaren, plaats. Hij besloot, dat dezelve plaats had, uit den ouderdom, leefwijze, en uit de afwezigheid der oorzaken, die andere soorten van waterzuchten voortbrengen. Hij had daaraan behandeld een^r zwaarlijvigen kok, eenen timmerman, eenen smid, een^r

een' sterken knecht en twee sterke vrouwen. Het water is meestal uitwendig over de oppervlakte verspreid, of alleen in de beenen. Hij had geene buikwaterzucht, maar somtijds het water in de borst, uit deze oorzaak waargenomen. — Met opzigt tot de behandeling had hij gezien, dat matige en nu en dan herhaalde aderlatingen, *emollierende* dranken, zuren, *wei* met *Terra foliata tartari*, en een *antiphlogistische* leefregel dienstig waren. Sommigen had hij door een langdurig gebruik van *Cremor Tartari* genezen. — Bij sommigen had ontsteking plaats, welke door ruime aderlatingen enz., moest weggenomen worden. STOLL verhaalt verschillende gevallen dezer ziekte, die, even als het onze, ongelukkig afliepen. Ik zal die met een woord aanhalen.

Een sterke, wel gespierde, vierkante kok, met eene ruime borst, maar korte hals voorzien, kreeg in zijn huis, gedurende den winter een *pleuris*; met moeite ontworstelde hij deze ziekte, en hield daarna eene moeilijke ademhaling bij het gaan en achteroverleggen over; in den eersten slaap sprong hij dikwijls overeind, uit vreeze van te stikken; hij moest dikwijls 'snachts opzitten. De beenen en handen waren zeer gezwollen. De pols was traag en als een ijzerdraad gespannen. Hij was nog te huis eenige reizen adergelaten, en had een ontstoken bloed. Hij bleef naar gewoonte voortleven en gebruikte veel vleesch en wijn, daar hij bestendig aan een heet vuur blootgesteld bleef, en sterk arbeidde. Op het einde van het voorjaar werd

werd hij door STOLL behandeld. Door het gebruik van de *scilla* en andere vermogende pisdrijvende middelen, kwam hij zoo verre, dat de zwelling verdween, en hij 's nachts kon blijven liggen. Den dag voordat hij het hospitaal zoude verlaten, en vrolijk zijne goederen had bijeen gepakt, ging hij gerust te bed, maar na middernacht kreeg hij met een sterk gehuil *epileptische* toevallen, en stierf dien zelfden avond slaapzuchtig, als door beroerte aangedaan. — In het lijk vond men het hart bijna driemaal grooter, dan natuurlijk — de longen overal vastgegroeid — de vaten der hersenen zeer groot en met bloed opgezet, en een weinig water tusschen de vliesen.

Door de wrijvingen, purgeer- en pisdrijvende middelen, was het uitwerksel der ziekte, de ophooping van water wel weggenomen, maar de oorzaak daarvan vermeerderd. — Een dergelijk geval van eenen knecht, die op dezelfde wijze stierf, wordt nog van hem verhaald — als ook van een metfelaar en een smit, die beide tevens met waterzucht eene zware longontsteking hadden, en daarvan stierven (o).

Eenige jaren geleden had ik een bijna dergelijk geval, toen ik geraadpleegd werd door een sterk, volbloedig man, die een zware *pleuro-peripneumonie* had, die ondanks elf aderlatingen, spaansche vliegen, het gebruik van *calomel* enz. door het water op de borst werd aangetast, en, zoo als

ik

(o) l. c. p. 212—14.

ik dit reeds reeds onder het beloop der ziekte voorzegd had, aan eene algemeene waterzucht stierf.

Dr. ENGELHARD, van *Murten* (p), gaf omtrent deze ziekte ook zeer belangrijke waarnemingen, waarvan ik niet kan nalaten een kort verslag te geven.

Eene vrouw van 60 jaren, die te voren gezond geweest was, kreeg de waterzucht — Buik en beenen waren meer dan de helft dikker als natuurlijk. De beenen waren zoo hard, dat het indrukfel niet voor den vinger week; zij waren van onderen rood, ontstoken en pijnlijk. Zij werd zoo benaauwd op de borst, dat zij meestal voor het open venster zittende haren tijd moest doorbrengen. De pols was hard gespannen en *intermitterende*. Zij loosde weinig rood en dik water. De ontlasting was traag en droog. Het bovenste gedeelte des ligchaams was zoo mager als een geëraamte, daar zij te voren er frisch, sterk en welgedaan uitzag. De eetlust was gering, en zij kon de minste uitzetting der maag niet verdragen; zij had veel trek naar verfrischenden drank. Zij had voor zes maanden nog hare gewone stonden gehad, maar sedert die haar verlaten hadden, had zij de tegenwoordige ongesteldheid gevoeld. Zij was niet adergelaten. Hij schreef diensvolgens de oorzaak der ziekte toe aan eene vermeerderde afzondering van vochten in den onderbuik in de

cel.

p) *Museum der Heilk.* t. IV, p. 95, seqq.

cellulosa, terwijl de terugvoerende vaten, door de opzetting der bloedvaten gedrukt wordende, belet werden, dezelve wederom op te nemen. Hij had dus twee aanwijzingen te vervullen. Vooreerst de bloedmasse te verminderen, en daardoor de oorzaak der drukking en des wederstands, die de opflorpemde vaten in hare werking verhindert, weg te nemen, en ten tweede door pisdrijvende middelen de vochten uit te drijven. Met dit oogmerk liet hij eene ruime aderlating doen op den arm, en schreef voor een drankje, bestaande uit

℞ *Aq. Chaerophylli*
 — *Juniper.* a $\frac{z}{3}$ x.
Terr. fol. Tart. $\frac{3}{ij}$
Extr. Lact. viros. $\frac{3}{ij}$.
Oxym. Scill. $\frac{3}{ij}$.
Syr. Alth. $\frac{3}{ij}$ ℞.

M.

℞. Alle 2 uren een kopje.

Voor gewonen drank gaf hij eene oplossing van *Cremor Tartari* met honig; voor voedsel een goede, maar niet vette soep met salade, zuring en kervel. Toen er in twee dagen nog geene verandering plaats had, liet hij nog eene sterke aderlating doen. Den vierden dag vond hij de lijdere met zweet bedekt, en vernam, dat er gedurende den nacht zulk eene sterke ontlasting van water had plaats gehad, dat buik en beenen natuurlijk waren; alle benaauwdheid was verdwenen, en zij was volkomen opgeruimd van geest. Door een'

goe.

goeden leefregel en staalmiddelen kreeg zij hare vorige gezondheid en krachten volkomen weder.

Eene vrouw van 54 jaren, die eene zwakke gezondheid had, kreeg, offchoon onregelmatig, nog fomtijds hare maandelijksche zuiveringen, die zij te voren in eene sterke mate hadde. Zij begon nu ziekelijk te worden, en klaagde over groote matigheid, zwakheid, kortademigheid, hartklopping en hardlijvigheid. Men deed haar eene aderlating, gaf een purgeermiddel en daarna den koortsbast. Hierop werd zij erger, en toen hij er bijkwam, had zij, behalve eene geelheid in het wezen en eene sluipkoorts, eene opzetting van de maag en den onderbuik, een bitteren smaak, geen eetlust en eene dikke gele korst op de tong. Hij schreef haar oplofende en *laxerende* middelen en klysternen voor, waardoor zij, door het ontlasten van vele oude stoffen, zeer verligt werd. Door het voortzetten van deze behandeling verviel zij in een' aanhoudenden buikloop, waardoor zij zoo verzwakt werd, dat zij zich niet meer op konde houden. Deze *diarrhé* werd eindelijk door bittere en verzachtende middelen overwonnen, maar de matheid, de hartklopping en kortademigheid namen dusdanig toe, dat zij fomtijds meende te stikken. Nu begon de pols te *intermitteren*, was hard en gespannen; het aangezigt en de handen begonnen te zwellen; dit gezwel was hard, en week niet voor den indruk der vingeren. De groote wederstand, dien het hart en de longen leden wegens den beletten omloop des bloeds, en het

het uitblijven der stonden, schenen nu dringend eene aderlating te vorderen. Deze werd nu aanstonds gedaan, maar wegens de zwakheid werd er niet meer als 7 of 8 oncen bloed ontlast; zoodra het bloed uit eene ruime opening vloeide, verminderden de toevallen op de borst, de ademhaling werd vrijer, het hart sloeg beter, en de krachten vermeerderden aanmerkelijk. Zij nam nu een aftreksel van yfop met *kermes mineralis oxym. scill.* en *altheestroop*, *Arnica*-bloemen met yfop als thee gedronken, met *oxym. simpl.*, en alle vier uren klisteren van kamille-bloemen met honig. Daar zij 'snachts wederom benaauwdheid met hartklopping kreeg, werd er wederom eene aderlating gedaan, en met de voorgeschrevene middelen voortgevaren. Zij raakte een veel dik water kwijt met een rood zetsel, en zij kreeg een aanhoudend en weldadig zweet. Alle toevallen verdwenen langzaam, en zij werd op het laatst door het gebruik van bittere middelen en het zure *elixir* van HALLER volkomen hersteld. De heer ENGELHARD geeft nog verscheidene gevallen van waterzucht uit volbloedigheid en na onderdrukte bloedontlastingen op, die ik korthedshalve hier moet voorbijgaan, en alleen zijne gevolgtrekkingen daaruit met een woord zal opgeven.

Vooreerst, dat de waterzucht, offchoon onmiddellijk uit eene verstopping of verharding der ingewanden voortkomende, evenwel niet zelden haren eersten oorsprong verschuldigd is aan een

over-

overvloed van bloed. Hier kunnen de aderen niet zoo veel vatten en terug voeren, als door de slagaderen in de verschillende holligheden wordt uitgestort, daar de al te groote kolom van bloed te veel weerstand biedt, de vaten hunne snelle kracht verliezen, daardoor verstoppingen ontstaan, die de genezing moeilijk maken.

Ten tweede, dat de hard- en roodheid, en de pijnlijkheid bij het drukken der waterachtige gezwollen, de gespannen en harde pols, en de roode urine de eigenlijke *characteristische* kenmerken der waterzucht van volbloedigheid uitmaken.

Ten derde, dat alle *drastische* middelen, die anders zoo algemeen in de waterzucht gebruikt worden, in deze soort schadelijk zijn, en zeer ligt tot ontsteking en het vuur der ingewanden aanleiding kunnen geven.

Ten vierde. Daar eindelijk deze oorzaak meest bij vrouwen bij het ophouden der *menses*, of bij mannen na de aambijen op zekere jaren plaats heeft, blijkt het van zelf, waarom de meeste waterzuchten, die zoo zelden genezen worden, in dezen ouderdom voorvallen, en de volbloedigheid meer, dan men zoude denken, deze ziekte teweeg brengt.

Dr. MULLER (9) verhaalt, dat er den 6 Febr. 1796 hem een boer van 40 jaren, van een sterk volbloedig gestel, raadpleegde. Hij kreeg drie weken te voren, na het vatten van koude, aanvallen

van

(9) HUFELANDS *Journ.* t. IV. p. 473. *seqq.*

van koorts, en raadpleegde daarover eenen dorpsheermeester; dan zich daarna erger bevindende, kwam hij bij hem met de volgende toevallen. De beenen waren tot aan de knien gezwollen, en de onderbuik was ook opgezet. Hij had geen' eetlust. De tong was schoon, hij had dagelijks open lijf, en het water was natuurlijk. Hij was mat en slapeloos. De huid was droog en de pols hard, vol en langzaam. Hij had geene koorts meer, en hij kon omtrent de oorzaken der ziekte alleen gewaar worden, dat hij zich gewend had, twee malen 'sjaars ader te laten, en dat hij dit den vorigen herfst verzuimd had. Hij raadt hem eene aderlating aan; maar, daar hij hiertoe niet konde besluiten, werden hem *diuretica* voorgeschreven. Ofschoon het water sterker afging, werden de toevallen erger, en hij kreeg eene zwelling over het gansche ligchaam. Hij liet zich toen op den 12den eene aderlating van 9 oncen doen, met dit gevolg, dat er dien zelfden nacht eene sterke ontlasting van water volgde, en buik en beenen van alle waterzucht bevrijd werden. — Hij haalt hier aan MONRO *over de waterz.* p. 49. NICOLAI *Rec. und Curatie* p. 395 en FORBIJCE *Fragm.* p. 40.

De heer GRAPENGIESSER, in zijne dissertatie de *Hydrope plethorico* (r), onderscheidt daarvan tweederhande soorten, de eene hevige, de andere langdurige waterzucht, waarvan hij de teekenen, oorzaken en behandeling breedvoerig beschrijft.

FRANK

(r) *Goetting*, 1795.

FRANK (s) spreekt ook van eene heete waterzucht, die dikwijls zich bij *peripneumonien* voegt.

LABRE verhaalt (t) een aanmerkelijk geval van buikwaterzucht bij een jong volbloedig mensch, die, na zeer verhit te zijn, koud water dronk. Hoofdpijn, koorts met een' vollen, harden en opgezette pols, en pijn in de nieren, en eindelijk algemeene en buik-waterzucht, waren daarvan het gevolg. Hij werd binnen vier dagen vier malen adergelaten; hij bezigde pillen uit camphor en spiesglansfalpeter bestaande, en herstelde binnen eene maand door eene sterke ontlasting van water.

In de *Abhandl. der Phys. Med. Soc. te Erlangen* (u) wordt ons, door den heer HOHNBAUM, een zeer schoon voorbeeld dezer ziekte medegedeeld van eenen slager, 40 jaren oud, die zeer sterk aan den drank overgegeven was, en daardoor van het water in den buik aangetast werd. Alle middelen waren vruchteloos, en hij werd verscheidene malen getapt. Op eens, toen de buikwaterzucht wederom tot eene aanmerkelijke hoogte gekomen was, kreeg hij op de straat eene sterke neusbloeding. Deze bloedstorting keerde alle dagen weder, en het bloed was hoog rood en dun. — Hij verloor daardoor geene krachten, en toen hij merkte,

dat

(s) *Inst. clin. vilm.* t. II. p. 57—9.

(t) *Annales de la Soc. de Med. de Montpellier*, t. VIII. N. IV.

(u) t. I. Zie *Med. Zeit.* 1810, t. IV. p. 136.

dat de waterzucht daarbij verminderde, liet hij de neusbloeding haren vrijen loop. — In drie dagen herhaalde zich dezelve nog acht malen, en er waren tusfchen de 18—20 ff bloed ontlast, waardoor de waterzucht herstelde. Daar hij, ondanks alle waarschuwing, zijne ongeregelde leefwijze vervolgde, stierf hij eindelijk na 7 jaren aan de borstwaterzucht, nadat hij door neusbloedingen en maandelijksche aftappingen daarvan dikwijls bevrijd was geworden.

In 1812 is er eene verhandeling te *Parijs* uitgekomen van BRECHET *sur les hydropisies actives*, waarvan een kort uittreksel in het *Journ. de Med.* van CORVISART (v) gevonden wordt.

Meer bijzonder echter, vinden wij de *hydrops calidus* na *scarlatina* beschreven door den heer MAGLIN (w), die daarvan belangrijke waarnemingen opgeeft, en bewijst, dat dezelve niet door heete middelen, maar door bloedzuigers en somtijds algemeene bloedontlastingen en verkoelende middelen moet weggenomen worden. — Eindelijk vinden wij in hetzelfde werk eene verhandeling over deze ziekte van den heer FAUCHIER, die door zes waarnemingen en het aanhalen van verschillende schrijvers betoogt, dat de waterzucht niet altijd van zwakheid, maar dikwijls van tegengestelde oorzaken kan afhangen (x).

Uit

(v) *Tom. XXV, Novembre 1812. p. 300.*

(w) *Ib. t. XXIII, Avril 1812. p. 326. seqq.*

(x) *Ib. bullet. de la Soc. de Med. p. 63.*

Uit hetgeen ik tot hiertoe breedvoerig uit de waarnemingen van beroemde schrijvers gezegd heb, zal nu genoegzaam blijken de aard en natuur van die waterzucht, welke niet uit zwakheid of gebrek aan veerkracht, maar uit tegengestelde oorzaken voorkomt, zoo dat het onnoodig zal zijn, daar veel bij te voegen. Ik zal dus dit artikel met eenige weinige aanmerkingen besluiten.

Vooreerst blijkt uit de menigvuldige aangehaalde waarnemingen, waarbij wij nog eene menigte andere zouden kunnen voegen, dat er verschillende wijzigen dezer waterzucht zijn, doch dat de natuur en behandeling niet veel verschilt. — Immers is er eene waterzucht, die zeer schielijk overvalt, en met alle teekenen van *activiteit* of werkzaamheid der vaten verzeld gaat. In sterke volbloedige menschen gebeurt die na uitwendige beledigingen, zoo als daarvan FAUCHIER voorbeelden aanhaalt — Zoo zag MEGLIN (2) eene waterzucht in vier en twintig uren ontstaan bij eene kraamvrouw, waarschijnlijk alleen na gevatte koude. — Meer bijzonder echter ontmoet men dezelve, vergezeld met borstontsteking, of als een snel gevolg van dezelve. — En eindelijk is het deze waterzucht, die, na roodvonk schielijk ontstaande, en niet spoedig gekend wordende, een menigte menschen in het graf brengt, en onlangs door den heer MEGLIN ter aangehaalde plaatse zeer wel beschreven is.

Ten

(2) l. c.

Ten tweede. Eene tweede soort of wijziging van deze waterzucht is de *hydrops plethoricus*, die van eenen meer *chronischen* aard is, en uit opgehoudene of verzuimde bloedontlastingen ontstaat, en of door nagelatene aderlatingen, waaraan men zich gewend had, of door het ophouden der *menfes* bij vrouwen van zekere jaren, of door het opstoppen van *haemorrhoidale* ontlastingen geboren wordt.

Deze wordt in den beginne meestal door eene tijdige goede behandeling nog al hersteld, maar verzuimd zijnde, dikwijls doodelijk.

Ten derde. Uit het, door ons behandelde, geval zoo wel, als uit andere door ons opgegevene ziekte gevallen, blijkt het, dat deze ziekte niet altijd even gunstig is, en dat dezelve ook, ondanks de beste behandeling somtijds doodelijk wordt. Immers zijn er somtijds *complicatiën* of gevolgen der *activiteit* der vaten of der volbloedigheid, als verstoppingen, kwaadfappigheid enz. aanwezig, die door geene geneesmiddelen zijn weg te nemen. Dikwijls herstelt de zieke voor een tijd, terwijl of door verzuim of door het voortduren der oorzaken de ziekte terug keert, en eindelijk onherstelbaar wordt.

WATERZUCHT VAN HET HARTZAKJE.
(HYDROPS PERICARDI.)

In het eerste deel mijner waarnemingen in het *Nofoc. Clinicum* (a) heb ik gesproken van de borstwaterzucht, en de waterzucht van het hartzakje. Ik heb de kenmerken van deze beide ziekten opgegeven, en de onzekerheid vooral van de laatste ziekte aangetoond. Wij hadden dit jaar een zeer aanmerkelijk geval daarvan, hetwelk ik kort zal opgeven.

XXVIII Geval. *Jakoba Hendriks*, eene dienstmaagd 21 jaren oud, werd den 10 October in het *Nofocomium* gebragt. Te voren gezond geweest zijnde, was zij, vier maanden geleden, door eene tusfchenpozende koorts aangetast, die, na alle dagen te zijn wedergekeerd, haar van zelve verliet. Zij kreeg daarop eene zwelling van het linker been, hetwelk eene blaauwachtige kleur kreeg. Hierop werden warme verdrijvende middelen gelegd, waarop de zwelling verdween, zoodat er alleen eene zekere stijfheid overbleef, en het been 's avonds gezwollen was. Van dien tijd af aan kwam de koorts 's avonds weder, en eindigde 's morgens met zweet. Hierbij voegde zich pijn onder het borstbeen en in de linker zij-

(a) Geneesk. Magaz.

zijde, welke geene drukking verdroeg, terwijl de buik zich opzette. Deze opzetting scheen alleen in de *cellulosa* plaats te hebben, en men konde geene *fluctuatie* ontdekken. Het wezen was bleek en gezwollen, de lippen waren wit, en de ledematen koud. Voor veertien dagen werd zij kortademig, met een' zwaren hoest, en het opgeven van bloed en slijm, zonder plaatselijke pijn op de borst. Zij kon niet op den rug of linker zijde liggen; zij klaagde nu over eene aanhoudende hartklopping en duizeligheid; zij zag alle voorwerpen dubbeld; zij had echter goeden eetlust; de spijsverteering was goed, de ontlasting natuurlijk; zij waterde weinig; de pols was 120.

Ik begreep aanstonds, dat dit geheel verwaarloosde geval ons eene zeer gewigtige ziekte zoude opleveren — uit de toevallen besloot ik, dat er water in de borstholte aanwezig zoude zijn, en daar er eene harde zwelling in de regter zijde gevoeld werd, dacht ik aan eene leververharding, en hierom wilde ik eerst met zachte opwekkende *resolventia* de ziekte behandelen, terwijl ik een *vesicatorium* op de zijde liet leggen.

℞ *Extr. Helen.* ʒij.
fl. Sal. Amm. Mart. ʒi.
Sp. Nitr. dulc. ʒij.
Aq. Foenic. ʒvi.
Syr. comm. ʒi.

M.

S. Alle uur een lepel.

Den 11. De hoest en moeilijke adembaling, en de pijn in de zijde waren verminderd. Zij had gisteren avond koorts gehad, die met zweet eindigde.

Den 12. Daar de koorts met de koude begon, wilde ik nu beproeven, wat de koortsbast op dezelfde zoude vermogen, en gaf hierom

℞ *Cort. Peruv. fl.* ℥i.
Coq. aq. q. f. col. ℔i ad.
Tart. Emet. gr. viij.
Syr. Comm. ℥i.

M.

S. Alle uur een half theekopje.

Den 14. Zij scheen nu beter te zijn; de adembaling was gemaklijker, de pijn in de buik minder, vijf ontlastingen, de koorts bleef aanhouden met hoest, en het opgeven van eene vuile en bloedige stof. Ik gaf daarom

℞ *Herb. Digit. ferrug.* gr. x.
Fab. Pechur. ℥i.
Sacch. alb. ℥i.
m. f. pulv. N. x.

S. Alle avond en morgen één.

Den 15. Zij had verscheidene verliggende afgangen en veel water geloosd.

Den 16. Offchoon zij wederom veel ontlasting gehad had, was er weinig water, de pols zeer snel, veel hoest, benaauwdheid en veel ophoesting vooral gedurende den nacht.

℞. *Rad. Calam. arom.* ʒʒ
 — *Gentian.* ʒij.
Cort. Peruv. ʒij.
Coq. aq. q. s. col. ʒvij.
Sp. Minder. ʒi.
 — *C. C. Succ.* ʒi.
Syr. Comm. ʒi.

M.

S. Alle uur twee lepels.

Voorts liet ik met de poeijers van *digitalis* aanhouden, en eene spaansche vlieg van 4 duimen tusschen de schouders leggen.

Den 17. Gisteren was de moeilijke adembaling en benaauwdheid zoo groot, dat zij met den mond open lag, en ik meende, dat zij zoude stikken. Zij had eene aanhoudende *diarrhé*, en eene drooge kuchi met ophoesting van eene bloederige slijm. De regter zijde was zeer pijnlijk en opgezet.

℞. *Sp. C. C. Succin.*
Laud. Liq. Syd. á ʒi.
Liq. Anod. m. Hofm. ʒii.

S. Alle uur 15 droppels met water.

Den 18. Nadat zij tweemaal de druppen genomen had, werd de benaauwdheid en moeilijke adembaling minder, de *diarrhé* was opgehouden, en zij was slaperig, de pols snel.

Vini Amari. ℥ij.
Sp. C. C. Succin. ℥i.
 — *Nitr. dulc.* ℥ij.
Aq. Junip. ℥iv.
Rob. — ℥i.

M.

S. Alle uur een lepel.

Rx. *Herb. Hysfopi.*
 — *Millefol.*
Fl. chamom. ʒ mi.
Sem. Anisi. ℥ii.
coq. aq. q. s. ut fiat catapl. abd. imponend.

Den 19. 's Namiddags was er wederom eene groote benaauwdheid, slaperigheid, hoest met opgeven van bloed, de pols 100, eene dunne ontlasting.

Den 20. De krachten begonnen nu sterk te verminderen, de benaauwdheid in het ademen was zeer groot; zij hoestte met veel moeite een rottig bloed op; het wezen was ingevallen, de oogen stonden troebel; zij was ijlhoofdig en slaperig; de tong en tanden waren vuil en droog; het water was rood met een dik etterachtig zetsel; de pols regelmatig en snel.

Den 21sten waren de toevallen dezelfde; zij hoestte met groote benaauwdheid een zwart bloed op; zij was ijlhoofdig, ingetrokken, en stierf s'avonds te zes uren. — Bij het openen van het lijk was hetzelfde geheel *leucophlegmatisch*, vooral de beenen. De *cellulosa* van den buik was

zee

zeer dun; er was weinig water in de onderbuiksholte; de ingewanden waren zeer met lucht uitgezet; de lever was groot, maar niet verhard; het *pancreas* groot en hard; in het midden was de maag zaamgetrokken; het net was groot en bedorven; in de rechter zijde waren de ingewanden hier en daar met het *peritoneum* zamen gegroeid, voor het overige waren de ingewanden licht rood. De borstholte was klein; het *pericardium* vervulde bijna de geheele holte onder het borstbeen; het was zoodanig door een helder water opgezet, dat het daarvan verscheidene ponden bevatte. Het hart was groot en vol bloed; de *vasa coronaria* zeer opgezet. De rechter long was paarsch en met bloed en lucht gevuld, hard en lederachtig; de linker had hier en daar harde en met eene kalkachtige stof gevulde knobbels; in de borst was geen water. Hier had diens volgens alleen een *hydrops pericardi* zonder *hydrops thoracis* plaats. Intusschen was deze ziekte niet eenvoudig, maar zij was gepaard met een vergroot en verhard *pancreas*, en eene aanmerkelijke verharding in beide longen, welke, zoo niet de oorzaak, ten minste gepaard waren met deze ziekte.

Ik heb in mijne waarnemingen omtrent de ziekten van 1797—98 (p. 278) (*b*) met één woord gesproken over de onderscheiding van de *hydrops pericardii*, en reeds toen aangemerkt, dat deze ziekte zeer moeilijk te onderscheiden was, en dat

(*b*) Geneesk. Magazijn. t.

dat de kenteekenen, daarvan opgegeven, zeer onzeker waren. Ik heb dit bevestigd met de waarnemingen en ondervindingen van A. DE HAAN, SENAC en DREISSIG. Sedert de uitgave van dat stuk hebben zich verscheidene zeer beroemde schrijvers opzettelijk onledig gehouden met het onderzoek van de ziekten van het hart, en ook van deze ziekte. Er zijn ten minste drie clasfische werken over de ziekten van het hart uitgekomen van den heer CORVISART (c), TESTA (d), en KREISIG (e), welke ons echter omtrent de onderscheidingsteekenen dezer ziekte weinig meer licht gegeven hebben. — CORVISART (f) stelt de volgende teekenen van de *hydrops pericardii* vast. Het wezen is violetkleurig, de lippen zwart of loodkleurig; zij gevoelen eene pijnlijke benaauwdheid en eene ongemakkelijke zwaarte op de plaats van het hart, eene moeilijke ademhaling, en vrees voor stikking, wanneer de lijder zich horizontaal nederligt, flauwten, zelden hartklopping. De pols is klein, zwak, snel, zamengetrokken en onregelmatig. Wanneer men de hand op het hart legt, voelt men

(c) *Essai sur les maladies et les lésions organiques du coeur et des gros vaisseaux,*

(d) *Über die Krankheiten des Herzens von KURT SPRENGEL, I. th. 1815.*

(e) *Die Krankheiten des Herzens systematisch bearbeitet und durch Beobachtungen erläutert. Berlin 1815.*

(f) P. 41, seqq.

men eene donkere klopping, als door een zacht ligchaam, of eene vloeistof. Wanneer men op de borstholte klopt, ontdekt men geen geluid van voren en aan de linker zijde. Bij sommigen is de linker zijde van de borst meer rond en verheven, dan de regter zijde. De ziekte lang geduurd hebbende, is de lijder zeer zwak, en de beenen gezwollen. Hij had, even als SENAC, somtijds gezien, dat er tusfchen de derde en vijfde rib eene golfing plaats had. Eindelijk voegt hij hiërbij eene klopping, dië hij in een' veel grooter' kring ge- waar werd, naarmate het water verder het *pericardium* had uitgezet.

De beroemde TESTA (*g*), die in het breede over deze teekenen der waterzucht van het hartzakje handelt, fchijnt boven alle teekenen het zekerfte te houden het reeds boven opgegevene van CORVISART. De klopping van het hart, zegt hij, fchijnt in deze ziekte langzamerhand zich verder uit te ftrekken; het is, als of het hart zijne plaats veranderde, en zich vrij in eene grootere ruimte bewoog, dan de gewone omtrek van het hartzakje beflaat. Hij had dit verfcheidene reizen aan zijne toehoorders getoond, en telkens door de opening der lijken, zijn oordeel bevestigd gevonden.

De heer KREIJSIG (*h*), die flechts kort in zijn uitmuntend werk over deze ziekte fpreekt, fchijnt daaraan minder gewigt te hangen, en oordeelt
 alle

(*g*) l. c. p. 266—67.

(*h*) *Cap.* IX. t. II. p. 1. p. 436.

alle teekenen dezer ziekte zoo bedriegelijk, omdat hij dezelve niet als eene bijzondere en zelfstandige ziekte, maar als een eindelijk en doodelijk gevolg of uiteinde van verschillende ziekten van het hart, als ontsteeking, vergrooting enz., en van verscheidene ziekten der longen beschouwt. — En hiermede stemmen ook CORVISART en TESTA overeen, terwijl de geleerde SPRENGEL ook dezelve noemt.

Abstrusum morbi genus, cognituque difficillimum, tum quod sacco naturali inclusus latex raro signa externa exhibet, tum quod saepissime cum aliis cordis, pericardii, vasorumque magnorum pravitatibus sociata aegritudo, aut ad pulmonum labem diutinam accedens, ab his fere dignosci nequit.

(i) *Inst. Med.* t. IV. p. 693—94.

ZINSTORENDE DRUKFOUTEN.

Pag. 6. reg. 26. staat: *Vin. Antim. H.* Zij.
lees: *Vin. Antim. H.* Zij.

— 15. — 3. staat: *Spir. Minder.* Zi.
lees: *Spir. Minder.* Zij.

— 23. — 3. staat: in lees: en

— 57. noot (m) — *Dij.* — *Disf.*

